

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XXXIX—XL

1979

BUCUREȘTI

SOCIETATEA DE ȘTIINTE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XXXIX — XL

1979
BUCUREȘTI

IN AJUTORUL PERFECTIONĂRII PROFESORULUI DE ISTORIE

MATEI D. VLAD, Țărănimea — factor militar hotărâtor în oștirea voievozilor români din secolul al XVI-lea	157
N. ADĂNILOAIE, Contribuția țărânimii la Războiul de independență din 1877—1878	170

MEDALION ISTORIC

IOANA CRISTACHE PANAIT, PANAIT I. PANAIT, <i>Grigore G. Tocilescu (1850—1909)</i>	182
RODICA DRAGU, <i>Gheorghe Petrescu-Sava (Zagoriț) — reprezentant de seamă al învățămîntului istoric prahovean</i>	191

ISTORIE LOCALĂ

C. DRAGOMIRESCU, M. GRIGORESCU, A. PASCU, I. TUDORACHE, Aspecte privind premisele și desfășurarea epopeii insurecționale din August 1944 pe teritoriul județului Ilfov	200
ALEXANDRU ROZ, Contribuția maselor populare arădene, sub conducerea Partidului Comunist Român, la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din August 1944	210
LOUIS ROMAN, Itinerarii istorice : de la Albac și Tebea la Carei și Satu Mare	217

DICȚIONAR ISTORIC

CONSTANTIN ȘERBAN, Cronicari transilvăneni pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea	226
--	-----

BIBLIOGRAFIE

CONSTANTIN ȘERBAN, VICTORIA ȘERBAN, Bibliografie istorică selectivă comentată (Publicații din 1978)	236
CONSTANTIN DINU, Bibliografie selectivă a metodicii istoriei (1978)	251

NECROLOG

LOUIS ROMAN, Ion Ionașcu (1902—1979)	261
---	-----

PERSPECTIVELE CERCETĂRII ISTORICE ROMÂNEȘTI ÎN LUMINA DOCUMENTELOR CONGRESULUI AL XII-LEA AL P.C.R.

Acad. ȘTEFAN PASCU

Cartă a Partidului și a națiunii, totodată, Programul Partidului Comunist Român, votat de Congresul al XI-lea, în urmă cu peste cinci ani, se deschide cu un dens și judicios preambul, care înfățișează, într-o elevantă sinteză, istoria poporului român și a strămoșilor săi, din antichitatea îndepărtată pînă în zilele noastre, cu o largă deschidere spre viitor. Sînt încorporate în paginile frumoasei sinteze realizări remarcabile ale istoriografiei românești contemporane; se învederează, însă, în același timp, semnele de întrebare, paginile albe rămase astfel din lipsa acoperirii științifice, din pricina curenței preocupărilor și cercetărilor de pînă la acea dată.

În cei cinci ani petrecuți între cele două congrese, unele semne de întrebare au putut fi înlocuite cu demonstrații mulțumitoare, unele pagini albe au putut fi nuanțat colorate. Și înlocuirea semnelor de întrebare și colorarea paginilor albe înseamnă roadele preocupărilor și cercetărilor, eforturilor și realizărilor istoriografiei românești.

Pe temeiul a ceea ce se știa mai dinainte și a ceea ce s-a adăugat în ultima vreme, beneficiind de îndreptarul prețios care este *Expunerea* de inestimabilă valoare principială și îndrumare concretă, rostită de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii noastre socialiste la Congresul educației politice și culturii socialiste și la cel de al XII-lea Congres al partidului, completate cu cele rostite la al II-lea Congres al democrației și unității socialiste și la primul Congres al educației și învățămîntului, iar recent la întrunirea cu oamenii de știință din domeniul istoriei, istoricii români și-au unit și-și vor uni și mai mult eforturile, și-au adunat și-și vor aduna și mai mult voințele într-un front mai bine sudat, într-un program mai judicios coordonat. Rezultatul este de netăgăduit. Mari sinteze și tratate sînt parțial elaborate și în curs de elaborare spre împlinirea lor: *Istoria României* în 10 volume, dintre care primele vor fi la îndemîna tuturor celor interesați, a tuturor iubitorilor științei patronate de muza Clio, în acest an al celui de al XV-lea Congres mondial de științe istorice; *Istoria universală*, în 7 volume, dintre care cele dintîi vor îmbogăți rafturile bibliotecilor în anii următori, *Atlasul istoric al României*, încheiat din punct de vedere științific și tehnic, nerăbdător, atlasul și nerăbdători cei ce l-au realizat, să fie în atelierul tipografiei de pe Calea Șerban Vodă. *Istoria gîndirii și creației științifice și tehnice românești*, în 5 volume, dintre care cel dintîi și-a văzut împlinirea, așteptînd să fie îndreptat în curînd către Editura Academiei, spre realizare tehnică, urmat de altul în cinstea Congresului internațional de istoria științelor, găzduit și acesta, asemenea celui de științe istorice, de București, în august 1981. *Istoria României, Compendiu*, în cinci limbi de largă circulație,

pe care istoricii și alți doritori din toată lumea îl vor putea avea la îndemână în curînd. *Nouvelles Études d'Histoire*, care, de această dată, se va dubla cantitativ (2 volume) și va cunoaște un apreciabil spor calitativ și care de asemenea va oferi cititorului și iubitorului de istorie străin ceea ce a fost și este valoare adevărată, materială și culturală, din creația poporului român și a naționalităților conlocuitoare, din vremuri îndepărtate pînă în anii luminoși ai socialismului biruitor. *History of Transilvania* (ce va apărea la o editură americană) va oferi celor doritori cunoștințe despre o provincie istorică românească și despre cei ce au locuit-o și au îmbogățit-o prin munca și creația lor, români împreună cu cei de altă naționalitate, așezați în timp alături de români și cu care au trăit, au muncit, au luptat de-a lungul vremurilor. La care se vor adăuga alte lucrări, mai mici și mai mari, mai cuprinzătoare sau mai puțin cuprinzătoare, categorii diferite de izvoare: arheologice, diplomatice, narative, juridice, memorialistice etc., temelii ale construcțiilor care sînt marile sinteze amintite și a altora, care vor fi amintite. Fiecare dintre ele și mai ales toate la un loc tot atîtea demonstrații convingătoare pentru cei neștiutori, de bună credință, tot atîtea dezmințiri pentru știutorii, de rea credință.

Ținînd seama de realizările de pînă acum și de altele în curs de împlinire, Programul-directivă de dezvoltare a științei și tehnicii aprobat de Congresul al XII-lea al P.C.R. configurează direcțiile priuitoare și orientările principale pentru anii următori și pentru cei mai depărtați chiar, pînă la sfîrșitul celui de al doilea mileniu, în toate domeniile științei, în ale naturii și în al celor social-politice, în științele tehnice și în cele umaniste.

Istoria este privilegiată, aparținînd atît științelor umaniste cît și celor social-politice. Știința umanistă, deoarece obiectul său principal este omul-individ și mai ales omul-colectivitate organizată, de la formele inferioare pînă la cele superioare, întruchipate în omul-națiune. Omul gînditor și creator al tuturor valorilor, materiale și spirituale, omul luptător pentru libertate și dreptate, pentru independență și unitate. Omul care și-a făurit și-și făurește aspirații superioare și idealuri nobile, pentru realizarea cărora a fost nevoit și este nevoit să facă sacrificii și să aducă însemnate jertfe. Jertfe și sacrificii care nu s-au consumat și nu se consumă în van, ci au rodit și rodesc cu îmbelșugare spre binele oamenilor și al omenirii. Sacrificii și jertfe care n-au fost și nu sînt zadarnice, căci fără idealuri nobile și aspirații superioare omenirea nu și-ar justifica existența, n-ar fi vrednică a se împodobi cu calificativul de *homo sapiens* și *homo cogitans*.

Istoria este în același timp știință social-politică, deoarece, în calitatea sa de îndrumătoare a vieții — *magistra vitae* —, dascăl al vieții, „ogîndă a conștiinței popoarelor“, oferă, prin lecția sa, un îndreptar prețios maselor și conducătorilor în alegerea drumului celui mai bun spre realizarea aspirațiilor și idealurilor, servește orientării și educației politice a oamenilor, educației patriotice și internaționaliste, un aspect fundamental al orientării politice. Ce altă știință este mai implicată social-politicului decît istoria, așa cum i-a fost definit rolul de către secretarul general al partidului nostru, de a demonstra convingător „că un popor hotărît să-și apere glia, libertatea și neatîrnarea, decis a nu precupeți nimic pentru a-și afirma drepturile inalienabile, pentru

a-și cuceri un loc demn sub soare, nu poate fi înfrînt și îngenuncheat de nimeni și de nimic niciodată“.

În acest spirit orientată știința istorică în Programul-directivă, cei ce se învrednicesc de pretențioasă și de mare răspundere profesione, de cercetători ai trecutului, descifratori ai prezentului și întuitori ai viitorului, sînt datori științei istorice, poporului și partidului cu alte studii fundamentale în problemele fundamentale, neîndeajuns cercetate, insuficient lămurite, nesatisfăcător înfățișate. Sînt datori să-și unească puterile și răspunderile și cu hărnicie de albină să adune, cu pasiune și dăruire, dovezi noi, convingătoare, date certe și pe deplin demonstratoare. Dovezi și date, evenimente și fapte care pot fi asemănate cu cărămizile frumoase rînduite în stive, așteptînd să devină construcții. După cum cărămizile, pentru a se transforma în construcții trainice și frumoase, au nevoie de arhitectul priceput și ingenios care să le hotărască rostul, de la temelie pînă la acoperiș, tot astfel pentru ca datele și faptele, întîmplările și evenimentele să devină istorie adevărată au nevoie de arhitectul ingenios care să le pătrundă calitățile printr-o analiză sub toate înfățișările, să le rînduiască într-o logică dialectică, în raport de cauzalități și de determinări, de desfășurare și de urmări. Și de asemenea, după cum o construcție pretinde posibilitatea trecerii dintr-o încăpere în alta, după necesități, tot astfel construcția, care este tabloul complex al societății dintr-un anumit loc și dintr-un anumit timp, pretinde aplicarea principiului „pereților mobili“, ceea ce se înțelege cu alte cuvinte permeabilitatea de la o știință la alta în raport de înrudirea dintre ele, adică interdisciplinaritate și chiar multidisciplinaritate. Nu în sensul desfășurării paralele a mai multor discipline, ci în înțelesul simultaneității și întrepătrunderii acestora.

În această accepțiune este subliniată necesitatea inter și pluridisciplinariității în cercetările din domeniul științelor sociale, inclusiv istorice, în Programul-directivă de dezvoltare a științei. Și în această concepție se cuvin conjugate eforturile spre realizarea lucrărilor fundamentale așteptate de partid și de popor din partea istoricilor.

Dintre care aceea cu privire la etnogeneza poporului român este de stringentă necesitate, pentru a lămuri confuzii, pentru a înlocui „enigme și miracole“, pentru a anihila tendințe pseudo-științifice și pentru a așeza în locul acestora adevărul obiectiv pe temeiul celor două componente fundamentale: *substratul* geto-dac, *statul* romano-latin, cărora li s-a adăugat, cu rol secundar, *adstratul* slav și al altor populații ce au poposit un timp mai îndelungat în teritoriile românești.

După cum de aceeași actualitate se cuvine apreciată și problema ce-și așteaptă lucrarea fundamentală, cu privire la procesul de formare a statelor feudale românești, ca urmare a dezvoltării în extindere și în putere a formațiunilor politice preexistente. Problemă fundamentală și aceasta dacă nu uităm că existența statului a fost, este și va fi instituția care a asigurat, asigură și va asigura dezvoltarea popoarelor și națiunilor. De aceea poporul român și alte popoare au luptat și luptă pentru asigurarea vieții de stat, pentru independența statelor, pentru unirea în aceeași formație statală a tuturor locuitorilor de aceeași origine și limbă, cu aceleași datini și obiceiuri, nutrind aceleași aspirații și idealuri.

De asemenea istoricii sînt datori cu o lucrare fundamentală cu privire la formarea națiunii române moderne și evoluția ascendentă a acesteia spre națiunea socialistă, cu caracteristicile sale superioare, iarăși ca un proces logic și obiectiv, complex și evolutiv a tuturor componentelor națiunii ajunse la maturizare.

Nici revoluția din 1848, într-o unitate cauzală, programatică și sincronă în toate cele trei țări românești nu s-a învrednicit de monografia pe care o merită potrivit cu însemnătatea ei.

După cum pretinde o asemenea cercetare monografică mișcarea muncitorească și socialistă, de la începuturile sale și pînă în vremurile noastre, deoarecă înfățișarea fragmentară, desprinsă din complexitatea fenomenului social-economic și social-politic, național și internațional, îi scade însemnătatea și-i umbrește strălucirea. Și alte mari evenimente vitregite pînă acum pretend istoricilor cinstirea lor, prin opere fundamentale.

De abia după aceea se vor putea încerca, cu succes, printr-o colaborare pluridisciplinară și sub o coordonare competentă sintezele cu care frontul nostru istoric a rămas încă dator partidului și poporului: *Istoria agriculturii și a țărănimii*, *Istoria meșteșugurilor și a industriilor*, *Istoria comerțului*, *Istoria burgeoisiei*, *Istoria clasei muncitoare*, *Istoria intelectualității*, *Istoria instituțiilor social-economice, social-politice și social-juridice*. Iar corolarul tuturor o *Istorie a civilizației românești* în accepțiunea cuprinzătoare a noțiunii, adică totalitatea creațiilor, materiale și culturale, din toate domeniile de activitate și din toate timpurile, împreună cu mentalitățile și obiceiurile, cu datinile și credințele, cu atitudinea față de viață și de societate. Fiecare dintre acestea în comparație cu civilizația altor popoare, singura metodă ce oferă posibilitatea punerii în valoare a propriilor creații în contextul civilizației întregii omeniri. S-ar putea compara, într-o expresie metaforică, civilizația românească și civilizația omenirii cu o mare coroană de flori — civilizația omenirii, care va încorpora numeroase buchete nuanțat colorate — civilizația diferitelor popoare. Ceea ce nu va scădea nici frumusețea și nici valoarea coroanei. Dimpotrivă, nuanțele buchetelor armonios așezate vor conferi mai mare frumusețe acesteia. Între diferitele și numeroasele buchete ale coroanei, cel ce va reprezenta civilizația românească își va avea locul său propriu, cu culoarea și frumusețea sa, îmbogățind și înfrumusețind coroana cu ceea ce-i este propriu, ca valoare și frumusețe.

Sînt acestea cîteva gînduri și proiecte ale istoricilor români desprinse din hotărârile celui de al XII-lea Congres al partidului. Gînduri și proiecte de îndrăznețe perspective, punte durabilă, sprijinită pe coloane puternice, moștenire de mare valoare, lăsată de vrednicii înaintași, experiența îndrăzneată a generației de azi, care a îmbogățit tradiția cu propriile-i creații. Toate spre progresul științei, spre înaintarea țării. Spre satisfacerea dorinței de cunoaștere a trecutului glorios, pentru mai buna înțelegere a prezentului luminos, spre intuirea, cu mai mult temei, a viitorului tot mai frumos.

PROBLEME FUNDAMENTALE ALE ISTORIEI POPORULUI ROMÂN ÎN OPERA TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU

NICOLAE PETREANU

Întregul curs ascendent al istoriei României și, ca o dezvoltare firească a ei, opera contemporană de construcție multilaterală a socialismului pun în valoare cu pregnanță locul și rolul activității politico-ideologice și cultural educative — însemnată forță motrice în transformarea revoluționară a societății, a conștiinței oamenilor, în ridicarea patriei pe noi culmi de progres și civilizație.

La baza activității teoretice, politice și cultural-educative, stau Programul, celelalte documente ale partidului, opera secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în care, exprimându-se concepția revoluționară a materialismului dialectic și istoric, legitățile generale, universal valabile, aplicate la condițiile istorice, sociale, naționale concrete din România se dau orientări fundamentale în măsură să mobilizeze eforturile tuturor oamenilor muncii la îndeplinirea sarcinilor de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism.

Pentru lucrătorii pe tărîmul istoriei, opera tovarășului Nicolae Ceaușescu reprezintă un amplu tezaur de idei, de învățăminte privitoare la istoria patriei, la istorie în general, o imagine veridică, de larg orizont, a marilor momente ale vieții naționale, a luptelor de eliberare socială și națională care străbat istoria îndelungată a poporului român.

În concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu, istoria nu reprezintă numai un act de cunoaștere a trecutului, un instrument de explicare și generalizare a faptelor și evenimentelor, mai îndepărtate în timp, sau mai apropiate de zilele noastre, ci dincolo de aceasta, istoria este mai ales un puternic mijloc de educare politică, patriotică a maselor, cu deosebire a tineretului. „Cercetarea istorică — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — departe de a constitui o investigație cu caracter strict documentar a trecutului, este în bună măsură — așa cum arată viața — și o știință a prezentului... Rezultatele cercetărilor istorice sînt de natură să ajute omenirea contemporană să înțeleagă mai bine legile obiective care guvernează societatea, necesitatea de a acționa în spiritul cerințelor progresului”¹.

Acordînd un asemenea rol acestei științe, secretarul general al partidului a chemat pe istorici la abordarea științifică, politică a problemelor de istorie, la o atitudine hotărîtă împotriva rutinei, a dogmatismului, a tendințelor de preluare mecanică și perpetuare a unor teze greșite din punct de vedere științific. Este meritul decisiv al tovarășului Nicolae Ceaușescu

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Editura politică, 1972, p. 423—424.

de a sublinia neîncetat datoria istoricului de a respecta adevărul stabilit științific, de a întemeia cercetarea istoriei, studiul ei, pe analiza realităților sociale, pe înfățișarea faptelor așa cum s-au petrecut ele, nu după dorințe subiective, după criterii de conjunctură. Cel ce cercetează, scrie și predă istoria patriei, atrăgea atenția tovarășul Nicolae Ceaușescu, trebuie să dea dovadă de „un înalt spirit revoluționar, combativ...“, să militeze „cu toată energia și forța împotriva curentelor reacționare, a tendințelor de falsificare și denaturare a adevărului istoric, a manifestărilor de cosmopolitism și nihilism național...“, să promoveze cu fermitate principiul științific, marxist-leninist, „al respectării adevărului obiectiv al vieții, al istoriei“².

Opera tovarășului Nicolae Ceaușescu oferă o viziune științifică de inestimabilă valoare teoretică și educativă cu privire la marile procese ale dezvoltării societății pe teritoriul țării, la condițiile și vitregiile cărora au trebuit să le facă față strămoșii noștri, precum și cu privire la forțele care au luptat neconținut pentru păstrarea ființei poporului român, pentru o viață liberă și independentă. Cu o mare forță evocatoare este înfățișată vechimea și caracterul avansat al civilizației făurite de strămoșii noștri daci, reliefându-se concluzia că din conviețuirea îndelungată a acestora cu romanii, din împletirea celor două mari civilizații ale lumii antice s-a plămădit poporul român, un popor caracterizat prin energie și vigoare, păstrător și continuator al marilor virtuți ale glorioșilor săi înaintași.

Dezvoltându-se în împrejurări istorice grele și avînd de înfruntat neînumărate vitregii ale timpului — valurile populației migratoare, politica hrăpărească a marilor imperii aflate în vecinătatea sa — poporul român a trebuit să ducă, timp de secole, bătălii grele contra crotopitorilor și agresorilor de tot felul, împotriva dominației străine. Lupta necurmată pentru dezvoltarea de sine stătătoare, pentru libertate și neatîrnare constituie astfel trăsătura caracteristică fundamentală a întregii istorii a poporului nostru, determinînd însuși modul lui de existență, acțiunile, concepțiile și năzuințele sale. Cunoașterea acestor evenimente, precum și cultivarea respectului față de trecutul glorios, față de faptele de eroism, de vitejie care brăzdează istoria noastră națională conferă poporului român distincția demnității și bărbăției, a unor înalte virtuți morale, dovedite în timpul veacurilor în efortul continuu pentru afirmarea idealurilor de libertate și dreptate socială.

Înalta cinstire și prețuire de care se bucură trecutul istoric al poporului român sînt nu numai expresia unei firești venerații față de lupta revoluționară și progresistă a înaintașilor, față de opera lor tenace și generoasă pentru afirmarea și realizarea aspirațiilor de libertate socială, de unitate și independență a țării, ci și expresia unei concepții științifice, de o deosebită importanță social-politică, potrivit căreia socialismul nu se înfăptuiește pe loc gol, una din caracteristicile sale esențiale fiind preluarea a tot ce a fost creat progresist anterior, în scopul ridicării temeinice a iz-

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 12, București, Editura politică, 1976, p. 517.

bînzilor politice, sociale și spirituale actuale pe noi și mereu mai înalte trepte de istorie.

Privită din acest punct de vedere moștenirea pozitivă a istoriei capătă un profund sens teoretic, alături de unul de mare însemnătate practică. Ea realizează o naturală continuitate în dezvoltarea materială și culturală, elementele de progres din trecut conjugându-se indestructibil cu prezentul, cu susținuta activitate creatoare a generației actuale.

Abordarea materialist-istorică a raportului dialectic între trecut-prezent-viitor reprezintă o contribuție de mare valoare teoretică și practică a tovarășului Nicolae Ceaușescu la dezvoltarea concepției științifice despre lume și societate în epoca contemporană. Subliniind necesitatea cunoașterii trecutului pentru înțelegerea prezentului în dimensiunile lui reale și făurirea conștientă a viitorului patriei, secretarul general al partidului atrage atenția asupra liniilor de continuitate, asupra învățămintelor istoriei, în contextul orînduirii noastre socialiste, care își pun amprenta asupra realizării noilor valori materiale și spirituale.

„De ce reamintim toate aceste evenimente din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat? Pentru că ele — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — sînt strîns legate de întreaga viață și activitate a poporului român și a partidului nostru, de construcția societății socialiste, pentru că fără luptele din trecut, fără activitatea mișcării muncitorești și a partidului comunist — noi nu am fi avut create condițiile pentru a răsturna clasele stăpînitoare și a trece întreaga putere politică în mîna celor ce muncesc. Reamintim trecutul atît pentru a omagia pe cei care în diferite epoci au dus greul luptei, cît și pentru a trage învățăminte de viitor (...)”³

În asemenea larg orizont iese și mai mult în evidență că perioada deschisă de Congresul al IX-lea al partidului înscris în marea Cartă a tradițiilor revoluționare ale poporului român una dintre cele mai bogate etape de înfăptuire, de activitate creatoare, însuflețită de elan și încredere în forțele proprii, de năzuința de a fi noi înșine, liberi și stăpîni pe destinele noastre. Această perioadă în care poporul român a știut să dea măsura forței sale creatoare, în care și-a înțeles mai profund destinele și căile devenirii sale în viitor, este legată indisolubil de numele tovarășului Nicolae Ceaușescu.

O contribuție de înaltă valoare teoretică adusă de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, o reprezintă analiza cuprinzătoare a rolului fundamental pe care îl au masele populare în făurirea istoriei, cu deosebire în epoca modernă și contemporană, în etapă actuală a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. Întreaga istorie a țării noastre, sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu „demonstrează că poporul muncitor, forțele sale revoluționare, progresiste și patriotice au înfăptuit toate marile transformări revoluționare, au asigurat mersul înainte al societății noastre. Toate momentele importante din viața patriei noastre sînt legate de lupta maselor, a între-

³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la întîlnirea cu activul de partid din regiunea Brașov — 18 iunie 1967, în România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste* vol. 2, București, Editura politică, 1968, p. 340.

gului popor — motorul progresului social, adevăratul făuritor al istoriei României”⁴.

Puternice lumini se proiectează în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu cu privire la țărănime, cașe, în decursul timpului, a avut un rol important, atît în luptele pentru dreptate națională și socială, pentru independența țării, în producerea bunurilor materiale ale societății, cît și în conservarea limbii și îmbogățirea continuă a culturii, a vieții spirituale românești. După apariția și dezvolțarea clasei muncitoare, prin situația și esența ei în măsură să fie hegemonul maselor largi populare pe drumul realizării libertății sociale și naționale, țărănimea muncitoare a purtat mai departe contribuția ei pozitivă, progresistă, în forme noi, determinate de trăsăturile și cerințele proprii epocilor următoare, pînă astăzi, cînd, în noua structură și dinamică socială a țării, participă la înfăptuirea socialismului multilateral dezvoltat.

Îmbinînd viziunea materialist-dialectică asupra marilor evenimente ale trecutului istoric, și gîndirea creatoare, revoluționară, asupra problemelor epocii contemporane, tovarășul Nicolae Ceaușescu reliefează rolul clasei muncitoare, forța socială cea mai înaintată a societății, care eliberîndu-se pe sine, a eliberat toate păturile muncitoare, întregul popor.

Apărută pe scena social-politică a țării odată cu industria și cu relațiile de producție capitaliste, clasa muncitoare s-a impus ca forță socială principală a progresului istoric. Prin natura sa de clasă, prin locul său în producția materială, proletariatul a devenit exponentul aspirațiilor maselor largi populare, interesele sale fundamentale sociale și naționale corespunzînd pe deplin cu interesele tuturor oamenilor muncii, cu cerințele obiective ale dezvoltării moderne a societății.

În anii socialismului, odată cu marile succese obținute în dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor de producție, în modernizarea rapidă și permanentă a economiei naționale, forța și capacitatea clasei muncitoare au crescut și s-au maturizat tot mai mult, ea reprezentînd cel mai important factor al progresului material și social al țării.

Cunoașterea istoriei clasei muncitoare, a Partidului Comunist Român, constituie un important mijloc de educație revoluționară a maselor, a tineretului, de dezvoltare a dorinței de a purta cu devotament mai departe, prin timp, flamura de luptă și de muncă a înaintașilor, a celor mai buni fii ai poporului, comuniștii.

Reliefînd strînsa interdependență și unitate dialectică dintre politica internă și externă, dintre evenimentele internaționale și realitățile interne, tovarășul Nicolae Ceaușescu a atras atenția asupra învățămîntelor care se desprind din lupta persistentă a poporului român pentru unitatea națională și independența de stat. „Putem spune, din propria noastră experiență — releva secretarul general — că progresul și civilizația oricărei națiuni sînt strîns legate de lichidarea dominației străine, de cucerirea independenței, de posibilitatea poporului de a se dezvolta liber, de sine stătător. Iată de ce în întreaga noastră activitate sprijinim ferm popoarele

⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. 1, Editura politică, București, 1968, p. 336—337.

care luptă împotriva dominației străine, pentru independență și suveranitate”⁵.

Acționînd în acest spirit, România sprijină lupta pe plan internațional pentru lichidarea subdezvoltării, avînd o poziție ireconciliantă față de politica de asuprire și aservire a altor popoare, de încălcare a intereselor lor naționale, a drepturilor lor suverane. Practica social-istorică demonstrează convingător că independența și suveranitatea unei țări este reală numai în condițiile cînd relațiile pe care le promovează se întemeiază pe deplină egalitate în drepturi, pe avantajul reciproc, neamestecul în treburile interne.

În acest context, cercetarea istorică are menirea să contribuie la cunoașterea aprofundată a luptelor desfășurate de clasa muncitoare, de forțele progresiste din întreaga lume împotriva politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, a mișcării ample de eliberare națională, a hotărîrii tuturor popoarelor de a-și decide singure destinele, de a instaura în lume relații noi, de deplină egalitate în drepturi, de respect al independenței și suveranității naționale.

Privită din perspectiva istorică a dezvoltării forțelor de producție și a perfecționării relațiilor sociale, a dispariției claselor și categoriilor sociale, a formării unei societăți unice a oamenilor muncii, problema națiunii, precum și multiplele aspecte ale rolului ei esențial în lumea contemporană, face obiectul unei temeinice analize în opera teoretică a tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Subliniind ideea că națiunea are încă de jucat un rol important în istoria societății omenești, că ea constituie o forță motrice de seamă a dezvoltării social-politice în lumea de azi, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată că preocuparea pentru înflorirea propriei națiuni socialiste nu poate fi în nici un fel opusă colaborării și solidarității internaționale. Internaționalismul socialist nu presupune sacrificarea ori lezarea intereselor naționale, dimpotrivă, afirmarea deplină; tot astfel grija față de interesele propriului popor nu înseamnă ignorarea cerințelor internaționalismului, ci presupune dezvoltarea solidarității și cooperării între popoare, pentru cauza păcii, libertății în întreaga lume. Tăria internaționalismului depinde tocmai de forța clasei muncitoare din fiecare țară, de autoritatea și încrederea de care ea și partidul său revoluționar se bucură în rîndurile propriului popor, și nicidecum de nesocotirea și sacrificarea intereselor naționale în numele unor principii care în trecut aveau în vedere doar o singură țară, atitudinea față de aceasta fiind considerată „piatra unghiulară” sau „piatra de încercare” a internaționalismului proletar.

Opera secretarului general al partidului conține pagini de o certă valoare istorică și educativă cu privire la lupta comună a oamenilor muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități, pentru împlinirea idealurilor de eliberare socială și națională ale poporului român. În abordarea acestei probleme se pornește de la realitățile istorice specifice țării noastre, potrivit cărora, de-a lungul mai multor secole, alături de români — populația autohtonă a acestor locuri — pe teritoriul pe care trăim s-au așezat ma-

⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 17, Editura politică, București, 1979, p. 138.

ghiari, germani și, într-un număr mai mic, alte naționalități. Între oamenii muncii români și cei aparținând naționalităților conlocuitoare s-au statornicit, în decursul timpului, relații de strânsă colaborare, muncind alături împreună împotriva exploatării și asupririi, pentru libertate și independență. „În decursul sutelor și sutelor de ani de convețuire în comun — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — oamenii muncii din țara noastră au cunoscut atît bucurii cît și necazuri, așa cum și astăzi avem bucurii și necazuri, și așa cum va fi și în viitor, pentru că niciodată nu vor fi numai bucurii sau numai necazuri. Dar tocmai această viață dusă împreună atît la bine, cît și la rău a sudat trainic legăturile dintre oamenii muncii români și cei de alte naționalități“ ...⁶

Evocînd în numeroase ocazii rădăcinile istorice ale unității și frăției tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, din țara noastră, tovarășul Nicolae Ceaușescu a dat răspuns și a elaborat soluții adecvate particularităților țării și corespunzătoare în cel mai înalt grad intereselor vitale ale poporului. Drept urmare, rezolvarea justă, în spiritul teoriei revoluționare a problemei naționale, în condițiile socialismului, lichidarea pentru totdeauna a asupririi și inegalității, realizarea deplinei egalități în drepturi a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, consolidarea acestei egalități prin politica de dezvoltare armonioasă a tuturor județelor țării au determinat întărirea continuă a unității și frăției între națiunea română și naționalitățile conlocuitoare, dezvoltarea conlucrării lor în scopul înfloririi patriei socialiste comune.

Gîndirea social-politică și istorică a secretarului general al partidului se află la izvoarele marilor împliniri în toate domeniile vieții economico-sociale și spirituale ale poporului român. Prin activitatea sa creatoare, bogăția și valoarea concluziilor, precum și prin soluțiile practice preconizate, opera tovarășului Nicolae Ceaușescu constituie un strălucit aport la tezaurul de idei al socialismului științific și practicii revoluționare, idei care fertilizează și dau substanță științei istorice românești. Exemple pilduitoare al secretarului general al partidului constituie un îndemn neconținut pentru istoricii din țara noastră care studiînd faptele trecutului slujesc mereu mai bine prezentul României Socialiste în înaintarea ei spre comunism.

Rolul eminent orientator și mobilizator, caracterul profund științific realist al aprecierilor despre istorie din documentele de partid, din opera secretarului general al partidului nostru comunist, forța și capacitatea lor retrospectivă, dar și prospectivă, dobîndesc o înțelegere mai vie, mai profundă, în zilele pe care le trăim, cînd întregul nostru popor, în frunte cu comuniștii, dau viață istoricelor obiective stabilite de Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român.

⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, Editură politică, București, p. 565.

STUDII ȘI ARTICOLE

CRIZA IMPERIULUI ROMAN ÎN SECOLUL AL III-LEA E.N.

235—268

AUREL IORDĂNESCU

Perioada împăraților Antonini (98—192 e.n.), caracterizată prin stabilitate politică, amplă dezvoltare economică, progres social și liniște în interior, păruse epoca de aur a imperiului roman, iar acea a Severilor (193—235 e.n.), care o urmase, cu toate convulsiunile care prezidaseră la instaurarea ei, păruse o continuare a celei dinaintea ei. Nimic nu părea a anunța vreo schimbare a situației când, brusc, în anul 235, odată cu uciderea de către soldați a lui Severus Alexander la Moguntiacum pe Rin, izbucni o cumplită criză care afectă toate domeniile vieții imperiului: *criză politică*, rezultat al împăraților multipli ridicați de armatele provinciale, al luptelor dintre ei pentru supremație și al incapacității senatului de a menține un regim politic stabil; *criză economică*, determinată de adîncă perturbare a procesului de producție, de nesiguranța mijloacelor de transport și de grava inflație monetară; *criză socială*, provocată de adîncă discrepanță dintre viața îmbelșugată și liberă a orașelor și dintre situația mizeră și apăsată a regiunilor rurale; în fine *criza morală*, izvorîată din dezafecțiunea maselor pentru un regim care nu-i mai asigură nici bunăstarea, nici protecția împotriva nedreptăților din launtru și a năvălirilor neamurilor „barbare“ din afară. Iar când, pe la anul 270, această „anarhie militară“ a fost stăvilită prin eforturile împăraților illyrieni, adîncile prefaceri suferite în întreaga lui structură de imperiul roman, datorite dispariției unora dintre cele mai respectabile tradiții ale lui, înlăturate în vîrtejul tulburărilor, au făcut ca „Principatul“ instaurat de Augustus să fie înlocuit cu „Dominatul“ statornicit prin reformele lui Diocletian (284—305) și Constantin (306—337). Ce anume declanșase această criză și brusca ei izbucnire?

1. *Antecedentele crizei.* Progresele continue ale imperiului roman în primele două secole ale erei noastre, atît de spectaculoase în toate privințele, au făcut să treacă neobservate sau să fie socotite fără însemnătate o serie de aspecte negative care cu timpul, acumulîndu-se și potențîndu-se, s-au transformat în germeni de decadență, care, în condițiile — mai ales externe — ale primei jumătăți a secolului al III-lea al erei noastre, s-au conjugat, generînd cauzele specifice ale izbucnirii crizei.

Sub aspect politic, Principatul, ieșit din războaiele civile de la sfîrșitul republicii, era de fapt o monarhie sprijinită pe armata rezultată din reformele lui Marius, care nu mai era vechea armată civică, ci una de mercenari, legată de generalii care o comandau și luptînd mai mult pentru soldă și pradă decît pentru interesul general. Conștient de acest lucru, Augustus încercase să păstreze imperiului „o fațadă civilă“ reprezentată prin Senat și vechile magistraturi, care să constituie o contra-pondere în fața

primejdiei pe care o reprezenta armata. De aici trăsătura caracteristică a Principatului : colaborarea între Împărat și Senat, care era asociat în chip real la exercitarea puterii. Dar treptat, atît din pricina incapacității Senatului, cît și din aceea a tendințelor absolutiste ale unora dintre împărați (ca Gaius Caligula, Nero, Domitianus, Commodus și mai ales Septimius Severus), antagonismul dintre Senat și Împărat a dus la anihilarea treptată a puterii celui dintîi ; în felul acesta, însă, singura garanție a stabilității puterii imperiale în fața primejdiei militare a dispărut și o dată cu ea au început și uzurpările din partea șefilor militari : cea a lui Avidius Cassius din vremea lui Marcus Aurelius (175 e.n.) apărea ca o prevestire sumbră pentru stabilitatea politică a imperiului.

În același timp, armata imperială a cunoscut și ea o transformare care, pe de o parte îi scădea capacitatea ofensivă și mobilitatea, iar pe de alta o situa în poziția de adversară a claselor dominante din imperiu, reprezentate prin populația orășenească. Încă de la întemeierea lui, Imperiul roman, din lipsă de mijloace materiale, nu avusese o armată pe măsura nevoilor sale : în mod practic armata imperială — cantonată aproape exclusiv la frontiere — nu cuprindea mai mult de 300.000 de ostași, ceea ce, dată fiind întinderea imperiului, era foarte puțin. De aceea împărații au căutat să suplinească insuficiența numerică printr-o eficiență calitativă : pregătire tehnică superioară și o mare mobilitate. Ori, dacă pregătirea tehnică a rămas tot timpul la nivelul trebuitor, mobilitatea, începînd cu secolul al II-lea, a scăzut considerabil : în locul vechiului sistem de recrutare teritorială (adică de formare a unităților militare din ostași recrutați *pe toată întinderea* imperiului), începînd cu Hadrianus s-a trecut la recrutarea strict *locală*, fapt care a dus la crearea unor adevărate armate provinciale (a Rinului, a Dunării, a Orientului, a Africii), cu tradiții și cu interese proprii, legate strîns de regiunea din care proveneau și pe care o apărau și puțin dispuse de a se deplasa pentru apărarea altor regiuni și, mai ales, cu o puternică conștiință a individualității proprii, care le făcea să vadă în celelalte niște concurente ; ori, acest simțămînt, potențat cu timpul de atitudinea unora dintre împărați, a creat o adevărată rivalitate între ele, care (așa cum se văzuse cu ocazia competiției dintre Septimius Severus și Clodius Albinus) putea duce la un război civil. Iar dacă la aceasta mai adăugăm și faptul că recrutată (începînd cu a doua jumătate a secolului al II-lea și, mai ales, la începutul secolului al III-lea) aproape exclusiv din teritoriile rurale (adică dintre elementele mai puțin romanizate), armata a devenit o armată de țărani, care aduceau cu ei sentimente de ostilitate față de populația orășenească, de care erau apăsați, înțelegem că acel consens ce părea a caracteriza societatea romană ascundea de fapt adînci și tenace conflicte de clasă, pe care numai o autoritate solid constituită le împiedica să izbucnească cu vehemență.

Dar cele mai îngrijorătoare simptome se vădeau în domeniul vieții economice. În adevăr, Imperiul roman nu a avut niciodată finanțele necesare întinderii și puterii lui. Dacă pînă în secolul al II-lea cucerirea de noi teritorii și exploatarea lor constituise principalul izvor de venituri pentru tezaur, cucerirea Daciei la începutul secolului al II-lea e.n. reprezentase ultima cucerire care, mulțumită aurului dacic, restabilise echilibrul fi-

nanciar. De acum înainte însă, intrînd în defensivă, imperiul și-a văzut resursele economice scăzînd și aceasta tocmai într-un moment în care triburile „barbare“ de la frontierele sale și-au întetit atacurile. Pentru a le putea face față, a fost nevoie de o sporire a eforturilor militare și prin aceasta de creștere a cheltuielilor, care, la un moment dat, pe vremea războaielor marcomanice ale lui Marcus Aurelius, au epuizat tezaurul obligîndu-l pe împărat să vîndă la licitație în Forul lui Traian bijuteriile coroanei pentru a face față cheltuielilor. În același timp, prosperitatea orașelor care constituie principalul izvor de venituri începe să slăbească, iar o parte a pămînturilor rămîne nelucrată din lipsă de brațe de muncă, grav afectate de epidemiile care bîntuiseră, mai ales la sfîrșitul domniei lui Marcus Aurelius. Dar semnul cel mai îngrijorător al declinului prosperității economice a Imperiului îl reprezenta alterarea monetei. Atît sub aspectul micșorării greutateii, cît și sub acela al alterării titlului, moneda romană suferă un proces de alterare, care-i micșorează valoarea circulatorie, fapt care face ca moneta de argint să tindă a deveni fiduciară, asemenea celei de bronz.

În felul acesta, în structura imperiului se produsese în decursul secolelor II și III e.n. o serie de fisuri: cu toată aparența lui forță și strălucire, imperiul roman ascundea în deceniul al patrulea al secolului al III-lea e.n. o serie de racile care-i minau soliditatea, constituind adevărați germeni de decadență, pe care orice ruptură de echilibru social îi putea scoate la suprafață.

2. *Cauzele crizei.* În a patra decadă a secolului al III-lea e.n. echilibrul politic și social, care dăduse imperiului timp de două secole o stabilitate deplină, s-a rupt, generînd o criză cumplită, care a cuprins toate sectoarele vieții romane. Ori, în orice societate organizată, criza este o stare de dezechilibru determinată de schimbarea raportului între forțele care-i condiționau dezvoltarea normală. În imperiul roman stabilitatea fusese determinată de echilibrul dintre puterea imperială și autoritatea senatului; dintre producție și consumație; dintre veniturile statului și cheltuielile necesitate de apărarea frontierelor; dintre rezistența *limesului* și presiunea triburilor „barbare“ de dincolo de hotarele imperiului. Ce anume determinase schimbarea acestui echilibru?

Contemporanii nu au înțeles niciodată adevăratele cauze ale crizei: lipsiți de spirit științific în abordarea problemelor și de cunoașterea legilor dezvoltării sociale, ei erau impresionati de aspectele negative: acumularea de calamități (invazii, epidemii, secetă), războaiele dintre pretendenți ori persecuțiile împotriva adversarilor învinși. Iar istoricii secolelor XVIII și XIX au considerat, în general, drept cauze anumite aspecte exterioare, pe care le potențau. Așa de exemplu, pornind de la compoziția eterogenă a imperiului, care îngloba neamuri deosebite, ei socoteau că, supuse cu armele, acestea așteptau un moment favorabil pentru a-și recăpăta libertatea. Dar realitatea istorică este cu totul alta: regimul imperial a favorizat dezvoltarea provinciilor, punînd capăt disensiunilor interne, asigurîndu-le liniștea împotriva vecinilor războinici și promovîndu-le dezvoltarea economică, reflectată în larga dezvoltare a vieții urbane. Cît despre puținele mișcări petrecute în provincii, ele nu au avut niciodată caracterul unei mișcări de eliberare pe baza unor revendicări de drepturi istorice anterioare cu-

ceririi romane. S-a mai considerat drept cauză a crizei extensiunea imperiului a cărui administrație centralizată ar fi provocat nemulțumiri populațiilor provinciale. Dar nici aici nu poate fi căutată o cauză a crizei, pentru că niciodată imperiul nu a fost mai întins decât pe vremea lui Traian și a Antoninilor și niciodată nu a fost mai bine administrat. Și, de altfel, chiar și împărații cu tendințe absolutiste ca Nero, Commodus, Caracalla s-au preocupat îndeaproape de liniștea și bunăstarea provinciilor, supraveghind pe guvernatori și sancționând abuzurile. În fine, s-a socotit drept cauză a crizei despotismul imperial, care ar fi desființat libertățile anterioare, introducând o stăpânire nivelatoare. Dar, mai întâi, provinciile (cu excepția poate a Greciei) nu puteau regreta libertățile pierdute pentru că nu avuseseră niciodată astfel de libertăți: în statele hellenistice care intrașeră, prin cucerire, în componența imperiului roman, suveranii erau monarhi absoluți, iar în regiunile unde predominase aspectul tribal, ca Spania, Gallia, Africa, Moesia, lipsa de libertăți a maselor este bine stabilită. Iar despre o limitare a libertăților municipale de către autoritatea imperială nu poate fi vorba: amestecul împăraților în problemele municipale s-a făcut tocmai la cererea municipiilor care nu mai puteau pune ordine în finanțele lor.

Cercetările recente, în loc de a încerca să deducă din *manifestările crizei cauzele* ei, le-a considerat ca produs al unor situații ale căror începuturi trebuie căutate în trecut și din a căror adiționare treptată ele au apărut brusc. Cu alte cuvinte, lente acumulări cantitative au declanșat la un moment dat saltul calitativ.

Cea mai de seamă cauză a fost de ordin politic, fiind constituită de *absența unor dispozițiuni legale care să reglementeze pozitiv transmiterea puterii imperiale*. Cu toate eforturile pe care le depusese, Augustus nu izbutise să creeze un cadru legal de transmitere a puterii imperiale, mulțumindu-se cu o situație echivocă, aceea a unei monarhii militare care păstra numele, aparențele și unele forme republicane. Dar cum continuitatea monarhică nu se putea realiza decât pe cale ereditară, iar o ereditate legală nu era compatibilă cu fațada republicană a Principatului, Augustus a recurs la asocierea prealabilă a viitorului succesor la puterile și onorurile sale. Numai că, pentru ca Principatul să-și poată îndeplini misiunea sa de căpetenie, ceea de a feri pe viitor statul roman de convulsunile războaielor civile, era necesară colaborarea a trei organisme deosebite: *comițiile*, care confereau puterea tribuniciană; *Senatul*, care acorda puterea proconsulară și *armata*, reprezentată prin garda pretoriană, care dădea apelativul de *Imperator*, cu toate atributele lui. Împrejurările concrete în care se instaurase Principatul nu au îngăduit stabilirea în chip explicit a modului de acțiune a acestor trei organisme și mai ales *cui* îi revenea inițiativa în procesul de transfer al puterii. În schimb, deoarece atît comițiile, cît și Senatul și garda pretoriană rezidau în Roma, legitimitatea demnității imperiale era legată de conferirea ei în Roma. Modalitatea aceasta complexă și puțin explicită de conferire a Principatului presupunea, însă, menținerea unui echilibru constant între cei trei factori care confereau puterea; ori, treptat și relativ repede, acest echilibru s-a stricat în favoarea elementului militar. Încă din timpul Principatului lui Tiberius, rolul comițiilor a încetat, atribuțiile lor

fiind trecute Senatului ; în felul acesta dintre cei trei factori constituționali, prin dispariția unuia, comițiile, au mai rămas față în față numai doi : Senatul și armata, factorul civil și cel militar, de valoare și forță inegală. Și conflictul nu a întârziat să apară între ei, iar situația a devenit și mai complicată atunci când armatele provinciale, geloase de privilegiul exclusiv al cohortelor pretoriene, au intervenit și ele : în anul 68, legiunile din Spania îl proclamă împărat pe Servius Sulpicius Galba. Cum bine spune Tacitus : „Secretul imperiului a fost dezvăluit : un împărat putea fi făcut în altă parte decât la Roma“ (Tacitus, *Historiae*, I, 4). În același timp, conflictul între împărați și Senat a dus pe de o parte la scăderea puterii și autorității Senatului, iar pe de altă parte la sprijinirea tot mai mult pe armată a împăraților, fapt care a sporit rolul ei în crearea împăraților. În felul acesta, apare limpede cea dintâi cauză a crizei secolului al III-lea : lipsa unei norme legale bine definite privind succesiunea imperială, lipsă care îngăduia orice uzurpare. Ori, tocmai uzurparea puterii imperiale cu sprijinul armatei reprezintă, în plan politic, trăsătura caracteristică a crizei sec. III e.n.

A doua cauză care a declanșat criza secolului al III-lea e.n. a constituit-o scăderea capacității de apărare a imperiului, tocmai în momentul în care atacurile „barbarilor“ s-au întetit la toate frontierele. Am văzut mai sus în ce măsură schimbările petrecute în organizarea armatei romane, începând cu Hadrianus, au micșorat sensibil mobilitatea ei. Pe lângă aceasta, însă, la începutul secolului al III-lea e.n., ca rezultat al reformelor lui Septimius Severus, capacitatea de apărare însăși a început să slăbească : dreptul acordat ostașilor de a se căsători și de a locui în afara castrului, ca și îngăduința ca în perioadele de liniște să cultive pământul, contribuise la scăderea calităților lor militare, iar deschiderea înaltelor comandanți militare soldaților de rînd, creînd o identitate de origine între ostași și comandanții lor, au favorizat tendințele de uzurpare, ostașii văzînd în ridicarea la imperiu a comandanților lor un mijloc de a dobîndi o situație privilegiată. La aceasta s-au mai adăugat încă două aspecte negative : pe de o parte dispariția treptată a spiritului militar la clasele dominante, iar pe de altă parte deteriorarea sistemului limesului. Potrivit sistemului conceput de Augustus, întreaga armată (cu excepția pretorienilor) era recrutată prin angajamente voluntare și așezată la frontiere, regiunile din interior fiind lipsite de forțe armate. Ori, perioada de liniște din secolul al II-lea a făcut ca, treptat, cetățenii romani să se dezobisnuiască de greutățile serviciului militar, lăsîndu-le în sarcina provinciilor periferice, unde vechile tradiții militare se păstraseră mai vii și unde prezența garnizoanelor militare exercita o puternică atracție asupra tineretului local care, intrînd în armată, obținea cetățenia romană ; dar, odată cu aceasta și vechiul sentiment de devotament pentru binele public, care făcuse tăria armatelor republicane, a dispărut, ostașii luptînd pentru soldă și pentru apărarea regiunilor unde erau cantonați. În același timp, doarece lacuna principală a sistemului militar imperial era lipsa unei armate de manevră, care de la centru să poată fi îndreptată repede și eficient în punctul amenințat, pentru a suplini această lipsă s-a recurs la sistemul limesului, adică al frontierei fortificate. De-a lungul șoselei de graniță, se ridica un val de pământ sau de zid, în fața căruia, orientat spre

inamic, se găsea un șanț. Pe întinderea lui, din loc în loc, se găseau castele, castele și turnuri de veghe, care trebuiau să semnalizeze apariția dușmanului și să dea timp trupelor regulate (legiunile și corpurile auxiliare) să ajungă la punctul primejdii. Dacă în secolul I e.n. limesul avusese un caracter ofensiv, în secolul al II-lea el devenise un element strict defensiv. Chiar și așa, pentru apărarea lui erau necesare trupe suficiente pe toată întinderea lui; iar cum imperiul nu a dispus niciodată de așa ceva, s-a recurs la sistemul dislocărilor, adică al aducerii de trupe de pe limesuri liniștite. Dar sistemul dislocărilor se sprijinea pe postulatul că atacurile nu sînt concomitente la toate frontierele, așa că luarea unei părți a trupelor nu afecta siguranța regiunii; cînd însă atacurile s-au generalizat, adică în primele decenii ale secolului al III-lea e.n., sistemul dislocărilor nu a mai putut fi practicat și limesul a fost forțat pretutindeni, cetele „barbarilor“ pătrunzînd adînc în interiorul provinciilor. Și atunci, fiecare provincie, trebuind să se apere singură și pentru a nu fi obligată să trimită trupe în alte regiuni la fel de amenințate și să rămîna descoperită, și-a ridicat comandanții la demnitatea imperială, declanșînd anarhia militară.

Se vede astfel că, în ultimă analiză, *cauza imediată* care a declanșat criza a fost constituită de *presiuinea crescîndă, continuă și simultană a neamurilor „barbare“ asupra frontierelor imperiului roman*, iar această presiune, anunțată în apus de războaiele marcomanice ale lui Marcus Aurelius, iar în răsărit de agresivitatea repetată a noii dinastii, cea Sassanidă, care înlocuise în 226 e.n. dinastia partă a Arsacizilor, era rezultatul unei adînci transformări a lumii „barbare“, petrecute în secolul al II-lea e.n. În primele două secole ale erei noastre, lumea „barbară“ a rămas relativ liniștită, iar legăturile comerciale cu lumea romană au favorizat pătrunderea influențelor civilizatoare romane la triburile din vecinătatea imediată a limesului imperiului. Aceste influențe, datorate schimburilor de tot felul, au determinat un progres tehnic, economic și politic la aceste triburi sau popoare care în curînd au considerat ca vexatorii restricțiunile pe care imperiul li le impunea: păstrarea unei anumite distanțe față de *limes* sau interdicția navigației pe Rin sau pe Dunăre. În sec. I e.n. se constituiseră două state „barbare“ unde influența romană pătrunsesse mai puternic: statul marcomanic alcătuit în Boemia de Marbodius și statul dac al lui Decebal, consolidat în urma păcii din 89 e.n. cu ajutorul tehnicienilor romani, state care reprezentau singurele elemente de stabilitate ale lumii „barbare“, constituind totodată și căi de pătrundere a influenței civilizatoarea a Romei în această lume. Folosind elementele de civilizație romană pe care negustorii și meșteșugarii romani le aduseseră cu ei, marcomanii și mai ales dacii își creaseră o civilizație proprie, reprezentînd o formă mixtă, romano-„barbară“, mai ușor accesibilă triburilor din interiorul continentului, care, prin intermediul lor, s-au resimțit și ele de influența civilizației romane, așa cum arată descoperirile arheologice pînă în Scandinavia. Dacă această situație ar fi continuat, aceste triburi ar fi putut fi aduse treptat în sfera de influență a imperiului; dar distrugerea celor două state, care constituiseră adevărate state-tampon între imperiu și triburile din interiorul continentului au avut drept rezultat punerea statului roman în contact direct cu aceste triburi care, sub influența civilizației ro-

mane își ridicaseră nivelul vieții materiale, adoptaseră noi metode de luptă și, pentru a se putea opune forțelor disciplinate ale Romei, începuseră a se uni în confederații puternice. Această transformare a lumii „barbare” se datoră mai ales unor noi grupe etnice, puse în mișcare de presiunea germanilor răsăriteni, care, în prima jumătate a sec. II e.n., părăsind țărmurile Mării Baltice, se îndreptaseră spre sud, împingând triburile întâlnite și provocând dislocări în diferite direcții. Datorită acestui fapt, vechile popoare menționate de Caesar și Tacitus la frontierele imperiului sînt înlocuite de noi confederații războinice, rezultat al fuziunii între vechile elemente și noii veniți din nord: Francii pe Rinul inferior, puternica confederație a Alamanilor în sudul Germaniei și mai ales confederația Goților, aliați cu Sarmatii, din nordul Mării Negre. În felul acesta, triburile barbare, „trezînd de la dispersiunea anarhică la gruparea organizată” (Rémondon), exercită o presiune mult mai puternică asupra limesului, căreia forțele imperiului nu i-au mai putut face față cu același succes ca mai înainte. Iar la aceasta se mai adăuga și atracția pe care bogăția imperiului (care cuprindea cele mai fertile regiuni ale lumii vechi) o exercita asupra „barbarilor”, care locuiau în regiuni mult mai sărace, excitîndu-le atît admirația cît și lăcomia. Atîta vreme cît triburile „barbare” au acționat izolat, fără să-și sincronizeze atacurile, iar *partii* au fost împiedicați de conflictele interne, legiunile au putut să apere frontierele cu succes. Cînd, însă, la începutul sec. III e.n. s-a produs atacul simultan la toate frontierele imperiului: Perșii la Eufrat, Goții și Sarmatii la Dunăre, Alamanii și Francii la Rin, trupele romane au fost înfrînte, iar năvălitorii au jefuit aproape nestîngerîți toate regiunile imperiului, generînd odată cu instabilitatea politică, haosul economic și conflictele sociale: cu această ocazie s-a vădit incapacitatea funcțională a vechilor instituții create în condițiile unei situații stabile și puse brusc în fața unor situații schimbate, care le-au depășit puțința de adaptare. Prin consecințele pe care le-au avut asupra sistemului militar roman, atacurile simultane ale „barbarilor” au declanșat anarhia militară, aspectul cel mai izbitor al crizei secolului al III-lea e.n.

3. *Aspectul politic al crizei.* Uciderea lui Severus Alexander, la 18 martie 235, a dezlănțuit o criză politică și militară, care a durat 33 de ani și care a dus imperiul roman la marginea prăpastiei. În tot acest timp, „în imperiu a domnit pretutindeni dezordinea. Împărații nu au făcut decît să treacă la putere; năvălirile au pustiit imperiul pe toată întinderea lui; uzurpatorii s-au înmulțit; unitatea imperiului s-a sfărîmat, constituindu-se mai ales în Orient și în Occident imperii regionale; în fine, rezultat al tuturor acestor calamități fără precedent, ruina economică” (Homo).

Proclamat de legiunile de la Rin, *Maximinus Thrax* (235—238) era un simplu păstor de origine tracă, pe care bravura îl făcuse să urce treptele ierarhiei militare; ridicat de armată el nu a cerut investiția Senatului. După ce, folosindu-se de arcașii din Osrohene, înfrînsese infanteria Alamanilor, el trecu peste Rin și devastă cumplit teritoriul triburilor germanice, obligîndu-le să renunțe la năvăliri; apoi înfrînsese și pe Sarmatii. Dar cînd, instalat la Sir-mium, el începu o acțiune sistematică de proscriere a celor bogăți, însoțită de confiscarea bunurilor, ca și de jefuirea tezaurelor templelor, o răscoală

izbucni în Africa proconsulară ; răsculații proclamară împărat pe un bătrîn senator, Gordianus, care devenit *Gordianus I*, își asocie pe fiul său *Gordianus II* (martie 238). Senatul, care era singura autoritate legală în drept să confere imperiul, îl recunoscă și declară pe Maximinus dușman public. Dar legatul legiunii a III-a Augusta înăbuși răscoala și Gordianus I, aflînd de moartea fiului său, se sinucise, după o lună de domnie. Senatul numi atunci doi împărați : pe *Clodius Pupienus*, priceput militar și pe *Calvinus Balbinus*, care, ajutați de o comisie de 20 de senatori, au pregătit lupta împotriva lui Maximinus. Acesta coborî în Italia, dar la asediul Aquileii fu ucis de propriii săi soldați. În același timp, la Roma garda pretoriană după ce a impus ca un al treilea coleg, al celor 2 împărați, pe Gordianus III, nepot al celui dintîi, îi ucise pe Pupienus și pe Balbinus (iulie 238) : 5 împărați fuseseră uciși în patru luni. *Gordianus III* (238—244) în vîrstă de 13 ani, a fost condus de prefectul pretoriului Furius Timesitheus, care inaugură o nouă eră de înțelegere cu Senatul. Dar noul rege al Perșilor, Șahpur I, urcat pe tron în 240, atacă Mesopotamia și amenință Antiohia ; Gordianus III și Timesitheus porni spre Asia Mică unde izbutiră să restabilească situația, respingînd pe Perși. Moartea lui Timesitheus, la sfîrșitul anului 243, slăbi poziția tînărului împărat, care, în martie 244, fu ucis de soldați la îndemnul noului prefect al pretoriului, M. Julius Philippus, care a fost proclamat împărat. Arab originar din Transiordania, *Philippus Arabs* (244—249) făcuse o carieră strict militară ; dar era adînc pătruns de sentimentul măreției Romei. Grăbit să se înapoieze la Roma — unde Senatul îl recunoscuse — el încheie o pace de compromis cu Șahpur I ; ceva mai tîrziu, în 245—246, înfrînse pe Carpi și pe Goți, cărora le tăie subsidiile. Cum la 21 aprilie 248 Roma împlinea o mie de ani de la întemeierea ei, Philippus Arabs a sărbătorit timp de trei zile și trei nopți, cu un fast impresionant această aniversare. Dar anul 248 aduse o criză cumplită : patru uzurpatori îi amenințau tronul, iar Goții năvăliseră în Moesia, asediînd Marcianopolis. Philippus îl trimise împotriva năvălitorilor pe senatorul Q. Messius Traianus Decius care, folosindu-se de conflictul între Goți și Gepizi, îi respinse. Ostașii, însă, își arătară prețuirea față de el proclamîndu-l — împotriva voinței lui — împărat ; iar în ciocnirea de la Verona, din septembrie 249, Philippus a fost înfrînt și ucis. Noul împărat, Q. Messius Traianus Decius (249—251) era originar din Sirmium, capitala Pannoniei și este primul împărat illyrian: curajos, onest și cumpătat, deși ridicat de armată, el a căutat să guverneze în înțelegere cu Senatul. Hotărît să păstreze prin toate mijloacele unitatea imperiului, el își propuse să lupte împotriva tuturor tendințelor de desagregare. Conform acestui program, el dezlănțui una dintre cele mai aspre persecuții împotriva creștinilor, considerați unul din principalii factori de turburare din imperiu. Dar în anul 250, Goții, conduși de un șef energic, Kniva, năvăliră în Moesia, asediînd Nicopolis și Philippopolis. Decius despresură primul oraș, dar Goții îl jefuiră pe cel de al doilea. Voind să le taie retragerea, împăratul îi atacă la Abrittus în Dobrogea ; dar lăsat fără ajutor de guvernatorul Moesiei, Trebonianus Gallus, căzu în luptă : era primul împărat care cădea pe cîmpul de luptă împotriva dușmanilor externi. Proclamat împărat, *Trebonianus Gallus* (251—253) cumpără retragerea Goților, făgăduindu-le și un stipendiu anual. Imperiul era, însă, bîntuit de ciumă, care a durat mai bine de un de-

cenii și a provocat o scădere a numărului populației; iar Goții, folosindu-se de această calamitate, au năvălit din nou în Moesia. Guvernatorul provinciei, M. Aemilianus, a izbutit să-i respingă; dar potrivit obiceiului, soldații îl proclamară împărat. Trebonianus îl trimise împotriva uzurpatorului pe bătrînul senator P. Licinius Valerianus; Aemilianus pătrunse în Italia, îl învinse și ucise pe Trebonianus, dar pieri și el ucis de propriii săi soldați. Valerianus a fost proclamat împărat și recunoscut imediat de Senat, care vedea în el pe reprezentantul lui cel mai de vază. Imediat P. Licinius Valerianus (253—260) îl asocie la tron pe fiul său Egnatius Gallienus, care primi însărcinarea de a apăra frontierele Rinului și Dunării, în timp ce el își luă asupra sa apărarea Orientului. Ca și Decius, Valerianus dădu două edicte de persecuție împotriva creștinilor, dar și din cuprinsul și din modul lor de aplicare se vede limpede că obiectivul principal îl constituiau confiscările, care trebuiau să refacă tezaurul gol. Anul 258 a fost pentru frontiere Rinului deosebit de greu: pe cînd Gallienus se găsea la Dunărea de mijloc în luptă cu Marcomanii și cu Quazii, Gallia a fost invadată de Franci, care, după ce au devastat-o au trecut în Spania, ajungînd pînă în Mauretania, în timp ce Alamanii au jefuit Valea Ronului. Rămăși fără apărare, Gallia își ridică un împărat propriu în persoana guvernatorului Galliei Belgice, M. Latinius Postumus, originar de aici; era primul exemplu al unei provincii care se gîndea la propria sa apărare. În Orient, Șahpur I atacă, în 256, iarăși Mesopotamia, ocupînd fortărețele Nisibis și Carrhae și izbutind să ocupe Antiochia. Valerianus porni cu oștirea în Asia Mică, dar în anul 260 a fost făcut prizonier de perși: pentru prima oară un împărat roman cădea în mîinile dușmanilor. Salvarea Mesopotamiei veni atunci din partea principelui Palmyrei, Septimius Odeynath, care, temîndu-se de stricarea echilibrului între Persia și Roma, îl atacă pe Șahpur la trecerea Eufratului; îl învinse și îi luă prada, iar mai tîrziu, între 262—265, cu oștirea lui de arcași călări și de călăreți în zale, el continuă lupta împotriva perșilor, eliberînd Mesopotamia și asediind de două ori Ctesifonul, reședința regilor perși. Pentru toate aceste servicii, el primi din partea lui Gallienus (253—268), rămas singur împărat, titlul de *dux* și *Corrector totius Orientis* (apărător al întregului Orient), fapt care făcea din el reprezentantul împăratului roman în provinciile asiatice; dar ambiția lui era de a constitui un stat-tampon între Persia și imperiul roman.

În acest timp, împăratul Gallienus luă o serie de măsuri administrative și militare pentru redresarea situației: în provinciile senatoriale guvernatorii de rang senatorial sînt înlocuiți cu vice-guvernatori de rang equestru; senatorii sînt înlăturați de la conducerea legiunilor; se organizează mari corpuri de cavalerie, care să facă față călăreților „barbari”. Dar în anul 267 Peninsula Balcanică a fost din nou invadată: pentru a face față situației, Gallienus concentrează la Milan o armată de cavalerie, dar comandantul ei Aureolus, se proclamă împărat. Gallienus a pornit împotriva lui, dar în primăvara anului 268 a fost asasinat la asediul Milanului.

Moartea lui Gallienus ce părea a fi semnalul unei agravări a crizei, a însemnat în fapt sfîrșitul ei. În adevăr, frontiera Rinului fusese pusă în stare de apărare de Postumus; principii Palmyrei împiedicau orice agresiune

din partea Persilor, iar armata illyriană, comandată de excelenți ofițeri preocupati sincer de redresarea imperiului, reprezenta o forță de temut. În aceste condițiuni, împărații illyrieni, începînd cu Claudiuș II Goticul (268—270), izbutesc să pună capăt anarhiei militare și să deschidă o nouă perioadă în istoria imperiului roman.

Cu rare excepții, împărații din perioada crizei se dovediseră oameni de valoare și șefi militari energici; dar aproape toți muriseră de moarte violentă: unii ca Maximinus, Filip Arabul, Trebonianus Gallus căzuseră în luptă cu competitorii lor; alții fuseseră uciși de ofițerii lor: Gordian III și Gallienus, ori de soldați: Pupienus și Balbinus; Traianus Decius căzuse pe cîmpul de luptă. Singur Valerianus a murit de moarte naturală, dar în captivitate la Persi. Soarta lor tragică s-a datorat, în ultimă analiză, stării de nesiguranță provocată de atacurile simultane ale „barbarilor” la toate hotarele imperiului; pentru că ceea ce a caracterizat criza a fost permanența, generalitatea și simultaneitatea atacurilor „barbare”: acestui fapt i se datorește seria de pronunțamente militare care au determinat schimbările rapide de împărați și uzurpările. Este semnificativ că ridicările de noi împărați de către legiuni au avut loc tocmai în momentele de mare primejdie provocate de atacurile „barbare” și tocmai în regiunile unde aceste atacuri erau mai puternice, adică la Rin și la Dunăre. Aceasta arată că ele nu se datoraseră numai ambiției armatelor locale de a-și vedea șefii promovați la demnitatea imperială, cît mai ales voinței acestor armate de a asigura apărarea imperiului încredințînd-o unor oameni care-și dovediseră în fața dușmanului capacitatea militară. Așa se explică de ce alături de șefi militari de origine modestă ca Maximinus Thrax ori Filip Arabul, alții (și ei sînt cei mai numeroși) erau reprezentanți ai aristocrației senatoriale ca Gordianii, Pupienus și Balbinus, Traianus Decius, Valerianus și Gallienus. Și toți au răspuns încrederii arătate, deoarece în situații aproape disperate au apărat imperiul, reușind pînă la urmă să zăgăzuiască atacurile „barbare” și să restabilească unitatea imperiului. Dar dacă unitatea sa fusese păstrată, înfățișarea imperiului la sfîrșitul crizei era aproape cu desăvîrșire schimbată: monarhia liberală a Antoninilor sprijinită pe colaborarea cu Senatul făcuse loc unei monarhii militare și absolutiste; Senatul își pierduse aproape întreaga putere și autoritate; autonomia municipală dispăruse; dezvoltarea pașnică făcuse loc unei stări de nesiguranță cronică; prosperitatea provinciilor era compromisă; întreaga putere se găsea în mîna armatei, care nu apăra numai imperiul, ci-l și jefuia. Pricipatul făcuse loc Dominatului.

4. *Aspectul social-economic al crizei.* Primele două secole ale erei noastre au reprezentat momentul de vîrf al economiei romane. Datorită securității frontierelor, ordinii și liniștii ce domnea în interior, dezvoltării continue a rețelei de drumuri, răspîndirii vieții orășenești și efortului de a fixa triburile nomade, prosperitatea lumii romane atinsese un nivel necunoscut pînă atunci în lumea veche. Dar odată cu secolul al III-lea, această prosperitate a făcut loc unei crize economice de proporții fără precedent, ca rezultat al anarhiei politice și militare. Războaiele dintre pretendenții la tron; năvălirile „barbare”; calamitățile naturale: ciuma și cutremurele; scăderea numărului sclavilor; răscoalele maselor asuprite și brigandajul, precum și sepa-

ratismul unora dintre provincii au ruinat temelile pe care se sprijinise viața economică de pînă atunci.

Cea dintîi lovită a fost producția. Agricultură formase baza economiei romane, deoarece ea furniza în bună măsură materiile prime necesare meșteșugarilor, hrana populației orășenești și a oștirii, precum și o parte a produselor de schimb. Ori, starea de anarhie a dus la distrugerea recoltelor, la jefuirea produselor, la rechiziționarea forțată a rezervelor, la răpirea animalelor, la arderea locuințelor și la uciderea sau la luarea în captivitate a țărănilor. Dacă la aceasta mai adăugăm și înrolarea forțată în armată a țărănilor „mai vițuroși“, epidemiile care bîntuiau fără încetare și apăsarea fiscală, care îi făcea pe mulți să-și caute scăparea fie în oraș, fie sub protecția unor mari proprietari, înțelegem de ce pămînturi întinse rămîneau nelucrate, latifundiile se întindeau, în timp ce producția se limita la nevoile armatei: grîne, vite, vin; iar pentru a dispune de mîna de lucru trebuitoare marii proprietari, urmînd exemplul procuratorilor de pe domeniile imperiale, au izbutit să-i lege pe coloni de parcelele pe care le lucrau. Criza agricolă s-a repercutat negativ asupra activității meșteșugărești din orașe și, prin aceasta, asupra vieții orășenești în ansamblul ei. În adevăr, cele mai multe pămînturi făceau parte dintr-un *territorium* al unui oraș; părăsirea lor de către țărani care le lucrau nu numai că a lipsit orașele de produse alimentare necesare, dar a lipsit și atelierele de materia primă; de aici o scădere accentuată a producției meșteșugărești, urmată de o creștere a prețurilor, care, în condițiile sărăcirii populației, nu putea duce decît la închiderea unora dintre atelierele ce nu-și puteau vinde produsele. În același timp, scăderea mîinii de lucru servile, ca rezultat al micșorării continue a numărului sclavilor, a făcut ca mîna de lucru liberă să fie tot mai solicitată; iar cum muncitorii liberi, nemulțumiți de condițiile de muncă și de plata primită, părăseau atelierele, pentru a menține producția — mai ales în atelierele ce lucrau pentru nevoile oștirii — statul roman a hotărît legarea lor de locul de muncă. Rezultatele, însă, nu au răspuns așteptărilor: supuse și ele jafurilor „barbarilor“ sau ostașilor, unei fiscalități tot mai necruțătoare și unei pierderi cronice de locuitori, orașele și-au pierdut tot mai mult rolul de centre de producție, viața lor economică rezumîndu-se la o producție restrînsă la nevoile locale. În chip firesc, criza agricolă și meșteșugărească a avut urmări negative asupra comerțului. Atîta timp cît stabilitatea politică asigurase o circulație rapidă și sigură a produselor, datorită excelentei rețele de șosele ce străbăteau imperiul de la un capăt la altul, iar Marea Mediterană oferea un mijloc de transport ușor și ieftin, comerțul, atît cel local cît și cel de peste hotare, cunoscuse un curs mereu ascendent, contribuind în chip susținut la prosperitatea generală a imperiului. Dar odată cu anarhia militară starea de nesiguranță a îngreunat pînă la stagnare activitatea comercială. Marea, altădată liberă, era acum înfestată de pirați, care nu o dată sînt tocmai „barbarii“. Comerțul maritim stagnează ducînd la izolarea provinciilor mai îndepărtate. Șoselele, ocupate fără încetare de transporturi militare, nu mai oferă siguranță pentru negustori, care se văd amenințați fie de rechiziționarea de către șefii militari a mărfurilor, pentru nevoile oștirii, fie de jefuirea lor de către soldați, de „barbari“ sau de tîlharii, care bîntuie pretutindeni. Schimbul de

produse și de materii prime între provinciile stagnează, iar odată cu el statul pierde veniturile provenite din taxele vamale. Din această cauză produsele necesare devin rare, iar prețurile cresc, generînd o inflație mereu în creștere. Micii negustori sărăcesc atît din pricina lipsei de produse și din aceea a limitării cererii la cele de prima necesitate, ca și din cauza fiscalității necruțătoare, care nu ține seama decît de nevoile statului. Toate acestea fac ca viața orășenească să intre într-un declin reflectat atît de încetinirea activității politice municipale, cît și de treptata cădere în ruină a clădirilor publice și a monumentelor lăsate în paragină din lipsă de mijloace materiale.

Cum stagnarea vieții economice atrăgea după sine o scădere masivă a veniturilor tocmai într-un moment în care nevoile armatei și ale întreținerii aparatului birocratic necesitau sume uriașe, împărații (sau uzurpatorii în provinciile care-i ridicase) au recurs la alterarea monetei. Faimoasa monedă de aur, *aureus*, care a alcătuit temelia sistemului monetar roman, a fost redusă continuu în greutate, așa încît nu a mai fost acceptată decît cîntărită. Denarul de argint a fost înlocuit cu o nouă monedă bătută de Caracalla, *antoninianus*, : cu o greutate inițială de 5,45 g, el a fost micșorat chiar de la început la 5,10 g, pentru a ajunge la jumătatea secolului al III-lea la 3 grame. Concomitent și titlul lui scade : avînd la început 50% de metal nobil, el ajunge la sfîrșitul secolului al III-lea la 1,25%. La aceasta se mai adăugau și fraudele personalului atelierelor monetare care înlocuia aurul cu argint, argintul cu aramă, arama cu plumb, ori bătea piese false, lipsite de orice valoare. Rezultatul a fost o inflație cumplită, care a avut două urmări : pe de o parte sărăcirea clasei mijlocii, iar pe de altă parte dispariția monetei cu un titlu mai bun, tezurizată de particulari. Datorită acestui fapt, chiar de la jumătatea secolului al III-lea au reapărut cele două forme primitive de raporturi economice : trocul și plata în natură, iar pentru satisfacerea nevoilor statului, s-a adoptat sistemul serviciilor gratuite (*munera*) în virtutea căruia cetățenii mai înstăriți erau obligați să îndeplinească, pe cheltuiala și riscul lor, anumite servicii publice, ca transporturi de trupe și provizii militare, ori reparări de șosele militare ; totodată s-a trecut și la rechițițiunea forțată de cereale, îmbrăcăminte ori lemn pentru nevoile armatei. Se văd astfel rezultatele funeste ale crizei în plan economic : din cauza haosului și stării de nesiguranță, țăraniii își părăsesc pămînturile, meșteșugurile decad, comerțul stagnează, moneda se alterează și își pierde valoarea, impozitele nu se mai pot încasa. Și atunci, pentru a împiedica părăsirea ogoarelor, statul îi leagă pe coloni de pămînt ; pentru a asigura încasarea impozitelor, îi leagă pe curiali de curie ; pentru a asigura producția, îi leagă pe meseriași de meserii ; imperiul s-a transformat într-un lagăr de muncă forțată, care însă era puțin productivă. Și aceasta deoarece, din cauza anarhiei, condițiile necesare desfășurării normale a activității economice și rodniciei muncii omenești dispăruseră la jumătatea secolului al III-lea. Faptul a fost observat și de contemporani, așa cum se vede din descrierea întunecată pe care o face Cyprianus, episcopul Carthaginei, situației imperiului pe la anul 250 :

„Lumea îmbătrânește ! Ploile au devenit neîndestulătoare pentru a ajuta pământele să rodească ; soarele nu mai este îndeajuns de puternic pentru a asigura coacerea grânelor ; clima s-a înrăutățit ; arborii nu mai dau roade ; minele secătuite nu mai dau metale și marmoră. Agricultorii lipsesc pe ogoare, corăbierii pe mare, talentul în artă, dreptatea în tribunale și curățenia în moravuri. Lumea se îndreaptă spre apusul ei“.

Trăsăturile tabloului sînt, fără îndoială, puternic exagerate, dar ele reflectă descurajarea ce cuprinsese spiritele mai reflexive în fața crizei în care se zbătea imperiul și al cărei sfîrșit nu se întrevădea.

6. *Sfîrșitul crizei.* Și totuși, începînd cu anul 268, semnele unei încetiniri a crizei au devenit vizibile. Mai cu deosebire două aspecte marchează sfîrșitul treptat al crizei, ca rezultat al epuizării forțelor care o declanșaseră și o susținuseră.

În primul rînd, *încetinirea năvălirilor*, care se manifestă atît în încetarea acelei concomitențe care făcea ca Imperiul să nu se poată apăra în chip eficace, dar care provoca uzurpările ca rezultat al creării unor teatre de luptă multiple, cît și în ușurința cu care s-a făcut restaurarea unității teritoriale a imperiului ; iar între cauzele care au determinat această încetinire sînt de notat : 1. marea sîngerare la care triburile năvălitoare fuseseră supuse în decursul perioadei crizei ; 2. presiunea altor triburi care, ducînd la începutul unor lupte între vechile triburi și noii veniți, au determinat o epuizare a lor, limitîndu-le capacitatea ofensivă ; 3. caracterul năvălirilor din secolul al III-lea care, avînd numai tendința de jaf, nu pe cea de așezare și de ocupare a solului, a îngăduit imperiului roman politica cumpărării retragerii sau a prevenirii năvălitorilor, eventual pe calea plății subsidiilor ; 4. inaugurarea, de către Imperiu, a politicii așezării, colonizării „barbarilor“ *intra fines Imperii*, fie sub formă de *coloni*, care să pună în valoare pămînturile devastate tot de ei, fie sub aceea de *foederati*, adică de auxiliari militari sortiți să apere ei înșiși frontierele împotriva năvălitorilor ; 5. criza internă a statului sassanid, care a frînat agresiunea persană.

Apoi, *încetarea anarhiei militare*, concretizată în scăderea și apoi dispariția bruscă a uzurpărilor militare. Acest aspect este produsul unei schimbări de mentalitate în rîndurile, dacă nu ale ostașilor, ale comandanților, care din înseși dezastrele provocate de anarhie au tras concluzia necesității unui regim stabil. Faptul rezultă cu deplină limpezime din două situații caracteristice : 1. dacă pînă la anul 268 fiecare armată își ridicase la tron propriul ei comandant, fapt care ducea la o pluralitate de împărați între care numai forța armelor putea decide, după această dată, renunțînd la acest sistem, comandanții cădeau în prealabil de acord asupra persoanei care urma să ia puterea imperială și numai după aceea îl înlăturau pe împăratul existent ; 2. la moartea lui Aurelianus s-a văzut acest spectacol extraordinar : armata, adică reprezentanții tuturor fracțiunilor ei, a refuzat să aleagă un împărat și a cerut Senatului să desemneze el unul, ceea ce acesta, după lungi ezitări, a acceptat, desemnîndu-l pe bătrînul consular Tacitus. În felul acesta, odată cu încetinirea năvălirilor și cu sfîrșitul uzurpărilor, criza a intrat în declin.

7. *Concluzie.* În decursul crizei, sub presiunea necesităților, Principatul a dispărut și a făcut loc monarhiei absolute de tip hellenistic, cu un ceremonial împrumutat în bună parte de la monarhia perșilor sassanizi, sprijinită pe o biurocrație imensă, pe o organizație de stat în care funcțiile civile erau separate de cele militare și pe o structură socială caracterizată prin sistemul castelor întemeiate pe principiul eredității condiției sociale. Dar toate aceste transformări arată că, departe de a reprezenta numai un moment negativ, criza sec. III a reprezentat în același timp și actul de naștere al unei lumi noi, mai viabilă, deoarece mai adaptată condițiilor reale ale timpului. În adevăr, adâncile transformări intervenite în decursul crizei în structura tuturor instituțiilor imperiului roman au reprezentat tocmai procesul de adaptare structurală a lui la noile condiții, apărute brusc, în care el trebuia să trăiască; iar faptul că aceste transformări structurale i-au îngăduit să-și continue existența încă două secole dovedește adecvarea lor la noile condiții și deci necesitatea lor; departe de a reprezenta un simplu fenomen de decadență, ele au constituit cadrul necesar supraviețuirii lui.

Pentru a face față gravelor probleme ce stăteau în fața statului roman, puterea imperială, devenită o monarhie absolută, este adesea împărțită între doi sau mai mulți titulari; în locul vechilor magistraturi anuale, a căror activitate era adesea lipsită de continuitate, se creează un corp de funcționari permanenți și specializați, grupați într-o ierarhie strictă; imperiul s-a găsit în felul acesta sub o conducere puternic centralizată, sprijinită pe un personal administrativ ierarhizat și acționând după dispozițiuni uniforme.

Întreaga viață economică a trecut sub controlul statului, care pentru satisfacerea nevoilor lui a introdus un dur regim de coerciție, al cărui rezultat final a fost ereditatea obligatorie a activităților productive. Locul sclavilor, în continuă descreștere, este luat de coloni, a căror muncă răspundea în mai mare măsură nevoilor de produse agricole.

Pentru a putea fi mai bine administrate și apărate, provinciile sînt împărțite în mai multe fracțiuni, iar separarea carierei civile de cea militară, delimitînd competențele și restrîngînd sfera de activitate, asigură, în grelele condiții de atunci, un spor de securitate și de ordine. Orașele, înconjurate acum cu ziduri, se puteau apăra mai bine continuîndu-și, deși în mai mică măsură, influența în mediul rural.

Legiunile s-au scindat în detașamente de cîte o mie de oameni, pentru a putea acoperi toate punctele amenințate; totodată s-a creat o rezervă interioară capabilă să intervină prompt oriunde se ivește o primejdie; în fine se dezvoltă cavaleria, care se opune cu succes călăreților „barbari“.

Toate aceste transformări au asigurat imperiului o capacitate sporită de rezistență, așa cum arată redresarea lui parțială în secolul al IV-lea; iar dacă acest proces de mobilizare a energiilor în vederea consolidării lui nu a dat pînă la urmă rezultatele așteptate, aceasta s-a datorat sistemului fiscal instaurat de absolutismul monarhic, care sacrifică libera dezvoltare a vieții economice și favoriza regimul latifundiar, generator de inegalitate și samavolnicie, și „marii migrații“ care, în secolul al V-lea, a dus la ocuparea de neamurile germanice a părții de apus a Imperiului roman.

BIBLIOGRAFIE

Pentru alcătuirea acestei schițe au fost folosite următoarele lucrări :

1. Roger Rémondon, *La crise l'Empire romain de Marc Aurèle à Anastase*, ed. II, Paris, 1970, col. „Nouvelle Clio“, fasc. 11 (o remarcabilă punere la punct a tuturor problemelor pe care le ridică criza imperiului ; a fost folosită mai ales pentru problema limesului, transformările lumii „barbare“ și aspectele sfârșitului crizei).

2. A. Bouché — Leclercq, *Leçons d'histoire romaine*, ed. II, Paris, 1909, cap. VIII, Imperiul roman în sec. III, p. 208—238 (unde se găsește o respingere argumentată a vechilor teze referitoare la cauzele crizei).

3. Léon Homo, *Le Haut Empire*, Paris, 1933, concluzia : Opera Principatului, p. 616—627.

4. Léon Homo, *Nouvelle histoire romaine*, Paris, 1941, „Criza sec. III“, p. 450—461.

5. M. Rostovzev, *Storia economica e sociale dell'Impero romano*, Firenze, 1933, cap XI, Imperiul roman în timpul anarhiei militare, p. 545—554 ; 573—583.

6. Chr. Dawson, *Les origines de l'Europe*, Paris, 1934 cap. IV, Barbarii, p. 81—91.

7. Franz Altheim, *Die Soldatenkaiser*, Frankfurt a. M., 1938 cap. IV, Armata, p. 133—204.

8. Luigi Pareti, *Storia di Roma*, Torino T. V., 1960, p. 466—498, 720—723 ; T. VI, 1972 p. 3—63.

DE LA UNIUNI DE TRIBURI LA STATUL GETO-DAC

FLORENTINA PEDA

Unul din momentele de însemnătate deosebită din istoria îndelungată a geto-dacilor este cel al constituirii primului stat în vremea lui Burebista. Cercetarea complexă și tot mai atentă a acestei probleme a evidențiat faptul că organizarea statală la geto-daci este urmarea legică a acumulărilor cantitative pe toate coordonatele vieții materiale și spirituale și expresia transformărilor petrecute în societatea geto-dacă de-a lungul întregii sale existențe. Astfel, organizarea statală din sec. I î.e.n. încheie un proces de cinci secole ale cărui începuturi coincid cu primele știri scrise despre geți.

În legătură cu perioada anterioară apariției statului se recunoaște existența unor formațiuni social-politice cu caracter unional tribal. Deși uniunile de triburi se organizau și se dezagregau cu destulă ușurință după nevoi politice și militare, totuși, perioada în care iau ființă prezintă o mare importanță. Unirea, chiar vremelnică, dintre triburile înrudite, contribuie la strângerea legăturilor economice și militare dintre ele, la formarea unei conștiințe a înrudirii etnice și lingvistice creînd așadar unele premise ale formării unui popor și pe plan politic, a unui stat viitor.

Precizarea teoretică a lui Marx că triburile organizate pe baza înrudirii sînt mai vechi decît cele constituite după principiul teritorial și că primele au fost înlocuite peste tot de cele din urmă¹ poate fi articulată și cu situația existentă în spațiul carpato-dunărean între sec. VI—I î.e.n., deoarece, descoperirile de orice natură ar fi se concentrează surprinzător în anumite zone. O asemenea comasare indică firește ființarea unor astfel de unități social-politice „teritoriale” care se vor contura din ce în ce mai mult pe măsură ce se înaintează în timp. Acestea se prezintă ca verigi principale în dinamica fenomenului larg care a avut drept rezultată finală înființarea unei formațiuni politice superioare cu caracter statal.

Procesul apariției și dezvoltării a atari organizări, ale cărui cauze adînci trebuie căutate în structura internă a societății, nu poate fi considerat propriu numai unui cadru geografic limitat. El se desfășoară atît în dreapta cît și în stînga Dunării, făcînd totodată dovada unei evoluții unitare viabile și sub acest aspect.

Una dintre cele mai vechi formațiuni politice cu caracter unional tribal, despre care s-au păstrat informații scrise, a aparținut geților dintre Dunăre și M. Neagră. Chiar dacă nu dispunem de amănunte privind localizarea sau sistemul ei de organizare, datele consemnate de Herodot,² permit

¹ K. Marx, *Forme premergătoare producției capitaliste*, ESPL, București, 1956, p. 15.
² *Istoriei*, IV, 93.

totuși să se vorbească de existența, forța și caracterul acesteia. Ar apărea deci cu totul firesc să admitem că îndrăzneala geților de a se opune armatei lui Darius I se întemeia pe o anumită unitate a lor, dar și pe un minimum de organizare militară și politică. Dacă luăm în considerație forța și proporția armatei persane rămâne să apreciem că opoziția getică trebuie să se fi ridicat la nivelul puterii unei uniuni de triburi. Descoperirile arheologice vin să ateste și existența unei formațiuni similare pentru aceeași perioadă, însă, în părțile de nord-est ale Daciei. Avem în vedere impunătorul complex traco-getic fortificat, datînd din sec. VI—III î.e.n. de la Stîncești-Botoșani³. Un astfel de complex de apărare, locuire și de refugiu, care ocupa o suprafață de 50 ha, delimitat cu valuri și șanțuri, documentează apariția fenomenului de teritorializare a unei formațiuni politice locale. Nevoia încheșării de triburi și uniuni de triburi înrudite este secundată de „contopirea teritoriilor care le aparțin într-un teritoriu comun. Șeful militar al comunității, rex, basileus... devine un funcționar indispensabil și permanent”.⁴ Astfel, la Stîncești s-ar putea vorbi de un centru politico-administrativ, rezidență a unei căpetenii a autohtonilor, cele două cetăți servind în egală măsură și ca loc de refugiu pentru populația traco-getică din așezările rurale învecinate.

Secolele IV—III î.e.n. reprezintă etapa în care formațiunile getice se delimitează istoricește mai precis. Acum începe să se evidențieze din ce în ce mai mult structura lor organizatorică și să se desprindă mai clar funcțiile social-economice și politice din cadrul acestora. În această ordine de idei ne prevalăm de unele informații transmise de Justinus⁵ în legătură cu încercarea sciților conduși de Atheas, între 342—338 î.e.n. de a pătrunde în Dobrogea. Ajungînd la Dunăre acesta a întâmpinat rezistența unui rege al istrianilor. Detaliul respectiv ne îngăduie să presupunem că imixtiunea sciților lui Atheas s-a petrecut într-un teritoriu organizat peste care stăpînea anonimul rege, iar forța militară opusă de geți i-a obligat pe sciți să solicite intervenția lui Filip II regele Macedoniei. În ceea ce privește pe anonimul „rex istrianorum” se apreciază că el este un șef militar al unei uniuni de triburi locale dintr-o regiune riverană Dunării.⁶ Dovezile de care dispunem fac tot mai plauzibilă situarea acestei formațiuni în zona nord-dobrogeană. În sprijinul acestei ipoteze ne bazăm pe unele descoperiri arheologice din sec. IV î.e.n., aspectul cultural Murighiol, necropolele de la Telița și Enisala, așezarea fortificată de la Beștepe, precum și mormîntul de la Agighiol. Inventarul și tehnica de construcție a mormîntului „princiar” de la Agighiol constituie argumente de natură să indice că ar fi aparținut unei căpetenii traco-getice, foarte probabil șefului unei uniuni de triburi getice din prima jumătate a sec. IV î.e.n. Documente, de data aceasta de natură strict numis-

³ A. C. Florescu și S. Rață, *Complexul de cetăți traco-getice (sec. VI—III î.e.n.) de la Stîncești-Botoșani*, în „Studii și materiale”, Suceava, I, 1969, p. 9—18; A. C. Florescu, *Unele considerațiuni asupra cetăților traco-getice (Hallstattiene) din mileniul I î.e.n. de pe teritoriul Moldovei*, în „Cercetări istorice”, Iași, 2, 1971, p. 103—113.

⁴ Fr. Engels, *Originea familiei a proprietății private și a statului*, Editura Politică, București, 1961, p. 165.

⁵ Trogus Pompeius, *Istoria lui Filip*, IX, 2, 1—2.

⁶ Vasile Pârvan, *Getica*, 1926, p. 51—55; Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, 1938, p. 73; D. M. Pippidi, *DID*, I, p. 213 și urm.

matică (Somova și Mihai Viteazu), vin și ele să ateste tot pentru nordul Dobrogei, existența unui basileu local cu numele de Moskon (sec. III î.e.n.)⁷. Nu este lipsită de însemnătate împrejurarea că un dinast local, de origine traco-getică, bate monedă după model elenistic, adăugînd numelui său și titulatura de basileus. Mai concludent ni se pare că în aceleași limite teritoriale, la interval numai de un secol de la prima mențiune a anonimului „rex istrianorum”, titulatura este menținută „de jure” și în cazul lui Moskon. Faptul ca atare demonstrează nu numai existența aceleiași forme de organizare politică, dar indică totodată și o diferențiere social-politică în cadrul societății getice. Utilizarea unor asemenea titlaturi, nu de circumstanță, pe care le întîlnim începînd din sec. IV î.e.n., nu sînt deloc întîmplătoare; în general ele sugerează existența unei societăți deja împărțită în niveluri de statute diferențiate, cu vîrfuri conducătoare, aristocrație și oameni de rînd, așa cum rezultă parțial și ceva mai tîrziu din informațiile datorate lui Dio Cassius și Iordanes.

O altă zonă, pentru care dispunem de surse la fel de valoroase și variate referitoare la existența la geto-daci a unor forme de organizare unional tribală se situează la nord de Dunăre între Buzău și Siretul inferior, urcînd pînă la podișul central moldovenesc. Tezaurul princiar descoperit la Băiceni, com. Cucuteni (jud. Iași) datat în sec. IV î.e.n., cetățile fortificate de la Cotnari, Moșna, Brăhășești și Arsura se constituie în temeinice probe în sprijinul problemei puse. Geții din această regiune au intrat și ei destul de timpuriu în contact cu lumea grecească vestpontică. Datorită acestei situații unele izvoare scrise au înregistrat o serie de date deosebit de semnificative, din care decurge că în a doua jumătate a sec. IV î.e.n. geții de la Dunărea de Jos (Sudul Basarabiei sau al Moldovei) s-au impus ca o putere politico-militară care va cauza dezastrul armatei conduse de Zopyrion pe drumul de întoarcere din campania întreprinsă de acesta de-a lungul țărmlui de nord al Mării Negre.⁸ Pentru secolele III—II î.e.n. două documente epigrafice — decrete onorifice — descoperite la Histria vorbesc de căpeteniile getice — regii — Zalmodegikos și Rhemaxos⁹, din această regiune și de raporturile lor politico-economice cu Histria precum și de ajutorul militar acordat de regele Rhemaxos histrienilor. Este posibil ca dinastul să fi dispus liber de armata sa în funcție de nevoie, din textul epigrafei reieșind că prerogative similare deținea probabil și fiul acestuia. Termenii ipotetici în care punem problema indică o ascendență a puterii funcției „regale” în

⁷ C. Preda, *Monede de un tip necunoscut provenind din Dobrogea*, în „SCIV”, 15, 1964, 3, p. 401—410.

⁸ Trogus Pompeius, *op. cit.*, XII, 2, 16—17; XXXVII, 3, 2; Curtius Rufus, *Istoria lui Alexandru cel Mare Macedoneanul*, X, 1, 44; Macrobius, *Saturnale*, I, 11, 33; D. M. Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, 215; A. Suceveanu, *O ipoteză despre Zopyrion*, „SCIV”, 17, 1966, 4, p. 635—644; VI. Iliescu, *Expediția strategului Zopyrion la Dunărea de jos*, în „Pontica”, IV, 1971, p. 57—73.

⁹ D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 167—185; 186—217; I. I. Russu, *Zoltes și Rhemaxos*, în „Apulum”, VI, 1967, p. 123—144; H. Dai-covicu, „Regatul” lui Rhemaxos, în „AMN”, IV, 1967, p. 445—447; C. Preda și Gh. Constantinescu, *Geții dintre Siretul inferior și riul Buzău în lumina descoperirii monetare de la Dumbrăveni (jud. Vrancea)*, în „SCN”, IV, 1968, p. 39—45; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 269—270.

această perioadă. Dacă raportăm această situație la alte episoade cunoscute în istoria politică a geto-dacilor și anume la momentul Dromichaites, rezultă că autoritatea lui Rhemaxos asupra supușilor săi se situa la un nivel superior, în timp ce, Dromichaites apare privat de autonomia politică deplină în cadrul sistemului organizării democrației militare. Poziția lui Rhemaxos este asemănătoare, în schimb, cu aceea a regelui Oroles care se impune prin prestigiul său în fața dacilor, uzînd de dreptul de a-i constrînge ori de a le ridica pedepsele, după cum ne îngăduie textul să presupunem¹⁰, fără o consultare prealabilă a vreunui alt organism căruia să-i fie subordonat. De asemenea, anumite categorii de descoperiri arheologice și numismatice grupate în această zonă (sudul Moldovei și nord-estul Munteniei) fac dovada unei categorii sociale tot mai interesate în relațiile de schimb cu orașele grecești. Aci s-au concentrat produse ceramice, obiecte și monede grecești, în special emisiuni histriene. Ele probează orientarea și influența Histriei către Moldova, care ar putea fi considerată ca unul din principalele debușee ale produselor elenice și elenistice.

O importanță deosebită pentru problema tratată o are monetăria cu caracter local. Pe baza cercetărilor numismatice geto-dacice s-a arătat că fiecare tip monetar aparține unei comunități unional tribale. Situația este clară pentru perioadă cuprinsă între mijlocul sec. II și primele decenii ale sec. I î.e.n. Aria de răspîndire a unui tip monetar definește pe de o parte unitatea economică și social-politică, iar pe de altă parte marchează și limitele teritoriale ale acesteia. Tipurile monetare Dumbăveni și Inotești — Răcoasa,¹¹ caracteristice părții de nord-est a Munteniei și sudului Moldovei ar corespunde formațiunii unional-tribale a siensilor, pomeniți de Ptolemeu și pe care îi putem socoti succesorii geților din vremea lui Zalmodegikos și Rhemaxos.

Forța și coeziunea geților din stînga Dunării se va face simțită mai mult începînd din a doua jumătate a sec. IV î.e.n și primele decade ale veacului următor cu prilejul unor atacuri din afară, împotriva geților, în fruntea cărora aflăm pe Alexandru cel Mare și Lysimach.

În condițiile conflictelor dintre geți și macedoneni, din relatările autorilor antichi Strabon, Diodor din Sicilia, Arian și alții, rezultă prezența uneia și aceleiași formațiuni unional-tribale a geților în Cîmpia Munteană, ceva mai ștearsă în a doua jumătate a sec. IV î.e.n. (documentată literar cu prilejul campaniei lui Alexandru cel Mare din 335 î.e.n.) și mult mai bine organizată din punct de vedere politic și militar în vremea lui Dromichaites. Începuturile acestei formațiuni pot fi situate chiar mai devreme, la sfîrșitul sec. V î.e.n. și prima jumătate a sec. IV î.e.n., cînd geții încep să se remarce din plin pe plan economic și cultural. Datele arheologice de care dispunem vin să confirme conținutul știrilor scrise și să indice astfel saltul pe care l-au realizat geții în evoluția lor firească spre o etapă calitativ nouă. Începuturile acestei noi perioade sînt documentate arheologic între sfîrșitul sec. V și mijlocul sec. IV î.e.n. prin grupul cultural de tip Alexandria — Zimnicea — Bălănești, ce se caracterizează prin extinderea ceramicii lucrate cu

¹⁰ Trogus Pompeius, *op. cit.*, XXXII, 3, 16.

¹¹ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 247—270; 427—428; 431.

roata și a influenței grecești și sud-tracice. În etapa următoare, a doua jumătate a sec. IV și primele decenii ale sec. III î.e.n. numărul așezărilor sporște, iar locuirea este mai intensă. Sînt de menționat în acest sens stațiunile de la Zimnicea, Albești, Orbeasca, Hotarele — Scărișoara, Curcani, Grădiștea (unele din ele fortificate), precum și necropolele de tip Murighiol de la Slobozia, Spanțov și altele. Dezvoltarea economiei înregistrează într-adevăr progrese sensibile ajungîndu-se la obținerea unui surplus de produse care este destinat schimbului. Astfel regiunile carpato-danubiene sînt prinse în circuitul relațiilor economice, mai strînse cu lumea sud-tracică și greco-macedoneană. Amfore, ceramică de lux, diverse obiecte, monede grecești și emisiuni monetare ale regilor macedoneni ilustrează potențialul economic ridicat al autohtonilor. Apare evident că „fără o anumită densitate a populației structura politică nu se poate afirma, organizarea administrativă este irealizabilă și dezvoltarea economico-culturală de neconceput”.¹²

Conexarea celor de mai sus la cifrele păstrate în însemnările lui Arrian¹³, fără îndoială exagerate, privind forța militară ridicată de geți în 335 î.e.n., ne îndreptățește să ne pronunțăm cel puțin provizoriu și numai în termeni absolut generali, că densitatea populației în această zonă nu era deloc neglijabilă. Fenomenul de creștere demografică manifestat între sec. IV—III, dar mai ales între sec. II—I î.e.n. nu poate fi evaluat cantitativ, însă urmările lui sînt marcate prin înmulțirea sensibilă a așezărilor.

Datele numismatice obținute din studierea monedelor locale de tip Virteju-București la care asociem o vastă documentație arheologică sînt indicii de natură să elimine orice dubiu referitor la ființarea în partea centrală a Munteniei a uneia dintre cele mai importante formațiuni prestatale ale geților. Teritoriul acesteia se limitează între Dunăre, Carpați, Ialomița la est și Vedea la vest. Investigațiile arheologice din 213¹⁴ localități (cele mai numeroase datînd din sec. II—I î.e.n.) au scos la iveală așezări simple, fortificate, de tip dava (Brăilița, Bragadiru, Căscioarele, Cernica, Chirnogi, Tînganu, Tinosul, Piscul Crăsani, Cetățeni, Cîrlomănești, Pietroasele-Gruiu Dării, din care cea mai importantă este cea de la Popești). Conținutul material al acestei perioade întregit și cu produse ceramice, obiecte și monede (de factură locală și de import), tezaur de argint (Merii Goala, Herestrău, Coada Malului, Rociu ș.a.), necropole și morminte tumulare (Lăceni, Orbeasca de Sus, Popești-Novaci) ni-i prezintă pe geții din această zonă ca o unitate politică cu o structură socială și cu o viață economică dezvoltată, cu relații de schimb cu lumea elenistică și traco-getică din sud, dar și sprijinită pe o tradiție și o continuitate de viață politică organizată, întrucît în această formațiune putem vedea pe descendenții geților din sec. IV î.e.n. și din vremea lui Dromichaites. După unele păreri, geții creatori ai monedelor de tip Virteju-București pot fi identificați cu piefigii¹⁵ pomeniți de geograful alexandrin.

¹² M. Reinhard, *Histoire et démographie*, în „Revue historique”, t. 203, 1960, p. 194.

¹³ *Expediția lui Alexandru*, I, 3, 5.

¹⁴ Mioara Turcu, *Geto-dacii din Cimpia Munteniei*, București, 1979, p. 40.

¹⁵ Vasile Pârvan, *op. cit.*, p. 249; C. Preda, *op. cit.*, p. 431.

Pentru zona de sud-vest a Daciei corespunzătoare Olteniei de astăzi, din păcate, izvoarele scrise nu lasă posibilitatea să întrevedem prezența vreunei organizații social-politice. Totuși documentația de care dispunem, în exclusivitate arheologică și numismatică, permite nu numai să se pună problema, dar să se și localizeze o asemenea formațiune. Deși în această parte a țării cercetările nu credem că au epuizat tot ceea ce trebuia explorat, totuși pînă în prezent se cunosc aci 70 de așezări (Brebeni, Ipoțești, Slatina, Priseaca, Scornicești, Băbeni, Mihăiești-Buleta, Cozia-Veche Alimpești, Bobaița, Virtu, Sprincenata, Belcinu-Calopăr, Mărgăritești, Morunglav, Bucovăț, Coșofenii din Dos etc., cel mai important fiind centrul de la Ocnitța-Cosota, jud. Vâlcea), tipologic și cu inventare identice celor descoperite în restul lumii geto-dacice.

Descoperirile monetare au indicat că imitațiile de tip Aninoasa-DOBREȘTI reprezintă pentru sec. II—I î.e.n. singura categorie de emisiuni monetare locale din Oltenia.¹⁶ Caracterul general al monedelor, aria de răspîndire și raportul lor cronologic și zonal cu așezările getice din acest spațiu au îngăduit să se întrevadă în spatele acestor emisiuni o distinctă organizare politico-socială a buridavensilor cu centre rezidiale, economice și politice și religioase (Ocnitța-Buridava)¹⁷. Totodată tezaurele și piesele de aur și argint (Porțile de Fier, Craiova, Poroina) indică pe purtătorii și pe cei ce au tezaurizat atari valori, dar îi și implică ca factori sociali și politici în structura societății.

În laconica însemnare păstrată la Justinus este menționat Oroles, ca rege al dacilor. Autorul relatează că Oroles îi pedepsește pe daci pentru că nu luptaseră cu succes împotriva bastarnilor, sancțiunea fiindu-le ridicată numai după ce dacii reușesc „prin vitejie să șteargă rușinea pe care și-o atrăseseră din războiul de mai înainte”¹⁸. În acest context titulatura regelui reprezintă garanția dovedirii unei formațiuni locale a dacilor în jurul anului 200 î.e.n., localizată mai probabil în sud-estul Transilvaniei.

Un aspect pe care dorim să-l subliniem este cel al continuării procesului consolidării puterii regale validat prin creșterea valorilor funcției exercitate de Oroles asupra supușilor săi. Acest fapt poate fi considerat ca premisă a fenomenului întăririi puterii regalității din sec. I î.e.n.

La același autor avem o succintă notă privitoare la creșterea puterii dacilor sub regele Rubobostes¹⁹. Fără îndoială că avem în față o situație legată tot de teritoriul intracarpatic. Unii istorici și filologi moderni au văzut în Rubobostes o corupțelă a numelui lui Burebista și au introdus în text forma Burobosten, alții îl consideră însă identic cu Oroles²⁰. În ce parte anume a Transilvaniei s-a întins stăpînirea acestui dinast rămîne încă o problemă deschisă. Aceeași incertitudine prezintă fixarea în timp a date-

¹⁶ C. Preda, *op. cit.*, p. 274—288.

¹⁷ Vasile Părvan, *op. cit.*, *loc. cit.*; C. Preda, *op. cit.*, p. 431.

¹⁸ *Op. cit.*, XXXII, 3, 16.

¹⁹ Prologul cărții a XXXII-a.

²⁰ C. Daicoviciu, *Noi contribuții la problema statului dac*, în „SCIV”, VI, 1955, 1—2, p. 50; idem, *Rubobostes=Burebistas?*, în „AMN”, VI, 1969, p. 459—463; I. Glodariu, *Bemerkungen über einen Dakerkönig*, în „AMN”, VII, 1970, p. 501—505.

lor furnizate de izvor. Cei mai mulți istorici propun ipotetic sfârșitul sec. III și începutul sec. II î.e.n. În pofida neclarităților existente, un fapt rămîne în afara oricărei îndoieli că pe teritoriul Daciei intramontane a existat o formă distinctă de organizare politică. Ne este îngăduit să apreciem acest lucru și grație descoperirilor monetare locale emise după 150 și pînă în primele două, trei decenii ale sec. I î.e.n., care deși prezintă mai multe tipuri — Aiud — Cugir, Rădulești-Hunedoara, Toc-Chereluș și Petelea, alcătuiesc o unitate atît ca stil și circulație, cît și ca tehnică monetară. Probabil cele patru triburi, dovedite de cele patru tipuri monetare, continuă încă să mai păstreze ceva din autoritatea pe care o avuseseră anterior. Ele erau însă constrînse tot mai mult spre centralizare nu numai ca urmare a evoluției interne firești, ci și datorită celților aflați în vecinătate²¹. Descoperirile monetare concentrate în partea de sud a Transilvaniei, cu precădere de-a lungul Mureșului, coroborate cu cele arheologice (așezări — Pecica, Cîmpuri Surduc, Deva, Cucuiș, Șeica Mică, Sighișoara, Ghindari, Porumbenii Mari, Odorheiul Secuiesc, Zetea ș.a.;²² tezaure și obiecte de argint — Sălișteea, Mediaș, Senereuș, com. Bălușeri, Sîncrăieni, Slimnic, Surcea, Șaes etc.²³), indică dezvoltarea în această zonă a unui important centru economic și politic al dacilor racatensi sau ratacensi. El apare ca un centru al rezistenței locale împotriva celților stabiliți în nordul și vestul Daciei și nu este exclus ca „incrementa Dacorum per Rubobosten regem“ să fie o reflectare a acestei situații în textul păstrat la Justinus.

Pe temeiul știrilor literare și epigrafice, al datelor arheologice, și al celor numismatice am încercat să distingem cîteva din formațiunile politice din epoca premergătoare lui Burebista, pe care le-am considerat a se situa în rîndul uniunilor de triburi, așa cum se apreciază aproape în mod unanim în istoriografia românească actuală. Desigur, sensul ce se acordă denumirii de „uniune de triburi“ pentru acest interval de timp ar putea fi sinonim celui de „formațiune politică prestatală“ și nu are nimic de-a face cu cel care se referă la organismele unional-tribale specifice orînduirii comunei primitive.

La geto-daci, tendința accentuată de extindere și de organizare internă a acestor formațiuni politice se reflectă destul de limpede în izvoarele antice, atît în cele scrise, cît și în cele arheologice și numismatice. Mai întîi merită să fie remarcați acei basilei recunoscuți ca atare de scriitorii antici, purtînd semne distinctive și fiind tezaurizatori de valori materiale, după cum rezultă din descoperirile arheologice. Rolul lor trebuie să fi fost mult mai mare decît al unor simpli șefi militari. Ei se impuneau prin poziție și

²¹ C. Preda, *op. cit.*, p. 429.

²² Fl. Preda, *Așezări fortificate la geto-daci*, în „Analele Universității București“, Istorie, anul XXVIII, 1979, p. 71—82, vezi harta.

²³ Liviu Marghitan, *Tezaure de argint dacice*, Catalog, București, 1976, p. 69—71, vezi harta.

funcție, atât în fața semenilor lor, cât și în raporturile cu vecinii și dispuneau de autoritate deplină, fiind foarte probabil și păstrători ai întregii bogății a comunității.

Formațiunile politice geto-dace de genul uniunilor de triburi se prezintă, după cum o dovedesc descoperirile numismatice și unele particularități ale culturii materiale destul de unitare, delimitate regional și cu o economie proprie. Ele au, pentru sec. II î.e.n., monetărie proprie, dar continuă să folosească în egală măsură și moneda străină. Toate acestea indică un anumit grad de organizare și o structură social-politică și economică relativ bine conturată.

Avînd în vedere, probabil, tocmai aceste constatări și realități se atribuie acestor formațiuni politice un caracter statal. O astfel de apreciere ar părea justificată, atîta vreme cît în fruntea acestor organisme este pomenit un conducător cu titlu de basileu. S-ar părea că nimic nu ne împiedică să vorbim de un regat al lui Dromichaïtes sau ale celorlalți regi geto-daci menționați de izvoarele scrise. Problema se pune totuși atunci cînd încercăm să explicăm sensul și conținutul noțiunii de stat sau de regat în această vreme.

Termenul este pretențios, dar folosirea lui cu precizările de rigoare nu poate fi exclusă. Prin aceasta nu vrem să spunem că terminologia de „uniune de triburi” se dovedește a fi mai adecvată situației. Găsirea unei formule care să se situeze între denumirea de stat-regat și aceea de uniune de triburi ar înlătura astfel de ezitări și chiar eventuale confuzii. Aceasta nu poate fi decît generală și convențională, necesitînd precizări ca și primele două situate la extreme. După cît se pare, va fi destul de dificil să se evite din astfel de etichetări termenul de „unional-tribal” și să se adopte cel de „stat” sau „statal”, mult mai pretențios prin conținutul său. Este posibil ca denumirea de „formațiune politico-militară unional-tribală” să fie mai aproape de realitățile societății geto-dace dinaintea lui Burebista.

Unirea principalelor formațiuni politice de către Burebista a dus la crearea primului stat-regat al geto-dacilor, care a însemnat ștergerea hotarelor, fie ele și convenționale ale uniunilor de triburi și înlăturarea basileilor regionali prin impunerea unei autorități unice. Se cuvine să subliniem că depășirea stadiului fărîmîțării politice și realizarea statului unitar se datorează nu numai unor cauze strîns legate de structura intimă a societății locale, ci și împrejurărilor externe favorabile. Pe de o parte, romanii așezați deja în Peninsula Balcanică aveau de înfruntat coaliția antiromană organizată de Mithridates al VI-lea Eupator, pe de altă parte, la Roma se manifestau grave frămîntări sociale în prima jumătate a sec. I î.e.n. Astfel condițiile interne, în toată complexitatea lor, conjugate cu cele externe au înlesnit făurirea acelei *μεγάλην ἀρχήν* de care vorbește Strabon²⁴. Constituirea unei asemenea formațiuni statale a reprezentat, fără îndoială, punctul culminant atins pînă atunci de societatea geto-dacă în organizarea sa social-politică. Statul lui Burebista reprezenta în mare măsură o rînduială total diferită de bine cunoscuta formă clasică. Aceasta nu avea caracterul statelor sclavagiste și în bună măsură nici pe a regatelor elenistice. În unele privințe el păstra structura și caracterul formațiunilor unional-tribale anterioare, dar prezenta și

²⁴ *Geografia*, VII, 3, 11 (c. 304)

elemente superioare, tipice regatelor elenistice. Economia regatului său crescuse și îmbrăcase forme superioare și unitare de dezvoltare. Chiar dacă monetăria locală din Dacia nu dispunea de emisiuni cu chipul lui Burebista, aceasta devenise, prin adoptarea, ca model, a denarului roman republican, o monetărie unică pentru întreg statul lui Burebista.

Dacă sub anumite raporturi, cum sînt cele amintite aci Dacia din această vreme se ridică la nivelul regatelor elenistice, în alte privințe aceasta păstra încă unele elemente ale vechii structuri. Îmbinarea celor două categorii de elemente imprimă statului din timpul lui Burebista un caracter aparte, specific lumii nesclavagiste, situat nu numai la granița lumii clasice greco-romane, ci și la limita a două orînduiri sociale. În astfel de condiții este firesc ca Dacia să se înscrie într-o formă de organizare specifică acestei perioade de tranziție, găsimu-și analogii chiar în lumea tracică, cu statul întemeiat de odriși.

Sprijinit pe o puternică unitate etnică, de civilizație și de limbă, statul geto-dacilor s-a afirmat ca o puternică forță politică și militară a antichității dispunînd de cel mai vast teritoriu cunoscut în istoria statelor de pe teritoriul țării noastre. Fără îndoială că o altă trăsătură esențială a statului o constituie caracterul militar și teocratic al acestuia.

Ceea ce merită să fie reținut însă din cele expuse mai sus este în primul rînd încercarea noastră de a vedea în statul independent al geto-dacilor din sec. I î.e.n. rezultatul firesc al unei îndelungi și ritmice dezvoltări a societății geto-dacice, ce poate fi urmărită pe parcursul a mai bine de o jumătate de mileniu. Uniunile de triburi geto-dace din sec. VI—II î.e.n. ajung să se dezvolte și să se întărească treptat, să îmbrace forme de organizare mai unitare și evaluate, ajungînd în pragul sec. I î.e.n., mici „regate” cu tendința permanentă de extindere și întărire. Una din aceste formațiuni politice, desigur cea mai mare și mai puternică, foarte probabil cea dintre Dunăre și Carpați, îi va da posibilitatea lui Burebista să treacă la unificarea geto-dacilor și la crearea primului lor stat, remarcabilă și temerară operă ce a făcut din Dacia una din cele mai mari puteri în sud-estul Europei, iar realizatorului ei i-a adus înalta recunoaștere de „cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Tracia”.

IMPLICAȚIILE PROBLEMEI ORIENTALE ASUPRA PRINCIPATELOR DUNĂRENE ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA

ION GH. ȘENDRULESCU

În primele decenii ale secolului al XIX-lea s-a accentuat slăbirea Imperiului otoman, ca urmare a agravării contradicțiilor pe plan intern și a loviturilor pe care le-a primit acest imperiu în războaiele purtate cu Imperiul habsburgic și cu Rusia țaristă în ultimele trei decenii ale secolului anterior. Slăbirea Imperiului otoman în perioada la care ne referim a influențat în mod favorabil tendința spre autonomie a celor două Principate dunărene: Moldova și Țara Românească, aceasta fiind încurajată și de Rusia țaristă, care avea tot interesul să slăbească tot mai mult dominația turcească în Peninsula Balcanică.

În acest context de împrejurări Poarta otomană a fost nevoită să dea Moldovei și Țării Românești, la 17/29 august 1802, câte un *hâtîșerif*¹, prin care erau stipulate drepturile și libertățile acestor țări și obligațiile ce le reveneau față de Poartă în viitor. Potrivit prevederilor acestui *hâtîșerif* domniile în cele două țări urmau să fie numiți de Poartă, pe o perioadă de 7 ani, iar dregătorii țării să se dea pămîntenilor, domnul fiecărei țări avînd căderea „...să aleagă și să rînduiască”² pe cei vrednici de aceste dregătorii. Nici un turc nu avea voie să se stabilească în Țara Românească sau Moldova, cumpărîndu-și pămînt, iar dregătorii turci nu puteau lua nimic din cele două țări peste obligațiile cuprinse în acest *hâtîșerif*. De asemenea, negustorii turci nu puteau practica comerțul în Principatele dunărene, fără aprobarea domnitorului sau a dregătorilor lui.

Drepturile cîștigate de cele două principate prin acest *hâtîșerif* arătau tendința spre autonomie administrativă din partea celor două principate și apărarea pieții interne de jafurile făcute de unii negustori turci necinstiți, care erau opriți să intre în principate, pentru a cumpăra mărfurile de care aveau nevoie. În conformitate cu prevederile *hâtîșerifului* din 1802, mărfurile de care avea nevoie Poarta otomană urmau să fie aduse în schelele (porturile) de la Dunăre și cumpărate la preț de monopol. În aceleași condiții erau cumpărate și de negustorii turci, care aveau dreptul să intre pe teritoriul principatelor, în baza aprobării date de domnitorii acestora sau de dregătorii lor.

Hâtîșeriful mai prevedea ca averile călugărilor decedați și nelegați de mănăstiri, sau ale mitropolitului decedat să rămîna ca pe vremuri „...ca un venit casei ce se cuvine la săraci și la sărmani și la alte fapte bune,”³ iar

¹ Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu și Gheorghe Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente* (1368—1900), Editura politică, București, 1971, p. 260—276.

² *Ibidem*, p. 273.

³ *Ibidem*, p. 274.

acele moșii ale Țării Românești și ale Moldovei, care erau trecute pe numele raealelor, dar fuseseră acaparate și stăpînite pe nedrept, să se reîntoarcă celor două țări.⁴

Tributul anual (haraciul), pe care cele două Principate dunărene erau obligate să-l plătească Porții otomane în viitor, era stabilit prin acest hatiserif la 619 pungi de bani pentru Țara Românească și la 135 de pungi și 445 de tl. pentru Moldova, ceea ce însemna o scădere simțitoare a tributului, cam ca pe vremea domniei lui Matei Basarab, favorizîndu-se astfel dezvoltarea economică a celor două țări.

Domnii celor două principate erau obligați, ca să citească acest hatiserif „...înaintea mitropolitului, episcopilor, arhimandriților și călugărilor și egumenilor și tuturor boierilor, boiernașilor și locuitorilor raealelor”,⁵ dîndu-i cuvenita respectare.

Deși Turcia, în condițiile amintite, fusese nevoită să dea Principatelor dunărene hatiseriful din 1802, ea avea să-l încalce după cîțiva ani, schimbîndu-l pe domnitorul Țării Românești, Constantin Ipsilanty, înainte de a împlini cei 7 ani de domnie, pe motiv că acesta ducea o politică filo-rusă.

În primul deceniu al secolului al XIX-lea Imperiul otoman trece prin noi dificultăți de ordin politic-militar, datorită mișcării revoluționare care a izbucnit în Serbia, în 1804, sub conducerea lui Karagheorghe și mai ales a războiului dezlănțuit de Rusia țaristă împotriva Turciei, în 1806, care s-a terminat în 1812, cu victoria armatelor ruse, conduse de generalii Bagration și Kutuzov. La acest război au participat și unități de voluntari români, conduse de Tudor Vladimirescu, iar tratatul de pace impus de Rusia Turciei la București, în 1812, a avut urmări negative asupra Principatelor dunărene, deoarece pe baza acestui tratat Rusia a anexat Basarabia.

În conformitate cu prevederile acestui tratat, locuitorii celor două Principate dunărene erau scutiți „...de orice impozit timp de doi ani, începînd din ziua schimbării instrumentelor de ratificare”, iar Poarta otomană era obligată să respecte „actele și convențiile”... anterioare în care erau stipulate privilegiile de care trebuiau să se bucure aceste principate.⁶

La începutul deceniului al III-lea al secolului al XIX-lea Imperiul otoman a trecut printr-o nouă criză de ordin politic-militar, datorită mișcării revoluționare din Grecia și revoluției din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, apreciată de Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, ca început al epocii moderne.⁷ Deși această revoluție a fost înăbușită de forțele armate turcești, Poarta otomană a fost nevoită să facă unele concesiuni Moldovei și Țării Românești, renunțînd la domniile fanariote și revenind în cursul anului 1822 la domniile pămîntene. Era un câștig pentru ambele țări, cu toate că Poarta otomană nu recunoscuse nici măcar autonomia administrativă a acestor țări.

⁴ *Ibidem*, p. 274.

⁵ *Ibidem*, p. 275.

⁶ *Ibidem*, p. 278.

⁷ *Ibidem*.

Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu a stimulat lupta poporului român pentru eliberarea națională și socială, pentru unitate și independență, accentuând criza feudalismului în țările române. În anii care au urmat după înăbușirea acestei revoluții și în ciuda faptului că forțele armate turcești au rămas câțiva ani în Moldova și Țara Românească, au fost elaborate de către elemente din rîndurile boierimii liberale din aceste țări mai multe proiecte de reformă și memorii, adresate îndeosebi țarului Rusiei, cu rugămintea de a sprijini pe lîngă Poarta otomană, soluționarea revendicărilor formulate. Dintre aceste proiecte de reformă și memorii mai importante sînt două: Proiectul (Memoriul) întocmit în decembrie 1821, de către boierii cu idei liberale din Țara Românească, în frunte cu Dinicu Golescu, care se refugiaseră la Brașov, în timpul revoluției din 1821 și Proiectul de constituție a Moldovei, elaborat în 1822, de un grup de boieri cu idei liberale, în frunte cu comisul Ionică Tăutu, Iordache Drăghici, Vasile Pogor și alții. Nu ne-am propus să analizăm în detaliu aceste două importante documente, ci vrem numai să subliniem, că dintre revendicările formulate se remarcă îndeosebi dorința obținerii autonomiei administrative și legislative, tendința de înlăturare a monopolului turcesc asupra comerțului exterior al celor două Principate dunărene și dobîndirea libertății comerțului, a dezvoltării manufacturilor și o mai bună organizare administrativă și economică, înlăturîndu-se abuzurile și jafurile făcute de boierimea conservatoare. Unele dintre revendicările formulate în aceste două proiecte de reformă au fost luate în considerare atunci cînd Rusia țaristă a impus Porții otomane unele convenții și tratate în care au fost incluse și prevederi referitoare la cele două Principate dunărene.

Amintim în primul rînd Convenția de la Akkerman, impusă de Rusia țaristă Porții otomane, la 25 septembrie/7 octombrie 1826, după ce Poarta otomană fusese obligată de către Marile Puteri europene să-și retragă trupele de ocupație din Principatele dunărene.

Prin această convenție Turcia promitea să completeze hatîșeriful pe care îl dăduse în 1802 Principatelor dunărene, în sensul că marii boieri, constituiți în divanele Moldovei și Țării Românești, aveau dreptul să aleagă domnii celor două țări, din rîndurile boierilor autohtoni, pe o perioadă de 7 ani, dar cu aprobarea Porții otomane și a Rusiei țariste. Moldova și Țara Românească erau scutite pe timp de 2 ani de tributul datorat Porții otomane, iar boierilor munteni și moldoveni, care se refugiaseră în timpul revoluției din 1821, la Sibiu, Brașov, Cernăuți, ori Chișinău, li se dădea dreptul să se reîntoarcă în țară, bucurîndu-se de toate drepturile și bunurile avute mai înainte.

Convenția prevedea că domnii celor două țări puteau fi numiți pentru încă o perioadă de 7 ani, dacă se dovediseră buni cîrmuitori și dacă divanurile de la București și Iași cereau Porții otomane acest lucru. După expirarea termenului de domnie, sau în cazul cînd domnul abdică, din motive de boală înainte de termenul stabilit, putea să reîntre în clasa boierilor, dar „...cu condiția să rămînă pașnic și liniștit“ și „fără a putea ...să redevină

membru al divanului, sau „...să ocupe vreo funcție publică“, ori să poată fi reales domn.⁸

Fiii domnului destituit sau care abdicase își păstrau calitatea de boieri și puteau să ocupe funcții publice în țară, ori să fie aleși domni.

Convenția reinnoia obligația pentru raialele Brăila, Giurgiu și Turnu. de a restitui proprietarilor din Țara Românească acele proprietăți acaparate pe nedrept. De asemenea, acorda „...locuitorilor celor două principate libertatea comerțului pentru toate produsele solului și industriei lor, de care ei vor putea dispune cum vor crede de cuviință, în afara restricțiilor impuse, pe de o parte, de proviziile datorate anual Sublimei Porți...“⁹ Rămâneau în vigoare prevederile hatașerifului din 1802, cu privire la procurarea și achitarea acestor provizii, iar boierii erau obligați „...să execute ordinele“ domnilor celor două țări. Ei nu puteau fi pedepsiți de aceștia „...fără ...să fi comis vreo greșală dovedită“ și numai „...după ce vor fi judecați conform legilor și uzanțelor țării.“¹⁰

Convenția mai prevedea ca divanurile de la Iași și București să ia măsuri pentru reorganizarea administrativă a celor două principate, elaborând în acest sens regulamente generale.¹¹

Privite în ansamblu drepturile câștigate de Moldova și Țara Românească, prin Convenția de la Akkerman, au o importanță deosebită. Din ele se desprinde dorința tot mai accentuată a populației din cele două țări, de a obține autonomia administrativă și legislativă a acestora, desființarea monopolului turcesc asupra comerțului exterior și proclamarea libertății de a face comerț, o mai bună organizare administrativă și anume ușurări în privința obligațiilor pe care Moldova și Țara Românească le aveau față de Poarta otomană. Unele din aceste drepturi fuseseră formulate ca revendicări în memoriile și proiectele de reformă elaborate de boierii cu idei liberale din cele două Principate dunărene, în anii de după înăbușirea revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, dar ele n-ar fi fost recunoscute dacă Imperiul otoman nu s-ar fi aflat în plină decădere.

Spre sfârșitul deceniului al treilea al secolului al XIX-lea s-a accentuat și mai mult slăbirea Imperiului otoman, la aceasta contribuind în mare măsură războiul ruso-turc din 1828—1829, la care au participat unități de voluntari români, conduse de căpitanii : Gheorghe Magheru, Mihail Ciupagea și Ion Solomon. Rusia țaristă a câștigat și acest război, și-a impus Porții otomane un tratat de pace, care s-a încheiat la Adrianopol, în septembrie 1829. Articolul 5 al acestui tratat trimitea la un Act separat relativ la principatele Moldova și Țara Românească, din 2/14 septembrie 1829. Acest act are o importanță deosebită pentru cele două principate dunărene, iar prevederile lui au influențat dezvoltarea social-economică și politică a acestora.

De la bun început, cele două mari puteri, Turcia ca suzerană și Rusia țaristă ca protectoare, recunoșteau autonomia administrativă și legislativă a celor două Principate dunărene, Moldova și Țara Românească, acestea avînd

⁸ *Ibidem*, p. 281.

⁹ *Ibidem*, p. 282.

¹⁰ *Ibidem*, p. 283.

¹¹ *Ibidem*.

dreptul să se organizeze din punct de vedere administrativ intern, fără amestec din afară și să-și facă legi proprii. Această autonomie nu echivala cu independența în adevăratul sens al cuvântului, deoarece cele două țări nu aveau libertatea să hotărască și în problemele de politică externă, acest drept fiind rezervat Porții otomane, în calitate de putere suzerană.

S-a hotărât ca durata de guvernare a domeniilor Moldovei și Țării Românești „...să nu mai fie limitată la șapte ani, ca în trecut, ci ca ei să fie de acum înainte investiți cu această demnitate pe viață, în afară de cazurile de abdicare de bunăvoie sau de destituire...”¹² Aceștia reglementau treburile interne ale celor două țări, consultând divanurile respective și nu puteau fi stingheriți în administrarea lor internă. Prin acordarea investiției domnilor pe viață se întărea și mai mult autonomia administrativă, iar domnii nu mai puteau fi înlăturați după bunul plac al sultanului.

Poarta otomană era obligată să restituie Țării Românești cetățile: Brăila, Giurgiu și Turnu, cu teritoriile din cadrul raialelor, iar ca hotar între cele două țări se stabilea thalwegul Dunării (fundul văii fluviului) și cum malul drept al Dunării era mai abrupt, aceasta făcea ca majoritatea insulelor dinspre malul stîng să revină Țării Românești. O asemenea prevedere marca un pas înainte spre independență, în sensul că aceste teritorii, stăpînite multe secole de Imperiul otoman, reveneau pentru totdeauna Țării Românești. În același timp avea și o importanță de ordin economic, cetățile: Brăila, Giurgiu și Turnu devenind importante debușee pentru mărfurile care ieșeau sau intrau în Țara Românească.

Se desființa monopolul turcesc asupra comerțului exterior al Moldovei și Țării Românești și li se acorda libertatea deplină asupra comerțului pe Dunăre și Marea Neagră. În felul acesta cele două Principate dunărene aveau posibilitatea să intre tot mai mult în circuitul pieții europene și să-și valorifice produsele în condiții mai avantajoase, la prețul de liberă concurență. Se ușura de asemenea ascensiunea relațiilor de producție capitaliste în cele două țări.

Guvernele celor două Principate dunărene aveau dreptul în virtutea autonomiei administrative interne, de care se bucurau, „...să stabilească nestingherit cordoane sanitare și carantine de-a lungul Dunării și în altă parte în țară unde va fi nevoie de ele”, ale căror regulamente sanitare trebuiau respectate de toți „...străinii care ajung acolo”.¹³ Pentru paza acestor carantine și cordoane sanitare se formau gărzii armate, din soldați indigeni, iar numărul lor era reglementat de fiecare domnitor, în înțelegere cu divanul țării respective. Cordoanele sanitare și carantinele instituite prin Tratatul de la Adrianopole, din 1829, aveau menirea nu numai să oprească extinderea epidemiei de ciumă, sau a altor boli molipsitoare, ci jucau și rolul de apărare a frontierelor principatelor, împotriva celor din afară, care veneau cu gânduri necinstite.

Pe baza acestui tratat Poarta otomană nu mai avea dreptul să se aprovizioneze din Principatele dunărene, cu mărfurile de care avea nevoie, decît la prețul de liberă concurență. „Valahia și Moldova — preciza tratatul — vor

¹² *Ibidem*, p. 285.

¹³ *Ibidem*, p. 286.

fi dispensate pentru totdeauna de a furniza grânele și alte mărfuri de consum, oile și lemnul de construcție pe care erau obligate să le livreze mai înainte¹⁴.

Cele două principate erau scutite să mai dea Porții otomane „...muncitori pentru lucrările de fortificații“ și de alte corvezi, dar aveau obligația să plătească acesteia haracul (tributul anual), cuantumul acestuia urmînd a fi stabilit ulterior, de comun acord. De asemenea, la reînnoirea domnului, decesul, ori destituirea legală a acestuia, fiecare principat era obligat să plătească Porții o sumă echivalentă cu tributul anual.

Ținînd seama de calamitățile îndurate de locuitorii celor două principate în timpul războiului, Poarta otomană îi scutea pe timp de doi ani de plata impozitelor anuale, începînd din ziua în care trupele rusești vor fi retrase din principate.

Poarta otomană se angaja „...să confirme regulamentele administrative... făcute potrivit dorinței exprimate în adunările formate din cei mai notabili locuitori ai țării“, în timpul administrației rusești în principate. Aceasta însemna, de fapt, respectarea autonomiei administrative și legislative a fiecărei țări, deși Poarta otomană își rezerva dreptul de putere suzerană, iar Rusia țaristă devenea putere protectoare a celor două principate.¹⁵

Prevederile actului separat din 2/14 septembrie 1829, relativ la principatele Moldova și Țara Românească, au avut urmări pozitive asupra dezvoltării acestora, mai ales din punct de vedere economic și politic, grăbind ascensiunea relațiilor de producție capitaliste și stimulînd dezvoltarea forțelor de producție în Principatele dunărene în aceeași direcție.

Pe plan politic, obținerea autonomiei administrative și legislative a celor două principate, chiar dacă nu echivala cu o independență deplină, ele marcau totuși un pas înainte spre această independență și arătau slăbirea dominației otomane asupra acestora.

Sociologul Ștefan Zeletin referindu-se la Tratatul de la Adrianopole din 1829 sublinia că importanța lui pentru Principatele dunărene consta în aceea că o dată cu intrarea acestor principate în circuitul pieții europene, prin tratatul respectiv, au început să se formeze relații de producție capitaliste în țara noastră. Este o exagerare, firește; relațiile de producție capitaliste apăruseră în țările române încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, fiind determinate în principal, de schimbarea caracterului forțelor de producție. Acestea începînd să se dezvolte în direcția capitalismului au subminat vechile relații de producție feudale, favorizînd apariția relațiilor capitaliste. Intrarea Principatelor dunărene în circuitul pieții europene, odată cu proclamarea, prin Tratatul de la Adrianopole, din 1829, a libertății comerțului pe Dunăre și Marea Neagră, a stimulat ascensiunea relațiilor de producție capitaliste în Principatele dunărene, iar activitatea comercială a porturilor dunărene: Braïla și Galați s-a dezvoltat în mod simțitor după 1829.

Karl Marx, în *Insemnările sale despre români*, sintetizează prevederile Tratatului de la Adrianopol, din 2/14 septembrie 1829, în următoarele puncte: „Cetățile turcești de pe malul stîng al Dunării și de pe malul Prutului vor fi dărîmate și teritoriul dependent de aceste fortărețe va fi resti-

¹⁴ *Ibidem*, p. 287.

¹⁵ *Ibidem*, p. 288.

tuit Principatelor. Domnii vor fi numiți pe viață („adică ei nu vor putea fi depuși decît cu consimțămîntul Rusiei“). Poarta renunță la dreptul său de a preleva contribuții în natură și în bani, la dreptul de a cere prestații de serviciu, la dreptul de a fixa prețul produselor; consimte la deplina libertate a comerțului; drept compensație pentru abandonarea tuturor acestor drepturi îi va fi acordat un tribut anual fix. Poarta se angajează să confirme regulamentele administrative făcute în timpul ocupației Principatelor de către Rusia. Principatele vor rămîne 10 ani sub ocupația militară a rușilor pînă la plata despăgubirilor de război, fixate la 125 milioane franci. Se vor acorda 10 ani Turciei pentru a le plăti.“¹⁷

Din cele arătate în comunicarea de față, rezultă că pe măsură ce se accentuează slăbirea Imperiului otoman, în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, Poarta otomană este nevoită să facă unele concesii Principatelor dunărene, luînd în considerare o parte din cererile formulate de elementele progresiste din cele două principate. Aceste concesii, înscrise în actele pe care le-am analizat pe scurt, au favorizat dezvoltarea economică și politică a Moldovei și Țării Românești, vădindu-se tendința spre independență, chiar dacă aceasta le-a fost acordată, la început, numai sub forma autonomiei administrative și legislative.

¹⁷ K. Marx, *Insemnări despre români*, Editura Academiei, București, 1964, p. 113.

INTERNAȚIONALĂ I (1864—1876). CREAREA, ACTIVITATEA ȘI SEMNIFICAȚIA SA ISTORICĂ

MARIAN STROIA

Născută ca o necesitate istorică, din nevoia proletariatului de a dispune de o organizație politică puternică, capabilă să opună exploatorilor de pretutindeni lupta unită a muncitorilor pentru răsturnarea orînduirii capitaliste și instaurarea dictaturii proletariatului, Asociația Internațională a Muncitorilor (Internaționala I-1864—1876) a jucat un rol deosebit de important în lupta pentru organizarea rîndurilor mișcării muncitorești, pentru afirmarea și victoria socialismului științific în mișcarea muncitorească internațională.

Internaționala I a luat ființă în condițiile victoriei și statornicirii capitalismului într-o serie de țări din Europa și continentul american. Perioada anilor 1850—1870 s-a caracterizat printr-o rapidă dezvoltare și maturizare a capitalismului atît de industrie, cît și agricultură. O importantă caracteristică a acestei epoci a reprezentat-o furtunoasa creștere a industriei mașiniste, determinată de revoluția industrială. Ca atare, în acești ani, producția mondială a principalelor ramuri industriale a crescut de 2—3 ori. Revoluția industrială și industrializarea au avut, ca unul din efectele principale, o vastă circulație internațională a forței de muncă, cu efecte adînci și asupra comerțului internațional¹. Se înregistrează fenomenul lărgirii și extinderii relațiilor comerciale dintre țări, desăvîrșindu-se procesul de creare a pieței mondiale capitaliste.

Tot în această perioadă principalele țări capitaliste dezvoltate își accelerează cursa nestăvilită pentru acapararea de cît mai multe posesiuni pe alte continente, pentru formarea de cît mai întinse imperii coloniale.

Acesta este, în linii mari evident, cadrul social-istoric, în care — corolar firesc al proceselor evidențiate mai sus — se amplifică creșterea rapidă și concentrarea proletariatului, în fabrici și uzine.

În perioada premergătoare creării Internaționalei, în special între 1830—1850, proletariatul din principalele țări capitaliste ale Europei începe să se manifeste ca o forță politică de sine stătătoare². În acest sens, pot fi amintite mișcările muncitorilor textiliști din Lyon (1831 și 1834), răscoala țesătorilor silezieni (1844), iar în deceniile IV și V ale secolului mișcarea chartistă din Anglia. Ulterior, prin participarea sa la revoluțiile anului 1848, proletariatul european a dovedit creșterea combativității sale revoluționare, precum și maturizarea conștiinței sale politice.

¹ Fr. Mauro, *Histoire de l'économie mondiale, 1790—1970*, Editions Sirey, Paris, 1971, p. 186.

² Jacques Droz, *Histoire générale du socialisme. Des origines à 1875*, Paris, Presses Universitaires de France, 1972, p. 590.

Un rol extrem de important în acest proces l-a jucat crearea și activitatea Ligii Comuniștilor, desfășurată sub nemijlocita îndrumare a lui Karl Marx și a tovarășului său de luptă Friedrich Engels, ca și apariția *Manifestului Partidului Communist* (1848). Prim document programatic al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, *Manifestul*, elaborat de cei doi corifei ai socialismului la mijlocul secolului al XIX-lea, conținea — formulate în ideile sale fundamentale — principiile de bază ale învățaturii marxiste. Totodată, el releva proletariatului misiunea sa istorică: rolul de luptător necruțător pentru răsturnarea orînduirii capitaliste, bazată pe injustiție și exploatare³.

O importantă premisă în procesul de închegare a conștiinței solidarității de clasă, a unității de luptă și acțiune a muncitorimii europene a reprezentat-o înfiriparea și creșterea legăturilor dintre proletarii din diferite țări ale continentului.

Pe această linie, un moment cu o semnificație deosebită l-a reprezentat mitingul de la Londra de la 12 noiembrie 1863, cu ocazia căruia a fost adoptat *Mesajul* citit de George Odger și adresat „muncitorilor Franței și muncitorilor Angliei” în scopul întăririi unității lor de acțiune.⁴ Publicarea acestei chemări a avut un mare ecou în mișcarea muncitorească internațională: ea a fost totodată unul din episoadele care au premers creării Asociației Internaționale a Muncitorilor⁵.

Pentru primirea delegației muncitorilor francezi, care urmau să aducă răspunsul tovarășilor lor de luptă la această chemare, la Londra a fost organizat, la 28 septembrie 1864, un mare miting, cu participare internațională. Adunarea, desfășurată în sala St. Martin, a grupat laolaltă delegați ai muncitorilor din câteva țări, între care Anglia, Franța, Italia, Germania, Polonia și Irlanda.

Într-o atmosferă de puternic entuziasm, după citirea răspunsului delegației franceze (care saluta propunerea tovarășilor lor englezi de a-și uni forțele), cei prezenți au luat hotărârea creării Asociației Internaționale a Muncitorilor.

Avînd în vedere că activitatea Internaționalei avea să ridice numeroase probleme organizatorice, adunarea a ales un Comitet, însărcinat cu elaborarea și redactarea principalelor documente programatice. În acest comitet a fost inclus și Marx, care a devenit în curînd principalul ideolog și animator al acestuia.

Concepute de Marx în octombrie 1864, cele două documente programatice fundamentale ale Internaționalei I — respectiv „*Manifestul constitutiv*” și „*Statutul*” — au fost aprobate și adoptate în ședința din 1 noiembrie 1864 a Comitetului. Primul document expunea, într-o formă clară și accesibilă tuturor muncitorilor, țelurile și sarcinile luptei clasei muncitoare, ale

³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, Edit. politică, București, 1973, p. 12.

⁴ Henry Pelling, *A History of British Trade-Unionism*, London, Penguin Book, 1967, p. 83.

⁵ B. A. Rojkov, *Angliiskoe rabocee dvijenie 1859—1864*, Moskva, Izd. Nauka, 1973, p. 158.

mişcării muncitorești internaționale. În *Manifest*, Marx a considerat că a găsit locul potrivit pentru a expune una din ideile de bază ale socialismului științific, și anume aceea că eliberarea clasei muncitoare presupune — ca o condiție *sine qua non* — înlăturarea burgheziei de la putere și instaurarea puterii proletariatului. Premisele de bază ale atingerii acestui obiectiv sînt — sublinia în continuare documentul — unitatea clasei muncitoare și conducerea luptei de către detașamentul de avangardă al acesteia — partidul proletar.

În ce privește *Statutul*, acesta conținea în prima sa parte expunerea de motive privind principiile politice și scopul urmărit de Internațională: „Prezenta Asociație se întemeiază cu scopul de a servi drept centru de legătură și colaborare între asociațiile muncitorești care există în diferite țări și care urmăresc același scop, și anume apărarea, dezvoltarea și deplina eliberare a clasei muncitoare”⁶. Marx nu a considerat însă niciodată Internaționala drept o organizație supranațională, un centru de la care să emane directive imuabile și universal valabile și care să-și impună voința organizațiilor muncitorești din fiecare țară. „În conformitate cu *principiile ei* — sublinia el în 1869 — Asociația noastră lasă tuturor secțiilor libertatea de a-și formula programul teoretic, cu excepția cazurilor cînd se încalcă tendința generală a Asociației”⁷.

Potrivit formulării utilizate de Marx în Statut, „eliberarea clasei muncitoare trebuie să fie opera clasei muncitoare înseși”, iar acest principiu a reprezentat unul din punctele cheie ale doctrinei programatice a Asociației Internaționale a Muncitorilor.

Statutul stabilea și structura organizatorică a Asociației. Organul suprem al Internaționalei I era Congresul General, iar între congrese activitatea acesteia era condusă de un Consiliu Central (care ulterior a devenit Consiliul General), avînd în compoziția sa delegați, provenind din diverse țări sau organizații, afiliate la Internațională. De menționat că în componența Consiliului au făcut parte, alături de Marx (și ulterior și Engels), numeroși reprezentanți de seamă și militanți ai proletariatului internațional: George Eccarius, Iung, Lucraft, G. Odger, Lessner⁸.

De asemenea, se prevedea desfășurarea anuală a Congreselor Asociației; Consiliul General urma să se ocupe de organizarea bunei desfășurări a acestora, împreună cu secția din localitatea respectivă. Pînă în 1870 această ritmicitate a putut fi respectată.

În perioada premergătoare lui 1864, cît și în anii de activitate ai Internaționalei I, în mișcarea muncitorească internațională subsistau mai multe curente ideologice, care, în esența lor, îndepărtau muncitorii de scopurile luptei revoluționare. Din această cauză, în cadrul Internaționalei s-a desfășurat o luptă îndrîjită și susținută a elementelor cu adevărat revoluționare împotriva acestor curente și grupări, luptă care s-a soldat cu înfrîngerea și lichidarea influenței lor în sînul organizației proletare, cu victoria liniei politice și tacticii marxiste.

⁶ *Marx-Engels despre Internaționala I*, București, Edit. politică, 1964, p. 12.

⁷ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 16, București, Edit. politică, 1962, p. 274.

⁸ Alexandru Vianu, *Internaționala I*, București, Edit. științifică, 1964, p. 53.

Astfel, o influență preponderentă în mișcarea muncitorească din Franța o avea proudhonismul (curent care își trăgea numele de la filozoful și economistul P. I. Proudhon). Semnificativ pentru proudhoniști este faptul că ei se pronunțau împotriva grevelor ca mijloc de luptă și a sindicatelor ca formă de organizare profesională și politică a muncitorilor. Doctrina lui Proudhon, care preconiza persistența micii producții de mărfuri, recomanda organizarea unor așa-zise „bănci populare”. Lichidarea capitalismului — în viziunea teoreticianului acestei grupări — urma să se producă ca rezultat firesc al creării unui vast sistem de cooperative de producție și consum. Promovînd aceste principii, proudhonismul nu făcea în fond altceva decît să îndepărteze proletariatul de la scopul său principal — răsturnarea revoluționară a orînduirii capitaliste. În 1870, în prefața la ediția din acel an a *Războiului țărănesc german*, Engels releva rolul negativ al acestui curent, care, în forma lui inițială, a semănat confuzia și dezorientarea printre muncitorii francezi și belgieni⁹.

Un alt curent foarte răspîndit în mișcarea muncitorească, mai ales în cea franceză, îl constituia blanquismul. Nucleul acestui curent îl constituiau adepții revoluționarului francez Auguste Blanqui care nu a înțeles și nu a sesizat esența învățaturii marxiste privind revoluția socialistă și dictatura proletariatului. În concepția lor, pentru înfăptuirea revoluției proletare era suficient un număr restrîns de complotiști hotărîți, iar dictatura proletariatului o înțelegeau sub forma hegemoniei unei minorități. Una din carențele cele mai grave ale concepției blanquiștilor o constituia faptul că aceștia ignorau rolul de conducător în luptă al partidului clasei muncitoare¹⁰. Adoptînd tactica comploturilor, blanquiștii abăteau în fond clasa muncitoare din Franța de la lupta revoluționară, impunîndu-i o strategie pucistă, condamnată inevitabil eșecului.

În rîndul mișcării muncitorești din Germania, o largă difuziune au căpătat ideile lui Ferdinand Lassalle, un cunoscut publicist și om politic, unul din animatorii organizației „Uniunea generală a muncitorilor germani”. După numele ideologului său principal, acest curent de gîndire a căpătat denumirea de lassalleanism. Caracteristic pozițiilor adepților lui Lassalle era tendința lor reformistă și susținerea colaborării cu junkerimea reacționară din Prusia. Atît teoreticianul mișcării, cît și aderenții săi apreciau că clasa muncitoare nu se poate elibera de exploatarea capitalistă cu propriile ei forțe, ci numai cu ajutorul statului monarhic german. Aceste erori ideologice ale grupării lassalliene împingeau în fapt clasa muncitoare la remorca claselor dominante ale societății germane¹¹. Dezvăluind caracterul neștiințific și oportunist al lassalleanismului, Marx a dat o lovitură zdrobitoare acestui curent în lucrarea sa *Critica Programului de la Gotha*.

Extrem de periculos prin răspîndirea luată ca și prin efectele dăunătoare aduse activității Asociației internaționale proletare a fost bakunismul, curent ideologic de tip anarhist, purtînd numele întemeietorului său, anarhistul rus

⁹ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 18, București, Edit. politică, 1964, p. 513.

¹⁰ S. B. Kan, *Istoria ideilor socialiste*, București, Edit. politică, 1964, p. 188.

¹¹ Janeta Bril, Constantin Florea, *Asociația Internațională a Muncitorilor* (Internaționala I), București, Edit. politică, 1964, p. 22.

Mihail Bakunin (1814—1876). Caracteristic bakunismului era faptul că nega necesitatea revoluției socialiste, a partidului revoluționar al clasei muncitoare. Bakunin și grupul de anarhiști din jurul său porneau de la ideea că „răul principal” al societății contemporane lor îl constituia statul; ca atare, neînțelegând esența de clasă a acestuia, precum și condițiile social-politice ale epocii, ei propuneau să fie desființat (după expresia lor — „azvîrlit în aer”)¹². Locul său urma să fie luat de o „fedeerație liberă a persoanelor, comunităților și națiunilor” sau chiar de Internaționala I, care să nu aibă un caracter politic. În fapt, sub masca unor formulări demagogice „de stînga”, bakunismul nu făcea decît să subordoneze proletariatul intereselor burgheziei. În cadrul Internaționalei, mai ales după congresul de la Bruxelles, s-a desfășurat o luptă aprigă împotriva bakuniștilor, luptă care a atins punctul culminant în 1872. Congresul de la Haga, desfășurat în acest an, a marcat lichidarea definitivă a influenței anarhiste: Bakunin și adepții săi au fost excluși din rîndurile Asociației.

Trebuie să amintim aici și situația proletariatului din Anglia. Organizațiile sale, numite trade-unionuri (asemănătoare sindicatelor), au proliferat; ele dispuneau de o structură organizatorică destul de bine încheată, cu numeroși membri și o rețea de filiale destul de ramificată și întinsă¹³. Din păcate, principiile dominante ale trade-unionismului, printre care ideea colaborării cu burghezia, teza cuceririi puterii exclusiv pe cale parlamentară și recomandarea numai a luptei economice i-au conferit acestui curent un caracter reformist, cu totul diferit și îndepărtat de ideile luptei revoluționare.¹⁴

În desfășurarea activității organizatorice a Internaționalei, a stabilirii direcțiilor principale ale strategiei și tacticii sale, un rol important l-au jucat cele 5 congrese: Geneva (1866), Lausanne (1867), Bruxelles (1868), Basel (1869), Haga (1872), precum și Conferința de la Londra din 1871¹⁵. O contribuție activă la pregătirea ordinii de zi, la organizarea și buna desfășurare a Congreselor a avut-o Consiliul General, sub îndrumarea directă și nemijlocită a lui Marx¹⁶. În cadrul lor, a fost dezbătută o largă gamă de probleme (cu caracter economic, social și politic), cu care era confruntată mișcarea muncitorească; și tot aici s-a desfășurat ascuțita luptă de idei cu proudhoniștii

¹² N. A. Pirumova, *Bakunin*, Moskva, Izd. Molodaia gvardia, 1970, p. 126.

¹³ Al. Vianu, *op. cit.*, p. 177.

¹⁴ F. Morton, A. Tate, *Histoire du mouvement ouvrier anglais*, Paris, Fr. Maspero, 1963, p. 148.

¹⁵ În legătură cu congresele Internaționalei o tratare mai detaliată poate fi găsită în *Pervii Internațional*, vol. I (1864—1870), vol. II (1871—1876), Moskva, Izd. Misli, 1964, 1970 (sub red. lui I. A. Bah, L. Golman, B. E. Kunin); Alexandru Vianu, *op. cit.* p. 108—112; 79—91; 147—156; 187—192; 269—278); vezi și pentru Congresul de la Geneva, M. Stroia, *Congresul muncitoresc internațional de la Geneva*, (1866), în „Revista de istorie”, tom. 29 (1976), nr. 12, p. 1979—1987. Documentele Internaționalei au fost publicate în ultimii ani în volumul *La première Internationale. Recueil de documents* (sous la direction de Jacques Freymond), Geneva, I.H.E.U., vol. I—II, 1962. În românește — parțial în vol. *Marx-Engels despre Internaționala I*, București, Edit. politică, 1964 și în „Anale de istorie”, nr. 3/1979.

¹⁶ E. Stepanova, I. Bach, *e Conseil Général et son rôle dans l'Association Internationale des Travailleurs*, în *La première Internationale, L'Institution, l'implantation, le rayonnement*, Paris, Editions du G.N.R.S., 1968, p. 62.

și bakuniștii, soldată finalmente cu eșecul celor două curente amintite (dintre care cel dintâi a fost lichidat ideologic la Bruxelles). Între chestiunile mai importante care au figurat pe ordinea de zi a congreselor Internaționalei pot fi amintite: lupta pentru ziua de muncă de 8 ore, rolul sindicatelor și al cooperăției (congresul de la Geneva); necesitatea cuceririi puterii de către clasa muncitoare, chestiunea învățământului, a muncii femeilor (congresul de la Lausanne); problema proprietății, greva ca armă de luptă a proletariatului (congresul de la Bruxelles); problema pământului, problema afilierei de noi secții (congresul de la Basel); activitatea politică a clasei muncitoare (conferința de la Londra).

Extrem de important a fost aportul Internaționalei la întărirea unității de luptă a muncitorilor împotriva patronatului. Astfel în 1866, cu ocazia grevei croitorilor londonezi, Consiliul general al Internaționalei a publicat în ziarele din Elveția, Franța și Belgia un apel, care cerea muncitorilor din aceste țări să nu se angajeze în capitala engleză, servind patronilor drept spărgători de grevă. Ca urmare a acestei acțiuni, patronii au fost obligați să reia tratativele cu greviștii, satisfăcându-le acestora majoritatea revendicărilor¹⁷. O situație similară s-a produs și cu ocazia grevei muncitorilor din Edinburgh, când intervenția energică a organului conducător al Internaționalei a determinat pe proprietari să reîncheie, în condiții favorabile angajaților, contractele de muncă. Intervenția activă, promptă și eficace a Consiliului General a constituit cea mai bună propagandă a ideii solidarității proletare și a adus noi organizații în rîndurile Internaționalei.

Un episod istoric important, petrecut în perioada activității Internaționalei și legat de aceasta prin semnificațiile și implicațiile sale, l-a reprezentat Comuna din Paris (18 martie—28 mai 1871). În cazul Comunei, Internaționala a fost confruntată, pentru prima dată în existența ei, cu o situație literalmente nouă, cu totul neobișnuită: pentru prima dată — chiar dacă pentru puțin timp — puterea era deținută de un guvern proletar.

În timpul existenței Comunei proletarilor parizieni, Asociația Internațională a Muncitorilor, sub directa îndrumare a lui Marx și Engels, a desfășurat o activitate asiduă, neobosită în sprijinul luptei lor eroice. Numeroase din măsurile adoptate de Comună au fost inspirate din programul de activitate al Asociației sau au fost înfăptuite ca urmare a sugestiilor lui Marx și Engels. Nu lipsit de semnificație este și faptul că în conducerea ei s-au aflat o serie de membri ai Internaționalei I, printre care Eugène Varlin, și G. Duval, maghiarul Leo Fränkel, socialistă rusă Elisabeta Dimitrieva, polonezul W. Wroblewski, această componentă fiind o semnificativă ilustrare a spiritului internaționalist care a caracterizat Comuna¹⁸.

Trebuie amintit, de asemenea, că în rîndurile comunarșilor s-au aflat o serie de români, studenți aflați la Paris, printre care Dimitrie Dobrescu, Ion Cernătescu, Constantin Haralambie, Gheorghe Rojniță ș.a.¹⁹, iar perio-

¹⁷ Al. Vianu, *op. cit.*, p. 74.

¹⁸ I. Bruhat, E. Tersen, E. Dautry, *Comuna din 1871*, București, Edit. politică, 1962, p. 176.

¹⁹ Nicolae Copoiu, *Istoria Comunei din Paris*, București, Edit. științifică, 1973, p. 123.

dicele românești ale vremii („Românul“, „Presa“, „Albina“, „Gazeta Transilvaniei“) au publicat știri despre Comună.²⁰

Finalmente, sub loviturile oligarhiei interne, condusă de Thiers (sprijinită și de reacțiunea internațională), Comuna a fost înfrântă. Dar lupta eroică a comunarzilor parizieni nu a fost zadarnică, căci ea a dovedit, fie și pentru scurt timp, posibilitatea victoriei dictaturii proletarietului, iar prin experiența ei a îmbogățit substanțial tezaurul gândirii marxiste. Încă înainte de căderea Comunei, Marx subliniase că „dacă ea (Comuna — n.n.) va fi înfrântă, lupta va fi doar amînată. Principiile Comunei sînt eterne și nu pot fi nimicite, ele vor continua să se afirme pînă ce clasa muncitoare își va obține libertatea“.²¹

În ceea ce privește ecoul și influența acțiunilor Internaționalei în țara noastră, amintim că știri despre activitatea Internaționalei și a lui Marx au apărut în numeroase ziare din Transilvania și din Vechea Romînie („Românul“, „Albina“, „Federațiunea“, „Familia“, „Kelet“ ș.a.)²².

În condițiile creșterii conștiinței politice și a spiritului de organizare a muncitorilor din țara noastră, la 11 octombrie 1868, la Timișoara, s-a constituit Asociația generală a muncitorilor din acest oraș, avînd ca președinte pe Carol Farcaș, iar ca secretar pe Gheorghe Ungureanu, prietenul și colaboratorul său apropiat²³. Militantul C. Farcaș a luat legătura cu Johann Philipp Becker, conducătorul secției din Geneva a Internaționalei, cu care a menținut strînse contacte. Asociația din Timișoara a cerut un catalog al lucrărilor mai importante privind doctrina socialistă și dispunea de abonament la organul de presă al Internaționalei, „Vorbote“.

Călăuzindu-se după prevederile *Statutului* Internaționalei I, care preciza că „succesul mișcării muncitorești din fiecare țară poate fi asigurat numai prin puterea pe care o dau unirea și organizarea“, Carol Farcaș a depus eforturi pentru unificarea tuturor asociațiilor muncitorești din Banat și crearea unei singure organizații puternice. De altfel, în primăvara anului 1869, Asociația generală a muncitorilor din Timișoara a devenit secție a Internaționalei I, avînd subsecții la Reșița, Anina și Arad; Carol Farcaș, organizatorul acestei prime secții din sud-estul Europei, a devenit reprezentant al Internaționalei pentru mișcarea muncitorească din această regiune (membru central) și corespondent al publicației „Vorbote“ pentru secția din Timișoara²⁴.

În iulie 1870, membrii secției din Timișoara au dezbătut un program propriu de activitate, diferit de linia lassalleianistă, precumpănitoare în mișcarea socialistă din Austro-Ungaria. „Muncitorii trebuie să se bazeze numai pe forțele lor“ — se spunea în rezoluția adoptată cu acest prilej²⁵. Este

²⁰ Gh. Cristea, *Ecoul Comunei din Paris în viața politică din Romînia*, în *Comuna din Paris*, București, 1972, p. 86—88; *Comuna din Paris și mișcarea muncitorească și socialistă din Romînia*, București, 1972, Ed. politică, p. 200—201.

²¹ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 17, București, Edit. politică, 1963, p. 654.

²² Alex. Vianu, *op. cit.*, p. 141; *Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din Romînia, 1821—1878*, București, Edit. politică, 1971, p. 594—600.

²³ Augustin Deac, *Internaționala I și Romînia*, p. 36.

²⁴ I. Georgescu, *Carol Farcaș și Internaționala I*, în „Magazin istoric“, an. XIII (1979), nr. 6, p. 27.

²⁵ *Peruții Internațional (1864—1870)*, Moskva, 1964, p. 196.

semnificativ totodată un raport al autorităților austro-ungare din această perioadă care dezvăluia că „Internaționala a pătruns adînc și la Timișoara, în rîndurile numeroasei muncitorimi a nenumăratelor fabrici din acest oraș, cît și printre muncitorii săraci care lucrează în orașele miniere apropiate, Anina și Reșița... Ei întrețin o legătură vie, nemijlocită cu cei mai distinși conducători ai Internaționalei și anume cu secretarii generali Karl Marx și George Eccarius...”²⁶

De asemenea, unii cetățeni români aflați temporar în străinătate, printre care filozoful materialist Vasile Conta, Gh. Panu (aflat la Paris pentru studii), Zamfir C. Arbore și alții au devenit membri ai Internaționalei I, în cadrul secțiilor ei de la Paris și Bruxelles.

Nu întîmplător este și faptul că, în acești ani, ca urmare în primul rînd a acumulărilor interne, dar și, deloc neglijabil, a factorului extern, a avut loc accelerarea procesului de maturizare organizatorică a clasei muncitoare din România, marcată printre altele prin înființarea în 1872 a „Asociației generale a muncitorilor din România”. Aceasta avea să fie una din etapele majore ale drumului ce urma să ducă, la finele secolului, la înființarea partidului politic al clasei muncitoare din țara noastră (1893).

Congresul de la Haga (din 1872) al Internaționalei avea să constituie ultima ei manifestare mai importantă pe continentul european. În condițiile accentuării persecuțiilor și presiunilor guvernelor burgheze, ale creșterii ostilității cercurilor celor mai reacționare ale societății europene, mai ales după declanșarea, activitatea și înfrîngerea Comunei, la Haga a fost luată decizia transferării nucleului central al Internaționalei, Consiliul General, la New York. După 4 ani, în 1876, în condițiile creșterii avîntului mișcării muncitorești internaționale, a demarării procesului de formare și răspîndire a partidelor clasei muncitoare în numeroase țări europene, Consiliul General, apreciind că scopurile pentru care fusese constituită Internaționala erau în cea mai mare parte atinse, a hotărît autodizolvarea acesteia.

Prin tot ceea ce a înfăptuit în cei 12 ani de activitate, Asociația Internațională a Muncitorilor ocupă un loc de frunte în istoria mișcării muncitorești internaționale și se înscrie ca unul din episoadele memorabile ale istoriei moderne a lumii²⁷.

Așa cum a subliniat cu justețe Engels la vremea respectivă, „Timp de zece ani Internaționala a dominat o latură a istoriei europene..., aceea în care se află germele viitorului, și ea își poate privi cu mîndrie opera”²⁸.

Străduindu-se să unească și să coordoneze eforturile celor ce muncesc din numeroase țări în lupta lor dreaptă și curajoasă împotriva exploatării, Internaționala le-a relevat forța uriașă a solidarității internaționale a proletarilor de pretutindeni.

Bogata experiență, ca și învățămintele teoretice ale Internaționalei au reprezentat o prețioasă contribuție la îmbogățirea tezaurului gîndirii mar-

²⁶ „A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai, I kötet.” Összeállította. Erény Tibor, Szikra, 1951, p. 195—200.

²⁷ A. Vianu, în *Istoria universală modernă*, vol. II, partea I (1848—1870), București, 1972, p. 386.

²⁸ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a 3-a, vol. II, București, Edit. politică, 1967, p. 449.

dicele românești ale vremii („Românul“, „Presa“, „Albina“, „Gazeta Transilvaniei“) au publicat știri despre Comună.²⁰

Finalmente, sub loviturile oligarhiei interne, condusă de Thiers (sprijinită și de reacțiunea internațională), Comuna a fost înfrântă. Dar lupta eroică a comunarzilor parizieni nu a fost zadarnică, căci ea a dovedit, fie și pentru scurt timp, posibilitatea victoriei dictaturii proletariatului, iar prin experiența ei a îmbogățit substanțial tezaurul gândirii marxiste. Încă înainte de căderea Comunei, Marx subliniase că „dacă ea (Comuna — n.n.) va fi înfrântă, lupta va fi doar amânată. Principiile Comunei sînt eterne și nu pot fi nimicite, ele vor continua să se afirme pînă ce clasa muncitoare își va obține libertatea“.²¹

În ceea ce privește ecoul și influența acțiunilor Internaționalei în țara noastră, amintim că știri despre activitatea Internaționalei și a lui Marx au apărut în numeroase ziare din Transilvania și din Vechea Românie („Românul“, „Albina“, „Federațiunea“, „Familia“, „Kelet“ ș.a.)²².

În condițiile creșterii conștiinței politice și a spiritului de organizare a muncitorilor din țara noastră, la 11 octombrie 1868, la Timișoara, s-a constituit Asociația generală a muncitorilor din acest oraș, avînd ca președinte pe Carol Farcaș, iar ca secretar pe Gheorghe Ungureanu, prietenul și colaboratorul său apropiat²³. Militantul C. Farcaș a luat legătura cu Johann Philipp Becker, conducătorul secției din Geneva a Internaționalei, cu care a menținut strînse contacte. Asociația din Timișoara a cerut un catalog al lucrărilor mai importante privind doctrina socialistă și dispunea de abonament la organul de presă al Internaționalei, „Vorbote“.

Călăuzindu-se după prevederile *Statutului* Internaționalei I, care preciza că „succesul mișcării muncitorești din fiecare țară poate fi asigurat numai prin puterea pe care o dau unirea și organizarea“, Carol Farcaș a depus eforturi pentru unificarea tuturor asociațiilor muncitorești din Banat și crearea unei singure organizații puternice. De altfel, în primăvara anului 1869, Asociația generală a muncitorilor din Timișoara a devenit secție a Internaționalei I, avînd subsecții la Reșița, Anina și Arad; Carol Farcaș, organizatorul acestei prime secții din sud-estul Europei, a devenit reprezentant al Internaționalei pentru mișcarea muncitorească din această regiune (membru central) și corespondent al publicației „Vorbote“ pentru secția din Timișoara²⁴.

În iulie 1870, membrii secției din Timișoara au dezbătut un program propriu de activitate, diferit de linia lassalleianistă, precumpănitoare în mișcarea socialistă din Austro-Ungaria. „Muncitorii trebuie să se bazeze numai pe forțele lor“ — se spunea în rezoluția adoptată cu acest prilej²⁵. Este

²⁰ Gh. Cristea, *Ecoul Comunei din Paris în viața politică din România*, în *Comuna din Paris*, București, 1972, p. 86—88; *Comuna din Paris și mișcarea muncitorească și socialistă din România*, București, 1972, Ed. politică, p. 200—201.

²¹ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 17, București, Edit. politică, 1963, p. 654.

²² Alex. Vianu, *op. cit.*, p. 141; *Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România, 1821—1878*, București, Edit. politică, 1971, p. 594—600.

²³ Augustin Deac, *Internaționala I și România*, p. 36.

²⁴ I. Georgescu, *Carol Farcaș și Internaționala I*, în „Magazin istoric“, an. XIII (1979), nr. 6, p. 27.

²⁵ *Perișii Internațional (1864—1870)*, Moskva, 1964, p. 196.

semnificativ totodată un raport al autorităților austro-ungare din această perioadă care dezvăluia că „Internaționala a pătruns adînc și la Timișoara, în rîndurile numeroasei muncitorimi a nenumăratelor fabrici din acest oraș, cît și printre muncitorii săraci care lucrează în orașele miniere apropiate, Anina și Reșița... Ei întrețin o legătură vie, nemijlocită cu cei mai distinși conducători ai Internaționalei și anume cu secretarii generali Karl Marx și George Eccarius...”²⁶

De asemenea, unii cetățeni români aflați temporar în străinătate, printre care filozoful materialist Vasile Conta, Gh. Panu (aflat la Paris pentru studii), Zamfir C. Arbore și alții au devenit membri ai Internaționalei I, în cadrul secțiilor ei de la Paris și Bruxelles.

Nu întîmplător este și faptul că, în acești ani, ca urmare în primul rînd a acumulărilor interne, dar și, deloc neglijabil, a factorului extern, a avut loc accelerarea procesului de maturizare organizatorică a clasei muncitoare din România, marcată printre altele prin înființarea în 1872 a „Asociației generale a muncitorilor din România”. Aceasta avea să fie una din etapele majore ale drumului ce urma să ducă, la finele secolului, la înființarea partidului politic al clasei muncitoare din țara noastră (1893).

Congresul de la Haga (din 1872) al Internaționalei avea să constituie ultima ei manifestare mai importantă pe continentul european. În condițiile accentuării persecuțiilor și presiunilor guvernelor burgheze, ale creșterii ostilității cercurilor celor mai reacționare ale societății europene, mai ales după declanșarea, activitatea și înfrîngerea Comunei, la Haga a fost luată decizia transferării nucleului central al Internaționalei, Consiliul General, la New York. După 4 ani, în 1876, în condițiile creșterii avîntului mișcării muncitorești internaționale, a demarării procesului de formare și răspîndire a partidelor clasei muncitoare în numeroase țări europene, Consiliul General, apreciind că scopurile pentru care fusese constituită Internaționala erau în cea mai mare parte atinse, a hotărît autodizolvarea acesteia.

Prin tot ceea ce a înfăptuit în cei 12 ani de activitate, Asociația Internațională a Muncitorilor ocupă un loc de frunte în istoria mișcării muncitorești internaționale și se înscrie ca unul din episoadele memorabile ale istoriei moderne a lumii²⁷.

Așa cum a subliniat cu justețe Engels la vremea respectivă, „Timp de zece ani Internaționala a dominat o latură a istoriei europene..., aceea în care se află germele viitorului, și ea își poate privi cu mîndrie opera”²⁸.

Străduindu-se să unească și să coordoneze eforturile celor ce muncesc din numeroase țări în lupta lor dreaptă și curajoasă împotriva exploatării, Internaționala le-a relevat forța uriașă a solidarității internaționale a proletarilor de pretutindeni.

Bogata experiență, ca și învățămintele teoretice ale Internaționalei au reprezentat o prețioasă contribuție la îmbogățirea tezaurului gîndirii mar-

²⁶ „A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai, I kötet.” Összeállította. Erény Tibor, Szikra, 1951, p. 195—200.

²⁷ A. Vianu, în *Istoria universală modernă*, vol. II, partea I (1848—1870), București, 1972, p. 386.

²⁸ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a 3-a, vol. II, București, Edit. politică, 1967, p. 449.

xiste ; ele constituie o parte integrantă a patrimoniului ideologic al mișcării comuniste și muncitorești internaționale contemporane. Partidul Comunist Român, păstrător și continuator al celor mai glorioase tradiții ale proletariatului din țara noastră, a dat în documentele sale fundamentale, o înaltă prețuire și adâncă cinstire neobositei lupte a militanților Internaționalei. Prin întreaga lor activitate, comuniștii români, aplicînd în mod creator principiile învățaturii marxiste la condițiile specifice ale țării noastre, le transpun cu succes în realitate, făurind societatea socialistă multilateral dezvoltată, etapă esențială în înaintarea României spre comunism.

Discuții

CONCEPTUL DE INSURECȚIE ȘI IMPORTANȚA LUI PENTRU DEFINIREA EVENIMENTELOR DIN AUGUST 1944

CONSTANTIN MOCANU

Interpretarea evenimentelor din august 1944 din România ca fiind *insurecție* este susținută unanim în știința istorică din România și, în ultimii ani, în tot mai multe cărți și studii din o seamă de țări. Cercetarea în succesiune a documentelor ne amintește că referitor la 23 august 1944 un număr de ani termenul *insurecție* nu s-a folosit. Împrejurarea enunțată nu este în defavoarea noțiunii *insurecție*, deoarece adevărul unei noțiuni are izvor și teme în caracteristicile reale ale faptului, indiferent dacă reflectarea lor lingvistico-logică a fost mai devreme sau mai târziu.

În sens propriu, *insurego-ere* numea în limba latină acțiunea de a se ridica, de pildă : a se ridica negura de pe câmpii ; și, în sens figurat, acțiunea de a se ridica din motive social-politice, de pildă, a se ridica o categorie de oameni nemulțumiți față de guvernământ. Cu timpul sensul primar s-a pierdut, iar sensul figurat a devenit sens propriu, îndeosebi la începutul revoluționar al epocii moderne. Mai mult, s-a complinit cu determinanța *armată*, apărînd, prin urmare, expresia în doi termeni, *insurecție armată*, lingvistic simțită ca pleonasm, dar utilă pentru a numi mai exact ridicarea, insurecționarea cu arma în mîină, ca în vestitele exemple clasice din timpul celor patru revoluții franceze : 1789 ; 1830, 1848 ; 1871, sau din timpul revoluțiilor din Rusia ; 1905 ; 1917, șau, ca să mai dau un exemplu, de altminteri de fapte și mai cunoscute, din istoria patriei noastre, și anume, ca acțiunile insurecționale din 1821 și 1848. Termenul *insurecție* s-a consolidat sub sensul acesta încît nu mai apare mereu nevoia de a preciza că o insurecție este insurecție *armată*. Totodată, în limbajul care nu se vrea strict noțional, ci se vrea mai variat și sinonimic, s-a reafirmat sensul antic mai general, dar cu aplicare la viața social-politică. George Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* formula o propoziție conținînd sintagma : insurecția intelectualilor împotriva fascismului ; avea în vedere acțiunea prin scris, prin gîndurile transpuse pe hîrtia tipărită.

Cercetarea istorico-logică aduce un plus de consistență la argumentarea că termenul *insurecție* este propriu evenimentelor din august 1944 din România. În sens larg : insurecționarea, adică ridicarea maselor muncitorești, democratice, patriotice, împotriva regimului militar-fascist, împotriva hitlerismului, pentru salvagardarea României. În sens restrîns, dar nu micșorat : ridicarea la luptă cu arma în mîină.

Argumentarea ideii puse ar face trebuitoare descrierea evenimentelor pentru a avea reprodusă înfățișarea lor. Literatura istorică a dat pînă acum suficiente componente ale tabloului, care au devenit amplu cunoscute încît nu e nevoie a mai descrie aici.

Examinarea expresiilor noționale din documente contemporane pregătirii și desfășurării actului de la 23 august 1944, în ordine cronologică și după felul formelor de acțiune, duce la constatarea că a existat o mare varietate terminologică, iar această varietate terminologică viza laturile componente din care au apărut notele *noțiunii* și cuprindea acele trăsături care au dat, mai tîrziu, conceptul *insurecție*.

Încă din zilele instaurării și proclamării la jumătatea lui septembrie 1940 a dictaturii legionar-antonesciene Partidul Comunist Român chema — potrivit termenilor din documentele sale — la *luptă hotărîtă* pentru răsturnarea regimului de dictatură, pentru instaurarea unui guvern constituțional, democrat, național. În circulara din 8 iulie 1941: „Sarcina și răspunderea istorică a Partidului Comunist din România față de poporul român constă în *organizarea în România a luptei* (...) pentru zdrobirea fascismului sîngeros german“, „pentru *alungarea* ocupanților germani din România“, „pentru *doborîrea* bandei de trădători de la cîrma țării în frunte cu generalul Antonescu“ (...). La 6 septembrie: „Alungarea din țară a ocupanților hitleriști. Recucerirea libertății și independenței naționale a României“. „*Răsturnarea* guvernului și regimului militar-hitlerist (...)“ „România liberă“ la 28 ianuarie 1943: „Salvarea poporului român este în mîinile românilor. Poporul român poate *să răstoarne* pe trădătorii care sînt astăzi la putere. Poporul român poate și trebuie să se elibereze și să se salveze“. Expresiile nu sînt în termeni de activitate parlamentară, care, de altfel era imposibilă, parlament nefiind: ele sînt în termeni de acțiune insurecțională.

Elaborarea de către activul de partid din închisori și lagăre, împreună cu acele cadre din afară desemnate special, a modalităților concrete a purtat în *nuce* desfășurarea ulterioară a mutațiilor de profunzime revoluționară ale căror dimensiuni probabil nici puținii participanți la începerea pregătirii nu le aveau în imaginarea lor imediată. Punctul de pornire a unei acțiuni care a schimbat cursul istoriei poporului român, sub raport documentar a rămas notat doar în expresii ale scrisorilor cu limbaj conspirativ, ale unor schițe de plan, ceea ce se poate completa prin memorii, dar participanții nu au povestit extins ori exact în cuvintele de atunci. În manifestele, apelurile, lozincile, îndeosebi dintre aprilie-august 1944, transpar însă termenii, și sensurile. În Manifestul Frontului Unic Muncitoresc de 1 Mai, din 1944, se conclusea: „Pacea pe care întreaga națiune o dorește trebuie cucerită prin *lupta poporului*, care trebuie să ia în propriile sale mîini soarta sa“; iar în rîndurile unde se formulau obiectivele concrete se scria: „*Răsturnarea* guvernului Antonescu, formarea unui guvern național, din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste. Izgonirea armatelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinei de război germane“.

Termenii folosiți premergător și în timpul înfăptuirii insurecției aveau așadar în formularea lor intransigență, dar și circumspecție, din mai multe

cauze, o primă cauză internă fiind aceea că față de anumite cercuri politice și militare nu se putea spune și nu trebuia să se spună mai mult decât era strict necesar pentru a le atrage la îndeplinirea obiectivelor aceluia moment; înlocuirea guvernului Antonescu, ieșirea României din războiul dus pînă atunci, scoaterea trupelor române din dispozitivul frontului german, întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor, împiedicarea repleirii și retragerii trupelor germane, întreprinderea de către noul guvern a măsurilor cerute de împrejurări neprevăzute.

Acțiunile definite prin termenul *insurecție* în sensul lui mai precis încep ca manifestare realizată odată cu însuși actul de la 23 august 1944; am scris *august* cu inițială mică pentru a numi ziua ca fragment al timpului, nu evenimentul intrat în istorie sub denumirea 23 August 1944, cu A mare, care eveniment nu se referă numai la o singură zi. Acțiunile definite de termenul *insurecție* nu pot fi însă tot așa de ușor delimitate înspre sfîrșitul lor, deoarece în ceea ce privește unele laturi ele s-au transformat în alte forme de acțiune, de pildă în forme ale revoluției sociale democrat-populare, ori s-au îngemănat cu forme de război, ale războiului împotriva Germaniei hitleriste, care război nu a început numai după împlinirea a ceea ce numim insurecție, ci în încă timpul ei, și prin ea însăși.

Correspondența dintre termenul *insurecției* și faptele reale ale momentului august 1944 din România poate fi argumentată și prin studiul comparativ asupra insurecțiilor antifasciste, naționale, democratice din Europa desfășurate aproape simultan, în august și septembrie. Am în vedere insurecțiile din Franța (Paris), Slovacia, Polonia (Varșovia), Bulgaria. Unele au fost învingătoare, altele nu; una a fost reprimată cu înfiorătoare cruzime: Varșovia, alta, deși în timpul realizării ei a avut dimensiuni impunătoare, nu s-a putut împlini în mutații revoluționare profunde: Franța. Sub aspectul cantității de fapte (participanți, înfruntări militare, timp) fiecare diferă; însă valoarea nu constă neapărat în număr. Cantitativ insurecția din România a fost mai restrînsă, și timpul a fost mai scurt, ea însă e mare prin însemnătatea internă în 1944 și prin semnificația crescîndă odată cu progresul social-istoric realizat în direcția consecințelor ei.

În împrejurări din cele mai diferite în spațiul istoric numeroase fapte au purtat evident încă din momentul producerii lor trăsăturile care le-au dat conceptul potrivit, alora conceptul li s-a constituit ori li s-a modificat ulterior din unghiul evoluției atitudinii politico-ideologice a claselor, partidelor, personalităților ce le-au privit retrospectiv, și al gradului de cunoaștere acumulată.

După 23 August și pînă acum Partidul Comunist Român, în formule diferite și cu accente, de asemenea, diferite determinate de raportarea factorilor interni și externi, a fost preocupat de a descrie și caracteriza momentele, aspectele, termenii care arătau natura și felul evenimentelor din 1944.

Dacă la Conferința Națională din octombrie 1945 se spunea: „Acțiunea militară în vederea lovirii de stat de la 23 august 1944 fusese pregătită de către o comisie în care, pe lîngă un grup de generali și ofițeri

superiori, partidul nostru a fost singurul care a participat prin delegații săi", cu timpul s-a evoluat, la aprecieri care au format trepte spre adaptarea și statornicirea noțiunii celei mai bune. La a 10-a aniversare se arăta, ceva mai concret, că în ziua de 23 august, potrivit directivelor partidului comunist, „gărzile patriotice înarmate au arestat căpeteniile guvernului fascist", au trecut, împreună cu unitățile armatei, la dezarmarea trupelor germano-fasciste, la apărarea fabricilor, la ocuparea instituțiilor publice.

În etapa, de peste un deceniu, când pe plan european, și nu numai european, predominau și se păstrau încă mentalități formate în ultima fază a războiului și, după războiul antihitlerist, în care Uniunea Sovietică, trupele ei, au avut un rol hotărâtor, și când peste tot în țările de democrație populară și socialiste, se vorbea de un rol eliberator pe scară generală și atotcuprinzător fără a se releva în măsura necesară și reală rolul fiecărui popor, rolul factorilor interni, de asemenea în această etapă în care acționau alte formule decât acum în ceea ce privește felul de a fi înțeleasă contribuția de interpretare politico-ideologică a fiecărui partid în mișcarea comunistă și muncitorească internațională au predominat și în România explicații de această manieră în ansamblul cărora însă au început să-și facă loc și să crească treptat formulări care apropiau adoptarea termenului *insurecție*, care prin cuprinsul lui de fond desemnează, înainte de toate, factori istorici interni și de aceea acest termen nu a fost și nu este un simplu cuvânt, ci unul care poartă semnificații, atitudini care îi favorizează sau nu-i favorizează întrebuintarea.

Cu prilejul împlinirii a 11 ani de la 23 August, în 1955, s-a spus însă așa în discursul festiv rostit de însuși prim-secretarul Comitetului Central al partidului: „Sub conducerea partidului, forțele patriotice, sprijinite de masa poporului", în rîndurile cărora demult se coceau mînia și revolta împotriva dictaturii militaro-fasciste, „au organizat insurecția armată și au răsturnat guvernul fascist", după ce se descrie mai concret, se arăta că „Insurecția populară s-a împletit cu acțiunea forțelor patriotice din armată..." ș.a.m.d.

Se ajungea, după 11 ani, la o mai ridicată treaptă a reconsiderării în termeni mai proprii, spuși mai deschis, și a restabilirii, însă a restabilirii dezvoltatoare a noțiunii care potrivit faptelor reale putea rezulta încă în anul 1944.

În documentele Partidului Comunist Român începînd cu ampla expunere de atîta însemnătate pentru istorie, pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu a făcut-o la a 45-a aniversare a partidului și pînă în zilele recente când s-a publicat Hotărîrea privind cea de a 35-a sărbătorire a lui 23 August, în Programul partidului adoptat la Congresul al XI-lea, de la care deja se împlinesc cinci ani, și, de bună seamă în întreaga literatură, în întreaga publicistică din România conceptului de insurecție i-au fost formulate notele caracteristice, insurecția fiind *antifascistă și antiimperialistă*, dar totodată conceptul de insurecție a fost însoțit și corelat cu alți termeni pe care îi presupune, între aceștia primul fiind acela de *început de revoluție*, adică început al revoluției democratic-populare, dar și acela de *revoluție*

ca în expresia *revoluție democratică și antifascistă*, toate acestea purtând în ele puncte de pornire, linii de înaintare spre *revoluția socialistă*, și astfel 23 august 1944 apare ca deschizător de eră nouă*.

* Comunicarea, susținută în ziua de 2 iunie 1979, a avut în preocuparea sa mai aparte numai unul dintre principalii termeni noționali, *insurecție*; valențele lui către alți termeni, și, în primul rând, — din unghiul de vedere al opțiicii Partidului Comunist Român, partid profund revoluționar, — către termenul *revoluție*, au fost semnalate în ampla frază de încheierea, dealtminteri în manieră de concluzie. Pregătirea de către partid a sărbătoririi marelui eveniment insurecțional a adus, încă o dată, și pe plan superior, definiți, caracterizări noi, mai cu seamă în ceea ce privește natura de *revoluție* a insurecției și, totodată, deschiderea de către ea a *revoluției* — cum s-a spus, mai cuprinzător, începând din iulie, apoi în august —, de *eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*; formularea are mici diferențe de la un document la altul, pînă s-a ajuns la o mai mare precizie a enunțului, iar după ce a devenit obișnuită s-a transmis și în formule mai scurte, subînțelegîndu-se însă de fiecare dată toate notele noțiunii. Dată într-o formulare, mai apropiată de acest înțeles, în urmă cu doi-trei ani, ideea a fost pusă, mai elaborat, anul acesta, la 9 august, de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea la adunarea populară de la Rovinari, apoi și cu alte prilejuri, în formă mai dezvoltată însă în cuvîntarea la adunarea festivă aniversativă din Capitală, de la 22 august, cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la — s-a spus chiar în titlul cuvîntării — *revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*. (A se vedea: *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Rapoarte, cuvîntări, interviuri, articole. Martie — septembrie 1979*, Vol. 18, Editura politică, București, 1979, pp. 478, 506, 541, 543, 545, 568—571, 573, 575—578; 581—582; reproduc un singur fragment din cuvîntarea aniversativă: „[...] insurecția din august 1944 a marcat începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și anti-imperialistă, care a dus la cucerirea adevăratei independențe a patriei, la transformarea revoluționară, socialistă a României; *op. cit.*, p. 578). Tema aceasta foarte importantă teoretico-istoric am tratat-o, în lumina documentelor recente de partid publicate pînă la 17 august 1979, în comunicarea *Crearea P.C.R., etapă superioară în dezvoltarea mișcării revoluționare din țara noastră*, prezentată la simpozionul *Județul Vîlcea în anul celei de a XXX-a aniversări a eliberării patriei*, organizat în ziua de 18 august de Comitetul județean Vîlcea al Partidului Comunist Român.

Metodica istoriei

ROLUL ȘI LOCUL HĂRȚII ÎN PROCESUL STUDIERII ISTORIEI ÎN ȘCOALĂ

PETRU DEMETRU POPESCU

Problema pusă în discuție nu este nouă. Mai ales pentru faptul că cea mai de tradiție modalitate sau procedeu metodic al desfășurării lecției de istorie este tocmai acela al folosirii hărții. Harta este inseparabilă ca formă și conținut de structura organică a lecției de istorie.

Aceasta nu înseamnă însă că dacă s-au spus multe lucruri despre hartă și modalitățile utilizării ei, problema a fost definitiv epuizată. Pedagogia contemporană, în fluxul ei înnoitor, cu cerințe și imperative care presupun metode active și creative de predare, dezvăluie neconținut noi resurse și în privința locului și rolului hărții în contextul instructiv și educativ al lecției de istorie. La rîndul ei, experiența la catedră își spune cuvîntul. După *opinia* noastră, problema ca atare, fără a fi spinoasă dar nici de minimă importanță, ridică dintru început două aspecte esențiale : a) unul de structură, referitor la hărțile aflate în dotarea școlilor — și deci la dispoziția noastră — condiție sine qua non a utilizării ; b) secundul de suprastructură, legat de latura subiectivă, constînd în priceperea profesorului, gradul lui de pregătire în alegerea modalităților folosirii hărții la lecția de istorie.

Începem tocmai prin prezentarea unor aspecte privind folosirea practică și cotidiană a hărții la lecția de istorie. Afirmăm că fiecare lecție presupune prezența hărții. Aceasta nu exclude ideea că unele lecții solicită mai mult harta, pe întreg parcursul desfășurării orei, altele au nevoie de hartă în anumite momente ale ei. De aici și concluzia diferențierii hărților ca atare și apariția cu necesitate a categoriilor de hărți și odată cu ele a variatelor procedee de utilizare a hărților.

Harta istorică simplă este cea aflată pe perete sau adusă de elev la intrarea profesorului în clasă. La rîndul ei ea este tematică, cerută de lecția zilei, de locul desfășurării evenimentului și de epoca la care se referă subiectul. De exemplu : „Harta lumii în timpul marilor descoperiri geografice și a primelor cuceriri coloniale“ sau „Dacia în timpul stăpînirii Imperiului roman“. Astfel de hărți pot fi folosite în mod obișnuit, prin indicarea pe ele, în timpul expunerii, a principalelor itinerare urmate de exploratori. Sau pe harta Daciei romane pot fi arătate hotarele acesteia, apele, localitățile, limesurile etc.

Aria folosirii unor astfel de hărți poate fi însă extinsă și pe un alt plan. Acela al stabilirii unei relații între istoria patriei și cea universală. Sau — mai concret spus — al încadrării unor teme de istoria patriei în istoria universală. De pildă, alături de harta „Dacia în timpul stăpînirii Imperiului roman“ poate fi adusă și o hartă a Imperiului roman, la acea dată ajuns la maxima lui întindere și strălucire. În cadrul hărții impe-

riului, Dacia apare în contextul general, încât se poate observa mai bine poziția ei de provincie imperială. De asemenea, pot fi urmărite drumurile construite pentru a lega Dacia de regiunile romane sud-dunărene și de Italia. Se poate înțelege mai ușor procesul exploataării bogățiilor naturale ale Daciei și transportării lor spre inima Imperiului roman.

În cazul lecției „Marile descoperiri geografice și primele cuceriri coloniale”, poate fi alăturată de data aceasta harta țărilor române în secolele XV—XVI. Se poate face o legătură între faptul că epoca aceasta, care a ridicat cu necesitate problema extinderii cunoștințelor științifice și orizontului geografic, este și în țările române o epocă de înflorire, caracterizată de domniile de vîrf ale lui Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș. Călătoria negustorului rus Afanasie Nikitin în Moldova secolului al XV-lea și însemnările lui privind dezvoltarea pe toate planurile a acestei țări românești poate constitui un argument edificator în acest sens, unificarea. Această epocă se încheie cu actul din 1600, făurit de Mihai Viteazul, de asemenea un moment de vîrf.

O mare însemnătate în înțelegerea dialectică și procesuală a evenimentelor istorice prezintă hărțile construite tematic cu ajutorul elevilor. Afirmatia necesită o explicație judicioasă și concretă. Sînt lecții unde simpla hartă istorică nu satisface în suficientă măsură. Lecția privind „Unificarea Italiei și Germaniei” este concludentă. Pe harta generală a Europei sau pe hărțile distincte ale Italiei și Germaniei este necesar a fi indicate diferitele teritorii ale țărilor respective, țări aflate în stare de fărâmițare înainte de unificare. O hartă tematică făurită cu ajutorul elevilor (pe lângă aspectul deprinderii elevilor cu întocmirea hărților istorice) poate prezenta distinct fiecare teritoriu care va participa la procesul unificării. Teritoriile pot apărea în culori diferite, iar denumirea scrisă cu tuș negru, distinct : Regatul Sardiniei (Piemontul), Lombardia, Venetia, Modena, Parma, Toscana, Statul Papal, Regatul Neapoleului ; sau Bavaria, Baden, Württemberg, Saxonia, Hessa-Darmstadt, Turingia, Franconia, Suabia etc. Se poate merge și mai departe. În cadrul cercurilor „Mîini îndemînatice”, se pot confecționa din carton sau lucra la traforaj hărțile Italiei și Germaniei. Fiecare teritoriu este decupat. Pe măsură ce profesorul explică procesul de unificare, după ce a arătat la harta murală teritoriul respectiv, îl ia și îl așează în cealaltă hartă, tematică. La încheierea procesului de explicare a unificării, harta este completată. Elevii pot fi imediat puși să reconstituie harta. În acest fel totul li se fixează în minte.

Hărțile tematice pot fi confecționate și în legătură cu formarea marilor imperii, din antichitate pînă în epoca modernă și contemporană : imperiul persan, imperiul roman, imperiul carolingian, marele califat arab, imperiul bizantin, imperiul otoman, imperiul habsburgic, imperiul napoleonian sau cotozirile Germaniei hitleriste. În cazul acesta, o hartă cu teritorii decupate și adăugate succesiv în timpul expunerii nu mai este indicată. Pentru că la problema unificărilor avem în vedere ilustrarea unui proces istoric progresist, cu urmări pozitive pentru dezvoltarea societății. Imperiile, fără excepție, inclusiv cele coloniale, ne aduc în fața unui fenomen reacționar, opus progresului, fenomen care stînjenește mersul spre înainte al societății din teritoriile cotozite. În acest caz, harta mută, tot mai

mult întâlnită în predarea istoriei, poate fi folosită cu succes. Se pot desena contururile țărilor cotropite și indica prin săgeți, de culoare diferită, cotropirile. Harta mută oferă avantajul de a putea șterge totul și relua imediat sau în ora viitoare altă temă. Ea poate fi deci utilizată la toate lecțiile de istorie, capătă caracter permanent.

Metodele moderne, active de predare a istoriei, ne aduc însă în fața unei etape superioare în folosirea hărții — față de exemplele arătate pînă acum —, caracterizată printr-o tehnicizare a mijloacelor și procedeele de lucru cu harta. Ea poate fi nemijlocit pusă în legătură cu cabinetul de istorie și dotarea lui cu aparatura necesară modernizării lecției, a instruirii și educării elevilor. Sîntem în procesul generalizării predării lecțiilor de istorie în cabinet. Aici avem posibilitatea să îmbogățim neconținut mijloacele de folosire a hărții. A intrat în dotarea unor cabinete funcționale din București și provincie, prin strădania meritorie a unor cadre didactice pasionate și cu dorința continuă de a perfecționa mijloacele de învățămînt, harta realizată la proporțiile unui perete de clasă, dotată cu instalație electrică. S-au construit asemenea hărți cu referire la istoria României; aprinderea becușelor indică centre de răscoală sau centre unde s-au manifestat acțiuni muncitorești; sau de altă factură, localități istorice de pe teritoriul patriei noastre; ori, harta economică a Republicii Socialiste România. Mînuirea sistemului electric de instalație, aprinderea becușelor, îi emoționează pe elevi, le oferă în chip sugestiv noțiuni clare și concrete.

Un capitol aparte — și strîns legat de mijloacele audio-vizuale moderne — îl constituie cel legat de proiectarea hărții, în diferitele ei ipostaze, practică în școlile noastre cu reale și bune răsfrîngeri instructive și educative. Harta poate fi proiectată la epidiascop și în felul acesta apare destul de mare, cu locurile istorice clare și vizibile. La clasa a VIII-a, de pildă, la lecția privind „Statul dac de la Burebista la Decebal“, poate fi înfățișată prin proiecție mai întîi harta Daciei preromane și apoi cea privind sistemul de fortificații dac din munții Orăștiei. Dacă prima hartă oferă cadrul general al statului centralizat și independent dac, a doua prezintă în detaliu cetățile dacice care înconjurau cu o salbă Sarmizegetusa Regia: Costești, Blidaru, Piatra Roșie, Bănița, Căpîlna. De altfel o ingenioasă împletire a imaginii cu textul comentat a constituit în ultima vreme preocuparea Direcției de perfecționare a mijloacelor de învățămînt din Ministerul Educației și Învățămîntului. Vor apărea un număr de seturi de diapozitive, pentru diferite lecții din Istoria patriei, unde fiecare imagine și deci și harta aflată în cadrul fiecărui set sînt comentate pe bandă sonoră. Filmul documentar, formă superioară a proiecției școlare, este deosebit de instructiv și educativ și are o mare înrîurire asupra elevilor. În cadrul filmului documentar privind „Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă de la 23 august 1944“, se prezintă o hartă pe care apare dinamica evenimentelor în succesiunea lor. Harta apare la început. După filmarea cîtorva imagini, reapare aceeași hartă unde, prin săgeți mișcătoare, este indicată desfășurarea acțiunii. Totul se repetă pînă la sfîrșitul filmului. Pe hartă apare întreaga dinamică a revoluției de eliberare națională. La fel pentru „Participarea României la războiul drept, antihitlerist.“ Filmul este prezentat cu succes atît la clasele a X-a, la lecțiile privind „Istoria

contemporană a României", cît și la clasele a XII-a, la ultimul capitol, privind epoca contemporană a României.

O ipostază a folosirii hărții la lecțiile de istorie este legată de interpretarea ei. În cabinetele bine construite, un fond bogat de hărți, multiplicat în 40—50 de exemplare, oferă profesorului posibilitatea de a așeza pe fiecare pupitru, sub cristal, o hartă referitoare la tema ce se predă. Elevii pot urmări desfășurarea unor acțiuni militare, a unor răscoale țărănești etc. pe întreg parcursul predării. Profesorul indică acțiunea pe harta murală și elevii confruntă totul cu harta pe care o au în față. La verificarea cunoștințelor, elevii pot fi puși să interpreteze harta de sub cristal și, în felul acesta, să reconstituie evenimentul. De fapt, în aceeași manieră poate fi folosită și harta din manualul de istorie. Din păcate, manualele noastre sînt încă sărace în hărți. E adevărat că s-au făcut unele progrese și hărțile s-au înmulțit. De asemenea și calitatea lor s-a ridicat. Socotim însă că harta are un rol polivalent atît în timpul predării cît și în procesul de învățare a lecției, acasă. Trebuie să se ajungă pînă acolo încît, aproape la fiecare lecție, în orice caz la cele ce comportă o dinamică deosebită, să existe harta tematică, parte integrantă a conținutului lecției respective.

Nu mai vorbim de necesitatea atlaselor istorice. Un cabinet de istorie trăiește nu atît prin șirul imaginilor afișate pe perete, cît mai ales prin materialul didactic bogat, ce poate fi utilizat cu mare eficacitate în procesul studierii istoriei.

Sigur însă că nici una din aceste modalități nu poate înlocui sau elimina harta murală. Considerăm că, paralel cu preocuparea pentru utilizarea unor cît mai variate ipostaze în acțiunea cu harta, e necesar să ne îmbogățim în permanență fondul de hărți școlare.

În acest scop, revenim la aspectul obiectiv al existentului de hărți, aflat în dotarea școlilor. E un lucru cert că unele sînt bine aprovizionate, posedînd un bogat fond de hărți din istoria Patriei și cea universală. În timp ce altele sînt foarte sărace în hărți. Pentru a avea o imagine a unor hărți editate prin grija Ministerului Educației și Învățămîntului, cităm selecțiv cîteva din cele mai însemnate, apărute din anul 1972 pînă în prezent.

ISTORIA PATRIEI

- 1 — Dacia în timpul lui Burebista și Decebal.
- 2 — Dacia romană.
- 3 — Formațiuni politice pe teritoriul patriei noastre (secolele IX—XIII).
- 4 — Țările Române în timpul lui Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș și Iancu de Hunedoara.
- 5 — Țările Române în timpul lui Mihai Viteazul.
- 6 — Țările Române în secolele XVII—XVIII.
- 7 — România între 1878—1918.
- 8 — Mișcarea muncitorească în România (1918—1940).
- 9 — România între anii 1940—1944. Triumful insurecției naționale antifasciste armate din august 1944.

ISTORIA UNIVERSALĂ

- 1 — Grecia antică și Macedonia.
- 2 — Imperiul Roman.
- 3 — Europa între 1642 — 1789/1794.
- 4 — Lupta de eliberare socială și națională (1784—1848).
- 5 — Europa între anii 1789—1815.
- 6 — Europa între anii 1815—1870.
- 7 — Mișcarea muncitorească și socialistă de la începuturi pînă în 1918.
- 8 — Europa în timpul celui de-al doilea război mondial.

Această listă selectivă poate sta în atenția fiecărei școli. E și un prilej de privire critică asupra ei. Personal, consider că ea satisface într-o măsură însemnată cerințele școlilor. În condițiile modernizării mijloacelor de învățămînt, este însă nevoie de mai mult, pentru continua înnoire și îmbogățire a fondului de hărți. În preocuparea actuală a Ministerului Educației și Învățămîntului există o permanentă grijă pe această linie. De pildă, s-a pregătit apariția în anul școlar 1979—1980 a hărților privind: Africa în secolele XVI—XX; America de nord, Centrală și de Sud în secolele XIX—XX (pînă la 1917),; Europa în secolul XVI — mijlocul secolului al XVII-lea. În felul acesta, se răspunde la o necesitate actuală, fiind știut că, în ultimii ani, s-a acordat o atenție deosebită studierii istoriei Africii, Asiei și Americii, aspecte neglijate în trecut.

În momentul de față, sînt necesare asemenea hărți, care să răspundă la două cerințe:

- a) Să țină seama de structura programelor și manualelor;
- b) Pentru epoca contemporană, să corespună realităților ei, modificărilor intervenite în viața popoarelor, a țărilor lumii.

Pentru a exemplifica aceste cerințe, socotim necesar să subliniem ideea că structurarea studierii istoriei pe lecții de sinteză implică organic și hărțile tematice corespunzătoare. De pildă, la Istoriei Patriei citez cîteva titluri de hărți tematice și de sinteză, de primă necesitate: Patria noastră în orînduirea comunei primitive; Formarea poporului român și a limbii române; Lupta pentru independență în secolele XIV—XIX; Lupta socială, antifeudală în secolele XIII—XVIII; Actul politic al unirii Țărilor Române (1600—1918).

În aceași idee, pentru istoria universală ar fi necesare hărți de sinteză problematică pentru fiecare epocă istorică. Dăm doar cîteva exemple. Pentru Istoria antică (orînduirea sclavagistă) propunem patru hărți: Viața economică în orînduirea sclavagistă; Structura societății în orînduirea sclavagistă; Organizarea politică în lumea antică; Cultura antichității sclavagiste. Aceste patru hărți pot fi utilizate cu succes la toate lecțiile de Istorie antică (orînduirea sclavagistă). Pentru Istoria evului mediu (orînduirea feudală), tematica fiind mai complexă, ea ar necesita și un număr mai mare de hărți. Cităm cîteva, după părerea noastră de maximă însemnătate și cuprindere: Statul feudal și evoluția sa; Lupta popoarelor pentru independență în feudalism; Mișcări ideologice și social-politice împotriva dominației feudale și bise-

ricești. Ar fi interesant de arătat cum vedem noi structura și problematizarea unor asemenea hărți. La harta privind „Statutul feudal și evoluția sa“, trebuie surprins și ilustrat procesul istoric al constituirii primelor „regate barbare“ în Europa și Africa, etapa trecerii la statul feudal. Harta referitoare la „Lupta popoarelor pentru independență în feudalism“ ar trebui să indice principalele centre și regiuni unde s-au desfășurat războaie de apărare și pentru menținerea independenței în Europa (Franța, Anglia, Spania, orașele italiene, țările române) și lupta popoarelor Europei și Asiei împotriva cuceririlor mongole. Cît privește alcătuirea unei hărți, deosebit de greu de realizat după părerea noastră, dar nu imposibil, privind „Mișcări ideologice și social-politice împotriva dominației feudale și bisericești“, ar trebui ilustrate prin semne convenționale, bine precizate în legenda hărții, centrele Renașterii și umanismului în Italia și întreaga Europă, în ordinea cronologică și a însemnătății lor valorice, redate centrele reformei și contrareformei, realizată desfășurarea războiului țărănesc husit, războiului țărănesc german, răscoalelor din Transilvania și revoluției burgheze din Țările de Jos.

La „Probleme fundamentale ale istoriei lumii moderne și contemporane“, pentru istoria modernă se impune harta tematică privind revoluțiile burgheze și burghezo-democratice și aria răspîndirii lor (în timp și spațiu). La istoria contemporană, pe care o plasăm în centrul atenției noastre, ținem seamă în primul rînd de multiplele și rapidele transformări și mutații în lumea de azi. Se impun hărți tematice noi, care să corespundă actualei evoluții a vieții internaționale. Într-un cuvînt: aduse la zi. De pildă, pornind de la procesul obiectiv al destrămării sistemului mondial al colonialismului, de la faptul că asistăm neconștient la formarea de noi state independente, harta politică a lumii la zi se impune cu necesitate. La fel, o hartă privind „Schimbarea raportului de forțe pe arena mondială, în favoarea socialismului, democrației și păcii.“ Sau o hartă care să reflecte relațiile de colaborare ale României cu țările lumii, inițiativele noastre de pace, contribuția României la noua ordine economică și politică mondială.

Subliniem că astfel de hărți, aduse la zi, pot fi editate și pentru orînduirile presocialiste. De pildă „Patria noastră în orînduirea primitivă“ trebuie să țină seama de dinamica descoperirilor arheologice din ultimii ani. Să fie o hartă despre societatea primitivă, însă actuală. Același lucru se poate afirma și despre harta privind „Formarea poporului român și a limbii române“. Ea nu necesită a fi prea complicată, trebuind să reflecte în special problema continuității elementului băștinaș în perimetrul istoric carpatodanubian.

Aceste cîteva exemple rezultă din dorința noastră de a se ajunge la realizarea unor asemenea hărți tematice, care să corespundă structurii programei și manualelor, dar care să se dovedească și utile în cel mai înalt grad, cu rezultate instructive și formative dintre cele mai bune. De pildă, elevii pot avea imaginea de ansamblu a fenomenului renașcentist, dar și a particularităților naționale ale fenomenului, pot înțelege procesele și evenimentele în corelarea lor dialectică, în timpul și spațiul istoric.

Asemenea hărți, introduse în viața și uzul școlilor noastre, ar putea spori mult aspectul modernizării în studiul istoriei și caracterul formativ al lecției de istorie.

VIBRAȚIA PROFESORULUI LA LECȚIA DE ISTORIE

GHEORGHE SMARANDACHE,
PETRU DEMETRU POPESCU

Prin obiectul ei de studiu istoria se definește de la început ca o știință complexă, cu profunde valențe educative și bogate valori spirituale. Ca atare, lecțiile de istorie, prin conținutul lor, capătă un caracter emoțional în cel mai înalt grad. Poate că nici o știință nu posedă ca istoria aceea încărcătură de emotivitate care conduce la incantație, șirul evenimential de un mare răsunet imprimă în chip firesc momente unice, de trăire mai întii și retrăire a marilor acțiuni, întâmplări din viața popoarelor sau a unor remarcabile personalități. Sentimentul de emotivitate și deci de trăire a fiecărei lecții de istorie este întărit de faptul că evenimentele istorice nu sînt invenții, plămăsiți ci realități, adesea dureroase, alături de mîndrie față de triumful cauzei drepte. Acuratețea faptului istoric bazată pe document, pe veridicitatea și legitimitatea lui conduce la întărirea încrederii în informația istorică, are putere de convingere și de funcționalitate a explicației, de participare integrală la eveniment.

Prin aceasta, de la lecțiile de istorie se ajunge în chip dialectic la marile lecții ale istoriei, la învățămintele majore pe care le-au degajat diferite epoci istorice și evenimente. Cu atît mai mult cu cît istoria este a oamenilor și a faptelor lor. Profundul umanism al istoriei nu mai trebuie demonstrat, pentru că toate marile acte naționale din viața popoarelor, unitatea națională, independența, nu au fost rodul unor acțiuni întâmplătoare și haotice, ci a unei lupte titanice împotriva a ceea ce se opunea progresului și mersului înainte. Asemenea înfăptuiri au rezultat din acte eroice, colective sau individuale, din eforturi adesea supraomenești, din spirit de jertfă, mergînd pînă la sacrificiul suprem. După cum valorile materiale și spirituale s-au născut din munca titanică, din capacitatea de creație a minților celor mai înzestrate, din efortul colectiv al poporului însuși — făuritorul istoriei patriei sale.

Exemplele istoriei sînt infinite. Alegem cîteva de mare semnificație, care să prezinte și reversul problemei. De pildă, în războiul pentru independență al coloniilor engleze din America de Nord, de la episodul dramatic al „partidei de ceai“ de la Boston și pînă la ultimele victorii ale coloniilor, de la congresul de la Philadelphia din 1776 și pînă la pacea de la Versailles, a curs mult sînge și s-au înregistrat ciocniri violente. Acest fluid al independenței, care a încălzit inimile atîtor popoare, a caracterizat și anul 1877 prin contribuția românilor în războiul eliberator de pe cîmpiile Bulgariei, scris cu sacrificiul eroilor de la Grivița I și II, Plevna, Rahova, Smîrdan, Vidin. Opera independenței este o epopee de mare însemnătate și profund umanism în viața unui popor. Nu se poate concepe inde-

pendența ca un act de bunăvoință a unei mari puteri față de o putere mică. Istoria nu a consemnat nici un asemenea act. După cum același lucru se poate spune și despre actul unității naționale.

Scoaterea atîtor popoare de sub tutela Commonwealth-ului aristocratic englez a fost rezultatul luptei seculare — s-ar putea spune — al atîtor supuși coloniali ai coroanei britanice. Noi, românii, la 24 ianuarie 1859, am realizat unirea Principatelor nu ca rezultat al bunăvoinței celor șapte mari puteri aflătoare la Congresul de la Paris, ci al luptei poporului însuși, care a impus cu voința și puterea sa alegerea lui Cuza, atît în Moldova, cît și în Țara Românească, după formula lui Mihail Kogălniceanu, „Unirea națiunea a făcut-o”. La fel, actul de la 1 decembrie 1918 nu a fost rezultatul bunăvoinței puterilor Antantei la masa tratativelor, ci mai întîi trăirea epopeei eroice a celor care au luptat la Mărășești, Mărăști și Oituz. Retrăirea prin lecții a unor asemenea evenimente întărește sentimentul de mîndrie și demnitate patriotică și umană.

Umanismul istoriei are la bază ideea generoasă de muncă și de creație. Dacă marile jertfe pentru unitatea și independența națională emoționează prin acțiunea și dramatismul lor, actele de muncă și de creație conving prin rezultatele obținute. Unele din cele „7 minuni ale lumii antice”, rezultat al geniului uman rodit la scara colectivității, au străbătut secolele și încîntă și astăzi prin monumentalitatea, grația și armonia lor. Arhitectura Renașterii, la rîndul ei, impresionează profund prin gigantesc, echilibru și suplețe artistică deosebită. Capela Sixtină a Vaticanului, Domul din Milano, Palatul Dogilor din Veneția, Signoria florentină sau Biserica Sf. Petru din Roma rămîn capodopere ale geniului și rafinementului artistic, realizate prin muncă titanică și dăruite umanității. La fel după cum sculpturile și picturile celebre traversează secolele fără teama de a fi uitate vreodată, ci cu certitudinea mesajului uman și educativ pe care-l conțin: Discobolul lui Myron, supla Venus din Milo, pînzele lui Leonardo da Vinci și Michelangelo, Boticelli, Jan van Eyck și Rubens, Rembrandt și Albrecht Dürer etc.

Nu trebuie să uităm Renașterea românească, celebrele noastre monumente care ne sînt mai dragi și le socotim deasupra celor din patrimoniul creației universale: Voronețul, Curtea de Argeș, Cozia, Palatul Brîncovenesc de la Mogoșoaia.

Operele umaniste se adaugă și ele firului uman și educativ pe care îl propaga lecțiile de istorie. Operele lui Dante, Petrarca și Boccaccio, ale lui Shakespeare, Cervantes, Rabelais sînt acele mari arderi care trăiesc prin eternitatea valorilor ideatice ce le conțin. Subliniem aportul vajnicilor cronicari moldoveni: Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, al cărturarilor Constantin Cantacuzino Stolnicul și Dimitrie Cantemir, al lui Nicolaus Olahus și al luminoșilor reprezentanți ai Școlii ardeleni din secolul al XVIII-lea (Samuil Micu, Gh. Șincai, Petru Maior), opera lui Nicolae Bălcescu sau a lui Mihail Kogălniceanu, a școlii critice de istorie ce a dat un șir de străluciți reprezentanți ca A. D. Xenopol, D. Onciul, Vasile Pîrvan și N. Iorga.

Atît de complexă este problematica istorică și atîta viață pulsează în fiecare, încît pe drept cuvînt ne aflăm în fața unor izvoare firești de vibrație și patos.

Dar lecția singură nu înseamnă nimic dacă nu o vom pune în legătură cu cel care o însușește, profesorul de istorie. Ceea ce s-a afirmat despre lecție aparține de fapt profesorului de istorie. Fără-ndoială, calitatea acestuia izvorăște la rîndul ei din cîteva trăsături definitorii pe care le sugerăm numai — ca rezultat al experienței noastre la catedră și observării atente, în decursul anilor, a profilului moral al atîtor educatori în domeniul istoriei și evoluției lui. Considerăm că a trăi fiecare lecție înseamnă mai întîi a-i cunoaște temeinic conținutul. Pregătirea profesorului de istorie este o condiție *sine qua non* a succesului în activitatea instructiv-educativă. Ea are un caracter permanent, devine o constantă și o necesitate a vieții acestuia. Există o pregătire profesională care înseamnă o acumulare permanentă a materialului istoric: pe de o parte a studierii moștenirii fondului clasic, pe de alta și în chip deosebit, a literaturii de specialitate pe care o oferă din plin explozia informațională contemporană, potrivit căreia profesorul intră în posesia ultimului cuvînt al cercetării istorice. Acestei pregătiri de specialitate i se adaugă cea politico-ideologică, deoarece, profesorul de istorie are și calitatea de om politic, de propagandist al politicii partidului și statului socialist.

Dar bogata pregătire este numai o condiție — punctul de plecare spre fructificarea materialului brut de istorie. Intervine personalitatea fiecărui profesor, trăsăturile sale morale, spiritualitatea sa. E necesar ca el să fie convins de ceea ce transmite elevilor, să posede acea sensibilitate lăuntrică menită a fi izvorul unor calități propagandistice deosebite, exprimate în cuvintele „capacitatea de evocare a evenimentelor și proceselor istorice“.

În felul acesta profesorul trece de la el la clasă, la elevi. Urmează etapa cunoașterii elevilor, a personalității și individualității lor, și a particularităților de vîrstă. Virtual, ținînd seama de astfel de elemente subiective, dar importante, profesorul își clădește orice lecție, făurește lecții pline de viață și de căldură. Firește că nu toate lecțiile prezintă același conținut emoțional nu oferă aceeași intensitate a trăirii istorice. Dar la fiecare există elemente care pot fi fructificate cît mai deplin și cîștigate la cauza emoțională și educativă. Chiar și lecțiile în care prezentăm date statistice pentru ilustrarea unui fenomen pot fi aduse la făgașul emotivității prin explicarea finalității lor. Sigur însă că lecțiile privind războaiele, revoluțiile, actele de umanism ale unor personalități prezintă momente de culme ale trăirii istoriei.

Efectul educativ se răsfrînge pozitiv asupra elevilor, al colectivelor de clasă. El produce o sensibilizare a temperamentelor tineretului școlar, o întărire a unor convingeri patriotice, admirație față de tradițiile de luptă națională sau internațională, stimă și dragoste pentru istoria și cultura tuturor popoarelor lumii.

Să nu uităm niciodată că tineretul nostru școlar nu trăiește în acest trecut, ci el este al prezentului. Trecutul eroic însă înseamnă rădăcinile poporului român sau ale fiecărui popor. Cu îndreptățire tovarășul Nicolae Ceaușescu îndemna tineretul la studierea trecutului în cuvintele deosebite: „Un popor care nu-și cunoaște istoria este ca un copil care nu-și cunoaște părinții.“ Trecutul nu trebuie însă fetișizat, ci cunoscut cu tot ceea ce a avut

el măreț cât și cu umbrele sale. Pentru că trecutul ne duce la înțelegerea prezentului și ne deschide perspectiva viitorului.

Profesorului de istorie îi revine rolul de a lua atitudine față de evenimentele pe care le prezintă elevilor. El devine un participant plin de vibrație la făurirea lecției. El îi convinge pe elevi de adevărul celor exprimate și îi câștigă la lecție, făcându-i să participe la retrăirea faptelor mărețe ale trecutului, prin contribuția nemijlocită, în noile condiții, la făurirea societății prezente, la repetarea faptelor mărețe ale trecutului, prin integrarea lor în fapta colectivă a generației din care fac parte.

Fructificarea metodelor și procedeele moderne, active de predare se face cu multă grijă, fără ostentație. Nu există metode fixe, mai ales în domeniul istoriei. Există personalitatea profesorului, marea sa artă care merge pînă la actorie, în sensul bun al cuvîntului. Profesorul de istorie este un actor în momentul trăirii lecției. Glasul lui plin de căldură dă patos evenimentului auster, simțul oratoric echilibrat, timbrul plăcut și niciodată exagerat emoționează prin muzicalitate și vibrație omenească. La clasele mai mici povestirea aprinde imaginația elevilor și le sădește dragostea pentru faptele istorice. Exemple alese cu grijă din cadrul epopeilor luptei pentru independență, pentru apărarea pămîntului străbun, legende ale românilor sau din istoria universală sînt înregistrate de elevi cu interes și rămîn în memoria lor de neuitat. La cei mari, expunerea științifică este de altă factură: mai sobră, ținînd seama mai puțin de afectivitate și mai mult de rațiune, cu bogate argumente bazate pe o solidă documentare. Prezentarea unor evenimente cu un patos exaltat duce la anularea efectului emoțional. După cum, prezentarea la elevii mari a unor lecții argumentate și curgătoare întărește, potențează mult mai bine acest efect.

Același lucru s-ar putea spune și despre folosirea mijloacelor audio-vizuale, problemă atît de des întîlnită în literatura metodică de specialitate. De pildă filmul didactic oferă posibilitatea redării atmosferei unei epoci, a unui eveniment. Dar profesorul este acela care prin cuvîntul lui competent adecvat problemei dă imaginii vizuale și înțelesul complet și emoțional. Orice mijloc tehnic, cît de evoluat, nu poate înlocui fiorul moral, sentimentul emotiv și contribuția profesorului la actul suprem al trăirii lecției.

Din această stare emoțională face parte și modul cum profesorul știe să creeze atmosfera propice desfășurării întregii lecții, trăirii evenimentului. De la momentul organizatoric e necesară stabilirea sau, mai mult, crearea unei atmosfere de lucru, un cadru afectiv deosebit, un calm și un echilibru care să-i facă pe elevi să aștepte cu nerăbdare înfățișarea evenimentului, ca pe un mic, dar însemnat spectacol, pe care sînt chemați să-l trăiască, să participe la el.

Reversul este contrastant de dureros. Un profesor de istorie cu o structură glacială, închistat în anumite formule vechi și dogmatice, și-a greșit cu siguranță cariera. Și totuși dacă a îmbrățișat știința muzei Clio, trebuie la rîndul lui să depună mari eforturi pentru a-și reconstrui personalitatea, pentru a deveni mai mobil, mai receptiv la înnoiri, mai sensibil la marile sensuri ale istoriei. Altfel, succesul educativ este ratat. Profesorul care nu trăiește lecția imprimă elevilor un sentiment de inhibare, îi îndepărtează

treptat de disciplină atît de frumoasă și de interesantă a istoriei, ceea ce echivalează cu ciuntirea dreptului elevilor la ore de istorie plăcute și atractive.

În metodologia noastră generală — s-a vorbit foarte mult despre tradiție și inovație, despre continuarea metodelor tradiționale cu amprenta concepției moderne. S-a neglijat însă aspectul subiectiv, emoțional, — și tocmai acest aspect joacă un rol esențial în procesul formativ al învățămîntului contemporan. Aceasta înseamnă a ieși din sfera dogmatismului și închistării și a crea cu fiecare lecție și în fiecare lecție. A intra în imperiul unui învățămînt istoric de calitate. Exemplu strălucit de folosire a teoriei în mod mereu creator ni-l oferă documentele de excepțională însemnătate ale Partidului nostru, gîndirea social-politică și istorică a Secretarului General al Partidului, îndemn strălucit spre astfel de lecții luminoase de istorie.

Pentru că, fără îndoială, profesorul rămîne oglinda elevului. Relația profesor-elev nu va dispărea niciodată. Dar ea trebuie să se mențină nu formal ci ca avînd o existență reală și rodnică. Elevul vede în profesorul său exemplul demn de urmat. O mare satisfacție a educatorului este aceea de a hotărî pe elevi pentru istorie. Opțiunea elevului pentru această disciplină este rodul unor strădanii de cîțiva ani, suma unor vibrații profunde cu însemnate și chiar totale înrîuriri asupra tinerelor generații. Este grăitor a întîlni profesori de istorie care să-și amintească cu venerație de magistrul lor, care, fiind un excepțional instructor și educator, i-a hotărît cariera aceasta deosebită.

Încercăm și noi, însemnătorii acestor rînduri, sentimente similare pentru cei care ne-au deschis orizonturile înțelegerii și trăirii istoriei. Vibrația lor de atunci este vibrația noastră de acum, pe care o transmitem cu responsabilitate și încredere elevilor noștri.

Activități în afara orelor de clasă

OLIMPIADA DE ISTORIA ROMÂNIEI

ELENA ENE

Începînd cu anul școlar 1977/1978 se organizează — de către Ministerul Educației și Învățămîntului, Societatea de științe istorice din R.S.R. și alte foruri — în cadrul Festivalului național „Cîntarea României“, Olimpiada de Istoria României, acțiune de largă audiență și amplă rezonanță în rîndul elevilor care studiază istoria patriei și o îndrăgesc.

An de an, numărul celor ce manifestă interes pentru participarea la Olimpiadă este în creștere. În 1977, la Olimpiada de istorie de la Suceava erau prezenți — în faza finală — 300 elevi din clasele a XII-a și a XIII-a (seral); în 1978, la Alba Iulia participau 363 elevi din clasele a IX-a, a XII-a și a XIII-a. Anul acesta, la Focșani au participat 430 elevi din clasele a VIII-a, a IX-a, a X-a și a XII-a.

Anul viitor, la Deva, vor participa aproximativ 500 de elevi din clasele a VIII-a, a IX-a, a X-a, a XI-a (licee pedagogice) și a XII-a.

Aceste cîteva elemente, de ordin cantitativ, exprimă convingător locul pe care studiul istoriei îl ocupă în învățămîntul românesc, ca urmare a măsurilor stabilite în toamna anului 1976 de conducerea Partidului Comunist Român, de tovarășul Nicolae Ceaușescu, precum și atracția pe care o exercită în rîndul tinerei generații cunoașterea și aprofundarea trecutului istoric al poporului nostru. În sprijinul acestei idei și pentru a evalua, sub raportul calității, participarea, menționăm că în 1977 și 1978 au fost promovați la faza finală elevi, care la faza județeană au obținut nota 8, iar în anul 1979 nota minimă a fost ridicată cu un punct, adică la 9.

Această a III-a ediție a Olimpiadei — faza națională —, pregătită și așteptată cu un viu interes de elevii care au optat pentru aprofundarea cunoștințelor de istorie și de profesorii care i-au îndrumat, relevă totodată și unele concluzii privind nivelul la care s-au prezentat elevii.

Anul trecut au fost premiați, respectiv au realizate note între 8—10, 70 elevi; anul acesta, numărul lor este de 105. Anul trecut, 43 elevi au realizat note sub 5; anul acesta, doar 4, iar 46% din total au realizat note de peste 7, creșterea fiind de aproape 100%.

Cele mai multe note între 9—10 au obținut elevii din clasa a IX-a, care studiază Istoria modernă a României. În ce privește rezultatele obținute pe județe, remarcăm că, spre deosebire de anul trecut, cînd premianții proveneau din 28 județe, anul acesta sînt 33 județe cu elevi premiați. În ordinea valorii premiilor și numărului de premiați, enunțăm următoarea ordine: pe locul I — județul Iași; pe locul II — municipiul București și județul Vrancea; pe locul III — județul Timiș; pe locul IV — județul Dolj; pe locul V — județul Teleorman; pe locul VI — Argeș; pe locul

VII — județul Maramureș; pe locul VIII — județele Neamț, Mureș și Constanța; pe locul IX — județul Brașov; pe locul X — județele Prahova, Cluj, Buzău ș.a.m.d. Nu au obținut nici un premiu județele Bihor, Bistrița-Năsăud, Botoșani, Covasna, Hunedoara, Satu Mare și Vâlcea, iar județul Sălaj n-a participat la Olimpiadă cu nici un elev.

Subiectele stabilite de comisia centrală de organizare a Olimpiadei au avut calitatea de a pune în valoare cunoștințele elevilor, stăpînirea noțiunilor fundamentale și înțelegerea proceselor și fenomenelor istorice, care constituie permanente ale trecutului nostru național. Astfel, la clasa a VIII-a — „Lupta antiotomană în secolul al XV-lea și indicarea monumentelor ridicate în amintirea acestor lupte”; la clasa a XI-a — „Unirea Moldovei cu Muntenia, expresie a dorinței întregii națiuni și evocarea trăsăturilor definitorii ale personalității lui Alexandru Ioan Cuza”; la clasa a X-a — „Insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944 — moment crucial în istoria noastră și evocarea activității revoluționare a tovarășului Nicolae Ceaușescu în perioada 1933—1944”; la clasa a XII-a — „Rolul maselor în cucerirea independenței de stat a României și indicarea principalelor reviste istorice din prima jumătate a secolului al XIX-lea”, au oferit imaginea unei ample deschideri spre problematica majoră a istoriei naționale, a momentelor nodale ale afirmării poporului, națiunii române în lupta pentru o patrie unită, liberă, independentă, suverană și prosperă.

Textele imensei majorități a lucrărilor vădesc cunoștințe temeinice și afirmă un puternic sentiment de demnitate și mîndrie patriotică pentru istorie a poporului român; relevă înțelegerea marilor evenimente ca sinteze și rezultat ale evoluției inexorabile a societății, impuse de acțiunea legilor progresului istoric, ca piscuri de pe înălțimea cărora eroii neamului, din trecut și de azi, au scrutat și au intuit zări, spre care să îndrepte gândul și fapta lor înțeleaptă și rosturile unui popor, care și-a dorit integritatea gliei străbune și a limbii strămoșești, și-a dorit pacea așezărilor sale, orînduite cu trudă și migală, în vremuri nu totdeauna îngăduitoare și blînde, vrînd să trăiască în pace cu vecinii și prietenii.

Invocînd cu patos tineresc, aplecîndu-se cu dragoste, cu cald patriotism, asupra faptelor înaintașilor, elevii au prezentat trecutul ca moștenire lăsată de strămoși, pe care generația prezentă și cele viitoare au datoria sa-cră de a o păstra și înflori.

Elevii au subliniat în lucrările lor elementele care au apropiat de-a lungul secolelor poporul român și naționalitățile conlocuitoare, principalele momente ale luptei lor comune pentru dreptate socială, pentru apărarea pămîntului natal.

Lectura lucrărilor ne-a demonstrat saltul calitativ înregistrat în activitatea profesorilor care predau istoria, faptul că sînt tot mai preocupați să integreze organic în lecții documentele de partid, aprecierile tovarășului Nicolae Ceaușescu, găsind o amplă și complexă reflectare ideea că idealul de unitate și lupta pentru înfăptuirea lui reprezintă o coordonată fundamentală a istoriei noastre, că lupta pentru independență, pentru existența statală suverană face parte din cea mai scumpă pagină a cărții noastre de istorie, că Partidul Comunist Român este continuatorul celor mai înain-

tate tradiții ale poporului nostru, care a ridicat pe o treaptă superioară lupta pentru echitate și justiție socială, pentru cimentarea unității națiunii și consolidarea independenței și suveranității.

Socotim că aceste idei majore din sutele de pagini de vibrant patos patriotic, dovadă a virtuților și calităților învățămîntului istoric din țara noastră, sînt în același timp omagiul adus de copiii țării și de profesorii de istorie sărbătoririi în acest an a 120 de ani de la Unirea Principatelor, aniversării a 35 de ani de la înfăptuirea Insurecției naționale de la 23 August, precum și întîmpinării celui de al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român.

În cadrul programului organizat cu elevii, au fost vizitate monumentele istorice din localitățile Mărășești, Mărăști și Soveja, unde au fost evocate jertfele ostașilor români și ale populației vrîncene în primul război mondial, pentru salvarea patriei, precum și locurile istorice, monumentele și muzeul din Focșani, Casa memorială „Moș Ion Roată” din comuna Cîmpuri, care vorbesc de momentele cu profundă rezonanță în conștiința noastră, din prejma și din timpul Unirii Principatelor.

De asemenea, a avut loc un simpozion cu tema „Unirea — națiunea a făcut-o” în cadrul căruia s-au prezentat expunerile: „Vrancea — trecut, prezent și viitor (Primul secretar al Comitetului județean al P.C.R.), „Unirea și personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza” (profesor univ. dr. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei R. S. România), „Unirea în conștiința contemporanilor” (prof. dr. Vasile Netea), „România socialistă în anul celei de a 35-a aniversări a insurecției din august 1944 și în anul celui de al XII-lea Congres al P.C.R.” (conf. univ. dr. Gh. I. Ioniță), „Locul românilor în istoria universală” (prof. univ. dr. Pompiliu Teodor) etc.

În intervalul celor 7 zile petrecute la Focșani, elevii s-au întîlnit cu autori ai manualelor de istorie, specialiști în istorie medie, modernă și contemporană. Au fost reținute însemnate concluzii, de care se va ține seama în activitatea de îmbunătățire a manualelor școlare.

Olimpiada de la Focșani a reprezentat deci nu numai pentru elevi, dar și pentru organizatori, un moment de referință în activitatea didactică, educativă, cu importante valențe în planul reconsiderării și perfecționării metodelor proprii.

Experiența acestui an, ca și a celorlalte ediții, ne-a demonstrat convingător că Olimpiadele de istorie reprezintă o modalitate adecvată de creștere a interesului elevilor pentru studiul trecutului poporului nostru, pentru aprofundarea cunoștințelor însușite în orele de clasă și la cercurile de istorie, pentru amplificarea eficienței educative a învățămîntului. Totodată ele sînt un prilej de bilanț pentru profesori și organele de învățămînt, deoarece, așa cum bine se cunoaște, elevii selecționați de la faza pe școală pînă la faza națională reprezintă lotul reprezentativ care indică nivelul atins în predarea și asimilarea cunoștințelor de istorie. Dacă am lua în considerație doar cîteva cifre și anume 23.540 elevi participanți la faza pe școală și 7.337 la faza județeană, am realiza fără dificultate că lotul prezent la Focșani reprezintă o selecție de 1 din 548 participanți la prima fază.

Remarcăm modul în care s-au ocupat de pregătirea și organizarea fazelor Olimpiadei inspectoratele școlare din județele Argeș, Brăila, Buzău, Constanța, Ialomița, Iași, Ilfov, Neamț, Mureș, Prahova, Timiș, Vrancea, municipiul București, care s-au prezentat cu loturi bine pregătite, omogene, obținând, în finală, note peste 6 și premii. Nu același lucru se poate spune de județele Tulcea, Satu Mare, Caraș-Severin, Bistrița-Năsăud, Bihor, Botoșani care au prezentat elevi ce au obținut, în marea lor majoritate, note la limita inferioară. Cu alte cuvinte, condițiile de selecție nu au fost valorificate în sensul promovării acelor elevi, care să demonstreze capacitatea de competiție și să afirme valorile autentice.

De asemenea este necesar să se acorde atenție sistemului de cercetare și notare. În unele județe, ca de exemplu Sălaj, din cauza unei atitudini așa-zis exigente, deși au fost lucrări bune, comisia n-a socotit de cuviință să acorde decît maximum nota 7. Ca urmare, județul n-a fost reprezentat la Olimpiadă.

Din aceste cîteva elemente, desprindem unele învățăminte care, credem, vor sugera comisiilor județene, profesorilor de istorie, pe lângă îndemnul de a lucra temeinic, pentru asigurarea unui conținut bogat de idei al predării istoriei, recomandarea de a considera pregătirea și desfășurarea Olimpiadei ca moment de bilanț al unei activități de maximă importanță pentru educarea tinerei generații.

Pentru noi toți, elevi și profesori, comisii județene și comisia centrală, se impune cerința majoră de a investi întreaga noastră capacitate, competență și pasiune pentru a face din Olimpiade autentice modalități de creștere a funcției educative a învățămîntului, și din istorie — „lumina adevărului”, după atît de frumoasa expresie a lui Nicolae Bălcescu.*

CERCUL DE ISTORIE, AUXILIAR ÎN EDUCAREA ȘI INSTRUIREA ELEVILOR

ELINA POPESCU

Despre activitatea desfășurată în cercurile pe obiecte, în general, s-au confruntat păreri, s-au formulat propuneri în legătură cu structura și tematica lor. S-au formulat concluzii prețioase cu privire la aportul cercurilor la pregătirea elevilor, ele constituind un mijloc intelectual eficient de formare a talentelor, de pregătire a viitorilor specialiști în diverse domenii.

Desigur, la nivelul școlii generale, ai cărei elevi se află încă în preadolescență, este adesea prea devreme să jalonezi un drum în viață, o profesie, o carieră. Aceasta este concluzia psiho-pedagogilor, care au cercetat problema și au limitat sfera numai la copiii foarte talentați. Dar școala generală descoperă și face totul pentru a crea un câmp larg de manifestare a aptitudinilor lor științifice, tehnice, literare etc.

Disciplinele au rol dublu :

- pregătirea de cultură generală, în sensul modern al acestui concept ;
- investigarea profundă a aptitudinilor elevilor ¹.

Organizarea cercurilor pe obiecte constituie un mijloc de stimulare a creativității, a gândirii independente, fapt pentru care capătă o utilizare tot mai largă în învățământul nostru, constituind cadru propice pentru stimularea aptitudinilor și înclinațiilor. Pornind de la faptul că, în cercul de istorie, o sarcină de bază este completarea cunoștințelor elevilor, precum și de la faptul că el are o deosebită valoare educativă, activitatea sa trebuie concepută în strânsă legătură cu dezvoltarea învățământului și cu cerințele educației comuniste a tinerei generații. Cercul de istorie își realizează valențele sale formative prin depistarea intereselor și aptitudinilor elevilor, transformându-se în adevărat teren de lansare către munca de cercetare, bază pe care ei pot pași mai departe, la stăpânirea valorilor științifice și istorice ale poporului nostru, în special, și ale umanității, în general.

Realizarea cu eficiență maximă a rolului formativ și educativ al cercului necesită adoptarea unor măsuri corespunzătoare, încă din faza de organizare. Profesorul, îndrumător de cerc, va trebui să țină seama de înclinațiile firești și interesul deosebit pentru studiul istoriei, pe care îl manifestă anumiți elevi. În acest sens, participarea elevilor este benevolă, și nu obligatorie ca la lecție — iată deci prima deosebire față de lecția propriu-zisă. Recrutarea elevilor este selectivă, pe baza interesului acestora, însă profesorul va ști să depisteze înclinațiile lor reale.

¹ Alexandru Ciucă, *Răspuns cerințelor de modernizare prin multiple căi deschise dezvoltării capacității creatoare a talentelor*, în „Gazeta învățământului”, 8 august 1969, p. 3.

Din practica mea, ca profesor îndrumător de cerc, acumulată în cei 15 ani de când am inițiat cercul de istorie în cadrul Școlii generale nr. 27 din București, am ajuns la concluzia utilității acestei activități și, în același timp am reușit să capăt experiență în organizarea și realizarea unor acțiuni interesante și antrenante cu elevii. Încă de la începutul anului școlar popularizez în rîndul elevilor claselor a VIII-a cercul de istorie a patriei, care și-a creat o tradiție în școală. De altfel, în ultimul trimestru al anului școlar invit, la ședințele cercului și la alte activități inițiate în cadrul lui, elevi din clasele a VII-a. Aceasta constituie o metodă de investigare a intereselor și pasiunii elevilor pentru cercetare și cunoaștere mai aprofundată a istoriei poporului nostru. În felul acesta, reușesc să-mi recrutez cu mai multă ușurință membrii cercului de istorie, care funcționează an de an. Denumirea sugestivă a cercului de istorie — „Pagini de istorie glorioasă a poporului nostru” — corespunde inițiativei elevilor participanți la cerc, dornici să aprofundeze minunatele epoei din istoria noastră națională.

Ceea ce dă cu adevărat valoare muncii de educare în cadrul cercului este, fără îndoială, tematica acestuia. O particularitate specifică a cercului de istorie constă în aceea că, spre deosebire de lecție, tematica nu are caracter obligatoriu, alegerea ei rămînînd la latitudinea conducătorului care, în funcție de condițiile existente și de specificul școlii, întocmește cu elevii planul tematic al cercului.

În multe studii, semnate de autori ca Andrei Dancsuly², Alexandru Păun³, Pavel Bordan⁴, se subliniază importanța tematicii cercului pe obiecte în general, care își găsește aplicabilitatea și în cazul cercului de istorie. La organizarea cercurilor, susțin autorii mai sus menționați, profesorii trebuie să-și stabilească în primul rînd problemele care interesează cel mai mult pe elevi și care să fie sistematizate și planificate judicios pe întreaga durată a anului școlar. Iată de ce, profesorul de istorie va trebui să fixeze tematica cercului împreună cu membrii săi, prin alegerea problemelor accesibile vârstei, nivelului lor de cultură generală, interesului manifestat. Totodată, va găsi acele forme de activitate, de realizare a tematicii, care să ajungă direct la sufletul elevilor, adică să realizeze latura afectivă a acțiunii.

Fixarea tematicii cercului nostru constituie un moment important în viața sa, în mobilizarea energiei creatoare a elevilor. La început de an școlar, chiar în faza de constituire a cercului, popularizez o serie de activități, de teme istorice, care ar putea fi tratate în ședințele cercului. De asemenea, sugerez elevilor, îi invit să reflecteze asupra acelor probleme, care îi interesează mai mult și asupra cărora ar dori să se oprească. Am avut în atenție de fapt stimularea inițiativei elevilor, a gradului de independență, pe care aceștia trebuie să-l manifeste în cerc în vederea asigurării eficienței sale.

² Andrei Dancsuly, *Modernizarea formelor de transmitere a cunoștințelor*, în „Revista de pedagogie”, nr. 3, 1968, p. 3—10.

³ Alexandru Păun, *Educația politică a elevilor în cercurile cu tematică specială*, în „Tînărul leninist”, nr. 1, 1969, p. 63—76.

⁴ Pavel Bordan, *Modernizarea activității în cercuri*, în „Educația pionierească”, nr. 11, 1972.

Fără efortul personal și susținut al elevilor, aceste activități nu-și ating scopul.

În sfârșit, prin activitatea de îndrumare reușesc să înlătur pasivitatea, indiferența, formînd calități deosebite: independența, atitudinea critică, spiritul combativ, care-l determină pe elev să gîndească singur, să se convingă personal de adevărul problemelor pe care le rezolvă. De altfel, satisfacția este reciprocă. Ca profesor, constăți interesul, pasiunea elevilor tăi, te legi tot mai mult de ei, îi activezi pentru propria lor formare intelectuală și moral-cetățenească.

Elevii, în același timp, își largesc orizontul științific istoric, se obișnuiesc cu argumentarea logică, interpretarea corectă a faptelor, pot vehicula un vocabular mai bogat, cu înțelesuri noi, necunoscute pentru ei pînă atunci.

Din multitudinea problemelor care au fost discutate în cadrul cercului nostru, menționez cîteva, care au suscitat un viu interes din partea elevilor, transformînd ședințele cercului în adevărate ședințe științifice, copii modeste ale activității intelectualilor maturi.

Exemple :

1. Mărturii arheologice asupra continuității populației dace și dacoromane pe teritoriul patriei noastre.

2. Aportul maselor populare la înfăptuirea statului național român.

3. Crearea P.C.R. — moment important în dezvoltarea mișcării muncitorești din România.

4. Centenarul glorios al patriei (simpozion dedicat împlinirii a 100 de ani de la cucerirea independenței).

Activitatea cercului nu se rezumă însă numai la atît. Se știe că, la succesul cercului de istorie contribuie îmbinarea armonioasă a activității teoretice cu cea practică. Succesul depinde în mare măsură și de folosirea unor metode și forme variate, atractive. Se poate vorbi, în felul acesta, de metodică activităților desfășurate în cerc, care pornește de la necesitatea creării unor situații, în care elevul să se simtă stimulat spre creație. Azi, în condițiile modernizării procesului de învățămînt, inclusiv deci a acestor activități auxiliare, se impune la maximum folosirea capacității intelectuale a elevilor, în vederea formării lor pentru mai tîrziu.

Cum se pune problema modernizării în cercuri? Esențialul nu constă în folosirea numai a aparatului moderne și nici în volumul mare de informații, ci în efectul acestora asupra formării elevilor, în pregătirea lor pentru viață. În esență, modernizarea activității cercului pornește de la ideea schimbării rolului elevului, de la transformarea profesorului dintr-un conducător într-un consilier, ceea ce presupune nu înlăturarea profesorului din conducerea activității, ci schimbarea rolului său.

Aceasta vizează în fapt schimbarea direcției de influențare a elevilor. Fără a evita cooperarea între membrii cercului, se va avea în vedere contribuția individuală a fiecăruia la realizarea obiectivelor, pentru care s-a muncit în cerc.

Este necesară o organizare judicioasă a muncii în perspectivă, la capătul căreia să avem o finalitate în acțiune. În același timp, continuitatea de preocu-

pări asigură participarea constantă a membrilor cercului și consolidează tradiția cercului, îi creează prestigiu în școală. Pentru a vedea în ce măsură cercul de istorie răspunde cerințelor sale instructiv-educative, este necesar să analizez metodic principalele activități desfășurate în cercul pe care-l îndrum și care consider că i-a asigurat funcționalitatea. În toate formele de activitate desfășurate, interesul, pasiunea, perseverența, optimismul au fost atribute esențiale ale muncii noastre.

Referitor la una dintre principalele sale forme de activitate, și anume referatul cu conținut istoric sau problema de cercetare istorică, voi da câteva exemple, extrase din tematica cercului nostru, realizată în decursul acestor ani școlari. Se știe că aceste referate cu temă sînt planificate în ședințele lunare ale cercului, care reprezintă forma specifică de lucru, cadrul propice de dezbateri, pe baza pregătirii prealabile a elevilor participanți.

Încă de la începutul anului școlar, cînd se fixează tematica, se înscriu, de comun acord cu elevii, problemele ce urmează a fi tratate în ședințele științifice ale cercului. Se stabilesc referatele, se numesc din rîndul elevilor, la dorința acestora, cei care vor întocmi aceste referate. Menționez că se formează grupe de 3—4 elevi, care lucrează la referatul principal asupra problemei ce se dezbate. Consider că, încă din această etapă, putem vorbi de aspecte ale modernizării cum sînt: munca în grup, învățarea prin descoperire.

Este știut că metoda descoperirii în studiul istoriei se bazează pe investigarea proprie a elevului care, cu ajutorul unor date aflate prin activitatea independentă sau dirijată, ajunge la dobîndirea unor noi cunoștințe. Această metodă poate fi intitulată „redescoperire”⁵. În sensul adevărurilor deja cunoscute — dar de către alții — este vorba de o redescoperire. Din punct de vedere al elevului, orice adevăr care-l dobîndește prin efort propriu de selectare, de interpretare, de aflare, este o descoperire. Activitatea aceasta de descoperire este însă dirijată atent de profesorul-îndrumător, deși se desfășoară aparent independent. Ea trebuie însă să răspundă particularităților de vîrstă ale elevilor, nivelului lor de pregătire intelectuală, de cultură generală. Prin indicarea bibliografiei referatului, trimiterea lor la izvoarele istorice, la documente, elevii „descoperă” adevărul istoric, au satisfacția muncii intelectuale.

Cît de interesantă, atractivă a fost munca grupului de elevi care a întocmit referatul „Aspecte ale civilizației tracice în lumina noilor descoperiri și a congresului de tracologie”, susținut în cadrul cercului nostru, la începutul anului școlar. Alegerea temei n-a fost întîmplătoare. Ea a răspuns problemelor majore care se dezbate în rîndul istoricilor din toată lumea și, cu acuitate, din sud-estul Europei. Elevii cuprinși în cercul de istorie au manifestat un deosebit interes pentru punerea într-o nouă lumină a problemei vechimii, continuității și originii poporului român.

În pregătirea acestei teme s-au antrenat toți elevii. Am îndrumat cu grijă, în primul rînd, colectivul lor de referenți (trei elevi), indicîndu-le o

⁵ Teodor Mucică, Minodora Perovici, *Metode active și mijloace moderne utilizate în predarea istoriei*, în „Studii și articole de istorie”, XXV, 1974, p. 59—70.

bibliografie. accesibilă. Am recomandat pentru toți membrii cercului, în vederea pregătirii lor, lectura atentă a unui volum recent apărut⁶. Planul referatului a fost discutat în prealabil, de asemenea al coreferatului (referitor la Congresul de tracologie, desfășurat în 1976 în capitala noastră).

Munca în grup nu s-a restrâns numai la activitatea de redactare a referatului și coreferatului. Au fost formate, din cei douăzeci și șase de membri ai cercului, un număr de șase grupe (echipe), care au făcut o vizită specială la Muzeul de istorie al R. S. România, unde au urmărit aspecte legate de civilizația tracă și geto-dacă, expuse în cadrul expoziției speciale, deschise cu prilejul congresului. Fiecare echipă a urmărit o anumită problemă, cum ar fi: civilizația materială (urme de unelte, arme, podoabe), aspecte ale civilizației spirituale a tracilor, civilizația geto-dacilor în toate etapele societății primitive și ale orînduirii sclavagiste, pînă la cucerirea Daciei de către Imperiul roman. Observațiile adunate de elevi au îmbogățit ședința cercului nostru, i-au dat o ținută cu adevărat științifică.

Folosirea metodei „de descoperire“, îmbinată cu activitatea în grup, a determinat o creștere a potenței intelectuale a elevilor, contribuind la asimilarea unor tehnici de lucru deosebite, a creat o emulație între elevi, prin antrenarea lor la studiu. De asemenea, dezbateră propriu-zisă a fost rezultatul activizării, antrenării elevilor, care au învățat în cadrul cercului să gîndească mai mult, să-și autoverifice puterea de analiză și sinteză, de exprimare și exteriorizare a raționamentelor. Cu alte cuvinte, activitatea s-a finalizat în răspunsuri mai bune la lecție, în formarea de deprinderi de muncă intelectuală (sistemizarea, autoinformarea cu cele mai noi date ale cercetării istoriei etc.).

Un alt exemplu, asemănător ca formă de desfășurare a activității cercului, îl oferă referatul intitulat „Mărturii arheologice asupra continuității populației dace și daco-romane pe teritoriul patriei noastre“, susținut în cadrul cercului. Și pentru acest referat, redactat de un grup de patru elevi, între care unul a răspuns de finalizarea lui, s-a desfășurat o activitate minuțioasă de cercetare a bibliografiei, de cunoaștere a celor mai recente descoperiri arheologice, care atestă continuitatea populației dace pe teritoriul patriei. Elevii respectivi au citit cu atenție bibliografia, au extras idei esențiale în fișe, au selectat materialul. Pentru susținerea argumentată a continuității, alte grupe de elevi, adevărați pasionați pentru aceste vestigii ale trecutului oferite de arheologie, au procurat urme materiale din trecutul îndepărtat, găsite de ei înșiși (monede, ceramică).

Prin aceasta, s-a atins și alt scop urmărit de cerc, acela de cunoaștere a istoriei locale, de valorificare a elementelor de istorie locală. Ca urmare a faptului că în cartierul școlii, Colentina, prin noile construcții de blocuri, locuințe ale oamenilor muncii, s-a deschis un vast șantier, elevii au avut prilejul să găsească, desigur ajutați de specialiști, aceste urme materiale. Au fost foarte încîntați de aportul lor în cadrul cercului, în dezbateră argumentată a problemei continuității, esențială în procesul de formare a poporului român.

⁶ I. C. Drăgan, *Noi tracii*, „Scrisul românesc“, Craiova, 1976.

Menționez că am reușit să alcătuim cu acest prilej și acel colț muzeistic, care este cuprins în obiectivele cercului nostru. Și această ședință a cercului a fost deosebit de frumoasă, a antrenat și suscitât interesul elevilor. Valorificarea materialelor a asigurat succesul lecțiilor de istorie, care au devenit mai vii. Interesul pentru cunoașterea istoriei patriei, a ținutului natal, a crescut.

Referitor la metodică ședinței de cerc, se constată particularitățile ei deosebite, în comparație cu lecția desfășurată în clasă. Ședința cercului este condusă de colectivul de conducere al cercului, aceasta fiind o formă de manifestare a spiritului de răspundere, a independenței copiilor. Profesorul participă în calitate de îndrumător al cercului, ca invitat de onoare, deși pînă la această adunare de dezbateri a problemei istorice, el a avut rolul principal în pregătirea elevilor pentru cerc.

De la audierea referatului și coreferatelor, axate pe tema pusă în dezbateri, și pînă la discuțiile elevilor pe marginea acestora, se constată interesul, dorința de afirmare, setea de cunoaștere. Elevii își apreciază direct munca lor de cercetare, adresînd cuvinte de laudă colegilor, muncii depuse de aceștia și, în același timp, completează materialele prezentate, pun întrebări. Au prilejul de a arăta ce au citit în afara manualului, ce au auzit și văzut la radio-televiziune, sau la conferințe publice, își amplifică cunoștințele primite în orele de curs, le dau înțelesuri noi și le încadrează în ansamblul cunoștințelor lor.

Sustinerea celor două teme, referitoare la probleme vitale ale poporului nostru, au avut darul de a cimentă cunoștințele mai importante în legătură cu problema vechimii, continuității și unității poporului român. De altfel, răspunsurile celor care au participat la concursul „Cine știe câștigă” pe tema originii poporului nostru, organizat la nivelul Municipiului, au fost edificatoare. Echipa școlii noastre, recrutată dintre membrii cercului de istorie, s-a clasat pe primele locuri. De asemenea, pentru mine, ca profesor, satisfacția a fost deosebită prin aceea, că mi-am întărit convingerea că elevii mei, chiar dacă nu vor ajunge arheologi sau cercetători în domeniul istoriei, își vor da seama, mai mult decît alții, de procesul de formare a poporului și limbii noastre, de continuitatea pe aceste meleaguri, de istoria noastră zbruciumată de-a lungul secolelor, iar toate acestea le vor sădi în inimi încrederea în viitor, mîndria făurarilor îndrăzneți, specifică poporului nostru.

Iată de ce, la fiecare întrunire a cercului, concluziile prezentate în final de către profesor au scopul să evidențieze de pe o parte munca elevilor, contribuția lor la rezolvarea temei, evidențiind nominal pe cei mai buni elevi; pe de altă parte, profesorul face sublinierile necesare cu caracter științific, pe marginea temei, discutate în ședința respectivă. Fiecare temă implică o dezbateri științifică și metodică, căci fiecare în parte a relevat alte aspecte, atît în raport cu pregătirea elevilor, cît și ca mod de desfășurare.

Au fost situații cînd s-a constatat o conlucrare a cercurilor existente în școală, ceea ce a întregit scopul ședințelor și le-a dat o finalitate mai pregnantă. Din experiență rezultă că activitatea cercului de istorie nu poate fie dusă izolat, ci împreună cu cea a altor cercuri (literatură, geografie, foto etc.) și cu sprijinul școlii, instituțiilor culturale și științifice din locali-

tate (muzee, arhive etc.). Această colaborare se concretizează în acțiuni frumoase, atractive, care asigură valențele educative ale cercului.

Se pot realiza acțiuni cu puternică înrîurire patriotică, cum sînt: vizitele la locuri istorice și monumente, excursii cu temă istorică. Ele se pot realiza cu succes în cadrul cercului, întrucît necesită o pregătire prealabilă din partea profesorului și a elevilor care participă. Astfel, este necesar din timp să se stabilească obiectivele vizitelor respective (de aceea se vor include în planul de muncă al cercului, încă de la începutul anului școlar). Se precizează apoi scopul urmărit, cunoașterea istoriei orașului sau regiunii respective. Pe parcursul vizitelor se va stimula continuu participarea activă a elevilor la studierea monumentelor istorice aflate pe traseu. În felul acesta, este solicitată munca lor intelectuală, ei își exprimă cunoștințele însușite anterior, în legătură cu obiectivele respective.

Prin percepere, comparație și analiză, procedînd inductiv sau deductiv, elevii reușesc să încadreze evenimentul în epocă⁷. Cu acest prilej, elevii își notează impresiile, fac fotografii, desene, materiale de alt fel, care vor fi valorificate ulterior în cadrul cercului. De la vechile mărturii ale trecutului nostru milenar, prezente oriunde vor fi conduși elevii în aceste vizite și excursii, vor avea posibilitatea să constate drumul neabătut al continuității poporului nostru, ce urcă spre cele mai înalte trepte ale civilizației umane, spre comunism.

Sînt, de altfel, lipsite de valoare educativă acțiunile acestea, dacă urmăresc numai cunoașterea trecutului istoric, dacă le dăm nume imobil de „memoria trecutului“, cînd de fapt sînt parte prețioasă în memoria vie a prezentului. Principalul accent în educația patriotică se va pune pe prezentul socialist, pe peisajul economic, social și cultural al patriei noastre, pe marile realizări obținute de poporul român sub conducerea P.C.R. Este incompatibilă cu vremea noastră concepția „paseismului“; trebuie să formăm oameni care, admirînd vitejia înaintașilor, să fie gata a o continua prin fapte de o factură nouă, ridicînd mai sus edificiul patriei.

Totodată, adîncind procesul de cunoaștere a realității înconjurătoare, elevilor li se conturează mai precis concepția materialist-dialectică despre lume și viață, care se va răsfrînge apoi asupra atitudinilor, convingerilor, sentimentelor moral-politice, asupra intereselor, aspirațiilor și idealurilor lor. Cu cît această concepție este mai bine conturată, cu cît motivele sînt mai bine consolidate și ierarhizate, cu atît ele vor genera fapte de conduită într-o mai mare concordanță cu concepția și motivele activității elevului. Putem afirma, în concluzie, că esențial și definitoriu în educația patriotică rămîne sentimentul prezentului, capacitatea de a desprinde din felurite aspecte ale vieții de fiecare zi „profilul de epocă“, „ritmul lui propriu“, cum îl definea V. Pîrvan.

Pentru a răspunde acestor cerințe majore de realizare a educației patriotice și în cadrul cercului nostru de istorie, organizarea vizitelor și excursiilor a fost orientată în direcția cunoașterii deopotrivă a trecutului isto-

⁷ Teodor Gal, Ion Retegan, *Valorificarea instructiv-educativă a elementelor de istorie locală*, Edit. pedagogică, București, 1967, p. 104—150.

ric și prezentului socialist. În acest sens am folosit permanent antiteza, pentru a da posibilitate elevilor să desprindă realizările noi ale poporului nostru, condus de P.C.R., în anii care au trecut după obținerea adevăratei independențe naționale și sociale. Pentru aceasta, am început cu activitatea de cunoaștere a orașului natal, a sectorului nostru, fiind cunoscut că istoria locului natal este parte integrantă din istoria patriei. „A face pe elevi să înțeleagă istoria patriei înseamnă în primul rînd a-i pune în contact cu realitate, cu viața oamenilor din regiunea respectivă, din trecut și prezent”⁸.

Materialul de istorie locală furnizează acele date și informații care privesc înfățișarea pe care a avut-o de-a lungul veacurilor viața materială și spirituală a oamenilor de pe locurile unde trăim, succesiunea orînduirilor sociale, în sfîrșit, principalele evenimente petrecute aici. Faptul că istoria, și în special cea veche, nu poate fi percepută direct, că nu se poate demonstra ușor elevilor, necesită folosirea unei argumentații de ordin arheologic, paleografic etc. a izvoarelor în general. De aceea, exemplele oferite de istoria locală sînt întotdeauna mai convingătoare, fie că este vorba de un sat, cartier. Chiar dacă elevii nu pot vedea nimic concret din ceea ce le amintim, toate acestea acționează direct asupra conștiinței lor.

Pe această cale, obiectul prezentat capătă o mai mare putere evocatoare, „culoarea locală a unei epoci trecute se încheagă mai repede în mintea copiilor”⁹.

Vizita, organizată în cadrul cercului nostru de istorie, avînd ca itinerar cunoașterea istoriei trecute și prezente a cartierului lor, Colentina, a stîrnit entuziasmul, caracteristic vîrstei copilăriei, satisfacția și mîndria că locuiesc în acest loc cu puternice tradiții istorice. Am constatat cu acest prilej că elevii, pe baza pregătirii anticipate a vizitei, cunoșteau multe elemente de istorie locală. De altfel, le-am recomandat să citească materiale, care le-au oferit posibilitatea cunoașterii documentate a istoriei cartierului.

I-a impresionat în mod deosebit vechimea acestuia și istoria includerii lui în orașul București. Am vizitat cîteva monumente feudale, păstrate pînă azi în aceste locuri. Vizita a prilejuit, desigur, evocarea unor evenimente istorice, petrecute pe aceste meleaguri, în timpul lui Mihai Viteazul și Matei Basarab, la 1821, 1848 și 1859. Toate aceste cunoștințe, căpătate în cursul lecțiilor de istorie a patriei, au devenit astfel concrete pentru elevi.

Contrastul dintre Colentina de ieri — un cartier nevoiaș, în care cei ce munceau trăiau în condiții mizere, lipsite de cele mai elementare atribute ale civilizației — și Colentina de azi, cartier modern al Capitalei, apreciat ca unul dintre cele mai importante prin rolul său deosebit în industria republicană, a devenit și mai evident. Zona industrială, creată în anii construcției socialiste în cartierul nostru, a atras după sine o dezvoltare urbanistică corespunzătoare.

⁸ C. Dinu, V. Popa, *Metodica predării istoriei patriei în clasele a VII-a*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1959, p. 275.

⁹ Paul D. Popescu, *Folosirea materialului de istorie locală pentru educarea elevilor în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar*, în *Lecturi pedagogice*, Edit. pedagogică, București, 1964, p. 38—73.

Și, pentru că majoritatea elevilor sînt locatari ai noilor blocuri de locuințe, în care s-au stabilit cu părinții lor odată cu dezvoltarea cartierului, această vizită și-a atins pe deplin scopul educativ. Pe lângă sentimentul de dragoste, prețuire a cartierului, a locuitorilor săi care, alături de întregul popor, sînt angajați în opera de edificare a comunismului în patria noastră, elevii au devenit conștienți de faptul că ei vor deveni schimbul de mîine în munca părinților lor, că vor prelua „ștafeta” așa cum se cuvine. Mi-am putut întări convingerea că folosirea materialului de istorie poate nu numai să înarmeze pe elevi cu cunoștințe și să ducă la realizarea convingerilor patriotice, dar chiar să contribuie la formarea deprinderilor patriotice, a unui comportament socialist, tradus într-o atitudine nouă, de respect, de dragoste, de grijă pentru realizările de ieri și de azi ale poporului nostru. Această s-a tradus în acțiuni patriotice, într-o participare activă și benevolă a elevilor la înfrumusețarea cartierului, a școlii lor.

Desigur, că la aceste vizite și excursii, organizate de cercul de istorie, participă și alți elevi, care nu sînt membri ai cercului sau fac parte din alte cercuri. Rolul cercului însă rămîne de mobilizator, inițiator și organizator al acțiunii respective.

Nu mai puțin meritorii sînt și alte acțiuni de masă organizate în școală, în care cercul de istorie are rolul de inițiator, ca de exemplu: comemorările festive ale unor evenimente (24 Ianuarie, 16 Februarie, 8—9 Mai), la care expunerile, montajele literar-muzicale, expozițiile tematice sînt pregătite direct de cercul nostru.

Desigur, nu pot fi epuizate procedeele și metodele care dau finalitate cercului de istorie. Experiența căpătată în practică verifică noi și noi aspecte ale funcționalității sale și fiecare profesor care îndrumă un asemenea cerc poate adăuga experiențe noi, pozitive.

UNELE LUCRĂRI PRECEDENTE, REFERITOARE LA CERCUL DE ISTORIE

- Baciu, Vasile, *Cercurile elevilor — sursă de supraincercare*, în „Tribuna școlii”, nr. 108, 30 octombrie 1971.
- Dancsuly, Andrei, *Cercurile de elevi — mijloc eficient de formare multilaterală a pionierilor și școlărilor*, în „Revista de pedagogie”, nr. 9, 1967, p. 96—100.
- Dăscălescu, Romeo, *Cercul, ca factor formativ în orientarea școlară și profesională a elevilor*, în *Cercuri de elevi în liceu*, Edit. pedagogică, București, 1971, p. 3—10.
- Ghinea, Nicolae, *Cercurile de istorie în liceu*, în „Caiet metodic de istorie”, București, 1970, p. 60—63.
- Ionescu, Dumitru, *Organizarea cercului de istorie cu elevii*, în „Studii și articole de istorie”, XXI, 1973, p. 61—67.
- Mucică, Teodor; Minodora Perovici, *Metode active și mijloace moderne utilizate în predarea istoriei*, în „Studii și articole de istorie”, XXV, 1974, p. 59—70.
- Panait, Lucian, *Cercuri de elevi în liceu*, în „Revista de pedagogie”, nr. 11, 1971, p. 121—124.
- Roman, Ion, *Cercurile ca idee pedagogică*, în „Educația pionierescă”, nr. 9, 1968.

- Salade, Dumitru, *Cercurile de elevi — importantă formă de activitate a orientării școlare și profesionale, în Cercurile de elevi în liceu*, Edit. pedagogică, București, 1971, p. 11—23.
- Smarandache, Gheorghe, *Învățăminte pentru tineretul școlar*, în „Caiet metodic de istorie”, București, 1971, p. 26—34.
- Teodor, Dumitru, *Ce condiții oferă activitatea creatoare în cercurile pe materii*, în „Gazeta învățământului”, nr. 900, 26 mai 1967.
- Verdeș, Monica, *Cercuri de elevi*, în „Gazeta învățământului”, nr. 884, 3 februarie 1967.

Planuri de lecții comentate

FORMAREA POPORULUI ROMÂN

(clasa a VIII-a)

ORA I

Continuitatea și romanizarea populației autohtone

- Noțiunea de formare a unui popor (1).
- Probleme fundamentale : (2)
 - Spațială — unde ?
 - Temporală — când ?
 - Modală — cum ?
- *Continuitatea geto-dacilor în provincia romană Dacia* (3)
- *Romanizarea :*
 - Definirea procesului (4)
 - *Aria romanității orientale* (5)
 - *Etapa I : Influența civilizației romane (secolul I î.e.n. — 106 e.n.)* (6)
 - *Etapa II : Romanizarea masivă, sistematică, organizată (106—271 e.n.)* (7)
- *Continuitatea geto-dacilor romanizați — străromânii.*
- *Intensitatea procesului de romanizare* (8).
- *Dovezi arheologice ; monede și tezaure din bronz* (9).
- *Păstrarea toponimelor și hidronimelor autohtone* (10).
- *Explicarea dispariției numelor de așezări* (11).
- *Pătrunderea creștinismului* (12).
- *Continuarea legăturilor cu Imperiul Roman (271 — secolul VII e.n.) Terminarea romanizării : Romanizarea dacilor liberi* (13).
- *Relațiile cu migratorii* (14).

ORA II

Incheierea procesului formării poporului român

- *Venirea slavilor* (15).
- *Ruperea masei etnice romanizate din sud-estul Europei* (16).
- *Ponderea străromânilor în cadrul romanității orientale : asimilarea slavilor* (17).

- *Termenul de vlah* : — originea cuvântului și folosirea lui (18).
- *Limba română*. Componente : (19)
 - Limba latină (proporții, exemple)
 - limba geto-dacă (fondul tra-cic, exemple)
 - limba slavă (momentul sim-biozei cu româna comună, proporții, exemple)
- Caracterul romanic : — structură gramaticală (20)
 - fond principal de cuvinte (21)
- Teoriile emigraționiste (22)
- Susțin : Spațiul formării — Peninsula Balcanică.
 - Timpul formării — secolele III—IX e.n.
 - Modul formării — din latini de condiție joasă care au migrat pe teritoriul României între secolele IX—XIII.
- Combaterea teoriilor emigraționiste. (23)
 - continuitatea.
 - romanizarea.
 - termenul de vlah.
- Asemănarea cu formarea popoarelor romanice din Europa (24).
- *Concluzii finale* — *Poporul român s-a format pe actualul teritoriu al țării noastre între secolele I î.e.n. — I e.n. în prima etapă populația geto-dacă a fost romanizată constituind străromânii. În a doua etapă, prin asimilarea slavilor, s-a terminat procesul etnogenezei românilor. Limba română s-a constituit concomitent și a urmat același proces.*

Comentariu istoric.

1. Amploarea, complexitatea și profunzimea discuțiilor¹ asupra genezei poporului român, valoarea ei intrinsecă, relevă imediat că este cea mai însemnată problemă a istoriei noastre străvechi și vechi și ca atare impune de la început lămurirea noțiunii de formare a unui popor. Ea trebuie definită ca un proces istoric complex, îndelungat, în timpul căruia prin acumulări cantitative treptate, de intensitate variabilă, se ajunge la modificarea structurii unei vechi populații și la apariția unui nou popor.

2. Tema abordată ridică în fața aceluia care o urmărește trei probleme fundamentale : a spațiului — *unde* ? — a timpului — *când* ? și a modului — *cum* ? s-a format poporul român. Rezolvarea lor prin folosirea unei argumentații științifice permite să se dovedească în fața oricui, specialist sau nu, evoluția, structura și consolidarea, în timp și în spațiu, a poporului român.

3. Demonstrarea continuității geto-dacilor, făcută în ora precedentă, este un prim argument care pledează puternic, convingător în favoarea tezei

¹ Pentru caracterul discuțiilor purtate în istoriografie a se consulta *Istoria României*, I, București, 1959 — p. 776—782 ; C. C. Giurescu, *Formarea poporului român, Craiova*. 1973, passim.

că poporul român s-a născut pe actualul teritoriu al patriei noastre, una din componentele lui principale fiind elementul autohton.

4. Populația băștinașă care a rămas să viețuiască în provincia romană Dacia a continuat să fie supusă procesului de romanizare. Procesul de romanizare a fost un fenomen complex prin care se acceptă de către o populație-civilizația romană în ansamblu, iar urmarea lui este apariția unui nou popor romanic.

5. Aria pe care s-a înfăptuit romanizarea populației din sud-estul Europei, unde a apărut *romanitatea orientală*, a fost demarcată de așa numita linie Jirechek. Stabilită la sfârșitul secolului trecut, acceptată cu mici modificări pînă astăzi, ea unește zona de la nord de Skoplje cu lacul Orhida, regiunile de la est de Sofia cu versantul nordic al Munților Balcani mergînd pînă la litoralul Mării Negre. Astfel au fost separate ținuturile de civilizație grecească, extinse pe o arie redusă la litoral, de cele de civilizație romană. În interiorul suprafeței *romanității orientale* se disting două zone: spre vest unde s-a format populația vorbind limba dalmată, dispărută la sfârșitul secolului trecut, și spre nord-est unde locuia populația moeso-geto-dacică, din care s-a născut poporul român. Aceasta din urmă a ocupat o suprafață sprijinită în sud pe Munții Haemus, iar în nord pe Munții Carpați septentrionali, fiind, pe toată întinderea, unitară din punctul de vedere al structurii civilizației.

6. Populația din spațiul carpato-balcanic a primit influența civilizației romane din secolul I î.e.n., prin intermediul negustorilor, meșteșugarilor chemați să lucreze în această zonă, al oștenilor care din diverse motive deertaseră, în fine, prin expediții militare a căror urmare a fost strămutarea masivă de oameni din nordul în sudul Dunării. Populația transmutată forțat ades a pendulat de pe un mal pe altul al marelui fluviu, formînd o adevărată punte vie peste el.

7. Asupra populației moeso-geto-dacice, influențată de civilizația romană, rămasă să viețuiască în Dacia, după formarea provinciei romane (106 e.n.) căci nu fusese exterminată (așa cum nu a fost distrus nici unul dintre neamurile cucerite de romani) s-a exercitat o puternică acțiune de romanizare. Spre deosebire de perioada precedentă, în timpul existenței provinciei imperiale (106—271 e.n.) *romanizarea a fost masivă, sistematică, organizată*, înfăptuită prin limba latină, armată, urbanizare și instituții de civilizație.

8. Urmărind procesul de romanizare remarcăm că el nu s-a produs cu aceeași intensitate pe tot teritoriul provinciei. El a fost mai accentuat în zonele unde pătrunderea profundă și rapidă a civilizației urbane latine s-a manifestat mai pregnant, iar în ținuturile mai depărtate de orașe sau de centrele cu mare pondere economică procesul s-a desfășurat mai lent. În orice caz chiar dacă au existat deosebiri de intensitate, semnificativ este faptul că în momentul în care împăratul Aurelian (271—275 e.n.) a ordonat retragerea trupelor sale a lăsat aici o populație romanică, locuind toată suprafața *romanității orientale*.

9. Pentru continuitatea de locuire a populației romanice în străvechea ei vatră, grăitoare sînt dovezile oferite de descoperirile arheologice. La Cluj-Napoca, la Alba-Iulia (Aplum), la Ulpia Traiana Sarmisegetusa au fost găsite urme de locuire ale unor părți din fostele construcții urbane, ușor de fortificat pentru un număr mic de oameni: amfiteatrele. Ele datează dintr-o perioadă cuprinsă între sfîrșitul secolului al III-lea și finele secolului al IV-lea, iar în cazul Albei-Iulia mărturiile arheologice le prelungesc pînă în veacul al VI-lea. Numai în momentul în care nu au mai avut pondere economică, iar securitatea vieții a fost mai mare în mediul rural, s-a ajuns la abandonarea totală a fortificațiilor urbane.

Venirea masivă a cetățenilor în sate și-a găsit ecoul în limba română. Prin această transmutare de populație filologii explică faptul că limba română este singura limbă romanică în care termenul de „pămînt“ provine de la *pavimentum* și nu de la *terra* ca în celelalte cazuri.

În fine, descoperirile arheologice din peste 50 de localități rurale din Transilvania și din numeroase altele de aceeași factură situate în sudul și estul Munților Carpați, dintre care mai cunoscute sînt Biertan, Bratei, Cipău, Morești, Soporul de Cîmpie etc. (Transilvania); cele aparținînd culturii Îpotești-Cîndești-Ciurelu A (Oltenia-Muntenia), și culturii Botoșana-Gherăseni (Moldova), atestă aceeași continuitate a populației moeso-geto-dacice romanizate între secolele IV—VII e.n. Constanța pe aceleași locuri a populației romanice este demonstrată și de descoperirea monedelor și tezaurelor monetare din bronz, emise între sfîrșitul secolului al III-lea și al VI-lea. Folosirea monedelor mărunte arată existența unei populații romanizate care le cunoștea valoarea de schimb, spre deosebire de migrații ce prețiau întreținerea și păstrarea exclusivă a monedelor din metal prețios.

10. Perpetuarea hidronimelor și a toponimelor străvechi moeso-geto-dace demonstrează și ea continuitatea etnică pe aceste meleaguri. Amintim, pentru a ne sprijini afirmația, cunoscutul *Donaris* care a generat hidronimul Dunărea, *Maris* ce a dus la Mureș, *Crisius* de unde s-a născut Crișul, și *Porata* strămoșul Prutului, Parîngul se pare nealterat de curgerea timpului etc. În cazul în care ar fi fost părăsite aceste pămînturi de populația romanică autohtonă, noii veniți și ocupanți ai locurilor ar fi dat pentru apele principale denumiri deosebite de cele geto-dace, așa cum s-a întîmplat în cazul slavilor care s-au așezat și au rămas alături de băștinași, impunînd hidronime pentru ape curgătoare de însemnătate secundară.

11. Numele localităților nu s-au păstrat deoarece au fost abandonate cînd și-au pierdut însemnătatea strategică și economică, iar acele care au fost repopulate și revitalizezate au căpatat denumiri noi de la oamenii medievali din a căror memorie se ștersese imaginea antichității.

12. Răspîndirea creștinismului este o altă dovadă a continuității populației autohtone romanice. Pătrunderea religiei creștine s-a împlinit probabil înainte de retragerea aureliană, dar nu s-a putut manifesta deschis deoarece a devenit oficială numai după promulgarea edictului din Milan (313). Cum s-a realizat creștinarea populației nord-danubiene nu știm. Probabil au fost misionari care au predicat în limba latină găsind audiență la populația autohtonă care-i înțelegea. Fără a insista asupra cunoscutelor izvoare scrise

și dovezi arheologice, care vădesc pătrunderea și acceptarea creștinismului de către populația romanică din spațiul carpato-danubian, ne oprim numai asupra unei alte mărturii peremptorii. Populația a preluat, a întrebuițat și a perpetuat termenii fundamentali ai religiei creștine din latină, situație ce arată legătura directă cu Imperiul Roman și vechimea acestei credințe. Numărul mare de locuitori romanici creștini a impus și crearea de episcopii în spațiul carpato-danubian așa cum au fost acelea de la Litterata și Recidiva, pomenite de Justinian (527—565) în *Novela XI*.

13. Imediat după retragerea aureliană aceia care au venit și s-au așezat lângă populația romanică au fost geto-dacii liberi-carpici, costobocii și nu migratorii germanici sau asiatici. Descoperirile arheologice de la Murgeni, Cipău, Bratei, Laslea etc. sînt concludente. S-a ajuns la o coabitare între populația romanizată și noii veniți care, la rîndul lor, fiind într-un vechi și permanent contact cu provincia imperială Dacia, au fost cu repeziciune romanizați. La realizarea acestui proces a contribuit și faptul că după retragerea aureliană împărații romani au continuat să considere o stăpînire *de jure* asupra fostei provincii imperiale Dacia. Constantin cel Mare (305 + 336) a încercat să restabilească autoritatea imperială asupra teritoriului fostei provincii. A întărit capetele de pod de la Drobeta, Sucidava, Constantiana-Daphne (în fața Turtucaiei), Barboși, Aliobrix (Cartal) și a construit podul din piatră de la Sucidava terminat în 328. Imperiul a putut să construiască noi fortificații și la oarecare distanță de Dunăre, cum a fost castrul de la Pietroasele, ce apăra drumul care ducea spre sudul Moldovei, în condițiile în care vizigoții și ostrogoții, aflați acolo, aveau statut de *foederati*. Pînă după înfrîngerea și alungarea goților de către huni (376 e.n.) și stabilirea centrului politic hunic în Cîmpia Panonică, la începutul secolului al V-lea, în timpul domniei lui Teodosiu al II-lea (408—450), imperiul și-a menținut dominația *de jure* asupra spațiului carpato-dunărean contribuind la continuarea și desăvîrșirea romanizării extinse acum și asupra geto-dacilor liberi.

Reînnodarea legăturilor strînse ale imperiului cu spațiul nord dunărean și restabilirea controlului asupra lui s-a realizat în timpul lui Justin I (518—527), continuîndu-se în vremea lui Justinian I cînd cel puțin Oltenia, Muntenia, Moldova de sud și Dobrogea au fost controlate efectiv de romano-bizantini.

14. Instaurarea dominației neamurilor migratoare asiatice — huni — sau germanice — gepizi, vandali etc. — nu a dus la distrugerea populației romanice din spațiul carpato-balcanic. Conducătorii migratorilor erau interesați să stabilească un *modus vivendi* amabil cu autohtonii care se obligau să le dea diverse danii în natură, în bani și să le presteze unele munci în schimbul protecției militare. În general neamurile migratoare și-au avut centrele lor politice în afara sau la marginea teritoriului locuit de băștinașii romanici controlînd numai pămîntul acestora, unde au lăsat puține urme.

15. Între anii 558—568 au reușit să vină și să se stabilească în Cîmpia Panonică avarii. Ei au procedat asemeni altor neamuri migratoare: au exercitat o stăpînire nominală asupra populației romanice din spațiul balcano-carpatic realizînd-o prin raiduri prădalnice, pornite din ringul avar

aflat în afara ariei *romanității orientale*. Din informațiile oferite de Jordanes și Procopius aflăm că la adăpostul avarilor au venit și slavii. Ei au sosit pe teritoriul patriei noastre către sfârșitul secolului al VI-lea fiind împărțiți în *sclavini* (Moldova și estul Munteniei) și *anți* (la est de Nistru). Sclavinii, treptat, s-au răspândit pe întreg teritoriul României, pătrunzând și în Transilvania prin pasurile munților. Principalele lor centre au fost probabil la Suceava, Sopot și la Sărata-Monteoru unde au fost descoperite vestigiile unor necropole în care se întâlnesc ritul de înmormântare slav alături de cel băștinaș.

16. După prăbușirea graniței dunărene a Imperiului Bizantin, ca urmare a răscoalei unităților comandate de centurionul Fokas (602), nouă triburi slave au migrat în sudul Dunării și s-au stabilit acolo. Slavii au rupt în acel moment masa etnică a *romanității orientale* existentă în sud-estul Europei.

17. În aceste condiții numai partea cea mai rezistentă a populației romanice, aflată în nordul Dunării, *STRĂROMÂNII*, au putut să-și conserve întreaga existență. În același timp, o mică parte a populației romanice din sudul Dunării, care a avut mobilitate datorită ocupației — păstoritul — a reușit să-și apere ființa neamului formând grupurile etnice ale macedo-românilor, istroromânilor, meglenoromânilor etc.

De acum înainte pentru etnogeneza românilor rolul determinant a început să-l aibă, din punct de vedere etnic, grupul nord dunărean al *străromânilor*, rămas singurul reprezentant al *romanității orientale*. Avînd o superioritate numerică evidentă, un potențial biologic mai ridicat, o structurare a principalelor trăsături ale viitorului popor român o dezvoltare și organizare economico-sociale superioare, populația autohtonă romanică — *străromânii* — i-a asimilat treptat pe slavi. Procesul de asimilare s-a petrecut lent, între secolele VII—IX e.n., fiind atestat în special de descoperirile arheologice de la Sărata-Monteoru, Morești, Bratei, cultura Ipotești-Cîndești-Ciurel B, etc.

18. Încheierea procesului de asimilare a slavilor, în timpul secolelor VII—IX, este atestat și de folosirea de către cronicarii medievali a numelui de vlah pentru români. Termenul, de origine germanică, a fost întrebuințat inițial pentru desemnarea populațiilor romanizate, apoi a fost preluat de bizantini și de slavii de sud care i-au numit pe români vlahi. Apariția la Kekavmenos (scriitor bizantin din secolul al XI-lea) a termenului de *vlah* în legătură cu nararea unor fapte din veacul al X-lea, arată că pentru bizantini și cei din jurul lor era evidentă nașterea unui nou popor. Aproximativ în aceeași perioadă a apărut și topicul Vlașca — Țara Românilor. Aceasta dovedește că stăpînirea spațiului carpato-dunărean de către vlahi era recunoscută de străini, căci românii s-au numit pe ei înșiși *români* sau *rumâni* de la latinescul *romanus*.

Adoptarea de către slavii de est a termenului *voloh*, deosebit prin fonetism de acela de vlah, arată că i-au găsit pe români pe aceste locuri și i-au cunoscut direct.

19. Urmărirea istoriei limbii române confirmă concluziile rezultate din analiza izvoarelor istorice. Poporul român este născut din simbioza dintre moeso-geto-daci și romani (coloniști romanizați sau romani) care au format o populație romanică ce i-a asimilat pe slavi. Filologii au demonstrat convingător că limba română are drept componentă principală limba latină vorbită de oamenii de rînd; fără a stăruii asupra exemplelor, lesne de găsit în toate domeniile vieții, trebuie să arătăm că latina a lăsat peste 2/3 din totalul lexicului actual. Astfel, din limba latină provin termeni agricoli, familiari, zilele săptămîinii, lunile anului etc.

În limba română se păstrează peste 100 de cuvinte de origine geto-dacă, mărturie a amalgamării moeso-geto-dacilor și latinilor. Termenii proveniți din limba geto-dacă creează unul dintre caracterele specifice ale limbii române.

Înrudirea cu limba albaneză nu arată formarea poporului român în Peninsula Balcanică, ci numai faptul că ambele limbi s-au desprins dintr-un trunchi comun. Analiza atentă și circumstanțiată a filologilor a demonstrat convingător că cele două limbi au păstrat elemente comune dintr-o perioadă a romanizării, dintr-un nucleu unic, *fondul tracic*.

La cumpăna secolelor VI—VII, cînd slavii au rupt masa etnică a *romanității orientale*, filologii socotesc că *limba română comună* era deplin structurată. Se folosește termenul de *limba română comună* deoarece se consideră că din ea s-au desprins atît limba română actuală, cît și graiurile și dialectele vorbite de macedoromâni, meglenoromâni etc. Afirmația că limba era deplin conturată în momentul venirii slavilor se sprijină pe faptul că influența lor asupra structurii gramaticale se reduce la vocativul O — iar termenii paleoslavi din fondul principal de cuvinte arată o participare a noilor veniți la evoluția civilizației locale. Astfel este termenul de *coasă* care arată o îmbunătățire a uneltelor de recoltat cereale.

20. Din analiza structurii limbii române rezultă că ea face parte din familia limbilor romanice. Filologii au dovedit că întreaga structură gramaticală a limbii române este latină cu excepția vocativului în — O, care pare a fi de origine slavă.

21. Fondul principal de cuvinte arată și el caracterul romanic al limbii române. Peste 66% din cuvintele fundamentale folosite astăzi de români sînt de origine latină în timp ce proporția celor de origine geto-dacă și paleoslavă este mai redusă.

22. Deși singura concluzie ce se poate trage din urmărirea argumentelor științifice care arată cum s-a format poporul român este aceea că spațiul genezei lui a fost teritoriul României, perioada constituirii durînd între secolele I î.e.n. și secolele VIII—IX e.n., iar modul de formare a fost simbioza geto-dacilor cu romanii — componente principale — și apariția unei populații romanice, care i-a asimilat pe slavi — componentă secundară —, încă din secolul al XVIII-lea a fost istorici ca I. Sultzter și Chr. Engel susținători ai teoriei că etnogeneza românilor ar fi avut loc undeva în Peninsula Balcanică. Animat de ideile celor ce voiau să găsească și o justificare istorică pentru schimbarea situației geopolitice a sud-estului Europei, isto-

ricul austriac R. Roesler în lucrarea „Rumänische Studien“ (Leipzig, 1871) a dat o formă coerentă teoriei imigraționiste, după el numită și roesleriană.² Roeslerienii și-au găsit o serie de adepți, îndemnați să scrie, pînă astăzi, de rațiuni depărtate de cercetarea științifică, urmărind numai justificarea istorică a unor pretenții teritoriale.³

23. Continuarea discuției de către roeslerieni apare ca nefondată pentru orice om de bună credință care citește argumentația lor atent. S-a demonstrat încă de la sfîrșitul secolului trecut că temeiul lor documentar este extrem de șubred, căci autorii pe care i-au folosit nu au fost contemporani cu evenimentele, iar interpretarea imaginilor de pe Columnă s-a dovedit a fi opusă celei reale. În fine, nu au putut beneficia de concludentele rezultate ale săpăturilor arheologice efectuate, în special, în ultimii 30 ani. Pe baza lor au fost infirmate principalele teze ale roeslerienilor: exterminarea populației locale de armata romană, retragerea întregii populații a provinciei în sudul Dunării, în vremea lui Aurelian. Totodată au fost confirmate continuitatea populației băștinașe și romanizarea ei.

24. În această situație putem afirma că formarea poporului român constituie un proces similar cu acela al apariției celorlalte popoare romanice europene: italian, francez, spaniol, portughez. Fiind reprezentantul *romanităților orientale*, înconjurat de popoare nelatine, componenta slavă din structura sa avînd același rol și pondere ca a germanilor pentru popoarele neolatine din Europa occidentală, poporul român a căpătat anumite particularități ce constituie specificul său etnic.

Indicații metodice.

Lecția se predă în cursul a două ore, la clasa a VIII-a.

Propunem ca materia prevăzută în programa de învățămînt să fie împărțită conform planului expus anterior.

Este necesar ca în prima oră să se discute succint continuitatea populației geto-dace în provincia imperială și romanizarea, care au fost predate în ora precedentă. Astfel elevii pot înțelege mai clar, prin evidențierea coordonatelor fundamentale, complexitatea și profunzimea proceselor continuității și romanizării.

Metoda folosită în predarea acestor cunoștințe poate fi conversația deoarece se reactualizează elemente dobîndite în ora precedentă. Profesorul are acum posibilitatea să îmbogățească datele știute pînă în acel moment, iar rezultatul va fi incontestabil pozitiv, dacă nu se va abuza de factologie: lărgirea orizontului intelectual și aprofundarea înțelegerii fenomenului istoric de către elevi.

În timpul discuției profesorul trebuie să formeze noțiuni noi și să găsească mijlocul de a recurge la problematizare. Noțiunea nouă cu care este necesar să rămîină elevii este cea de formare a unui popor. Ea apare acum pentru prima oră în toată complexitatea ei, deci trebuie să i se acorde o atenție sporită. Definirea noțiunii — propusă în comentariul istoric — poate

² Pentru esența teoriei roesleriene, vezi *Istoria României*, ed. cit. I, p. 777 și urm.

³ Cf. articolul *Masa rotundă* (Budapest) I/1979), este cea mai recentă luare de poziție.

fi enunțată de profesor sau stabilită cu ajutorul clasei, care în acest mod va fi convinsă rapid și eficient că este un fenomen complex și obiectiv. Una dintre întrebările problemă ce pot fi adresate elevilor este cea referitoare la cauzele determinante pentru intensitatea procesului de romanizare, atât în planul spațial cât și în cel temporal. Profesorul trebuie să conducă astfel discuția încît să rezulte logic pentru elevi legătura dintre centrele de civilizație latină și înfăptuirea unei romanizări intense, în timp ce în zonele unde erau mai puține așezări ale imperiului, procesul s-a realizat într-un ritm mai lent.

În expunere să se utilizeze mijloacele vizuale cu care este înzestrată școala respectivă: aparat de filmat, epidiascop (epirex), aspectomat, diascop, sau chiar simple fotografii. Un exemplu în această direcție îl poate constitui prezentarea vestigiilor ceramice de la Morești și Sărata-Monteoru: similitudinea lor este elocventă demonstrînd continuitatea și unitatea de civilizație a poporului circumscris în spațiul carpato-dunărean.

Se impune totodată folosirea hărții murale istorice simple sau — acolo unde este posibil — a acelora tematice de tip lumino-schemă. Urmărirea imaginii, densității localităților unde au fost descoperite urme ale populației moeso-geto-dacice, ale aceleia romanizate, ale *străromânilor* care i-au asimilat pe slavi și în fine ale românilor, pledează grăitor pentru continuitate și romanizare. Un element care trebuie reliefat și accentuat de profesor îl constituie localitățile unde se suprapun urmele civilizațiilor populațiilor amintite — Bratei, de pildă — constituind cazuri tipice ale permanenței aceleiași populații. Pe harta murală simplă pot fi fixate discuri din carton roșu pentru marcarea centrelor locuite de geto-daci, din carton albastru pentru acelea ale populației romanizate etc. Același principiu poate fi întrebuințat în cazul hărților lumino-schemă unde folosirea becurilor de intensitate luminoasă sau de culoare diferită pentru însemnarea localităților și a succesiunii civilizațiilor materiale poate produce o impresie puternică. Se îmbină astfel elementele imaginii și memoriei auditive—realizate prin expunere orală — cu cele vizuale — obținute prin punctarea hărții — situație care face ca receptarea noilor cunoștințe de către elevi să fie temeinică și de lungă durată.

Pentru ilustrarea continuității populației pe teritoriul României poate fi utilizat și fragmentul din opera *Cezarii* scrisă de împăratul Flavius Claudius Iulianus (361—363) publicat în *Culegere de texte pentru Istoria României*, vol. I, editat sub conducerea acad. Șt. Pascu, lector univ. L. Maior, București, 1977, p. 21—22. Textul este clar, așadar comentariul profesorului poate fi făcut cu ajutorul clasei, prin întrebări.

Cînd se discută formarea limbii române, fără a se încărca lecția, se pot da mai multe exemple ca în manual asupra cuvintelor de origine geto-dacă, latină și slavă. Ajuns în acest moment al expunerii, profesorul este obligat să demonstreze concomitența formării poporului și a limbii: în prima etapă s-a constituit *româna comună*, iar apoi prin asimilarea elementelor slave, s-a format limba română. Termenii de *străromâni* și *limba română comună* trebuiesc bine definiți și precizați. Este necesar să se arate că *limba română comună* a fost vorbită de toată masa populației romanice

reprezentînd *romanitatea orientală*, înainte de ruperea masei ei de slavi, ruptură care a început la îngemănarea veacurilor VI—VII.

În fine, după ce se infirmă cu argumente științifice teoria imigraționistă și se prezintă concluziile finale, poate să se accentueze însemnătatea problemei discutate prin citirea paragrafului din Programul P.C.R., p. 28—29. Astfel elevii vor înțelege mai profund caracterul politic și însemnătatea problemei discutate pentru întreaga istorie a românilor.

BIBLIOGRAFIE ORIENTATIVĂ

Programul P.C.R. de făurire al societății socialiste multilateral dezvoltate și al înaintării către comunism, Editura Politică, București, 1975, p. 28—29.

Berciu D., *Daco-Romania*, Col. Arheologia Mundi, Geneva, 1976.

Idem, *Despre formarea poporului român*, Editura Scrisul Românesc Craiova, 1973.

Dicționarul de istoria veche a României, publicat sub cond. prof. doc. D. M. Pippidi, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 271—284, 509.

Iordănescu A., *Observații asupra originii creștinismului daco-roman*, în *Revista Clasică*, XI—XIII, 1939—1940, p. 193—204.

Istoria limbii române, publicată de un colectiv condus de Florica Dimitrescu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 24—93.

Nestor I., *Formarea poporului român*, în *Istoria poporului român* publicată sub redacția acad. A. Oșetea, Ed. Științifică, București 1970, p. 91—114.

Ștefan, Gheorghe, *Formarea poporului român și a limbii sale*, București, Ed. Politică, 1973.

Teodoru D., *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Ed. Junimea, Iași, 1979.

Toropu O., *Romanitatea tîrzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1978.

RADU-ȘTEFAN CIOBANU

**TRECEREA DE LA ECONOMIA NATURALĂ
LA ECONOMIA DE SCHIMB.
FORMAREA ȘI DEZVOLTAREA ORAȘELOR**
(Clasa a XI-a)

I. *Premisele despărțirii meșteșugurilor de agricultură și ale formării orașelor medievale.*

- a) Progresele realizate, în secolele IX—XI, în dezvoltarea meșteșugurilor domaniale și în agricultură¹.
- b) Intensificarea corespunzătoare a comerțului intern și extern.
- c) Creșterea populației și a nevoilor de consum.²
- d) Europa și { stăvilirea ultimelor migrații spre apusul Europei³.
diminuarea luptelor anarhice feudale.

II. *Formarea orașelor medievale ca centre meșteșugărești și comerciale :*

- a) Despărțirea meșteșugurilor de agricultură — o primă diviziune socială a muncii în evul mediu — un proces treptat și îndelungat⁴.
- b) Meșteșugarii, o pătură socială nouă, iar producția meșteșugărească, o producție de marfă ;
- c) Apariția de noi orașe — în locuri favorabile practicării meșteșugurilor și desfacerii mărfurilor⁵ — și renașterea economică a orașelor vechi⁶. Exemple în Europa, Asia, nordul Africii.
- d) Apariția negustorilor locali — un pas nou în diviziunea socială a muncii — și formarea pieței interne ; orașele medievale deveneau centre meșteșugărești și comerciale, făcându-se separarea orașului de sat⁷.

III. *Organizarea meșteșugarilor și a negustorilor.*

- a) Organizarea meșteșugarilor : breslele⁸ — organizații meșteșugărești corporative, care produc pentru cercuri mai largi și chiar pentru piețe mai îndepărtate ; statutul breslelor și conducerea lor. Atelierele meșteșugăresc breslaș, un atelier de mică producție individuală⁹.
- b) Organizarea negustorilor : — ghilde, în Europa ; scopul lor.
— han, în China [asociații meșteșugărești
— za, în Japonia { și comerciale.
- c) Scopul gildelor.

IV. *Organizarea și dezvoltarea orașelor medievale, ca centre meșteșugărești și comerciale ; ligile :*

- a) La început — dependente de seniorul feudal, laic sau ecleziastic, pe domeniul căruia s-au format ; plăteau rentă ca și iobagii.

- b) Lupta orașelor pentru autonomie,¹⁰ „pentru a face comună“ ; orășenii cereau : — recunoașterea calității lor de oameni liberi ;
 — anularea obligațiilor de rentă feudală ;
 — îngrădirea taxelor pentru practicarea meșteșugurilor și comerțului, a vămilor ;
 — dreptul de autoguvernare.

Lupta împotriva seniorului feudal a îmbrăcat forme diferite, de la cumpărarea cu bani a „cărții de libertăți“, pînă la lupta cu arma în mîină.

c) Organizarea și conducerea orașelor autonome :

- Consiliul comunal sau Sfatul orășenesc { primarul
 pîrgarii
- Centumviratul (un Sfat mai larg).
- Aveau justiție, miliție, armată, monedă proprie.

d) Aspectul și populația orașelor medievale ;¹¹ aspect de burg, de oraș înghesuit între zidurile sale.

- e) Ligile (asociațiile) orășenești și contribuția lor la dezvoltarea comerțului¹². — Liga lombardă : Milano.
 — Liga teutonică : Hansa ; Lübeck.
 — Liga renană : Köln.
 — Liga suabă : Augsburg.

V. *Deștrămarea economiei naturale și dezvoltarea economiei de schimb.*

Cauze :

- a) Antrenarea domeniilor feudale și a gospodăriilor țărănești în economia de schimb.
- b) Lărgirea pieții interne și formarea pieții externe.
- c) Lărgirea continuă a relațiilor marfă — bani ; rolul târgurilor săptămînale ; al bilciurilor¹³ (iarmaroace) ; apariția zarafilor, a capitalului cămătăresc și a băncilor¹⁴.
- d) Înființarea primelor manufacturi dispersate și centralizate în { — Florența
 — Flandra { textile
 — Anglia

Producția manufacturieră, ca primă formă de producție capitalistă¹⁵.

VI. *Concluzie : rolul progresist al orașelor — „floarea cea mai frumoasă a evului mediu“¹⁶ — în dezvoltarea societății medievale.*

- Au contribuit la dezvoltarea economică prin impulsul dat producției și schimbului de mărfuri, la formarea pieții interne ;
- Prin formarea pieții interne și sprijinul dat regalității împotriva feudalilor au favorizat centralizarea statală ;
- Orașele au creat instituții noi, superioare, municipale (republici) și au contribuit la dezvoltarea școlilor, a culturii și artei.

Comentariu istoric

1) Ne vom referi la perfecționarea tehnicii și dezvoltarea deprinderilor meșteșugărești mai ales în domeniul metalurgiei, textilelor și construcțiilor, ceea ce favorizează specializarea meșteșugarilor. Încă în epoca carolingiană „Capitularul despre domenii” înșiră, în art. 45, „feluriți meșteri..., precum și alți meșteri pe care este prea lung a-i enumera”.

În domeniul agricol, cele cunoscute de elevi din lecția precedentă.

2) În secolele V—VII, anumite zone ale Europei au cunoscut un recul însemnat în plan demografic. Pe teritoriul Galliei antice, spre exemplu, la sfârșitul dominației Imperiului Roman se estimează 6 mil. de locuitori, după invazii — 3, la mijlocul secolului al IX-lea — 5 mil. Situația a fost apoi depășită, veacurile XI—XIII marcând un avânt în Europa și, în general, în lume (evaluare, în mil. de suflete).

În secolele XI—XIII, același proces are loc, după cum o atestă izvoarele, și în ținuturile românești.

3) Este vorba de migrațiile întreprinse peste Europa apuseană de către normanzi, unguri și arabi.

4) Deosebim, în procesul separării meșteșugurilor de agricultură, două stadii. Un prim stadiu, atunci când meșteșugarul produce la comanda consumatorului, când materia primă putea aparține consumatorului sau meșterului, plata făcându-se fie în produse, fie în bani. Această formă a producției meșteșugărești a existat, atât în orașe, cât și la sate. Dar, deși meșterul lucra după comandă, în acest stadiu nu poate fi vorba de o producție de marfă fiindcă produsul muncii nu se aducea pe piață.

Stadiul următor este atunci când meșterul, dezvoltându-și atelierul, aduce produsele pe piață. Meșteșugarul care se ocupa cu producția obiectelor meșteșugărești nu ar fi putut exista dacă nu s-ar fi adresat pieții și nu ar fi obținut acolo, în schimbul produselor sale, produsele agricole de care avea nevoie. Producând pentru piață, meșteșugarul devenea un producător de mărfuri. Separarea meșteșugarilor de agricultură a însemnat nașterea producției de mărfuri și a relațiilor de piață, apariția schimbului dintre oraș și sat.

5) Părăsirea domeniilor feudale de către țărani-meșteșugari a fost determinată de faptul că separarea meșteșugului de agricultură în cadrul domeniului nu era completă, iar posibilitățile de aprovizionare cu materie primă și desfacerea produselor erau reduse; dar mai ales, progresul meșteșugarilor pe domenii era frânat de starea de șerbie a meșterului, de dependența față de feudal cărui îi plătea rentă în muncă, produse, bani, care-l împiedicau în practicarea meseriei și îi răpeau o parte însemnată din produsul muncii sale. Fugind și așezându-se în orașe noi, separarea meșteșugurilor de agricultură se înfăptuiește și în afara domeniilor.

6) În orașele vechi, centre administrative, militare sau religioase, noii veniți — meșteșugarii, negustorii, țărani — se așezau nu în interiorul vechiului centru, unde spațiul era restrâns, ci „în jos de oraș”, „suburbe”, de unde denumirea de *suburbium* „în afară de oraș”, *foris burgum*, de unde terme-

nul de *faubourg* „cartier mărginaș“, „mahala“, „suburbie“. Cu timpul însă și suburbiile au fost înconjurate cu ziduri, (cazul orașelor Köln, Bruges etc.)

7) Alături de meșteșugari și negustori, în orașele nou formate s-au stabilit și țărani, șerbi sau liberi, fără calificare, îndeplinind munci de că-răuși, luntrași, hamali, hangii, clerici, ostași. Cu toată componența pestriță a populației unui oraș, populația de bază o constituiau meșteșugarii și negustorii; de aceea așezarea căpăta un caracter de centru meșteșugăresc și comercial. În felul acesta orașul se separa de sat — „cea mai mare diviziune a muncii materiale și spirituale“ în condițiile existenței proprietății private, după cum scrie Marx.

K. Marx și Fr. Engels relevă rolul șerbilor în formarea noilor orașe scriind că: „în orașele care n-au rămas moștenire evului mediu de la istoria anterioară, ele s-au constituit din șerbii eliberați, munca specifică a fiecăruia fiind singura lui proprietate, cu excepția micului capital pe care-l aducea cu sine și care consta aproape exclusiv din cele mai necesare unelte meșteșugărești, ...un capital natural“.

8) K. Marx și Fr. Engels explică astfel cauzele unirii meșteșugarilor în bresle: „Concurența șerbilor care veneau neconținut spre oraș, războiul neîn-cetat dus de sat împotriva orașului și, de aici necesitatea unei forțe militare orașenești organizate, legătura pe care o constituia proprietatea comună asupra unei anumite munci, necesitatea unor clădiri comune pentru vânzarea mărfu-rilor, într-un timp în care meseriași erau totodată negustori și — implicit, neadmiterea celor neautorizați în aceste clădiri, opoziția de interese dintre diferitele meserii, necesitatea de a proteja munca învățată cu trudă și orga-nizarea feudală a întregii țări — toate acestea au fost cauzele unirii în bresle a lucrătorilor din fiecare meserie“.

9) Meseriași uniți în bresle erau producători direcți. Fiecare dintre ei lucra în propriul său atelier, cu propriile sale unelte și cu materia sa primă. El era legat de aceste mijloace de producție — după expresia lui Marx „ca melcul de casa lui“. În atelierul meșteșugăresc aproape nu era o diviziune a muncii. Fiecare lucrător trebuia să fie priceput într-o serie întregă de munci. Trebuia să știe să facă tot ce se putea face cu uneltele sale, iar calfa care voia să devină meșter trebuia să cunoască în întregime meseria sa. De aceea, producția unui meșter medieval se apropie de producția artistică.

10) Pentru a duce cu succes lupta, orașenii se uneau între ei formînd asociații numite „comune“ — zice Marx — „pentru a-și apăra pielea împo-triva feudalilor de la țară.“ De aceea orașul devenit autonom se numea și el „comună“.

11) Numărul locuitorilor unui oraș medieval era redus: între 1000 și 5000. Numai cele mai mari din ele atingeau cîteva zeci de mii de locuitori, de *bürgeri*, termen derivat din germanul *Burg*, „oraș“; desemna pe toți orașenii. De aci vine termenul francez medieval *bourgeois* „burghez“, „orașean“.

Cu timpul, pe măsura înfloririi economice a orașelor, populația lor se stratifică. S-a format, pe de o parte, o pătură de meșteșugari și negustori bogați, iar pe de altă parte masa plebei orașenești, din care făceau parte calfele, ucenicii, zilierii, meșteșugarii ruinați și restul sărăcimii orașului. În

aceste condiții cuvîntul „Bürger“ și-a pierdut semnificația sa amplă și a căpătat un sens nou. Începură să se numească „bürgeri“ numai orașenii bogați din care s-a format ulterior „burghezia“. Marx și Engels scriu în *Manifestul Partidului Comunist* că „Din iobagii evului mediu ieșiră tîrgoveții primelor tîrguri ; din acești tîrgoveți se dezvoltaseră primele elemente ale burgheziei“.

12) Ligile au contribuit la dezvoltarea comerțului extern, pe marile drumuri maritime și de uscat ale continentului. Hansa, care reunea 80 de orașe nu numai din Germania (Lübeck, Hamburg, Bremen), ci și din Belgia (Bruges), din Anglia (Londra), din Scandinavia (Bergen), din Rusia (Novgorodul), deservea comerțul dintre Europa vestică și cea răsăriteană, din Anglia și pînă în Rusia, pe Marea Nordului și Marea Baltică „...Confederația hanseatică scosese întreaga Germanie de nord din barbaria medievală“, va scrie Engels în *Istoria Războiului țărănesc german*. Liga renană, cu sediul la Köln, organiza comerțul pe Rin, între Germania și Franța sudică și Italia nordică. La rîndul ei, liga suabă va mijloci schimburile dintre Germania și Italia prin trecătoarea Brennero, mărfurile Europei nordice și vestice fiind preluate de către orașele ligii lombarde și apoi de venețieni și genovezi. Orașul Augsburg era marele antrepozit pentru mătăsurile italiene, pentru mirodeniile din India și pentru toate produsele Orientului. Drumul maritim mediteranean era controlat, la început, de către negustorii bizantini și arabi, iar mai apoi de venețieni și genovezi. Drumul maritim baltic era legat cu cel mediteranean prin „Marele drum de la varegi la greci“, pe Nipru, pînă-n Crimeea la Caffa și de aci la Constantinople. Acestui drum își datoresc înflorirea lor orașele Novgorod și Kiev. Oraș mare și bogat, Novgorodul avea străzile pavate cu lemn încă din secolul al XI-lea, o conductă de apă, prin țevi de lemn, una din cele mai vechi conducte ale Europei medievale. Kievul a fost, de asemenea, un centru meșteșugăresc și comercial, care uimea pe contemporani prin splendoarea sa, socotit fiind rivalul Constantinoplei. La începutul secolului al XI-lea erau în Kiev 8 piețe.

Paralel cu cele două drumuri maritime, cel nordic și cel sudic, un drum de uscat străbătea Europa de la vest la est, de la Paris la Köln, Leipzig, Viena sau Praga, Budapesta, Oradea, Brașov sau Sibiu și de aci la Brăila și Caffa sau la Constantinople. Un asemenea drum străbătea Peninsula Balcanică de la Dubrovnic la Turnu Severin, Slatina, Brăila, Caffa. Legate de aceste drumuri comerciale au înflorit orașele țării noastre : Suceava, Siret, Baia, Chilia, Brăila, Cîmpulung, Tîrgoviște, Tîrgșor, Giurgiu, Sibiu, Brașov, Mediaș, Sighișoara etc.

13) La renumitele tîrguri din Champagne participau negustori din toate țările cu mărfuri din cele mai variate. Negustorii italieni aduceau la bilci mărfuri orientale ca mătase, țesături de bumbac, giuvaeruri și alte obiecte de lux, precum și mirodenii. Negustorii flamanzi și florentini aduceau postavuri frumos țesute. Cei din Germania, țesături de in ; cei din Cehia, postav, piei și obiecte de metal, iar negustorii din Anglia, lînă, plumb, cositor și fier.

14) Termenul derivă din italianul „banca“, masa pe care zarafii făceau schimbul banilor. Zarafii se ocupau și cu transferul de bani, din care

au luat naștere operațiile de credit, operații de care este strâns legată cămătăria.

15) Manufactura lua locul atelierului meșteșugăresc în condițiile specializării tot mai accentuate între bresle și chiar între orașe, a creșterii populației și a nevoilor de produse cerute de piețele tot mai numeroase, ca și a înmulțirii posibilităților de schimb. Munca se făcea tot cu mâna, dar după principiul diviziunii muncii între toți lucrătorii atelierului. Marx și Engels subliniau: „Organizarea feudală sau corporativă a industriei nu mai era îndestulătoare pentru cererile crescînde ale noilor piețe (mai ales după descoperirile geografice). Manufactura îi luă locul. Breslașii fură înălțurați de către clasa de mijloc industrială; diviziunea muncii între diferitele corporații dispăru în fața diviziunii muncii înăuntrul fiecărui atelier“. Mai mult, patronul nu mai lua parte activă la procesul de producție: era capitalist.

16) K. Marx apreciază orașele medievale ca fiind „floarea cea mai frumoasă a evului mediu“, pentru ca Engels să explice concret în ce constă frumusețea acestei flori: „Țirgoveții ajunseseră clasa care întruchipa dezvoltarea producției și schimbului, a culturii și a instituțiilor sociale și politice“.

Comentariu metodic

Programa clasei a XI-a prevede la liceele de filologie-istorie (50 de ore pe an) un număr de 3 ore pentru „Viața economică în orînduirea feudală“. Într-o primă lecție este recomandabil să se parcurgă: caracterul forțelor de producție; formele de proprietate; agricultura — baza producției în feudalism. Următoarele lecții pot fi utilizate pentru problemele planului de față: a doua lecție a temei — problemele I—III; cea de-a treia — problemele IV—VI.

La toate celelalte tipuri de licee, programa (25 de ore pe an) stabilește pentru întreaga temă „Viața economică în orînduirea feudală“ o singură oră, cea mai mare parte a lecției urmînd a fi, în acest caz, rezervată pentru problematica planului de față. Sugestiile metodice subsecvente se referă cu precădere la liceele de filologie-istorie. Se pot totuși prelua de aici cîteva elemente esențiale și pentru aplicarea programei de 25 de ore anual.

Tema aceasta este legată prin multe verigi de lecțiile precedente și — totodată — întinde punți spre lecțiile viitoare, ușurînd însușirea de noi cunoștințe. Cuprinde multe probleme studiate la lecțiile de economie politică, socialism științific, geografie, istoria patriei, fapt ce permite colaborarea interdisciplinară și includerea istoriei noastre în istoria universală, în vederea educării patriotice. De aceea, socotesc că metoda cea mai potrivită este metoda activă, dialogul permanent al profesorului cu clasa, insistîndu-se asupra cauzalității și urmărilor fenomenelor și evenimentelor care au determinat trecerea de la economia naturală la cea de schimb. Se va releva legătura permanentă și interdependența dintre diferitele probleme, ridicate de formarea și dezvoltarea orașelor medievale, de rolul progresist ju-

cat de ele în dezvoltarea societății evului mediu. Metoda conversației va fi îmbinată cu demonstrația la hartă, învățarea prin descoperire și chiar prin crearea de situații problemă.

Trecerea de la lecția veche la cea nouă se va face prin verificarea cunoștințelor elevilor asupra lecției vechi („Proprietatea feudală. Agricultură, baza producției în feudalism“), cele două lecții întrepătrunzându-se. După ce elevii vor arăta care au fost progresele realizate în agricultură și în meșteșugurile domaniale în sec. IX—XI, vom conchide că ele au creat premisele pentru trecerea de la economia naturală la economia de schimb, proces treptat, început prin separarea meșteșugurilor de agricultură. În desfășurarea lecției, vom apela și la metoda învățării prin descoperire. Întrebând: care era situația țaranului-meșteșugar de pe domeniu? ce fel de relații erau între el și feudal?, elevii vor descoperi și formula cauzele fugii de pe domenii și stabilirea meseriașilor domaniale în locuri, favorabile practicării meșteșugurilor și desfacerii produselor. La fel, numind orașe nou formate și arătându-le pe hartă, ei înșiși vor descoperi de ce locul respectiv era favorabil. Pentru demonstrația la hartă, ne vom folosi de harta lumii sau Eurasiei; din *Atlasul istoric*, harta nr. 44 pentru Europa și harta nr. 55 pentru Asia.

Putem crea și situații-problemă. De exemplu: de ce orașele moștenite de la antichitate nu mai erau centre economice? de ce, în condițiile dezvoltării meșteșugurilor și comerțului, șerbii fugiți s-au stabilit în orașe vechi ca Paris, Colonia, Londra etc.? Elevii vor ezita, dar vor rezolva totuși problema, arătând că orașele respective: se găsesc pe căi fluviale; pot folosi pentru apărare fortificațiile existente; exista deja o clientelă, constituită din familiile personalului administrativ, religios sau militar al orașului respectiv. O altă problemă: dacă orașele amintite preexistau, noi veniții meseriași unde s-au așezat? Până la urmă vom primi răspunsul convenit: la marginea, la periferia orașului. Astfel, sub îndrumarea noastră elevii vor afla originea termenului de suburbie, din *suburbium* „în afară de oraș“, sau *foris burgum*, de unde *faubourg*, termeni pe care elevii îi vor reîntâlni în epoca modernă.

Putem folosi unele lecturi privitoare la formarea orașelor (cum ar fi Bruges), fragmente din statute de breaslă, acte de privilegii, descrieri ale aspectului orașelor medievale (cum ar fi Sibiu), aflate în volumul *Orașul medieval. Culegere de texte*.

Propun, ca demonstrație la hartă, marcarea pe harta fizică a Europei a principalelor drumuri comerciale și a orașelor mai importante ale vremii. Cu un șnur albastru, fixat cu ace, vom marca drumul maritim din M. Nordului și M. Baltică, de la Londra la Novgorod, iar orașele Londra, Bruges, Bremen, Bergen, Lübeck, Novgorod le vom însemna cu pătrățele mici de carton. La fel, tot cu șnur albastru, marcăm drumul maritim mediteranean, din Spania și până în estul Mării Mediterane, și orașele Barcelona, Veneția, Genova, Alexandria, Antiohia, Constantinople, Caffa în Crimeia, iar la gurile Dunării — Chilia și Cetatea Albă. Marcăm apoi, cu șnur galben, drumul continental ce leagă Europa apuseană cu cea centrală, estică și cu Orientul apropiat, marcând și orașele Paris, Colonia, Leipzig, Viena, Praga, Budapesta, Oradea, Brașov, Sibiu, Brăila, Caffa sau pe la Cîmpulung, la Giurgiu și Con-

stantinopole. Cu șnur roșu, vom marca drumul care leagă în vest drumul maritim nordic cu cel sudic pe Rin, pînă-n sudul Franței și orașele respective — cu Köln; orașele ligii suabe: Augsburg și Nürnberg, care mijloceau schimbul prin trecătoarea Brennero cu orașele lombarde în frunte cu Milanul. Cu șnur verde, vom marca „Marele drum de la varegi la greci” din estul Europei, de la Novgorod la Kiev, Caffa și apoi spre Constantinopole. Sau de la Lemberg (Lwow), pe Siret (drumul moldovenesc), la Brăila, Constantinopole, legînd orașele Suceava, Siret, Baia, cu Brăila, Chilia, Caffa.

Această demonstrație la hartă se poate face, eventual, la sfîrșitul orei, ca fixare a cunoștințelor; sau în ora următoare, la verificarea cunoștințelor a 1—2 elevi, care vor fi apoi notați.

Nu vom insista în lecția aceasta asupra luptelor de emancipare a orașelor de sub autoritatea feudalilor, mai ales asupra formelor de luptă; nici asupra raporturilor dintre orașe și regalitate, deoarece problema este obiectul unei lecții viitoare. Se recomandă folosirea diapozitivelor cu aspecte din atelierele meșteșugărești, stampe de orașe etc.

Concluzia la această lecție se va referi la rolul progresist al orașelor medievale. El poate fi precizat de către elevi, antrenanți de către profesori prin întrebarea: K. Marx a apreciat orașele ca „cea mai frumoasă floare a evului mediu.” De ce?

BIBLIOGRAFIE

- K. Marx, Fr. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Editura P.C.R., 1947, p. 30—31.
 K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 21, Editura politică, 1965, p. 391.
 K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. III, Editura politică, 1957, p. 377, 715.
 K. Marx, Fr. Engels, *Ideologia germană*, Editura politică, București, 1956, p. 28—52.
 Fr. Engels, *Războiul țărănesc german*, Editura P.C.R., 1950, p. 25—26.
Istoria universală, vol. III, Editura științifică, București, 1960, p. 305—316.
 R. Manolescu, *Prelegeri de istorie universală medie*, fasc. III, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1970, p. 47—64.
 R. Manolescu, *Societatea feudală în Europa apuseană*, Editura științifică, București, 1974, p. 78—79.
Orașul medieval. Culegere de texte, coord. R. Manolescu, București, 1976 (Universitatea București).

ION NICOARA

LUPTA DE CLASĂ ÎN ORÎNDUIREA FEUDALĂ (CLASA A XI-A)

A. — *Lupta antifeudală a țărănimii*

- 1) *Obiective* — lupta împotriva aservirii
— lupta pentru îndepărtarea dependenței feudale și a obligațiilor impuse de nobili¹
— elaborarea unor programe antifeudale²
- 2) *Forme* — refuzul de a îndeplini sarcinile feudale³
— fuga de pe moșie⁴
— haiducia
— răscoalele⁵
- Jacqueria⁷
— răscoala condusă de Wat Tyler⁸
- marile răscoale din sec. XIV⁶
- războiul husit⁹
răscoala de la Bobilna¹⁰
războiul țărănesc de sub conducerea lui Gh. Doja
- 3) *Importanța* — reprezintă conținutul principal al luptei de clasă în feudalism
— a avut un rol progresist, deși nu a dus la înlăturarea relațiilor feudale

B. *Lupta de clasă la orașe*

a) *Mișcarea comunală*¹¹

- 1) *Baza socială* meșteșugari și negustori¹²
— mica nobilime și clerul sărac
- 2) *Obiective* — desființarea servituților feudale
— dreptul de autoadministrare
- 3) *Forme* — răscumpărare
— răscoale
— lupta de stradă
- 4) *Înfăptuiri* — dobândirea chartelor de libertăți¹³
— autonomie generală sau parțială
— organizare proprie

b) *Lupta de clasă în interiorul orașelor*

- între patriciat și conducerea breslelor
- între patriciat și păturile orașenești sărace
- pentru îngrădirea puterii regale¹⁴
- răscoalele muncitorilor salariați din manufacturi¹⁵

Comentariu istoric

1. — Încă din feudalismul timpuriu, procesul aservirii țărănimii libere, precum și exploatarea țărănimii dependente au generat variate forme ale luptei de clasă a maselor rurale. În epocă, cele mai violente mișcări anti-feudale se datorau țăranilor de curînd aserviți. Intrarea în șerbie însemna pentru aceștia pierderea condiției de mici proprietari funciari și acceptarea tuturor consecințelor servituții personale.

2. — În primele secole ale feudalismului dezvoltat, șerbia apasă asupra mării majorități a țărănimii dependente, în Europa apuseană și centrală. Maturizarea relațiilor feudale, însoțită de creșterea considerabilă a exploatării, s-a făcut — în mod egal — resimțită pe domeniile feudalilor laici și ecleziastici, în Cehia de pildă biserica romano-catolică fiind cel mai mare proprietar funciar al țării.

Pentru o serie de popoare din centrul și sud-estul continentului european, exploatarea feudală s-a împletit cu vicisitudinile dominației străine.

Pe o vastă arie teritorială, creșterea exploatării feudale se corelează cu periodice stări de destabilizare internă, datorate fie anarhiei politice interne, fie atacurilor popoarelor migratoare. De pildă, în sec. XII—XIII, legați de pământ, țăranii erau obligați să încredințeze statului sau feudalilor 20—50% din recolte, cu tendințe de creștere pînă la 70%. Față de stat, se achitau 100 de impozite diferite.

Programele antif feudale, formulate de marile răscoale, reprezintă răspunsul, dat clasei și statului feudal, de masele țărănești, exasperate de exploatare.

3. — Sub această înfățișare se prezintă foarte variate acțiuni anti-feudale, mărturiile vremii și registrele judiciare domaniale menționînd adesea, mai cu seamă în feudalismul dezvoltat, îndeplinirea necorespunzătoare sau neîndeplinirea prestațiilor în muncă, nesupunerea la plata redevențelor în produse și în bani, nerespectarea monopolurilor senioriale, folosirea pădurilor și pășunilor rezervei feudale fără încuviințarea seniorilor.

O altă cale de atac împotriva exploatării feudale, în marginile justiției medievale, o constituie încercarea, cel mai adesea nereușită, de a obține eliberarea din șerbie și de a reduce sarcinile feudale prin procesele intentate stăpînilor feudali.

4. — Fugarii aveau la îndemîină două posibilități: a) să se instaleze în ținuturile de colonizare, unde stăpînii feudali erau dispuși să le acorde temporar condiții de muncă mai avantajoase sau b) în orașe, unde — din-

colo de o anumită perioadă de timp, în marginile căreia puteau fi revendicați și găsiți — deveneau juridicește oameni liberi.

5. — Formele de manifestare ale răscoalelor țărănești au variat, în raport cu stadiul de dezvoltare al societății feudale și cu complexul condițiilor istorice, în care se desfășurau. Mișcările insuficient organizate, izolate provincial și incapabile să formuleze un program în sensul progresului social, au fost relativ rapid zdrobite de forța de represie a unei orînduirii, aflate în plină ascensiune. Este, între altele, cazul răscoalelor țărănești saxone, desfășurate în prima jumătate a sec. IX, ca o consecință directă a cuceririi carolingiene. Șerbirea țărănimii libere și catolicizarea forțată au fost cauzele răzvrătirii, care-și propunea ca obiective lichidarea orînduirii feudale, înlăturarea creștinismului și restabilirea vechilor rînduiești gentile, precum și a credințelor păgîne.

Mult mai bine organizate, răscoalele țărănești desfășurate în China (874—884), Imperiul bizantin (sec. IX) și Imperiul bulgar al Asăneștilor (sec. XIII) au concentrat în lupta antifeudală mari armate populare, ce n-au putut fi învinse decît cu sprijinul forțelor intervenționiste străine.

6. — Secolul al XIV-lea reprezintă o epocă de intensificare a frământărilor sociale atît în mediu rural, cît și în cel urban. Inechitabila stăpînire a pămîntului, aflat aproape în întregime în stăpînirea marilor feudali, precum și presiunea demografică din primele decenii ale secolului au agravat setea de pămînt a țărănilor. Marea epidemie de ciumă din anii 1348—1349 a avut grave repercusiuni demografice și sociale. Calamitățile războiului de 100 de ani au făcut să crească fiscalitatea statului și, implicit, împilarea maselor țărănești, avînd drept consecințe imediate creșterea rezistenței antif feudale a maselor. Agravarea contradicțiilor sociale în mediul urban explică de ce mișcările țărănești s-au desfășurat adesea în strînsă legătură cu cele orașenești.

7. — În condiții care puseseră în evidență incapacitatea militară și politică a suveranului și a clasei dominante, Franța suferind înfrîngerii umilitoare, repetate invazii și pustiiri, marii feudali fac să crească obligațiile bănești ale țărănimii domaniale, spre a continua războiul (și pînă atunci purtat cu atîta lipsă de pricepere), precum și spre a elibera din captivitate pe regele Ioan cel Bun.

Agravarea exploatării feudale și a fiscalității, jafurile bandelor de mercenari, precum și profunda criză militară și politică, în care se găsea autoritatea de stat în absența suveranului, au cristalizat rapid o puternică mișcare socială, cuprinzînd în egală măsură țărănimea împilată și pe orașeni.

Izbucnită într-o regiune întinsă, avînd în centru capitala țării, Jacquesia, organizată inițial în cete armate, își strînge trupele în tabăra întărită de Ia Mello, la 3—4 iunie 1358, unde s-au adunat în jur de 6.000 de țărani; sub conducerea lui Guillaume Cale. Răsculații își propuneau desființarea rînduieștilor feudale și suprimarea fizică a nobilimii. Căutînd aliați, țărăni i-au găsit în rîndurile orașenilor săraci, patriciatul refuzînd să se alăture mișcării. Fără a încheia o alianță cu țărăni răsculați, Etienne Marcel a trimis un detașament de parizieni în sprijinul armatei țărănești. Lipsiți de

conducător (Guillaume Cale fusese capturat printr-un vicieșug de nobili), țărani au fost înfrinți, mulți fiind masacrați după victoria feudalilor chiar pe locul bătăliei. Represiunea nobiliară se va prelungi pînă la 10 august 1359, răstimp în care au fost uciși 20.000 de țărani „cu o cruzime și o neomenie, cum n-au făptuit nici vandalii, nici sarazinii”.

8. — De partea cealaltă a Mării Mînecii, în Anglia, creșterea exploatarei feudale a fost însoțită de sporirea presiunii fiscale, reaua cîrmuire și abuzurile administrației. Și aici continuarea războiului cu Franța a sporit fiscalitatea, numai între anii 1377—1381 valoarea contribuțiilor bănești solicitate populației ridicîndu-se la enorma sumă de 220.000 de lire sterline, „cheltuite rău și cu înșelăciune, spre marea sărăcire a poporului”.

Începută în sud-estul Angliei ca o revoltă împotriva modului abuziv în care era încasată capitația, răscoala s-a întins rapid în comitatele Essex și Kent, unde au fost atacate numeroase domenii, aparținînd slujbașilor regali, însărcinați cu stabilirea și stringerea impozitelor. Încă din această fază, în fruntea răsculaților din Kent se afirmă Wat Tyler, un meseriaș participant la campaniile din Franța. După cucerirea orașului Canterbury, răsculații se îndreaptă spre Londra. Desființarea șerbiei și a impozitelor, precum și lichidarea feudalității laice și ecleziastice, deposedarea bisericii de averi și simplificarea organizării ei reprezintă programul mișcării. Cu sprijinul sărăcimii, țărani pătrund în Londra, stăpînind-o efectiv trei zile (13—15 iunie 1381). Suprimarea lui Wat Tyler lipsi pe țărani de conducător, aceștia risipindu-se fără a mai încerca confruntarea cu trupele regale, considerabil superioare.

9. — Referindu-se la caracterul complex al mișcării husite (social, național, religios), Marx și Engels au caracterizat-o drept „un război țărănesc național ceh, cu un înveliș religios, împotriva nobilimii germane și a puterii supreme a împăratului german”. În condiții în care biserica romano-catolică era cel mai mare proprietar funciar și un nemilos exploatare feudal, era firesc ca lupta antifeudală să se îndrepte mai întîi împotriva sa.

Purtătorul de cuvînt al puternicei mișcări anticlericale din Cehia de la începutul sec. al XV-lea a fost Jan Hus. Este larg acreditată ideea că învățătura sa a avut un caracter reformator. Transformarea husitismului într-o mișcare revoluționară a maselor, avînd drept principal scop răsturnarea orînduirii feudale, s-a produs în perioada ce a urmat sfîrșitului său tragic.

10. — Răscoala țăranilor români, secui, sași din Transilvania împotriva împilării feudale, desfășurate în cursul anilor 1437—1438, reprezintă un moment remarcabil în istoria luptei antif feudale. Desfășurată pe o întinsă arie teritorială în partea centrală a Transilvaniei, dezvoltîndu-se succesiv în trei faze principale, răzvrătirea va dura aproape un an, pentru înfrîngerea ei fiind necesare coalizarea celor trei „națiuni” privilegiate din Transilvania și importante efective militare. Scopul urmărit de răsculați era ocuparea întregii țări și instalarea unei „puteri populare”, „desființarea șerbiei și instituirea unei noi libertăți”, adică modificarea raporturilor feudale în esența lor și statornicirea altor rînduiri social-politice.

După o cunoscută formulare, aparținând lui Marx și Engels, țărănimea medievală nu putea „să prezinte interesele ei ca interese comune ale tuturor membrilor societății” și nu putea lua conducerea în lupta tuturor asupriților împotriva puterii de clasă a marilor feudali, ceea ce explică și înfrângerea acestei răscoale.

11. — Desfășurată în sec. XI—XII, mișcarea comunală are ca scop să asigure condițiile necesare dezvoltării nestinjenite a forțelor de producție și a activităților economice, desfășurate de noile populații urbane. Ea nu urmărește lichidarea raporturilor sociale în ființă, ci integrarea cât mai favorabilă a noilor categorii de locuitori în cadrul dat al societății feudale.

Inițial ostilă mișcării de emancipare a orașelor, clasa dominantă își va nuanța treptat atitudinea. Marii seniori laici i se vor arăta finalmente favorabili, sperînd să o folosească în scopul întăririi propriei lor autorități, în vreme ce puterea monarhică va uza de orașe în efortul său de centralizare statală. Rezistența cea mai puternică va veni din partea feudalității ecleziastice, ceea ce explică de ce cele mai violente episoade ale mișcării comunale se vor desfășura în orașele stăpînite de aceștia.

12. — În nordul continentului conducerea aparține negustorilor bogați, în vreme ce în sud pătura micii nobilimi își va asuma această responsabilitate.

13. — Cea mai veche chartă de libertăți este cea de la Huy (depinzînd de Imperiul german) din 1066, în timp ce comuna de la Le Mans (1070) este prima proclamată în Franța. La Laon, regele Franței sfîrșește prin a acorda o chartă (de privilegii), după ce reprimase sîngeros răscoala anti-episcopală din 1122.

În Italia, organizarea comunală se întîlnește pentru prima oară la Pisa și Lucca, în 1080—1085. Deși întîmpină în tot cursul sec. XII o rezistență puternică în afirmarea tendințelor lor de libertate, unele orașe germane, între care Lübeckul, vor obține încă în vremea împăratului Frederic Barbă roșie o chartă de privilegii (19 sept. 1188), reînnoită de Frederic al II-lea la 1226.

14. — Înfrîngerea de la Poitiers a agravat criza societății feudale franceze. Ostilitatea generală față de cercurile conducătoare de la Curte se reflectă în Marea ordonanță din martie (1357), elaborată de Statele generale din Nord, la inițiativa deputaților orașelor, îndeosebi ai celor din Paris, conduși de staroștele negustorilor Etienne Marcel. Larg program de reforme, Marea ordonanță, care din păcate n-a fost niciodată aplicată, încearcă să înstăureze tutela Stărilor generale asupra regalității, aflate în criză.

Mișcarea orașenilor parizieni se dezvoltă hotărît în cursul anului 1358, după fuga din capitală a Delfinului. Instalat la Compiègne, acesta pregătește recucerirea Parisului, cu sprijinul clerului și nobilimii. După ce ratează alianța cu țărănimea, răscolată în nordul Franței, E. Marcel cheamă în sprijin pe regele Navarei și pe englezi, soluție impusă de împrejurări, dar care indignă pe parizieni. La 31 iulie 1358, E. Marcel muri într-o luptă de stradă, 2 zile mai târziu Delfinul recuceri capitala.

15. — Primele mișcări ale precursorilor proletariatului s-au desfășurat la Siena (1371) și Florența (1378), animatorii lor fiind în principal muncitorii textiliști. Descrierile contemporane insistă asupra dorinței răsculaților de a crea o nouă ierarhie politică, în cadrul căreia reprezentanții lor să exercite conducerea cetăților.

La Florența, ciompii — aliați cu „populo minuto“, membrii breslelor minore — vor impune în funcția de gonfalonier al dreptății pe Michele din Lando și vor obține o reprezentare preponderentă în Signorie. Conflictele dintre ciompi — „poporul mărunț“ și „poporul gras“, în ce privește exercitarea puterii, sfârșiră prin constituirea, cu complicitatea lui Michele din Lando, a unei alianțe între membrii breslelor împotriva dăracitorilor de lână. Rămăși singuri, ciompii fură înfrinți într-o ciocnire armată, reprezentanții lor fiind ulterior alungați din Signorie.

Comentariu metodic

Lecția poate fi predată într-o oră sau două, în funcție de planificare și posibilități.

Ni se pare deosebit de important ca, în predare, profesorul să urmărească cu claritate problematica temei mai sus expusă, punând în evidență înfățișările multiple și de o mare complexitate, pe care le-a îmbrăcat lupta de clasă în evul mediu.

Un mare număr de mijloace didactice, texte, diapozitive, hărți pot fi cu succes utilizate spre a-i ajuta pe elevi să surprindă cauzele, desfășurarea și finalitatea marilor mișcări sociale din societatea feudală.

În ce privește modalitățile de predare, înclinăm a sugera ca efortul de modernizare — aducând un plus de înțelegere istorică — să fie întemeiat pe utilizarea judicioasă a materialului informativ selectat, a hărților și imaginilor, dar și a largii participări a elevilor la dezbateri.

Recomandăm pentru început utilizarea unui grupaj de texte, aflător în trei culegeri, ce sînt la îndemîna oricărui profesor de istorie. În volumul *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu* de Francisc Pall și Camil Mușeșan, apărut la București în 1961, putem găsi informații privind viața grea a țăranilor în secolul al XII-lea, după *Cartea manierelor* de Etienne de Fougères (paginile 51—52), Jacqueria și răcoala condusă de Wat Tyler (pag. 154—155) și momentul ocupării Signoriei, punctul culminant al răcoalei ciompiilor (pag. 142—143). În foarte utila *Culegere de texte pentru istoria României*, vol. I, de Ștefan Pascu și Liviu Maior, se află discursul, rostit de Doja la Czegled (pag. 77—78). În fine, într-o *Culegere de texte*, consacrată de Facultatea de istorie *Orașului medieval*, editată la București în 1976, găsim și Chartele de privilegii ale orașelor Laon (1128) și Lübeck (1189, 1226) pag. 69—70 ; pag. 72—73 ; 74—75.

În primul set de diapozitive *Istoria României*, imaginile 56 și 57 înfățișează pe Gheorghe Doja și supliciiul său.

Din grupajul de *Istorie universală medie* sînt de ales diapozitivele cu numerele 1, 2, 7, 23, 37, 38 din seria *Feudalismul dezvoltat*, în care sînt prezentate un atelier de țesătorie, o stradă într-un oraș medieval, fațada catedralei din Laon, chipul lui Jan Hus și o tabără husită.

Harta „Răscoalelor țărănești pe teritoriul patriei noastre pînă la 1 decembrie 1918” va fi folosită pentru prezentarea mișcărilor desfășurate în țările române.

BIBLIOGRAFIE

- M. Berza, *Răscoale în evul mediu. Considerații generale în lumina tezelor marxism-leninismului*, în „Studii”, 1958, 4, pag. 79—93.
- R. Manolescu, *Minia lui Jacques Bonhomme*, în „Magazin istoric”, 1972, 2, pag. 38—48.
- R. Manolescu, *Să nu mai fie șerbi în Anglia*, în „Magazin istoric”, 1973, 1, pag. 38—48.
- R. Manolescu, *Societatea feudală în Europa apuseană*, Buc., 1974, pag. 103—108, 206—239.

BOGDAN TEODORESCU

MIȘCĂRI SOCIALE ȘI POLITICE PREMERGĂTOARE ANULUI 1843 (clasa a IX-a, cursul „Istoria modernă a României“)

I. Problematica lecției

- Contribuția luptei țărănimii la adâncirea crizei orînduirii feudale :*
 - Intensificarea exploatării clăcașilor și iobagilor ;
 - Forme frecvente de luptă ¹ ;
 - Răscoale locale ² și mișcări țărănești ³.
- Acțiuni ale lucrătorilor :*
 - Condițiile grele de muncă, de salarizare și de trai, împletirea exploatării capitaliste cu cea feudală ;
 - Forme caracteristice de luptă : înaintarea jalbelor sau memoriilor de revendicări, conflictele și ciocnirile cu patronii, grevele locale ⁴ ;
 - În focul luptelor se naște ideea organizării proletariatului ⁵ ;
 - Muncitorimea era în stare embrionară — legată de agricultură ; luptă în mod deosebit împotriva exploatării feudale.
- Socialismul utopic — expresie teoretică a aspirațiilor maselor exploatare spre o orînduire mai dreaptă :*
 - Teodor Diamant — reprezentant al socialismului utopic în țara noastră ⁶ ;
 - Falansterul de la Săceni — încercare practică de realizare a programului socialist premarxist ⁷.
- Lupta românilor pentru unitate și independență :*
 - Mișcarea social-politică în Transilvania și Banat pentru republică română unită ⁸.
 - Mișcarea partidei naționale, condusă de Ion Cîmpineanu ⁹ :
 - a) Colaborarea cu cercul revoluționar moldo-muntean aflat la Paris ¹⁰, contactele cu Transilvania. ¹¹
 - b) Legături cu emigrația poloneză.
 - Mișcarea conspirativă condusă de D. Filipescu, E. Murgu și N. Bălcescu ¹².
 - Acțiunile politice naționale, conduse de societatea secretă „Frăția“ :
 - a) „Asociația literară a României“ ¹³ ;
 - b) Semnificația istorică a întâlnirii de la Mînjina ¹⁴ ;
 - c) Mișcarea condusă de Eftimie Murgu în Banat ¹⁵ ;
 - d) Acțiunile din Moldova (1846) ¹⁶ ;
 - e) „Societatea studenților români“ din Paris.
 - Unitatea programatică a mișcărilor :
 - a) Înfăptuirea statului național unitar și independent ;

- b) Desființarea relațiilor feudale ;
- c) Emanciparea și împrăștierea țăranilor ;
- d) Egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor.

5. *Concluzie* : mișcările revoluționare deschid drumul planurilor de acțiune comună transilvăneană, munteană și moldoveană pentru unitate și independență națională.

II. Comentariu istoric

1. Formele frecvente de luptă erau : fuga pe alte moșii sau în orașe, precum și băjenirea în altă provincie românească ; refuzul de a presta muncă în afara legiurii, refuzul (în Țara Românească și Moldova) de a recunoaște dispozițiile Regulamentului organic drept bază a raporturilor cu proprietarii ; pătrunderea pe moșii, arind și cosind fără consimțământul exploatatorilor ; acțiunile violente contra proprietarilor și arendașilor, împotriva reprezentanților forței publice.

2. Răscoala din 1831 din Moldova a avut o extindere mai mare, cuprinzând ținuturile Bacău, Roman, Suceava, Neamț, Herța, Hîrlău, Huși, Vaslui, Iași, Covurlui. În timpul răscoalei se observă cooperarea între diferite centre răscolite, precum și sprijinul din partea târgoveților.

3. În Transilvania au loc mișcări țărănești la Răvășel (comit. Alba de Sus), care durează 6 luni (1833), țăranii ocupînd cu forța pădurile expropriate de nobili. În Moldova se constată acțiuni în iarna și primăvara anului 1846, țăranii fiind antrenați și de membrii societății „Asociația Patriotică“.

4. Mișcarea de la Telega, din toamna anului 1832, s-a manifestat prin părăsirea în masă a lucrului, ceea ce a determinat intervenția armatei. Mișcări greviste au avut loc la topitoriile din Toplița și Govăjdia, pentru mărirea salariilor, în anii 1837 și 1839. Declanșează acțiuni greviste minerii din Țebea și Zlatna, tăietorii de sare de la Ocna Mureșului (Uioara), cerînd sporirea salariilor. Se creează astfel acea stare de spirit revoluționară care pregătea muncitorimea pentru evenimentele din 1848.

5. Începutul organizării lucrătorilor are loc sub forma unor asociații de întrajutorare. Prima de acest fel este „Asociația de ajutor de boală, înmormîntare și ajutor de călătorie“ creată de calfele și lucrătorii tipografi din Brașov, la 1843. Astfel de asociații se vor crea ulterior la București, Anina, Reșița, Timișoara, Brăila, Iași, Cluj, Arad.

6. Teodor Diamant, personalitate remarcabilă și pe plan european, a fost primul care, în coloanele ziarului „Curierul românesc“ al lui Ion Heliade Rădulescu, a propagat ideile socialismului utopic de tip fourierist și cel dintîi, și între pușinii din lume, care au încercat să le dea viață. În lucrarea sa *Către prietenii libertății, dreptății și ordinii*, publicată la Paris în 1833, a pledat pentru transformarea lumii în sensul ideilor socialiste, în care munca, economia unitară și organizarea colectivă a producției să fie baza societății.

7. Teodor Diamant împreună cu Manolache Bălăceanu crează în martie 1835, la Scăeni (pe teritoriul actualului oraș Boldești-Scăeni, jud. Prahova), „Societatea agronomică și manufacturieră”, prima cooperativă de producție agricolă-industrială și de consum din România și una dintre primele două de acest gen din lume, care, așa cum scria Teodor Diamant, ar putea fi „pilda altor neamuri ce se fălesc cu civilizația”. Falansterul număra peste 100 de membri, în majoritate foști robi și clăcași, dar și intelectuali însărcinați cu îndrumarea muncii și ținerea evidenței. Ei munceau în comun, iar repartiția produselor se făcea în raport cu contribuția fiecăruia la obținerea produsului general al cooperativei. Acolo claca a fost desființată și domnea principiul libertății și egalității între oameni, exista preocuparea pentru educarea și instruirea membrilor comunității, pentru crearea de școli agricole și de meserii.

8. Societatea secretă „Constituția” de la Lugoj (1830—1834) era orientată spre cercurile rurale, spre lumea muncitoare și mica burghezie din centrele miniere. Inițiatorul a fost fruntașul mișcării republican-democratice polone Adolf David. Societatea milita pentru crearea unei patrii comune a tuturor românilor. Statul trebuia să fie o republică unitară română. Călea de înfăptuire era lupta armată, pentru care erau pregătite organizațiile locale. Conspirația fiind descoperită de autoritățile habsburgice, Adolf David a fost arestat și închis la Sibiu. Conducerea a fost luată de H. Müller, iar centrul mișcării s-a mutat la Rusca, de unde se putea ține mai ușor legătura cu românii din Principate. Deși întregul grup de conspiratori, în frunte cu H. Müller, a fost arestat de autorități în aprilie 1835, ea rămâne importantă și pentru colaborarea româno-polonă pentru un destin revoluționar comun, sub auspiciu republicane.

9. Unitatea națională și independența, în cadrul mișcării lui Ion Cîmpineanu (1835—1840), trebuia să se realizeze prin lupta armată, românii fiind aliați cu polonezii. Dar ulterior partida națională schimbă calea luptei insurecționale cu cea legală, Cîmpineanu intenționând să obțină tronul Țării Românești cu sprijinul Angliei și Franței. Dealtfel, fostul secretar al consulatului francez la București, Félix Colson, era antrenat și susținea planurile partidei naționale. Cîmpineanu efectuează o vizită la Constantinopole, în februarie 1839, tratînd cu consulii englez și francez asupra unirii Principatelor române, apoi călătorește la Paris și Londra, avînd întrevederi cu primul ministru Thiers la Paris și lorzii Dudley Stuart și Murphy la Londra, solicitîndu-le independența Țării Românești. Dar nu fu ascultat, pentru că, în condițiile războiului turco-egiptean, se produsese o alianță anglo-rusă, în vederea apărării Imperiului otoman. La întoarcere a fost arestat la Lugoj de autoritățile austriece, cu aprobarea lui Al. Ghica, și închis la Mînăstirea Mărgineni, apoi la Plumbuita, în martie 1840.

10. Studenții români — aflați la studii la Paris, între 1835—1837 (Ion Ghica, frații Golești, D. Brătianu, A. G. Golescu, N. Crețulescu, Ion Voinescu, C. Bolliac, V. Alecsandri, Costache Negruzzi, Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu) — au colaborat cu Ion Cîmpineanu și au avut

legături cu emigranții polonezi, în vederea dezlănțuirii în comun a luptei. Rezultatul colaborării a fost adoptarea declarației de principii a partidei naționale „Act de unire și independență”, bazată pe ideea unității și independenței naționale a tuturor românilor și care stăruie asupra necesității înlăturării Regulamentului organic — calificat ca o legiuire arbitrară, alcătuită sub presiune străină —, asupra necesității împreunării întregii națiuni române sub un singur sceptru.

11. Contactele mișcării partidei naționale cu Transilvania se realizează prin Eftimie Murgu și Nicolae Bălcescu. Eftimie Murgu, în anii 1838—1839—1840, efectuează călătorii prin țară și peste hotare, pentru a aduce la cunoștință manifestul partidei naționale și a obține adeziuni la mișcarea inițiată. Nicolae Bălcescu, în 1839, călătorește în Transilvania, pentru a căuta contacte și a comunica „Actul de unire și independență”. Simion Bărnuțiu se află în Principate (august 1839), în scopul găsirii căilor comune de colaborare națională.

12. Există o continuitate între aspirațiile lui Ion Cîmpineanu și principiile tactice ale mișcării lui Dimitrie Filipescu, ceea ce s-a realizat prin Eftimie Murgu și Nicolae Bălcescu. Dar sfera de aplicare este mai largă, cuprinzând părți largi. Societatea are legături cu revoluționarii moldoveni prin Costache Negruzzi și cu cei transilvăneni prin George Barițiu. Se stabilesc contacte și cu francezii Félix Colson și profesorul Jean A. Vaillant. Complotul fiind descoperit, au fost arestate 24 de persoane, anchetate în perioada februarie-aprilie 1841 de Înalțul Divan. Primesc pedepse de la 10 la 3 ani, fiind închiși la Ocnele Telega, mînăstirile Snagov și Mărgineni.

13. Forțele revoluționare sînt mai viguroase în Țara Românească. În vara anului 1844, Ion Ghica se întoarce de la Iași, părăsind profesoratul și Academia Mihăileană. În octombrie soseau de la Paris A. G. Golescu, C. A. Rosetti și, ceva mai tîrziu, D. Brătianu. Nicolae Bălcescu se întoarce de la „cura balneară” din Transilvania. Rezultatul convorbirilor cu frunțașii transilvăneni nu întîrzie să se vadă: redactorul brașovean al „Gazetei de Transilvania”, G. Barițiu, vizitează în toamna anului 1844 Bucureștii. Scopul a fost realizarea unității culturale și politice a românilor. Se înființează „Asociația literară a României” în februarie 1835, iar în străinătate urma să se înființeze o societate similară „Societatea studenților români” din Paris, după întoarcerea în Franța a lui A. G. Golescu și C. A. Rosetti. Amîndouă asociațiile erau create pentru luminarea patriei, dar aveau un substrat politic, cuprinzînd pe toți românii.

14. Tot în cadrul acțiunilor de unitate politică, inițiate de societatea secretă „Frăția”, se numără întîlnirea politică de la Mînjina, din 21 mai 1845, în casa lui C. Negri, care se desfășoară sub masca unei petreceri, pentru a nu da naștere la bănuieli. Rezultatul întîlnirii: în ședința din 22 iunie 1845 a Asociației literare, s-a hotărît să fie angajată „toată românimea” în sfera de activitate a societății. S-au redactat apeluri către G. Barițiu, dr. Vasici, T. Cipariu în Transilvanai și s-au trimis adrese si-

milare lui C. Negruzzi, V. Alecsandri, C. Negri în Moldova. Toți șase erau rugați să formeze în părțile lor câte un comitet, sucursală a celui din București.

15. În toamna anului 1844 și iarna următoare, Eftimie Murgu conduce în Banat o nouă mișcare pentru emanciparea naționalității române și pentru întemeierea unui stat românesc. Programul social-politic urmărit de Murgu cuprindea: respingerea tendințelor de maghiarizare, reglementarea raporturilor dintre stăpînii de moșii și țărani, emanciparea națională a românilor din Banat și din celelalte provincii în care majoritatea o formau românii. Noua acțiune din Banat concretizează în ea aceeași luptă împotriva întregii încătușări — socială, politică și națională — ca și în 1838 și aceeași tactică revoluționară ca și în 1840.

16. Au loc mișcări țărănești, în iarna și primăvara anului 1846. De asemenea se produc agitații la Iași, mai ales în urma prezentării pieselor lui V. Alecsandri „Un rămășag sau o intrigă la bal mascat” și „Iași-n carnaval”, care critică abuzurile cîrmuirii. Membrii societății secrete „Asociația Patriotică” în frunte cu Teodor Rășcanu sînt în acțiune, organizînd demonstrațiile din 24—26 ianuarie și 8 martie la Iași, desfășurînd propagandă împotriva regimului aristocratic al lui Sturdza, prin memorii, pamflete și foi volante. Reprimarea acestor acțiuni a determinat risipirea unora dintre fruntașii revoluționari, în lunile mai-iunie 1846. Din cauza guvernării reacționare din cele două Principate, ca și a îngrădirilor apăsătoare împotriva mișcării naționale transilvănene, centrul revoluționar se va muta peste hotare, la adăpostul „Societății studenților români,” întemeiată la Paris în decembrie 1845.

III. Indicații metodice

Scopul lecției este de a scoate în evidență accentuarea crizei regimului feudal, reflectată prin unitatea obiectivelor urmărite de aceste mișcări: înlăturarea dominației feudale și străine, înfăptuirea unității naționale.

Cunoștințele sînt sistematizate pe baza următoarelor idei:

— Lupta de eliberare socială și împletirea ei cu lupta de eliberare națională;

— Unitate și independență — obiectiv central al mișcărilor politice.

Pentru ca lecția să aibă un conținut științific, folosesc documente, selectate pe probleme. Clasa este împărțită în patru grupe de elevi, fiecare grupă primind o mapă, cu documente referitoare la o anumită problemă. Deoarece lecția se predă într-o oră, fragmentele cuprinse în mape sînt foarte scurte, încît însușirea conținutului lor să nu le ia mai mult de 5—7 minute, timp lăsat la dispoziție înainte de începerea predării; elevii le pot deci citi și se pot sfătui între ei asupra ideilor de bază. Răspunsurile le vor da unul-doi elevi din fiecare grupă, atunci cînd vor fi întrebați.

Grupa întîi a primit mapa despre formele de exploatare și formele de luptă ale țărănimii, urmînd ca elevii să deducă aceste forme. Mențio-

nez că, pentru această mapă, am copiat o serie de documente din D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, I, Buc., 1907 (jurnalul comisiei administrative din 26 aprilie 1842, jalba arendașului din Baloteasa-Muşcel către domnie, din noiembrie 1848); de asemenea se găsește un fragment din raportul, întocmit de Alex. Donath, trimisul guvernului, intitulat „Crimele Ecaterinei Varga“, luat din lucrarea lui Tóth Zoltán, *Mișcări țărănești din Munții Apuseni pînă în 1848*, Buc., 1955.

Grupa a doua primește mapa referitoare la acțiunile muncitorești. Ea cuprinde fragmente din : proiectul de statut al lucrătorilor de la ocnele de sare din Țara Românească și Moldova, alcătuit în anul 1833 ; raportul administrației topitoriilor de fier de la Toplița și Govărdia, din 8 iulie 1837 ; ordinul Vorniciei Dinlăuntru către administrația județeană Prahova, din octombrie 1832. Aceste documente se găsesc în volumul *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, Buc., 1974. S-a cerut elevilor să desprindă condițiile de muncă și formele de luptă.

Grupa a treia a primit mapa referitoare la socialismul utopic. Se află un fragment din broșura lui Teodor Diamant *Către prietenii libertății, dreptății și ordinii* și un fragment din documentul intitulat „Contract“. Au fost copiate din volumul *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, Buc., 1974. Am solicitat elevilor să arate care sînt ideile socialismului utopic.

Grupa a patra primește mapa referitoare la lupta românilor pentru unitate și independență națională. Ea cuprinde un fragment din „Act de unire și independență“ (aflat în anexa lucrării Cornелиei Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională*, Buc., 1967), precum și un fragment din raportul comisiei de anchetă de la 1840 (preluat din anexa lucrării lui Ion C. Filitti, *Turburări revoluționare în Țara Românească între anii 1840—1843*, Buc., 1912). Am cerut elevilor să deducă obiectivele luptei și să rețină participanții la complotul din 1840.

În cadrul primei probleme, voi arăta că se înăspresc obligațiile țăranilor față de proprietari, atît în Principatele extracarpatice, cît și în Transilvania. Pentru argumentare, pun următoarea întrebare : Ce abuzuri săvîrșeau boierii și nobilii ? Răspund doi elevi din grupa întîii. Un elev va arăta că, în afara efectuării clăcii cu normă, țăranii erau obligați și la alte sarcini, pe care le enumeră, reieșite din jurnalul comisiei administrative. Un alt elev se referă la abuzurile săvîrșite față de iobagi : dările excesive, interzicerea dreptului de a lua lemne din pădurile domaniale, prestațiile fără număr, lipsa legilor care să pună capăt samavolnicilor. Voi arăta în continuare că intensificarea exploatării a întîmpinat din partea țăranilor o vie rezistență, care a îmbrăcat diferite forme. Intervin din nou cu o întrebare : Ce forme de luptă ale țăranilor ați desprins din documentele studiate ? Tot elevii din grupa întîii exprimă : refuzul de a presta claca, arderea clăilor de fîn, distrugerea plantațiilor făcute de fiscul regal, tăierea pădurilor, refuzul de a îndeplini obligațiile. Profesorul expune în continuare că acțiunile violente

au crescut în intensitate, ducând la mișcări și rășcoale țărănești, care sînt exemplificate și notate în cadrul schemei întocmită pe tablă.

Vorbesc elevilor despre acțiuni ale lucrătorilor, care se desfășoară concomitent cu lupta țaranilor și se datorează condițiilor grele de muncă și viață. În acest moment, voi întreba dacă, din documentele pe care le-au studiat, au desprins aceste condiții. Un elev din grupa a doua exprimă greutățile muncii din mine și plata necorespunzătoare, pe baza studierii fragmentelor din documentele : proiect de statut al lucrătorilor de la ocnele de sare din Țara Românească și Moldova și raportul administrației topitoriilor de fier de la Toplița și Govăjdia. Expun, mai departe, formele de luptă caracteristice, conform planului de idei și argumentez ridicarea la luptă a muncitorilor de la ocnele Telega, solicitînd unui elev din grupa a doua să citească fragmentul din ordinul Vorniciei Dinlăuntru către administrația județului Prahova.

Expun dorința de organizare a unei societăți lipsită de exploatare, concretizată în răspîndirea ideologiei socialismului utopic, reprezentantul ei fiind Teodor Diamant. Astfel, realizez trecerea la a treia problemă a lecției. În acest moment, adresez întrebarea : Care sînt ideile socialist-utopice exprimate de Teodor Diamant ? Un elev din grupa a treia va arăta, pe baza fragmentului din lucrarea *Către prietenii libertății, dreptății și ordinii*, că aceste idei sînt : necesitatea asigurării existenței poporului pe baza muncii oamenilor organizați în asociații de producție ; repartitia proporțională a produselor după muncă și talent. Voi arăta că Teodor Diamant a încercat să pună în practică aceste idei creînd falansterul de la Scăeni.

Voi avea grijă să subliniez că toate aceste acțiuni au impulsionat activitatea burgheziei, care organizează o serie de mișcări conspirative. Realizez trecerea la problema luptei pentru unitate și independență. Se arată care sînt mișcările politice, conform planului de idei, subliniindu-se continuitatea lor atît prin participanți, cît și prin obiectivele stabilite. Se adresează întrebarea : Puteți da exemple de revoluționari care au participat și la mișcarea condusă de Ion Cîmpineanu și la cea condusă de Dimitrie Filipescu ? Un elev din grupa a patra va aminti pe Nicolae Bălcescu, Eftimie Murgu, Simion Bărnuțiu. Se solicită să se prezinte fragmentul din raportul comisiei de anchetă de la 1840, din care reiese participarea lui Eftimiu Murgu la acțiunea condusă de Dimitrie Filipescu. Se va trage concluzia că din aceste acțiuni comune a rezultat unitatea programatică a mișcărilor. În cadrul analizei programelor mișcărilor voi scoate în evidență obiectivele comune preconizate de societăți. Folosesc un tabel sinoptic, restrîns la cele două probleme : unitatea națională și emanciparea țaranilor.

Anunț elevii că vom proiecta un tabel, în care sînt exprimate unele din obiectivele preconizate de societățile revoluționare. Sarcina lor este de a-l citi și de a recunoaște obiectivele comune. Trei sau patru elevi vor răspunde concretizînd, apoi toți își vor nota în caiete.

Prezint mai jos acest tabel :

Principalele obiective preconizate de societățile revoluționare *

Societatea „Constituția“.	Partida națională I. Cîmpineanu	Conspirația D. Filipescu	Societatea Secretă „Frăția“
1830 — 1834	1835 — 1840	1840	1843 — 1848
— Înfăptuirea republicii unitare române	Unirea țărilor române într-un stat independent	— Republica democratică	— Înfăptuirea unității naționale a românilor
— Emanciparea țăranilor și reforma agrară	— Poporul român slobod	— Eliberarea clăcașilor și împrumărirea cu pămînturile aflate în folosință	— Emanciparea și împrumărirea țăranilor

Concluzia care se desprinde este aceea că aceste cerințe comune dovedesc caracterul unitar al societăților, fiind obiective de bază și ale revoluției din 1848.

Ca material didactic folosesc o hartă a țărilor române între anii 1800—1848, precum și planșa cu portretele revoluționarilor din perioada respectivă.

Pe parcursul lecției, va trebui să valorific și aspectul educativ, privind necesitatea apărării unității și independenței, pentru făurirea căreia a luptat generația din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

IV. BIBLIOGRAFIE

- D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, I, Buc., 1907.
- A. Stan, *Forme de luptă a țărănimii muntene sub Regulamentul organic, pînă la revoluția din 1848*, în „Revista Arhivelor“, IV, 2, 1961, p. 92—110.
- Gh. Ungureanu, *Frământări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, în „Studii“, XI, 3, 1958, p. 51—76.
- N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial*, Buc., 1959.
- Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională (1834—1849)*, Buc., 1967.
- P. P. Pănaiteșcu, *Planurile lui Ion Cîmpineanu pentru unitatea națională a românilor. Legăturile lui cu conspirația polonă*, Extras din „Anuarul Institutului de Istorie Națională“, Cluj, 1924, 44 p.
- I. C. Filitti, *Turburări revoluționare în Țara Românească, între anii 1840—1843*, Buc., 1912.
- Tóth Zoltán, *Mișcări țărănești din Munții Apuseni pînă la 1848*, București, 1955.

ȘTEFAN ILIE

DEZVOLTAREA CULTURII ÎNTRE 1848—1878

(Clasa a IX-a)

Ținând seama de bogăția de date, fapte și fenomene culturale, pe care le conține perioada respectivă, programa școlară prevede predarea acestui capitol important din istoria patriei pe două ore.

Scopul urmărit de profesor în predarea acestui capitol, în care se îmbină *expunerea* cu *dezbaterea*, este să demonstreze următoarele idei :

— cultura ca fenomen de suprastructură reflectă baza economico-socială, care o determină, dar, la rîndul ei, și cultura influențează și accelerează progresul bazei ;

— cultura românească, din această perioadă, are un *caracter unitar*, pe tot cuprinsul pămîntului locuit de români ;

— cultura capătă un *caracter militant și angajat*, servind cauza *unirii, independenței și eliberării* întregului popor român de sub jugul străin ;

Cultura românească modernă, din perioada 1848—1878, este puternic ancorată în contextul european și marile probleme ale epocii își găsesc reflectarea în fenomenele culturale românești ; de asemenea, acum sînt și primele manifestări științifice românești recunoscute pe plan european.

Laturile instructiv-educative și formative ale scopului propus pot fi urmărite și demonstrate, de către profesor, cu participarea elevilor în *expunerea și dezbaterea* problematicii celor două lecții, mai ales că elevii au studiat, în lecțiile anterioare : dezvoltarea *economică* (agricultura, industria, căile de comunicații, instituții de credit), *viața socială* și începuturile mișcării muncitorești și socialiste, *viața politică* și situația românilor din teritoriile naționale aflate sub stăpînirea străină, capitolul privind cultura încheind seria lecțiilor referitoare la evoluția societății românești, de la unire la independență.

I. Problematika primei lecții.

1. Curentele ideologice ale vremii

A. între 1848—1864

a) revoluționar-democrat

N. Bălcescu
I. Ionescu de la Brad
Simion Bărnuțiu
Eftimie Murgu
Cezar Bolliac
Alec Russo

b) liberal-democrat

M. Kogălniceanu
George Barițiu

- c) liberal-radical $\left\{ \begin{array}{l} \text{C. A. Rosetti} \\ \text{Ion C. Brătianu} \end{array} \right.$
- d) liberal-moderat — I. H. Rădulescu.
- B. între 1864—1878
- a) ideologia conservatoare a moșierimii
- b) ideologia liberală a burgheziei
- c) ideologia revoluționară a forțelor progresiste și democratice

2. *Învățămîntul*

- legea instrucției publice din 1864 ;
- Societatea pentru învățătura poporului 1866 ¹ ;
- învățămînt unitar
 - primar
 - secundar
 - universitar
- învățămîntul confesional în Transilvania, Bucovina și Dobrogea ;
- învățămînt practic (1867 Școala centrală de agricultură) ;
- ajutorul în bani și manuale dat de Statul român învățămîntului din teritoriile naționale de sub dominație străină ² ;

3. *Presa*

- a) presa emigrației ³
- „România viitoare“ (1850)
 - „Junimea română“ (1851)
 - „Republica română“ (1851)
- b) presa Unirii ⁴
- „România literară“ (1855)
 - „Steaua Dunării“ (1855—1860)
 - „Zimbrul și vulturul“ (1859) ⁵
 - „Revista română“ (1861—1863)
 - „Convorbiri literare“ (1867) ⁶
- c) presa, de la Unire la independență
- „Analele tipografice“ (1869—1871) ⁷
 - „Lucrătorul român“ (1872)
 - „Tipograful român“ (1865) ⁸
 - „Socialistul“ (1877)
 - „Telegraful român“ (1853) ⁹
 - „Albina“ (1866) ¹⁰
- d) presa din Transilvania
- „Federațiunea“ (1868) ¹¹
 - „Transilvania“ (1868)
 - „Familia“ (1865)
- e) presa mișcării revoluționare bulgare ¹²
- „Viitorul“ (1864)
 - „Apărătorul“

II. *Problematica lecției a doua*

1. *Progresele științifice*

a) Societăți specializate :

- 1861 — Astra ¹³ (Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român)
- 1864 — Iași „Junimea“
- București — „Societatea de științe naturale“
- „Ateneul român“
- 1866 — „Societatea literară“ — Academia română (1879) ¹⁴
- 1875 — „Societatea română de geografie“ ¹⁵

b) cercetarea științifică :

- matematica, fizica, chimia ¹⁶ — Societăți ale naționalităților conlocuitoare (E. Bacaloglu) ¹⁷ (M. Botez) (M. Lajos și Alt. Antal)
- botanica ¹⁸ (D. Brîndză), geologia (Grigore Cobălcescu și Gr. Ștefănescu), mineralogia (O. Țuțoreanu) ;
- științele agricole (Ion Ionescu de la Brad, P. S. Aurelian) ;
- științele medicale (Carol Davila, N. Crețulescu) ;
- științele sociale :
- științe economice
 - concepția liber schimbismului (moșierimea și burghezia comerc.)
 - protecționismul (burghezia industrială)
- filozofia
 - materialismul (V. Conta)
 - idealismul (T. Maiorescu)
- istoria (Al. Papiu Ilarian, Bogdan P. Hasdeu, A. Treboniu Laurin ; se publică integral la Iași (1853) cronică lui Șincai.
- arheologia (Al. Odobescu).

2. *Literatura* ¹⁹

- filologia
 - curentul latinist (T. Cipariu)
 - curentul popular (A. Russo, V. Alexandri)
- literatura : Cezar Bolliac, D. Bolintineanu, V. Alexandri ²⁰, N. Filimon, Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, A. Mureșanu, Iosif Vulcan, M. Eminescu, P. Ispirescu, scriitori maghiari și sași

3. *Arta*

- pictori pașoptiști : Negulici, Iscovescu C. D. Rosenthal.
- a) pictura — pictorii Unirii : T. Aman. Gh. Tatarescu.
— pictorii independenței : N. Grigorescu, Sava Henția, Carol Pop de Szathmary.
- b) sculptura — K. Stork, Alex. Orăscu ;
- c) mișcarea teatrală : Matei Millo²¹, M. Pascaly ;
- d) muzica : A. Pann, A. Flechtenmacher, George Ștefănescu ;
— corurile de țărani transilvăneni (Chizătau, Săliște etc.)
- e) Serbarea de la Putna (1871)²².

*Concluzii*²³

Comentariu istoric și metodic

1. Se impune a se include și problema înființării acestei societăți, deoarece ea a avut un larg ecou în rîndurile maselor populare, dornice de cultură, reușindu-se să se deschidă sedii în toate județele, organizîndu-se școli de adulți, cursuri pentru muncitori și mici meseriași și două școli normale. Cea din București a purtat numele Societății pînă la reforma învățămîntului din 1948.

2. Școlile din teritoriile naționale aflate sub dominație străină erau aprovizionate cu manuale aduse din România, strict controlate de cenzură ; ele erau ajutate și cu bani așa cum a primit 15.000 lei în 1871, liceul ortodox din Brașov ; în școlile din Transilvania se preda istoria întregului popor român precum și istoria literaturii române. Dealtfel, pe lângă fiecare liceu din Transilvania (Beiuș, Brad, Brașov, Blaj, Năsăud) funcționa cîte o „societate de lectură“ pentru întărirea legăturilor culturale cu românii din Principate.

3. Problema presei emigrației se va solicita să fie rezolvată de elevi, deoarece au învățat-o la lecția „Unirea principatelor“ ; se vor reaminti mai ales obiectivele sociale și naționale ale revoluției viitoare cuprinse în articolul program din „Junimea română“. Se realizează astfel corelarea intradisciplinară pe linie verticală-diacronică.

4. Și presa Unirii este în parte cunoscută de elevi astfel că se poate organiza o conversație euristică pentru readucerea, în cunoștințele lor, a acestor periodice.

5. S-a adăugat și mențiunea despre această gazetă, deoarece, în 1858 și-a schimbat ostentativ titlul : din „Zimbru“ a devenit „Zimbru și vulturul“, devenind o gazetă cu tendințe pronunțat unioniste. Se poate face o discuție cu elevii (ce reprezentau, în vechile peceti, zimbrul și vulturul?), ceea ce înseamnă că se realizează o corelare intradisciplinară cu disciplina auxiliară istoriei : heraldica.

6. Apariția revistei „Convorbiri literare” ca organ al Junimii și colaborarea celor mai mari scriitori români (Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ion Slavici etc.) sînt cunoscute de elevi de la cursul de literatură. De asemenea, sînt cunoscute aspectele pozitive dar și limitele concepției literare ale mentorului Junimii, Titu Maiorescu, astfel că prin discuții conduse de profesor se realizează *corelarea interdisciplinară* cu literatura.

7. Apariția presei muncitorești o cunosc elevii de la tema anterioară privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste, astfel că și la acest subcapitol se realizează, prin *dezbatere*, corelarea intradisciplinară.

8. „Tipograful român” este apreciat ca cel mai vechi ziar muncitoresc român. Ziar cu vederi progresiste, „Tipograful român” urmărea, ca și unele gazete din Transilvania, activitatea Internaționalei I, polemizînd chiar cu ziarele conservatoare care criticau activitatea acesteia. În numărul din 21 martie 1874 „Telegraful” scria: „Societatea numită «Internaționala» a devenit o putere, care a început să zguduie statele cele mai mari prin ideile sale”. De asemenea, în timpul primei revoluții proletare, Comuna din Paris, a reprodus acte și documente ale acestei conduceri muncitorești, scriînd: „La Paris se decide soarta lumii liberate. Și deci românii trebuie să fie interesați de aceste evenimente” (16 apr. 1871).

9. Demn de reținut este faptul că în paginile „Telegrafului român” au fost publicate și „Cugetările” lui Alecu Russo împotriva latinismului, ceea ce denotă, pe de o parte, renunțarea parțial de către presa ardeleană la acest curent filologic, care începea să fie depășit, dar și caracterul unitar al culturii, reprezentat prin presă, pe de altă parte.

10. În programul publicat în primul număr al trisăptămînalului „Albina” se arăta că gazeta trebuie să fie „organ național neependinte și liberate, pentru toate *interesele întregului popor român*, adică o foaie națională generală”.

11. Și „Federațiunea” ca și „Familia” și „Albina” au inserat date despre Internaționala I și întemeietorul ei. Astfel „Familia” a publicat o scurtă biografie a lui Karl Marx, iar „Federațiunea” a scris despre activitatea și scopurile Internaționalei. „Internaționala — scria «Federațiunea» — cu toate persecuțiile și calomniile ce i se fac, are multă dreptate și rațiune de a exista în Occident”.

Sub semnătura lui Vincențiu Babeș, editorul gazetei „Albina”, se scria despre Comuna din Paris că ea „amintește emanciparea muncii, ridicarea ei de factor egal îndreptățit în societate și în stat”; chiar dacă va fi învinsă, se scria în alte articole, ea „rămîne în sarcina viitorului” și justifică „dreptul poporului de a face revoluție pentru dărîmarea nedreptății”. Toate acestea dovedesc racordarea mișcării revoluționare și democratice, de la noi din țară, cu mișcarea muncitorească și socialistă europeană. Dealtfel, atît caracterul unitar al culturii cît și racordarea mișcării culturale revoluționare la mișcarea muncitorească și socialistă europeană nu trebuie să fie explicate de către profesor ci deduse de elevi, după ce s-au dat unele date despre organele de presă și poziția lor, realizîndu-se astfel „*descoperirea*”, în cadrul problematizării.

Fiind vorba de Comuna din Paris profesorul poate face și *corelarea istoriei cu literatura*, întrebînd elevii în ce poezie a lui Mihai Eminescu s-a reflectat această revoluție proletară.

12. Pentru sublinierea ajutorului dat de poporul român mișcării de reînnoire națională bulgară se va citi fragmentul din însemnările lui Zaharia Stoianov, reproduse în „Magazin istoric” anul XII (1978), nr. 11, p. 45—46.

13. Înființarea societății culturale „Astra” se dezbate cu elevii, deoarece cunosc problema de la lecția anterioară. De asemenea, elevii cunosc și ecoul înființării acesteia în Bucovina (1863) și Dobrogea (1870), precum și legăturile cu vechea Țară. Se poate completa de profesor că mulți oameni de cultură, din vechea Țară, au participat la adunările anuale ale asociației, iar Al. Odobescu a fost ales membru onorific.

14. Cînd se va anunța înființarea „Societății literare”, se va completa, de către profesor (după manual) că, în 1867, ca o replică dată dualismului austro-ungar, încheiat în acest an, ea se transformă în „Societatea academică română”, alegînd ca membri fondatori și intelectuali din teritoriile naționale aflate sub dominație străină, punînd bazele culturii naționale unitare.

15. Se include și „Societatea română de geografie” pentru că ea a adus o serioasă contribuție la cunoașterea României peste hotare și a inițiat publicarea unei valoroase lucrări, utilă și astăzi „Marele dicționar geografic al României” (5 volume).

16. În dezbateră problematicii privind progresele științifice românești se va atrage atenția că cercetătorii și oamenii de știință români n-au întreprins cercetări unilaterale, ci au îmbrățișat o gamă largă de studii în *optică interdisciplinară*. E. Bacaloglu, de pildă, a elaborat lucrări în domeniul matematicii, fizicii și chimiei, profesorii maghiari M. Lajos și Alt. Antal au adus contribuții în domeniul fizicii și matematicii.

17. „Teoria homologiei în chimia teoretică” a lui E. Bacaloglu anticipează cunoscutele lucrări ale lui Mendeleev privind sistemul periodic al elementelor.

18. De menționat că dezvoltarea științei botanicii a dus la înființarea, în 1856, a primelor grădini botanice din Principate.

19. Întreg subcapitolul privind literatura se poate dezbate cu ajutorul elevilor, deoarece majoritatea scriitorilor din epocă sînt foști luptători pașoptiști sau pentru Unire. La cei care nu sînt cunoscuți din lecțiile anterioare ca participanți la aceste două momente importante, este suficient să le completeze profesorul numele, pentru ca elevii să prezinte opera și mesajul care se degajă din ea, realizîndu-se astfel *corelarea interdisciplinară* cu literatura.

20. De completat la V. Alecsandri că, în 1855, au apărut la Paris, în traducere franceză, poeziile populare culese de el, jucînd un principal rol propagandistic în preajma Congresului de la Paris (1856).

21. Matei Millo, promotorul mișcării teatrale în România, a dat reprezentării la Cluj. Turnee artistice în Transilvania au efectuat și M. Pascaly

și Fany Tardini la Cluj, Sibiu, Timișoara, Arad, Lugoj. După cum se știe, cu trupa lui Fany Tardini a călătorit, ca sufleur, în Transilvania și Mihai Eminescu cînd a cunoscut Blajul, pe care l-a salutat ca pe o „Romă mică”.

22. Serbarea de la Putna o cunosc elevii din lecțiile anterioare, dar se poate adăuga că atunci s-au afirmat, ca organizatori și patrioți, M. Eminescu, I. Slavici, Al. D. Xenopol, acesta din urmă prezentînd și conferința despre Ștefan cel Mare ca voievod al tuturor românilor. De asemenea, a început cariera de muzicolog a lui Ciprian Porumbescu care, după cum s-a spus, la serbarea de la Putna, a cîntat „Daciei întregi”.

23. În finalul ultimei ore de dezbatere se fixează cîteva idei concluzive, *cu elevii*, din care să reiasă cum s-au realizat principalele aspecte ale scopului urmărit. În primul rînd, să se verifice dacă s-a înțeles caracterul *unitar și militant* al culturii, iar în al doilea rînd, dacă s-a reținut problema integrării spiritualității românești în contextul culturii europene. Elevii trebuie să tragă concluziile respective, bineînțeles dirijați de profesor, pentru a se realiza, și în acest caz, „descoperirea” în procesul asimilării și fixării cunoștințelor. Dealtfel și partea introductivă a primei lecții se poate dezbată cu elevii, pentru că problemele principale au fost studiate la tema privind revoluția de la 1848 și Unirea Principatelor. Se recomandă a se ține seama de aceste cerințe pedagogice și metodice pentru că lecțiile de cultură sînt cele mai potrivite pentru a se realiza dezbaterea cu elevii.

BIBLIOGRAFIE

Istoria României, IV, Edit. Academiei R.S.R., București, 1964, p. 685—770; *Istoria României în date*, Ed. enciclopedică română, București, 1971; D. Berindei, *Epoca unirii*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1979, p. 204—221; *Istoria în manualele școlare — imperative științifice și pedagogice*, în „Rev. de ist.”, t. 32, nr. 6(1979) p. 1138—1140.

FLOREȚA STÂNCULESCU

FORMAREA ȘI DEZVOLTAREA PROLETARIATULUI

(Clasa a XII-a) ;

CURSUL „PROBLEME FUNDAMENTALE ALE ISTORIEI LUMII MODERNE ȘI CONTEMPORANE“

1. *Formarea proletariatului modern și începutul luptei sale.*

a) Apariția economiei capitaliste — apariția burgheziei și a proletariatului lui ;

Contribuția revoluției agrare la formarea proletariatului ;
Constituirea proletariatului modern odată cu revoluția industrială. Locul și rolul proletariatului în societatea capitalistă ¹.

b) Fazele de început ale luptei proletariatului :

— mișcarea luddiților ² ;

— mișcarea chartistă ³ ;

— răscoalele țesătorilor lyonezi ⁴ ;

— răscoala textiliștilor silezieni ⁵ ;

Afirmarea proletariatului ca o nouă forță socială și politică.

2. *Socialismul utopic ⁶ și experiența lui Teodor Diamant în România ⁷.*

3. *Crearea socialismului științific.*

Izvoarele teoretice ale marxismului — curente înaintate de idei, apărute anterior ⁸ ;

Marxismul se afirmă ca teorie și metodă revoluționară în toate domeniile gândirii ⁹ ; misiunea istorică a proletariatului, condus de partidul său revoluționar ;

Însemnătatea istorică a apariției marxismului — o revoluție în istoria gândirii umane, în progresul științelor, uriaș salt în lupta proletariatului ; Marx și Engels au elaborat *Manifestul Partidului Comunist* ¹⁰, din însărcinarea „Ligii Comuniștilor“ ¹¹ (Londra, feb. 1848) ;

Participarea proletariatului european la revoluțiile din 1848 ;

Răspîndirea marxismului.

4. *Asociația internațională a muncitorilor (Internaționala I, 1864—1876).*

Coaliția exploataților, politica reacționară a unor guverne, → necesitatea unirii proletariatului pe plan internațional ¹².

Apariția „Asociației internaționale a muncitorilor“ = Internaționala I (Londra, 28 sep. 1864).

Documentele fundamentale ale Internaționalei : „Manifestul constitutiv“ ¹³ și „Statutul“ ¹⁴ ;

Structura organizatorică : Consiliul General ¹⁵ și Secțiile Internaționalei ¹⁶ ;

Îmbinarea luptei de clasă în domeniul economic, politic și ideologic ;

Concepții combătute : tradeunionismul, proudhonismul, lassalleanismul, blanquismul, anarhismul (bakunismul)¹⁷. Afirmarea puternică a marxismului.

5. *Comuna din Paris (18 mart. — 28 mai 1871)*.

Războiul franco-prusac (1870—1871) ;

Prăbușirea Imperiului al II-lea și instaurarea Republicii a III-a (4 sep. 1870)¹⁸ ;

Asediul Parisului (19 sep. 1870—28 ian. 1871)¹⁹ ;

Insurecția proletariatului parizian (18 mart. 1871)²⁰ — proclamarea Comunei (28 mart. 1871) — primul guvern revoluționar al clasei muncitoare ; Sprijinul dat Comunei de organizațiile de masă (sindicale, de femei), cluburile muncitorești, secțiile Internaționalei ;

Noul aparat de stat — Consiliul Comunei²¹ și Comisiile²² ;

Înfăptuirile social-economice ale Comunei²³ ;

Tratatul de pace cu Germania (10 mai 1871)²⁴ ;

„Săptămîna sîngeroasă“ (21—28 mai 1871)²⁵ ;

Cauzele înfrîngerii Comunei (condițiile grele obiective și unele greșeli) : lipsa partidului marxist conducător, izolarea de provincii, alianța claselor dominante din Franța și Germania, îngăduința și răgazul dat dușmanilor ;

Ecoul Comunei în lume ;

Însemnătatea Comunei — experiența ei a îmbogățit teoria socialismului științific : necesitatea lichidării aparatului de stat burghez, vigilența revoluționară etc.

Concluzie : Întemeietorii marxismului au dezvoltat continuu socialismul științific, îmbogățindu-l cu noi idei și concluzii, desprinse din dezvoltarea științelor și din practica revoluționară a maselor, ale căror adevăruri au fost și sînt confirmate de viață. În zilele noastre, marxismul se bucură de o uriașă răspîndire și forță de atracție, iar fiecare partid comunist, potrivit condițiilor concrete, poate contribui la dezvoltarea creatoare a marxismului.

Comentariu istoric

1. Proletariatul în societatea capitalistă este clasa muncitorilor salariați care lucrează în industrie și în activități de tip industrial, alcătuită din oameni care nu posedă mijloace de producție, fiind de aceea siliți să-și vîndă forța de muncă proprietarilor mijloacelor de producție — capitaliștilor, pentru a putea trăi. Proletariatul este principala clasă producătoare și exploataată care, fiind legată de cea mai înaintată formă de economie (marea producție), crește an de an. El este prima și unica clasă consecvent revoluționară din istorie, forța socială conducătoare a tuturor forțelor revoluționare în societatea capitalistă care luptă pentru desființarea oricărei exploatări.

2. Fiindcă muncitorii englezi, amenințați cu șomajul și pauperizarea, nu înțelegeau că vina pentru aceste nenorociri o poartă modul capitalist de a folosi mașinile, au început o acțiune, urmărind distrugerea mașinilor (sf. sec. al XVIII-lea — încep. sec. al XIX-lea). Mișcarea „distrugătorilor de

mașini“ s-a numit luddism, de la numele legendarului muncitor Ned Ludd, despre care se spune că ar fi fost primul care a întreprins o asemenea acțiune. Luddiții au acționat mai ales în principalele regiuni textile ale Angliei : Yorkshire, Lancashire, Nottinghamshire, cu participarea a zeci de mii de muncitori.

3. Chartismul este o formă superioară și mai bine organizată a mișcării muncitorești, care a luat locul luddismului. Mișcarea chartistă din Anglia este prima mișcare politică revoluționară de masă a proletariatului, care s-a desfășurat între 1838—1848. Această mișcare a fost determinată de situația economică grea a muncitorilor și de nemulțumirea, provocată în rândurilor lor, de reforma electorală limitată din 1832. Numele mișcării vine de la „carta populară“ publicată în mai 1838 de „Asociația muncitorilor din Londra“, care cuprindea 6 puncte : 1) votul universal pentru toți bărbații adulți ; 2) alegeri anuale pentru parlament ; 3) acordarea unei indemnizații deputaților ; 4) vot secret ; 5) circumscripții electorale egale ; 6) desființarea censului funciar pentru deputați. În 1839, petiția cu privire la transformarea cartei populare în lege, semnată de 1.250.000 de persoane, a fost respinsă de parlament. Altă petiție, care cuprindea și revendicări economico-sociale (limitarea zilei de muncă, ridicarea salariului, desființarea caselor de muncă forțată etc.), purtând 3.315.752 de semnături a fost respinsă de parlament în 1842. Ultima petiție, cu 5.710.000 semnături, prezentată parlamentului în 1848, a avut aceeași soartă ca și celelalte. Acest eșec a avut ca urmare regresul mișcării chartiste.

4. Deoarece principala revendicare a țesătorilor din Lyon cu privire la mărirea salariului a fost respinsă, aceștia s-au răscolat cu deviza „să trăim muncind sau să murim luptând“, în noiembrie 1831. A doua răscoală a „mătăsarilor“ lyonezi din aprilie 1834 urmărea instaurarea unui regim republican.

5. În general, meseriașii de pe continent aveau de suferit din cauza concurenței industriei și a importului de fabricate englezești. Deosebit de grea a fost situația țesătorilor silezieni, care lucrau la domiciliu pentru fabricanții speculanți și trebuiau să plătească marilor proprietari de pământ o „taxă de țesătorie“. Datorită lipsurilor și umilințelor, a izbucnit răscoala țesătorilor din satele Peterswalden și Langenbilau (1844), care au devastat fabricile lui Zwanziger și au distrus registrele de comerț, împreună cu câteva războaie mecanice noi. În urma intervenției armatei, 11 muncitori au fost uciși și 24 au fost răniți. Această răscoală a avut răsunet în statele germane și a constituit o dovadă că muncitorii pot acționa în mod independent.

6. Socialismul utopic a fost un curent al gândirii social-politice, care a construit planuri de reorganizare a societății, rupte de condițiile vieții reale și de lupta de clasă. Cei mai de seamă reprezentanți ai socialismului utopic au fost Claude Henri de Saint-Simon (1760—1824), Charles Fourier (1772—1837) și Robert Owen (1771—1858), care au dezvăluit unele contradicții ale capitalismului, căruia i-au făcut o critică aspră, moralizatoare. Planurile lor vizau transformarea societății capitaliste, prin simpla pro-

pagare a ideilor socialiste, prin acțiunile filantropice ale bogătașilor, prin forța exemplului experiențelor, făcute cu coloniile comuniste model. Dacă propunerile lor erau nerealiste, neștiințifice, ei au formulat totuși o serie de ipoteze valoroase, cu privire la unele trăsături ale viitoarei societăți socialiste și comuniste (proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, organizarea planificată a producției, obligația tuturor membrilor societății de a munci, repartitia bunurilor după muncă, respectiv după nevoi, dispariția claselor sociale etc.). Teoriile lor socialiste au constituit unul dintre izvoarele teoretice ale marxismului.

7. În țara noastră, adepți ai ideilor socialismului utopic au fost Ion Heliade-Rădulescu, Cezar Bolliac, C. A. Rosetti etc. Exponentul principal al acestor idei a fost Teodor Diamant care, pe baza ideilor lui Fourier, a organizat un falanster la Scăeni (azi pe teritoriul orașului Boldești-Scăeni, jud. Prahova), în anii 1835—1836. Era una din puținele încercări temerare făcute în lume, de aplicare a proiectelor, întocmite de gânditorii socialismului utopic de la începutul secolului al XIX-lea.

8. Este vorba de principalele curente de idei cunoscute sub numele de filozofia clasică germană, economia politică clasică engleză și socialismul utopic, care au apărut în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

9. Deși materialismul dialectic și istoric, economia politică marxistă și socialismul științific au o importanță covârșitoare în cadrul marxismului, dezvoltarea ulterioară a doctrinei lui Marx a dus la afirmarea sa ca teorie și metodă revoluționară în toate sferile gândirii, influențând întreaga viață spirituală contemporană.

10. *Manifestul Partidului Comunist*, elaborat de Marx și Engels și apărut în februarie 1848, a fost primul document-program al clasei muncitoare. În această lucrare, au fost fundamentate concepția comunistă despre lume, extinsă în domeniul vieții sociale, teoria luptei de clasă a proletariatului, rolul său istoric în edificarea societății comuniste.

11. „Liga comuniștilor“ a fost prima organizație comunistă internațională a proletariatului, embrion al partidului revoluționar al proletariatului, precursora a Internaționalei I. Ea a fost creată de Marx și Engels la Londra în iunie 1847 și a avut un rol important în propagarea socialismului științific și în desfășurarea evenimentelor revoluționare din 1848 în Germania. Această organizație și-a încetat activitatea în 1852, în urma măsurilor repressive ale guvernului Prusiei împotriva comuniștilor.

12. Internaționala I a apărut și s-a dezvoltat în perioada maturizării și răspîndirii tot mai ample a capitalismului, în perioada de avînt a mișcării democratice și muncitorești care a urmat primei crize economice mondiale din 1857. În același timp, mișcările naționale burghezo-democratice au trezit aspirația spre solidaritate internațională. Inițial, internaționalismul proletar s-a manifestat sub forma solidarizării muncitorilor din diferite țări în lupta împotriva capitalismului, care căuta să-i învrăjbească pe muncitori, atunci cînd recurgeau la acțiuni greviste. De aceea, în acel moment istoric, s-a manifestat o năzuință în continuă creștere printre muncitori spre unificarea forțelor lor pe scară internațională, pentru a lupta

împotriva înăbușirii exploatării. Crearea Internaționalei a fost rezultatul unei lupte îndelungate, duse de Marx și Engels pentru organizarea mișcării muncitorești, pentru crearea partidului revoluționar al clasei muncitoare, care apărea tot mai necesar în acele condiții istorice. Internaționala a luat ființă la mitingul comun al reprezentanților muncitorilor englezi și francezi din sala Saint Martin din Londra, convocat pentru a protesta împotriva înăbușirii răscoalei poloneze din 1863 (28 sep. 1864); au participat și reprezentanți ai muncitorilor din alte țări. Internaționala a promovat dialogul dintre marxism și alte curente de idei și a avut un rol însemnat în combaterea curentelor străine, mic-burgheze în mișcarea muncitorească. Congreșele acestei organizații de la Geneva (1866), Lausanne (1867), Bruxelles (1868), Basel (1869) și Haga (1872), au marcat afirmarea puternică a marxismului în mișcarea muncitorească.

13. „Manifestul constitutiv” al Internaționalei I a fost documentul său programatic, care relua ideile de bază din *Manifestul Partidului Comunist*, expunând scopurile și sarcinile luptei proletariatului, ale mișcării muncitorești internaționale. El pune accentul pe lupta politică, arătând necesitatea unității clasei muncitoare și a partidului proletar, pentru cucerirea pe cale revoluționară a puterii politice și desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție. Totodată, se sublinia că doar o politică externă democratică, pusă în slujba păcii, corespunde intereselor clasei muncitoare.

14. „Statutul” Internaționalei a fost alt document programatic care pornea de la principiul că proletariatul trebuie singur să se elibereze din punct de vedere economic. Acestui scop trebuia să-i fie subordonată orice mișcare politică, Internaționala urmînd să îndeplinească sarcina „de a servi drept centru de legătură și de colaborare între asociațiile muncitorești, care există în diferite țări” și care urmăresc scopul arătat mai sus. Statutul stabilea structura organizatorică a Internaționalei. Congresul anual, organul suprem al Asociației, desemna pe membrii Consiliului General, alcătuit din reprezentanți ai muncitorilor din diferite țări; el trebuia să conducă întreaga activitate a Internaționalei între congrese. Conform Statutului, erau permise în Internațională, alături de partidele politice, toate organizațiile muncitorești (de ajutor reciproc, culturale, cooperative etc.) și chiar unele persoane particulare.

15. Consiliul General avea obligația de a stabili contactul internațional între asociațiile muncitorești din diferite țări și de a le angaja într-o acțiune simultană, coordonată în anumite situații grave, ca de pildă atunci cînd avea loc un conflict internațional. De aceea, el trebuia să informeze permanent pe membrii Internaționalei în legătură cu acțiunile clasei muncitoare în orice țară și să pregătească problemele de ordin general, care trebuiau discutate de toate asociațiile muncitorești. Consiliul General și-a stabilit sediul la Londra, iar Marx a fost membru al acestuia și sufletul Internaționalei.

16. Secțiile erau celulele de bază ale Internaționalei, constituind adevărate centre naționale, care aveau dreptul să-și aleagă un secretar-corespondent. Fiecare secție avea libertatea de a acționa prin aplicarea princi-

piilor generale la condițiile concrete ale mișcării muncitorești din fiecare țară. În țara noastră, Asociația generală a muncitorilor din Timișoara, alcătuită din inițiativa lui Carol Farcaș și Gheorghe Ungureanu în toamna lui 1868, a devenit în primăvara lui 1869 secție a Internaționalei și și-a creat subsecții la Reșița, Anina și Arad.

17. Pentru toate aceste curente (ideile susținute, falistatea și caracterul dăunător al acestora, înfrângerea lor de către marxiști) a se vedea studiul *Internaționala I (1864—1876). Crearea, activitatea și semnificația sa istorică*, publicat în acest volum.

18. În urma capitulării necondiționate a împăratului Napoleon al III-lea la Sedan, în Paris a izbucnit o mișcare populară cu lozincă: „Vrem Republica și apărarea patriei“ (4 sep. 1870).

19. În timp ce se desfășura asediul Parisului, știrea capitulării marelui Bazaine la Metz (27 oct. 1870) a făcut să crească starea de spirit revoluționară și patriotică în rîndul maselor pariziene, deși în condițiile asediului ele simțeau din plin lipsa alimentelor și a combustibilului. Teama de masele populare, și mai cu seamă de proletariat, a îndemnat guvernul provizoriu, condus de generalul Trochu, să încheie un armistițiu cu inamicul prusian.

20. Insurecția a izbucnit după încercarea făcută de către Louis Adolphe Thiers, noul șef al guvernului, de a dezarma Garda națională. Aceasta a fost însă sprijinită de muncitorimea pariziană, care, indignată de politica trădătoare a burgheziei era pregătită să reînceapă lupta cu germanii, care înconjurau Parisul.

21. După evenimentul de la 18 martie 1871, Comitetul Central al Gărzii Naționale a preluat puterea în Capitală, în timp ce guvernul burghez se afla refugiat la Versailles. Alegerile din 26 martie au dus la constituirea Consiliului Comunei, alcătuit la 28 martie din 84 de membri; el a preluat puterea. Consiliul Comunei era organul suprem de conducere al întregii puteri, în care rolul conducător îl aveau muncitorii. Cuprindea 9 comisii, corespunzătoare unor ramuri de administrație, iar sprijinul său îl constituiau Secțiile Internaționalei, cluburile muncitorești, organizațiile sindicale și organizațiile de femei. Membrii Consiliului erau responsabili pentru activitatea desfășurată și revocabili în caz de abateri. Această conducere a Comunei nu era omogenă, fiindcă existau neînțelegeri între blanquiști și proudhoșiști.

22. Cele 9 comisii corespundeau câte unei ramuri administrative; fiecare era alcătuită din 5—8 persoane, care făceau parte și din Consiliul Comunei. Toate comisiile erau conduse de o Comisie Executivă, compusă din 7 membri, de care depindea direct Comitetul salvării publice, înființat la 1 mai 1871.

23. Măsurile revoluționare luate de Comună au urmărit să zdrobească vechiul aparat de stat burghez și să organizeze un nou tip de stat, proletar, prin înființarea Consiliului Comunei și a comisiilor, și să soluționeze, în interesul oamenilor muncii, problemele social-economice acute. Astfel, de pildă, au fost confiscate fabricile părăsite de patroni, iar comitetele

muncitorești care le-au preluat au organizat producția. Au fost îmbunătățite condițiile de muncă și de locuit ale muncitorilor, fiind anulate toate resanțele de chirii. Biserica a fost despărțită de stat și averile ei au fost expropriate. Comuna a manifestat totodată și un deosebit interes pentru problemele de artă, cultură și învățământ.

24. Prin tratatul de pace franco-german de la Frankfurt pe Main, Franța a pierdut Alsacia și Lorena răsăriteană, fiind silită să plătească și o despăgubire de 5 miliarde franci-aur.

25. Thiers, dispunând de 100.000 de prizonieri francezi, eliberați cu consimțământul lui Bismarck, a ordonat atacarea Parisului Trupele versailleze, în urma unei trădări, au pătruns prin poarta Saint-Cloud și au reușit să-i înfrîngă pe comunarzi, care au luptat eroic, apărînd fiecare baricadă (21—28 mai 1871). Ultimele lupte s-au dat în cimitirul Père-Lachaise și s-au încheiat cu masacrul de la „Zidul federaților“.

Comentariu metodic

Prin faptul că se referă la evenimente de excepțională importanță istorică, lecția capătă o deosebită însemnătate. Scopul său principal este înțelegerea modului cum s-a format conștiința de clasă a proletariatului, a rolului pe care îl are de îndeplinit clasa muncitoare pentru transformarea revoluționară a societății și cum a acționat ea, cu tot mai multă hotărîre, în acest sens.

Această lecție are un conținut științific complex, dînd posibilitatea unor corelări cu filozofia, economia politică și cunoștințele social-politice. Totodată, elevii vin în contact cu o serie de noțiuni (tradeunionism, proudhonism etc.), care necesită o explicație accesibilă, prin folosirea metodei comparației. Profesorul poate, la începutul lecției, să facă o dezbatere cu elevii, valorificînd cunoștințele dobîndite la lecția intitulată „Dezvoltarea relațiilor capitaliste și începuturile epocii moderne“, după care poate apoi trece la prezentarea modului în care s-a afirmat tot mai puternic proletariatul, ca forță socială și politică, prin lupta sa anticapitalistă.

Este bine să se insiste asupra necesității unei teorii revoluționare cu caracter științific și a unui partid, care trebuie să conducă în mod organizat pe muncitori în lupta lor revoluționară. De asemenea, este indicat ca atenția profesorului să se îndrepte către influența pe care a exercitat-o marxismul în mișcarea muncitorească din România, după care se arată legăturile acestei mișcări cu mișcarea internațională a muncitorilor.

Stimularea gîndirii elevilor și capacității lor de analiză se poate realiza prin întrebări: este oare posibilă apariția relațiilor socialiste în cuprinsul orînduirii capitaliste, cum se explică opoziția între teoria marxistă și religie? etc. O altă posibilitate de a dirija gîndirea elevilor spre latura cauzală a unor fenomene și spre căutarea unor consecințe, care pun în evidență însemnătatea unor evenimente, am putea-o avea cu întrebările: care sînt cauzele apariției marxismului în Germania? de ce marxismul reprezintă o revoluție în gîndirea umană? etc.

Pentru localizarea principalelor centre de activitate revoluționară a lui Marx și Engels, a celor legate de răspîndirea marxismului, de prezența unor secții ale Internaționalei, se impune folosirea hărții murale „Europa între 1815—1871“.

Interesul pentru cunoașterea și atenția elevilor avem posibilitatea să-l potențăm prin folosirea selectivă, și la momentul potrivit, a diapozitivelor, care înlesnesc discuțiile și contribuie la dezvoltarea spiritului de observație. În acest scop, poate fi utilizat setul alcătuit de C. Bușe și M. N. Popa, *Istoria modernă universală*, București, 1974, partea I, diapozitivul 57; partea a II-a, diapozitivele 11—17, 21, 24, 25, 28—33.

O imagine cuprinzătoare asupra începutului și dezvoltării mișcării muncitorești putem crea prin lectura și comentarea unor fragmente din *Culegerea de texte pentru istoria universală-epoca modernă*, coordonator Camil Mureșan, Editura didactică și pedagogică, București, 1973—1974, vol. I, 1640—1848, pag. 214, 225; vol. II, 1848—1918, pag. 3, 4, 7, 87—98, 255, 258 etc., din care vom alege ceea ce ni se pare a fi mai semnificativ. A se vedea, în acest număr al revistei, *Izvoare istorice comentate*.

BIBLIOGRAFIE

1. W. Foster, *Istoria celor trei internaționale*, Editura politică, București, pag. 39—108.
2. A. Vianu, *Internaționala I*, Editura științifică, București, 1964.
3. J. Bruhat, J. Dautry, É. Tersen, *Comuna din 1871*, Editura politică, București, 1962.

OCTAVIAN CRISTESCU

Izvoare istorice comentate

OBLIGAȚIILE RECIPROCE ALE SENIORULUI ȘI VASALULUI

Textul *

„Episcopul Fulbert¹, către gloriosul duce Guillelm de Aquitania.

Îndemnat să scriu despre rînduiala fidelității², am notat pe scurt, cele ce urmează, din cărțile care sînt de autoritate.

Acela care jură credință³ seniorului său⁴, trebuie să aibă întotdeauna în memorie acestea șase : (să fie) sănătos, bine păzit, cinstit, binevoitor, folositor, săritor⁵. Sănătos, adică nimic (nu trebuie făcut) în dauna seniorului sau a corpului său. Bine păzit, adică nimic în dauna secretelor sau a fortărețelor care-i dau siguranța. Cinstit, adică nimic în dauna justiției sau a altor lucruri de care depinde onoarea lui. Folositor, adică nimic în dauna posesiunilor lui. Binevoitor și săritor, adică să nu îngreueze realizarea binelui pe care seniorul este pe cale de a-l face și nici să facă imposibil ceea ce se poate face. Este drept ca vasalul să evite aceste prejudicii ; dar aceasta nu e suficient pentru a deveni vasal, căci nu este destul a te feri să nu faci rău, ci trebuie să faci numai ce e bine.

Rămîne deci ca, în privința celor șase lucruri susamintite, (vasalul) să dea cu fidelitate sfat și ajutor⁶ seniorului său dacă vrea să fie demn de feudul său și să-l stăpînească cu fidelitatea pe care a jurat-o.⁷ Seniorul, de asemenea, datorează toate acestea vasalului căci de n-ar face așa, ar putea fi socotit pe drept, ca (fiind) de rea credință, precum și vasalul, dacă s-ar dovedi trădător, perfid și sperjur prin fapte, ori prin consimțămîntul său. V-aș fi scris mai mult, dacă n-aș fi fost ocupat cu multe altele, în special cu restaurarea cetății și bisericii noastre care au avut de suferit de curînd un groaznic incendiu.“

Comentariu istoric

1. Episcopul Fulbert de Chartres (1007—1029), după cum rezultă din bogata sa corespondență, era consultat de contemporanii săi în diferite probleme, ca om învățat și cunoscător al normelor și regulilor juridice.

2. În original : „de forma fidelitatis“. Între vasal și senior s-au stabilit anumite relații. Ele sînt determinate de primirea de către vasal a unui feud din partea seniorului. Feudul era, de obicei, un lot de pămînt pe care seniorul

* Fulbert de Chartres, *Epistolae*, LVIII, an. 1020, H.F.X., p. 463, în *Textes et documents d'histoire, moyen âge*, par J. Calmette, nouvelle édition refondue et augmentée avec le concours de Charles Higounet, Presses universitaires de France, Paris, 1953, p. 70—71, ediție bilingvă (traducerea autoarei).

îl da vasalului în schimbul anumitor obligații, îndeosebi militare. Aceste loturi de pământ proveneau din teritoriile cucerite (cum a fost cazul în Franța, Anglia, Califatele arabe, Imperiul otoman etc.), din pământurile statului (în China, Japonia, Coreea etc.), din acapararea pământurilor obștilor sătești sau ale micilor proprietari (în țările din răsăritul, ca și din apusul Europei). La început, dania avea forma de *beneficiu*, adică o concesiune provizorie de pământ, condiționată de anumite obligații. Din sec. al IX-lea pînă spre sec. al XII-lea, beneficiul devine ereditar și este înlocuit cu termenul de *feud* care desemnează, în general, o proprietate funciară obținută de vasal de la seniorul său, în schimbul anumitor obligații. Dar ca feud putea fi primit și un castel, o cetate sau chiar și o simplă favoare. De exemplu, în poemul epic *La chanson de Roland*, nepotul lui Marsile, regele sarazin, îi cere acestuia permisiunea de a-l lovi primul pe Roland: „Donnez-moi un fief: le don de frapper contre Roland le premier coup“ (*La chanson de Roland*, publicată după manuscrisul din Oxford și tradusă de Joseph Bédier, Ed. d'art, Paris, 1922, p. 69, v. 865).

3. Actul prin care un om liber devine vasalul înzestrat cu un beneficiu de către seniorul său și care consfințește aceste raporturi este omagiul. Nimeni nu putea primi un feud înainte de a presta un omagiu seniorului său. Cu toate diferențele locale și obiceiurile diverse, ceremonialul omagiului se desfășura în condiții asemănătoare peste tot: vasalul, în genunchi și fără arme, își așeza mîinile sale împreunate în mîinile seniorului și se declara „omul său“ pentru un anumit feud. Seniorul îl ridica, îl săruta, apoi vasalul, în picioare, presta un jurămint de credință. Esența procedurii de mai sus este redată astfel în *La chanson de Roland*: „à mains jointes, il deviendra votre homme“ (*Ibidem*, p. 55, v. 695). Jurămintul odată prestat, urmează investitura: seniorul dă vasalului său un obiect oarecare, ca simbol al concesiunii făcute. Pînă în sec. al XI-lea, omagiul este înțîlnit în texte „hominium“. Din sec. al XII-lea se întîlnește expresia „hominium planum“, care exprimă o investi-tură primită de la doi sau mai mulți seniori.

4. În text: „suo domino“ (dominus, -i = stăpîn, domn). Întrucît, în sens feudal, raportul de vasalitate nu reprezintă o relație între „stăpîn“ și o persoană care să-l recunoască pe acesta drept stăpîn, am folosit în traducere termenii „senior“ și „vasal“.

5. În text: „incolumne, tutum, honestum, facile, utile, possibile“. Aceste șase adjective exprimă *obligația reciprocă* a seniorului și a vasalului de a nu comite nici un act care să cauzeze vreun prejudiciu material sau moral celeilalte persoane. Textul din limba latină este în mod deliberat echivoc în privința substantivului ale cărui însușiri le exprimă cele șase adjective. Aceste substantive pot fi atît „seniorul“, cît și „vasalul“, întrucît obligațiile erau bilaterale.

6. În text, „consilium et auxilium“. Aceste îndatoriri, mult mai concrete decît celelalte, sînt obligatorii numai pentru vasal. „Consilium et auxilium“ constituie obligația vasalului de a veni cu oamenii săi de cîte ori este chemat de seniorul său. Modul de a-i anunța pe vasali, atunci cînd seniorul era la mare distanță de ei și avea la îndemînă o cancelarie, erau scrisorile-porunci („les chartes“). „Consilium“ (sfat) constituie obligația vasalului de a lua parte

la ședințele curții seniorului, la deliberările care aveau loc acolo, cu privire la toate problemele ce interesau pe senior și pe vasalii săi. „Auxilium“ (ajutor) este obligația vasalului de a da ajutor militar seniorului fie pentru „stagium“ — adică pentru paza castelului, fie pentru „ost, hostis“ — adică pentru participarea la războaiele întreprinse de senior, ori numai pentru o simplă incursiune. **

7. Toate obligațiile care decurg din relațiile vasalice erau departe de a fi respectate cu strictețe de ambele părți. Mai întâi, trebuie stabilită o diferență apreciabilă între fidelitatea, foarte rar încălcată, a micilor vasali și aceea a principalilor vasali ai regelui, ei înșiși mari seniori feudali, oricând gata să-și transforme feudul lor într-o seniorie cât mai independentă față de acela, de la care l-au primit. Poate tocmai de aceea, sentimentul vasilic este foarte mult idealizat în *La chanson de Roland*: „Pour son seigneur on doit souffrir de grands maux et endurer les grands chaudes et les grands froids, et on doit perdre du sang et de la chair“ (*Ibidem*, p. 82, v. 1115—1117). Dacă fiecare vasal și-ar fi respectat seniorul după îndemnul poemei lui Roland, societatea feudală n-ar fi intrat în istorie ca o epocă de perpetue războaie, datorate — în cea mai mare parte — tocmai nerespectării obligațiilor reciproce dintre senior și vasal.

Sugestii metodice

În lectura primei părți a acestui izvor istoric, elevii sînt conduși să desprindă ideea credinței, a fidelității pe care vasalul o datora seniorului său. Insistînd apoi asupra celor două îndatoriri de bază ale vasalului, „sfat și ajutor“, profesorul poate cere elevilor să explice de ce vasalul este dator să le îndeplinească cu fidelitate, pentru a pune în evidență importanța acordării ajutorului militar, dificultatea adunării oastei feudale, rostul ajutorului militar în luptele dintre seniori.

De asemenea, se poate cere elevilor să explice de ce, către sfîrșitul scrierii, Fulbert de Chartres spune că și seniorul datorează toate acestea vasalului, pentru a sublinia ideea reciprocității obligațiilor vasalice dar, în același timp, și pentru a accentua ponderea cu care se insistă, în această scrisoare, asupra obligațiilor vasalului.

Este necesar ca elevii să înțeleagă că în evul mediu această structură a relațiilor vasalice era o necesitate, determinată de lupta pentru menținerea privilegiilor de clasă, de teama țărânimii, de lupta împotriva altor seniori în timpul anarhiei feudale, de războaiele de cucerire ori de apărare, precum și de consolidarea politică a statului în condițiile unei puteri centrale.

MINODORA PEROVICI

** Pentru detalii în legătură cu această îndatorire, vezi Radu Manolescu, *Societatea feudală în Europa apuseană*, Editura științifică, 1974, p. 248—249.

RĂSCOALA ȚĂRANILOR ENGLEZI CONDUSĂ DE WAT TYLER ÎN CRONICILE LUI FROISSART *

Textul¹

Obligațiile
țăranilor șerbi

„Este în obicei ca în Anglia, ca și în alte numeroase țări, nobilii să aibă mari drepturi asupra oamenilor lor și să-i țină în ascultare; deci, prin drept și prin obiceiul pământului, ei trebuie să lucreze pământul gentilomilor, să culegă grânele și să le transporte, să le pună în hambare, să le bată și să le vînture, să macine făina și să o transporte la locuința nobilului, să taie bușteni și să-i ducă la castel și toate celelalte corvezi; și sînt datori să facă acest lucru din servitute față de seniori. Și mult mai mult aveau de făcut cei din Anglia, decît de aiurea²; și în special în comitatul Kent, Essex, Sussex și Bethford³... Acei oameni răi, din interiorul granițelor amintite, au început să se ridice din cauză că ziceau că sînt ținuți în prea mare servitute și că de la începutul lumii n-au fost servi și nici nu putea nimeni fi⁴... În aceste mașinațiuni îi duseseră încă de mult un preot rău din comitatul Kent, care se numea John Ball⁵; și pentru aceste cuvinte nebunești el a fost închis de arhiepiscopul de Canterbury de trei ori; căci acest John Ball avea în obicei ca în zilele de duminică, după slujbă, cînd toți oamenii merg la mănăstire, să meargă și el acolo sau în cimitir unde predica și aduna poporul în jurul lui zicînd: «Oameni buni, lucrurile nu pot merge bine în Anglia pînă ce bunurile nu vor fi stăpînite în comun și cînd nu vor mai fi nici săraci nici gentilomi⁶ și cînd noi vom fi uniți. Din ce sînt făcuți acei pe care îi numim seniori, mai mari peste noi? De ce ne țin în servitute? Și dacă provenim toți dintr-un tată și dintr-o mamă, Adam și Eva, cu ce pot ei susține și arăta că sînt mai buni decît noi, în afară de faptul că ne dau să cîștigăm și să lucrăm ceea ce vor ei? Ei sînt îmbrăcați în catifele, stofe fine, blănuri, iar noi sîntem îmbrăcați în haine sărmene. Ei au vinuri, mirodenii și pîine bună și noi avem secara, resturile, paie și bem apă»... La aceste vorbe s-au pornit cei din comitatul Kent, Essex, Sussex, Bethford și din ținuturile în-

Predicatori
populari

*) *Les croniques de sire Jean Froissart qui traitent des merveilleuses emprises, nobles aventures et faits d'armes advenus en son temps en France, Angleterre, Bretagne, Bourbon, Escosse, Espagne, Portingal et es autres parties*, Paris, Société du Panthéon littéraire, 1853, pg. 150—167 (traducerea autoarei).

Începutul
răscoalei

vecinate spre Londra ?... Cînd acești oameni răi⁸ începură să se ridice, să știți că cei din Londra, exceptînd pe cei din clica lor⁹, au fost cu toții îngroziți... Nobilii din țară începură să se îngrijoreze cînd simțiră poporul ridicîndu-se și răsculîndu-se¹⁰. Și dacă erau îngrijorați, aveau și de ce; căci pentru mai puțin se înspăimîntă omul. Așa că începură să se adune cît mai bine și mai discret putură... Luni, prima zi a săptămîinii, înaintea zilei Sfîntului Sacrament, în anul 1381 se porniră oamenii răi și ieșiră din locurile lor pentru a veni la Londra și a vorbi regelui pentru a fi liberi, căci ei voiau să nu mai fie șerb în Anglia¹¹; ajunseră la St. Thomas de Canterbury și acolo era John Ball care încerca să-l găsească pe arhiepiscopul zisului loc, dar el era la Londra cu regele. Wat Tyler¹² era de asemenea cu zisul John Ball. Cînd intrară în Canterbury, toți oamenii îi sărbătoriră, căci tot orașul era de partea lor; și aci avură sfat și adunare că vor merge la Londra în fața regelui și trimiseră dintre ei și din tovarășii lor de dincolo de Tamisa, în Essex și în Sussex, în comitatul Sanford și Bethford să vorbească poporului ca toți să vină de partea cealaltă a Londrei; astfel înconjurară Londra. Regele nu putea să le scape și în intenția lor era ca în ziua Sacramentului să se întilnească cu toții. Cei care erau din Canterbury intrară în abația St. Thomas și făcură acolo multă dezordine; și arseră și jefuiră locuința arhiepiscopului și ziceau jefuind și scoțînd afară lucrurile: «Acest cancelar al Angliei¹³ a făcut bună afacere cu aceste mobile; el ne va da cont de veniturile Angliei și de marile profituri pe care le-a avut el de la încoronarea regelui Angliei.¹⁴» După ce au jefuit în acea luni abația St. Thomas și St. Vincent, ei au plecat a doua zi dimineața împreună cu tot poporul din Canterbury și luară drumul spre Rochester și luară pe toți oamenii din orașele de pe dreapta și de pe stînga; și călătorind și mergînd ei, loveau și fulgerau ca o furtună case de avocați și de procurori¹⁵ ai curții regale și ai arhiepiscopatului și nimic nu-i mulțumea. Cînd veniră la Rochester, li se făcu o mare primire, căci oamenii din oraș erau de partea lor; și merșeră la castel și-l luară pe cavalerul¹⁶ care păzea și era căpitan¹⁷ al orașului, sir John Newton. Îi ziseră astfel: «Trebuie să mergeți cu noi și să fiți suveranul și căpitanul nostru pentru a face ceea ce vrem noi». Cavalerul se scuză frumos și aduse multe motive de scuză, dar nimic, căci i s-a zis: «Messire John, Messire John, dacă nu faci ceea ce vrem noi, ești mort!» Cavalerul văzu acel popor înrăit și gata să-l ucidă. Temîndu-se de moarte, el îi ascultă și o porni, contra voinței sale, pe drumul lor. În aceeași manieră au procedat și cei din alte părți ale Angliei... și puseră cavalerii și gentilomii¹⁸ sub ascultarea lor... Și priviți ce încurcătura! Dacă făcură pe voia lor, ei trebuiră să distrugă toți nobilii

Sprijinul
orașenilor

Drumul
răsculaților
spre Londra

Răsculații
se așază
în apropierea
Londrei

Răsculații
trimit soli
la rege

Numărul
răsculațiilor

Panica nobililor

Angliei... Răsculații călătoriră atît cît ajunseră la patru leghe de Londra și se așezară pe o înălțime... Cînd cei din Londra aflară că aceștia erau așezați așa de aproape de ei, închiseră porțile podului pe Tamisa¹⁹ și puseră gărzi. Acest ordian fu dat de primarul Londrei, sir William Walworth și de mulți orașeni bogați din Londra, care nu erau din Țica lor. Dar erau în Londra oameni săraci mai mult de treizeci de mii. Atunci hotărîră cei de pe înălțime să trimită pe cavalerul lor în fața regelui care era în turn²⁰ să-i vorbească și să-i ceară să vină să vorbească cu ei și că tot ce fac ei este pentru binele lui, căci regatul Angliei de mulți ani era rău guvernat în ceea ce privește onoarea regatului și profitul poporului. Regele și cei care erau în castelul Londrei care doreau să afle vești, cînd văzură un vas venind pe Tamisa ziseră: «Vedeți dacă nu e cineva care ne aduce noutăți». Și era în mare îngrijorare acolo... Cavalerul, sir John Newton, care era binecunoscut printre ei, îngenunche în fața regelui și-i zise: «Prea strălucitul meu senior, nu-mi luați în nume de rău mesajul căci, sire, am venit cu forța în fața dv.». «Nu-i nimic, sir John, spuneți ceea ce ați fost însărcinat, eu vă scuz». «Prea strălucite sire, obștea din regatul dv. m-a trimis în fața dv. pentru a trata și a vă ruga să veniți să le vorbiți... căci ei nu vor să vadă pe nimeni decît pe dv. Și să n-aveți grijă pentru persoana dv., căci ei nu vă vor face nici un rău și vă vor trata întotdeauna ca pe un rege; dar ei vă vor arăta multe lucruri pe care trebuie să le știți, cînd vă vor vorbi; ce fel de lucruri, eu nu sînt însărcinat să vă spun. Dar, prea iubite sire, binevoiiți a-mi da răspunsul pe care îl așteaptă pentru ca să știe cu adevărat că am fost în fața dv., căci ei au copiii mei ostateci pentru mine și-i vor omorî dacă nu mă întorc la ei». Răspunse regele: «Veți avea un răspuns imediat». Atunci se sfătui regele și întrebă ce era bine de făcut. Regele fu deci sfătuit ca a doua zi dimineața, care era joi, să vorbească cu ei. Cînd sir John Newton avu acest răspuns, el nu mai ceru nimic; își luă rîmas bun de la rege și de la baronii săi, se urcă pe vas și străbătu Tamisa și se reîntoarse pe înălțime unde erau mai mult de șasezeci de mii de oameni; și le dădu răspunsul regelui. Acest răspuns le plăcu nespūs și, mulțumiți, petrecură noaptea cît putură mai bine și să știți că toți postiră din lipsă de hrană, căci nu aveau; deci ei erau înraiiți și aceasta îi întărîta și mai mult... Contele de Canterbury și baronii Angliei care erau la Plymouth²¹ și care-și pregătiseră vasele pentru a merge în Portugalia erau cu toții informați de această rebeliune și de poporul care începuse să se ridice; așa că se temeau ca voiajul lor să nu fie întrerupt sau ca obștea Angliei să nu alerge împotriva lor. Așa că ridicară ancora și ieșiră în afara radei portului, cu mare pericol și cu vînt potrivnic, și se îndepărtară în mare

și acolo ancorară, așteptînd vînt prielnic... Cînd veni ziua St. Sacrament, dimineața, regele Richard ascultă slujba religioasă în turnul Londrei ca și toți seniorii. După slujbă, el a intrat în barcă cu contele de Salisbury și alți cavaleri și navigară pe rîu spre Rotherheath, un feud al regelui, unde erau mai mult de zece mii de oameni care coboriseră de pe înălțimea aceea pentru a vedea pe rege și a-i vorbi... Cînd regele și seniorii lui văzură acest popor, se înspăimîntară și nu fu nici unul, oricît de îndrăzneț ar fi fost, să nu se înfiidare; și regele după sfatul baronilor nu coborî pe pămînt ci, din barcă, le zise; «Seniori, ce vreți să-mi spuneți? Spuneți-mi; eu am venit aici pentru a vorbi cu voi». Ei îi ziseră într-un glas, aceia care îl auziseră: «Noi vrem ca tu să vii pe pămînt și noi îți vom arăta și-ți vom spune cu tărie ce ne trebuie». Atunci răspunse contele de Salisbury pentru rege și zise: «Seniori, nu sînteți pregătiți pentru ca regele să vă vorbească acum». La aceste cuvinte nu s-a mai spus nimic și regele fu îndemnat să se retragă și se întoarse în castelul Londrei, de unde plecase. Cînd oamenii văzură că nu obțin nimic, toți fură înflăcărați de ură; și se reîntoarseră pe înălțime unde era marele popor; și povestiră cum li s-a răspuns și că regele s-a reîntors în turnul Londrei. Atunci strigară toți într-un glas: «Să mergem, să mergem în grabă la Londra!» Atunci o porniră la drum toți și se îndreptară spre Londra, lovind și dărîmînd castele de abați, de avocați și de oameni de curte și ajunseră la foburgurile²² Londrei care sînt mari și frumoase. Astfel ei dărîmară multe locuințe frumoase și în special loviră închisorile regelui și eliberară toți prizonierii care erau înăuntru. Și făcură în aceste foburguri multă tulburare; și amenințară în dreptul podului pe cei din Londra pentru că au închis porțile și ziceau că vor arde toate foburgurile și vor cuceri Londra prin forță și o vor arde și distruge. Toți cei sărmani din Londra, din care mulți erau în înțelegere cu ei, se adunară laolaltă și se întrebau: «De ce nu sînt lăsați acești oameni buni să intre în oraș? Ei sînt de-ai noștri și tot ceea ce fac este pentru noi». Atunci prin forță s-a convenit că porțile să fie deschise. Astfel intrară acești oameni înrăiți în Londra... și făcură în acea joi mult dezastru în oraș... Cînd veni seara, ei veniră să se așeze toți în piața St. Catherine, în fața castelului Londrei... Cred că vă dați seama că era o mare groază pentru rege și pentru cei care erau cu el înăuntru căci acești oameni răi strigau așa de tare, că se părea că toți diavolii din infern erau printre ei... Și spuneau cei înțelepți, precum contele de Salisbury și alții, îndemnîndu-l pe rege; «Sire, dacă puteți să-i amăgiți cu cuvinte frumoase, ar fi cel mai bine și mai profitabil. Și să le acordați tot ceea ce cer în mod legal; căci dacă vom începe ceea ce nu putem sfîrși cu bine, nimeni nu ne va putea salva

Prima întîlnire
dintre rege
și răsculați

Răsculații
se îndreaptă
spre Londra

Orășenii săraci
ii ajută
pe răsculați
să intre
în Londra

Regele e sfătuit
să îi amăgească
pe răsculați

pe noi și bunurile noastre ca să nu fie distruse și toată Anglia să fie ruinată»... Când veni vineri dimineța, acest popor care era așezat în piața St. Catherine în fața turnului începu să strige tare și să spună că dacă regele nu vine să vorbească cu ei vor asedia castelul, și-l vor lua cu forța, și-i vor omorî pe toți cei dinăuntru... Regele le trimise vorbă să se retragă toți în afara Londrei într-un loc frumos, căruia i se spune Mile's End²³, așezat în mijlocul unei frumoase cîmpii... Atunci începură să plece acei oameni, sărmanii satelor și să meargă în acel loc; dar nu se duseră toți... Curînd după ce poarta castelului a fost deschisă și regele a ieșit... Wat Tyler, Jack Strau, John Ball și mai mult de alți patru sute, intrară în castel, îl forțară, căutară din cameră în cameră și-l găsiră pe arhiepiscopul de Canterbury... și-l decapitară... Venind regele în acel loc care se numește Mile's End, cei doi frați ai săi se despărțiră de el... și nu îndrăzniră să se arate poporului. Când regele veni cu baronii în acel loc, el găsi mai mult de șasezeci de mii de oameni din diverse locuri și din diferite sate ale Angliei; regele se duse drept în mijlocul lor și le zise cu multă blîndețe: «Oameni buni, eu sînt regele și suveranul vostru, ce vă trebuie, ce vreți să-mi spuneți?» Atunci răspunseră cei care-l auziseră: «Noi vrem să ne eliberăm pe noi, casele și pămînturile noastre și să nu mai fim niciodată numiți șerbi»²⁴. Zise regele: «Vă acord eliberarea, retrageți-vă la casele și locurile voastre și lăsați dintre voi, din fiecare sat, cîte doi-trei oameni și eu le voi da scris și sigilat cu pecetea mea cea mare scrisorile de eliberare pe care le cereți și pe care le vor lua cu ei». Aceste cuvinte făcură o mare impresie acestui popor de rînd, adică oamenilor simpli și cinstiti care veniseră acolo și nu șiau ce cereau și ziceau toți: «E bine, e bine, noi nu cerem mai mult!» Ei începură să se retragă spre Londra. Și regele ordonă la mai mult de treizeci de clerici, în seara vineri, să scrie scrisorile și să le întărească cu pecete și să le dea acelor oameni. Și pe urmă plecară cei care aveau aceste scrisori și se duseră pe la locurile lor; dar rămînea încă mare tulburare și venin: Wat Tyler, Jack Strau și John Ball; ei ziceau ca poporul să nu plece astfel²⁵; și erau de partea lor mai mult de treizeci de mii. Așa că rămaseră în Londra și nu se grăbeau să aibă scrisori, nici pecete de la rege, ci puneau toate forțele pentru a menține dezordinea în oraș... În ziua de sîmbătă dimineța... se adunară toți răii ca: Wat Tyler, Jack Strau și John Ball, care erau căpitanii lor, ca să vorbească într-o piață numită Smithfield, unde se ținea vinerea tîrgul de cai; și acolo erau mai mult de douăzeci de mii, toți de o alianță... Și ziceau căpitanii: «N-am făcut nimic. Aceste libertăți pe care ni le-a dat regele ne aduc prea puțin profit»... Dar iară că vine regele în acel loc... și zice că nu va merge mai de-

Furia
răsculaților
se dezlănțuie

Intîlnirea de la
Mile's End

Programul
răsculaților

Promisiunile
regelui

Unii răsculați
se retrag

Majoritatea
țăranilor
continuă lupta

Intîlnirea de la
Smithfield

parte dacă nu va ști ce-i trebuie acestui popor ; și dacă erau neliniștiți de ceva, el îi va liniști. Seniorii care erau cu el se opriră cînd regele se opri ; așa era drept. Cînd Wat Tyler îl văzu pe rege că s-a oprit, zise oamenilor săi : «Iată-l pe rege ; eu voi merge să vorbesc cu el ; să nu vă mișcați de aici dacă nu vă fac acest semn ; și dacă vă fac semn, să veniți și să-i omoriți pe toți, afară de rege, căruia să nu-i faceți nimic ; el e tînar, îl vom face după voia noastră și-l vom duce peste tot unde vom voi prin Anglia și vom fi seniorii întregului regat ; nu e nici o îndoială»... La aceste cuvinte, el dădu pînteni calului și se depărtă de tovarășii săi și se duse drept spre rege, așa de aproape de el, încît coada calului său era pe capul calului regelui. Și primul cuvînt pe care îl zise, cînd îi vorbi regelui, fu : «Rege, vezi toți acești oameni care sînt aici?». «Da, zise regele, de ce spui asta?». «Spun fiindcă toți sînt sub comanda mea și mi-au jurat credință și loialitate, că vor face ce voi vrea eu». «De bună seamă, văd că așa este». «Atunci spune, rege, cine ne cere ca acești oameni și alții din Londra, toți sub comanda mea, să plece fără a lua scrisorile ? Nimeni ; noi le vom lua». Zise atunci regele : «S-a dat dispoziție ; trebuie eliberate una după alta. Retrăge-te frumos la oamenii tăi și fă-i să se retragă din Londra»... Primarul Londrei a sosit cu 12 oameni călări, înarmați pe sub haine, și văzîndu-l pe acel Wat Tyler cum se purta, îi zise în limbajul lui : «Măi băiete, cum ești tu așa de obraznic în fața regelui ? E prea mult pentru tine!». Atunci se înfurie regele și zise primarului : «Pune mîna pe el!». La aceste vorbe, primarul trase un paloș mare pe care îl purta și-i dădu celui Tyler o astfel de lovitură în cap, că-l doborî la picioarele calului. Imediat ce fu trîntit la picioarele lor, l-a înconjurat din toate părțile pentru ca să nu fie văzut de cei adunați acolo și care-și ziceau oamenii lui. Atunci coborî un scutier al regelui, care se numește John Stanvich și trase o spadă frumoasă pe care o purta și o înfipse în pîntecele celui Tyler, care muri pe loc. Atunci își dădură seama acei oameni răi că era ucis căpitanul lor ; așa că începură să murmure și să zică : «L-au omorît pe căpitanul nostru ; să mergem, să mergem să-i ucidem pe toți!». La aceste cuvinte, se rînduiră ca pentru bătălie, fiecare cu arcul întins. Acolo făcu regele un lucru nemaipomenit. Căci imediat ce Tyler fu trîntit la pămînt, el se îndepărtă de acei oameni, singur, și se duse... înaintea acelor oameni nebuni care se ordonau pentru a veni să-l răzbune pe căpitanul lor și le zise : «Seniori, ce vă trebuie ? Voi n-aveți alt căpitan decît pe mine ; eu sînt regele vostru, stați în pace!». Atunci se întîmplă că cei mai mulți din acei oameni, îndată ce văzură și auziră pe rege, se rușinară și începură să se retragă ; aceștia

Uciderea
lui Wat Tyler

Înfrîngerea
răscoalei

erau cei pașnici ; dar cei răi nu se îndepărtau deloc și arătau că au de gînd să se lupte. Atunci se reîntoarce regele la oamenii săi și-i întrebă ce-i de făcut. El fu sfătuit să se retragă de pe cîmp... În timp ce se desfășurau aceste lucruri, alerga o știre de panică prin Londra : «Îl omoară pe rege !» Din care cauză, toți oamenii buni, de partea regelui, ieșiră afară din casele lor, înarmați și se duseră toți spre Smithfield... și erau cam șapte-opt mii de oameni, toți sau aproape toți înarmați... Și cum venira se arănjara în ordine de bătaie... dar regele nu era de acord și zicea că n-ar vrea să se facă așa ceva... Așa se îndepărtară acei oameni nebuni care încotro ; și regele și seniorii reintrară în ordine în Londra, cu mare bucurie. Și primul drum pe care regele îl făcu fu la doamna mamă... «Doamnă, dați slavă cerului, căci eu am redobîndit moștenirea mea și regatul Angliei, pe care-l pierdusem»... John Ball și Jack Strau au fost găsiți într-o cocioabă veche, unde se ascunseseră... De prinderea lor s-au bucurat nespus regele și baronii săi căci li s-a tăiat capul — și lui Tyler de asemenea, cu toate că fusese omorît mai înainte ; și le-au pus pe podul Londrei. ...Cînd aceste lucruri se liniștiră, ...chemă regele în secret oamenii săi de arme să fie toți la un loc într-o anumită zi, în care toți fură acolo ; și se adunară vreo cincisute de lăncieri și tot atîția arcași. Cînd fură toți adunați, regele plecă din Londra și o luă spre comitatul Kent, acolo unde s-au ridicat mai întii acei oameni răi... și ajunse într-un sat numit Espinghes și-l chemă pe primar împreună cu toți oamenii locului. Cînd se adunară, regele le spuse, printr-un om din sfatul său — cum ei s-au ridicat împotriva lui și erau gata să răstoarne toată Anglia în frămîntări și în pieire și că știe bine că acel lucru a fost început și făcut numai de unii, nu de toți ; deci, mai bine ar fi ca aceia care au făcut-o să apară și le cere să-i arate pe vinovați sub vina de a fi mereu în indignarea sa și a fi ținuți drept trădători față de el. Cînd cei care erau acolo auziră și cei nevinovați văzură că se pot apăra și scuza de această nelegiuire, se priviră între ei și, arătînd pe cei vinovați, ziseră : «Sire, iată-l pe acesta din cauza căruia acest loc s-a răscolat întii». Imediat acela fu prins și spînzurat. Și au fost spînzurați șapte la Espinghes. Apoi li s-au cerut scrisorile care le-au fost date și acordate. Ele fură aduse și date oamenilor regelui care, în prezența întregului popor, le rupseră și le aruncară, apoi ziseră astfel : «Vouă, celor care v-ați adunat aici, vă ordonăm, din partea regelui și în numele său — ca fiecare să se ducă la casa lui în liniște și să nu se mai ridice împotriva regelui niciodată». În felul în care regele a făcut la Espinghes a făcut... și în alte părți, peste tot în Anglia unde acei oameni răi se răscolaseră și se răzvrătiseră ; și au fost decapitați și spînzurați mai mult de cincisprezece sute.

Represalii

Nerespectarea
cuvîntului dat
de rege

Victimele

Comentariu istoric

1. Froissart, autorul *Cronicilor*, s-a născut în 1347 la Valenciennes, dintr-o familie de orașeni bogați și a devenit cleric. Un timp a fost poet și istoriograf al reginei Angliei — Philippe de Hainaut. Apoi a mers în Scoția, în Italia, a încercat să facă comerț în Țările de Jos, dar s-a oprit mai ales la curțile unor protectori ca ducele de Brabant — Robert de Namur, Gui de Blois, Gaston, duce de Foix și alții. Peste tot era bine primit, datorită talentului său de poet și plăcuței conversații, presărate cu fapte și evenimente, despre care auzise pe la curțile mai marilor vremii. De peste tot aduna informații, își completa cunoștințele pentru *Cronicile* sale, din care a făcut opera esențială a întregii sale vieți. Chiar din titlul complet al cronicilor, Froissart ne dezvăluie, în egală măsură, înclinația sa deosebită pentru marile fapte de arme, îndrăzneții eroi din domeniul aventurii, dar și numeroasele țări pe care le-a străbătut ca neobosit călător, precum și bogăția informațiilor, culese direct de la sursă. Lucrarea a suferit o permanentă remaniere, datorată chiar autorului, care a adaptat-o, revizuit-o, corijat-o și modificat-o neîncetat, pentru a fi pe placul unuia sau altuia dintre protectorii săi.

2. Anglia se afla în război cu Franța : acel război de o sută de ani (1337—1453), a cărui susținere împinsese la o vâdită înăsprire a situației țărănilor.

3. Răscoala a izbucnit în S.-E. Angliei.

4. Circulau pe atunci două versuri dintr-un cântec vechi, care erau repetate peste tot :

„When Adam delv'd and Eve span / Adam cînd săpa și Eva-mpletea,
Where was then the gentleman ?“ / Stăpînul mōșiei pe unde era ?

5. Apăruseră numeroși predicatori populari care îndemneau poporul la răscoală.

6. Programul răsculaților era deosebit de înaintat pentru vremea aceea, deoarece ataca însăși esența orînduirii feudale.

7. După călugărul Evesham, ei s-au reunit la Blacheath la 5 mile de Londra. Există data aproape exactă a începutului acestor răscoale prin proclamația care este datată 15 iunie 1381.

8. Froissart îi numește tot timpul pe răsculați „mechants geans“, „folles geans“ etc. pentru a-și exprima dezaprobarea față de acțiunea lor.

9. Orașenii săraci din Londra și din alte localități îi vor ajuta pe răsculați.

10. Unii nobili au desființat șerbia și au redus dările pentru a nu-i lăsa pe șerbii de pe domeniile lor să se alătore răsculaților. Dar, în același timp, așa cum spune Froissart, au început să se adune în taină, pentru a face față răscoalei.

11. Ideea desființării șerbiei revine în lucrarea lui Froissart, ceea ce demonstrează tăria cu care era susținută de răsculați.

12. Despre Wat Tyler, Froissart spune : „Acest Tyler era un acoperitor de case cu țigla, rău băiat și înveninat spirit“ (p. 151).

13. Arhiepiscopul de Canterbury era atunci cancelar al regatului.

14. Regele Angliei era pe vremea aceea Richard al II-lea (1377—1399).

15. Avocații și procurorii erau persoane care acționau în virtutea unei procuri, în numele regelui, al arhiepiscopului etc., și care aveau misiunea de a supraveghea respectarea legilor și apărarea intereselor celor pe care îi reprezentau.

16. În apusul și centrul Europei, cavaler era un titlu nobiliar, conferit inițial pentru fapte de arme, apoi generalizat la toți membrii clasei nobiliare.

17. Căpitan era cel însărcinat cu paza militară a orașului împotriva unui eventual atac dinafară, dar și pentru prevenirea și înăbușirea unor mișcări ale plebei împotriva patriatului, ca urmare a diferențierii economice și sociale a populației orașenești.

18. Pentru desemnarea celor care făceau parte din clasa feudalilor, în textele medievale se întâlnesc adesea diferite formulări: cavaleri, gentilomi, baroni etc.

19. London Bridge.

20. Turnul Londrei era o fortăreață (situată la extremitatea de est a cetății) care data din vremea normanzilor. Turnul servea drept închisoare de stat.

21. La Plymouth se încerca, probabil, un exod al nobilimii, dincolo de granițele, devenite nesigure, ale Angliei.

22. Foburgurile erau cartierele mărginașe, așezate dincolo de centura unui mare oraș. La începuturile sale, orașul era înconjurat de o centură de ziduri, în interiorul cărora s-a îngrămădit cu timpul o populație din ce în ce mai numeroasă. Străzile devenind tot mai strâmte, casele tot mai neîncăpătoare, mulți orașeni s-au așezat și dincolo de zidurile orașului, în foburguri. În caz de pericol, ei se adăposteau în oraș, dar bunurile lor rămâneau pradă celor care, atacând orașul, se mulțumeau — de multe ori — și cu ceea ce puteau jefui în foburguri.

23. *Mile's End* ar putea însemna „la capătul unei mile“ (1609,3 m. depărtare de Londra).

24. Programul răsculaților prevedea, în primul rând, desființarea șerbiei. Celelalte revendicări nu mai sînt menționate de cronicar.

25. Conducătorii răsculaților erau nemulțumiți de rezultatul parlamentărilor, deoarece își dădeau seama că vor fi înșelați.

Sugestii metodice

Prima parte a textului poate fi folosită pentru sublinierea cauzelor generale ale răscoalelor din evul mediu. Se va sublinia, de asemenea, rolul predicatorilor populari în incitarea nemulțumirii țăranilor, precum și valoarea ideilor înaintate, răspândite de acești predicatori.

O idee importantă care se desprinde din acest izvor istoric este sprijinul pe care orașenii săraci l-au dat țăranilor răsculați și lupta, care se subînțelege,

dintre orășenii săraci și cei înstăriți, care erau de partea nobililor ; de asemenea, panica izbucnită în rîndul nobililor, care plănuiau chiar să fugă din Anglia. După întîlnirea de la Mile's End, regele le-a dat cu mare ușurință unora dintre răsculați scrisori de eliberare din șerbie. Este bine să se provoace o scurtă dezbateră de analiză a alternativelor : dacă țărani au primit scrisori că sînt eliberați din șerbie, nu era cazul ca răscoala să se încheie ? Ce mai doreau țărani ? Cum se explică „înțelegerea“ dovedită de rege ? Răspunsul exact la aceste întrebări va fi confirmat chiar de evenimentele, cu care se încheie relatarea lui Froissart : răzburarea nobilimii și anularea scrisorilor de eliberare. De asemenea, o scurtă dezbateră se poate provoca din analiza cuvintelor regelui, care-i destăinuie mamei sale că a „redobîndit“ regatul Angliei, pe care-l „pierduse“ în timpul răscoalei.

Aceasta este o modalitate de integrare în lecție a textului lui Froissart. S-a menționat pe marginea textului original cuprinsul pe scurt al diferitelor paragrafe, pentru a facilita regăsirea citatului, pe care profesorul dorește să-l folosească în lecție.

Dar izvorul istoric se poate folosi și ca material documentar pentru activitatea în grup. În acest caz, izvorul istoric se fragmentează în citate care sînt distribuite elevilor pentru a fi studiate și analizate în grup. Fiecare citat va avea un titlu (însemnarea marginală existentă) și va fi însoțit de o temă de lucru, care să stimuleze gîndirea elevilor pentru interpretarea textului. După ce elevii au studiat izvorul istoric pe care l-au primit (timp de 3—5 minute), lecția se încheagă ca un tot unitar, prin valorificarea — sub directă îndrumare și coordonare a profesorului — a rezultatelor activității elevilor. Această modalitate cultivă capacitatea de investigare a elevilor și tehnicile de muncă intelectuală, necesare formării deprinderilor de studiu, ca o premisă a educației permanente.

Întrucît acest text nu a mai fost tradus în limba română, am socotit că el poate fi dat într-o formă mai extinsă decît se obișnuiește în revista noastră, deoarece reprezintă materialul documentar de bază pentru orice lecție și lucrare, referitoare la răscoala țărănilor englezi, condusă de Wat Tyler.

MINODORA PEROVICI

O SCRISOARE A LUI TEODOR DIAMANT CĂTRE CHARLES FOURIER

Textul

(Traducere din limba franceză)¹

Domnul meu,

Scrisoarea de față vă va fi înmînată de d-l Nicolae Kretzulescu, prieten și apropiat mie, pe care cu cinste vi-l recomand, rugîndu-vă să-i acordați aceeași prietenie cu care m-ați cinstit și pe mine și care mi-a fost atît de folositoare. El vine la Paris spre a-și desăvîrși învățătura și își propune să studieze temeinic procedeul societar, pe care-l și admiră și care-l va îndruma în alegerea a ceea ce va învăța, determinîndu-l să studieze totul din punct de vedere societar.

Începînd de la 20 martie trecut, ziua plecării mele din Paris, domnul meu, nu mai am știri de la dv., deși am rugat pe compatrioții mei pe care i-am lăsat în această capitală să mi le transmită cît mai des. Știți, domnule, că mă preocupă mai mult decît pe oricare cum stați cu sănătatea și organizarea unei falange cît mai repede cu putință.

Vă rog deci să mă țineți la curent, binevoind a-mi scrie, prin poștă, timbrînd scrisoarea pînă la Huningue² sau înmînînd-o prietenului meu Nicolae, care mi-o va trimite negreșit. Punctele asupra cărora vă rog să-mi dați știri, domnul meu, sînt următoarele : dacă stați bine cu sănătatea ; cum merge colonia de la Condé ; dacă s-au făcut demersuri pe lîngă Ministerul Lucrărilor Publice și cu ce rezultate ; e nădejde de făcut la primăvară o încercare în Franța, la Condé sau altunde ? Domnul meu, dacă aveți în-doieli în privința aceasta, vă rog scrieți-mi fără răgaz, ca să vă trimitem înainte de primăvară banii de cheltuială pentru drum spre a veni aici la București, unde am avut fericirea să obțin rezultate destul de bune în cele 20 de zile de cînd am sosit aici. Trei terenuri cultivate, fiecare bun pentru o colonie și pe care sînt deja cîteva clădiri pentru a primi roi de coloniști, sînt oferite de proprietarii lor, care au devenit partizani zeloși ai procedului societar și admiră geniul dv. Mai mulți alții, boieri, medici, profesori, oferă bani. Aș fi întemeiat o societate pe acțiuni, dar socotesc că este înțelept să aștept înapoierea onorabilului nostru domn, spre a-l convinge să subscrie cel dintîi ; el s-a dus la Constantinopole spre a-și primi acolo întărirea, după obiceiul țării. În puține zile el va fi înapoi. Arhitecți destul de buni spre a

¹ I. Cojocaru, Z. Ornea, *Falansterul de la Scăieni*, Edit. politică, București, 1966, p. 213—215.

² Localitate franceză.

se însărcina cu clădirea falansterului avem aici. Acum mă ocup să-i fac planul, dar deoarece cînd eram la Paris am uitat să vă cer deslușiri asupra unor amănunte, de exemplu numărul și dimensiunile seristerelor, camerelor, dormitoarelor, sufrageriilor, bucătăriilor etc., vă rog, domnul meu, să-mi trimiteți grabnic un plan amănunțit și costul lui vi-l va achita prietenul meu Nicolae. Vă cer acest plan, deoarece am mare nădejde că vom începe înființarea falansterului chiar anul acesta, căci avem materiale. D-l Mauritz se ocupă cu alcătuirea unui plan amănunțit. Dacă-l găsiți nimerit, vă rog să-mi scrieți, domnul meu, ca să știu.

Domnul meu, aștept cu nerăbdare răspuns la scrisoarea aceasta și vă rog să primiți asigurarea respectului și recunoștinței mele.

București, 24 iunie st. v. 1834

Teodor Diamant

Comentariu istoric

Se știe că ideile socialismului, în forma lor utopică, au pătruns pe teritoriul României devreme, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Societatea românească parcurgea atunci etapa trecerii de la feudalism la capitalism. Criza feudalismului se adîncise în anii de după revoluția de la 1821.

După desființarea monopolului turcesc asupra comerțului extern românesc în 1829, relațiile capitaliste au luat o mai mare amploare. În agricultură se extindea cultura cerealelor și a plantelor industriale, începeau să fie folosite mașinile și procedeele agro-zootehnice moderne.

Dezvoltarea agriculturii, care păstra totuși un caracter extensiv, a impus un proces de înnoire și în economia industrială. Se intensifica procesul de formare a relațiilor capitaliste.

Economia țării române cunoștea în această vreme ateliere de cooperare capitalistă simplă, manufacturi de tip capitalist, întreprinderi care se extind și se consolidează, și chiar apariția fabricilor și uzinelor. Dominau, firește, în proporție de 90%, atelierele de cooperare capitalistă simplă. Față de sfîrșitul secolului al XVIII-lea se realizase un real progres, dacă avem în vedere cele peste 4000 de întreprinderi industriale înregistrate între 1830—1850 în Principatele Române. Se adăugau cele 277 fabrici și manufacturi, 691 joagăre și 2952 mori din Transilvania în anii de după 1840 (fără a se lua în considerare părțile vestice).

Dezvoltarea economiei într-un ritm accelerat, în conformitate cu necesitățile românești, era frînată însă de existența privilegiilor feudale și în primul rînd de dependența țăranilor clăcași sau iobagi, care nu permitea realizarea unei largi piețe a muncii. Ca factori care frînau se adăugau insuficienta acumulare primitivă de capital (ca urmare a dominației străine asupra teritoriului românesc, a îndelungii jefuiri a bogățiilor țării de către imperiile înconjurătoare, turcesc, habsburgic sau țarist), lipsa căilor de comunicație, existența sistemului închistat al breslelor în Transilvania etc.

Schimbările din viața economică se reflectau și în viața socială. Se intensificau stratificarea socială a țăranimii, plămădirea noilor clase ale socie-

tății moderne — burghezia și proletariatul. De asemenea, începea procesul îndelungat de îmburghezire a bojerimii, finalizat în secolul al XX-lea prin transformarea moșierimii într-o pătură a burgheziei.

Toate aceste transformări economice și sociale influențau puternic viața ideologică și politică, creau condițiile pentru pătrunderea și difuzarea în lumea românească a unor curente de idei noi, progresiste, ca socialismul utopic, al cărui reprezentant de frunte a fost și Teodor Diamant.

Teodor Diamant se născuse probabil în 1810 în familia unui mic proprietar de pământ din Pociovaliște, Iamandache Mehtupciu, zis Diamandi. Deosebit de dotat, harnic și cu o putere de muncă neobișnuită, tânărul Teodor Diamant pleca la München ca bursier, după ce absolvise mai întâi Academia de la Sf. Sava. Înscris la școala de cadeți din capitala bavareză, el urma în același timp și cursurile universitare de limbă și literatură franceză și germană, de istorie și matematică, în ultimul domeniu remarcându-se cu deosebite.

Setea de cunoaștere îl mîna apoi pe Teodor Diamant spre Franța. La Paris își întregea pregătirea în domeniul agriculturii și mai ales în științele sociale, specializîndu-se în doctrine economice.

În Franța, în 1833, Teodor Diamant publica apelul *Aux amis de la liberté, de la justice et de l'ordre* („Prietenilor libertății, justiției și ordinii“) care ni-l prezintă pe autor ca adept al ideilor socialist-utopice de tip fourierist. Era vremea cînd Charles Fourier încerca să-și transpună în viață ideile socialist-utopice, prin crearea unor falanștere, ca cel de la Condé sur Vesgres, eșuat însă în 1835, și în favoarea căruia activa atunci ca propagandist și tânărul român. Însușindu-și doctrina fourieristă, Teodor Diamant susținea necesitatea transformărilor profunde, radicale, în sens socialist a lumii. În noua „economie unitară“, care trebuia creată, producția urma să fie organizată pe principii noi, colective, în conformitate cu nevoile societății. Același Teodor Diamant aprecia totodată că libertatea individuală, justiția și noua ordine, revendicate de cei asupriți și năpăstuiți, nu puteau fi realizate și asigurate decît prin crearea condițiilor minime de existență pentru popor. Munca, potrivit concepției sale, trebuia să fie înobilată, să devină dintr-o obligație penibilă, specifică societății vremii sale, o plăcere pentru fiecare individ. Teodor Diamant credea cu ardoare în posibilitatea rezolvării problemelor sociale. Soluția preconizată de el pentru aceasta era întronarea egalității și dreptății, prin împărțirea la săraci, la nevoie cu forța, a averilor acumulate prin exploatare de către cei bogați. Pentru evitarea violenței, T. Diamant propunea crearea și pe teritoriul românesc a coloniilor sau asociațiilor libere, consimțite de indivizi, ca forțe productive și în care să fie înfrățite capitalul, munca și talentul.

Revenit în țară în 1834, Teodor Diamant iniția o intensă și febrilă activitate de propagare a ideilor sale, pregătind astfel terenul pentru crearea falanșterului de la Scăeni. Doctrina lui Charles Fourier era explicată de el în iunie—iulie 1834 în „Curierul românesc“, publicație de largă circulație, editată de I. Heliade Rădulescu. În același timp se adresa marilor proprietari de pământ, mobilizîndu-și întreaga sa capacitate de convingere pentru a-i atrage în acțiunea de realizare a unui falanșter. Răspundeau apelurilor sale

stăruitoare prea puțini, și în primul rând prietenul său Emanoil (Manolache) Bălăceanu, proprietar de pământ care-și eliberase clăcașii. În martie 1835 la Scăeni (azi pe teritoriul orașului Boldești-Scăeni, jud. Prahova), pe moșia arendată a acestui Manolache Bălăceanu, începea să activeze falansterul românesc, *Societatea agronomică și manufacturieră*.

Despre activitatea sa cu privire la organizarea *Societății agronomice și manufacturiere*, îl înștiința în 24 iunie 1834 Teodor Diamant pe mentorul său Charles Fourier.

Scrisoarea lui Teodor Diamant îl arată pe tînărul român ca un cunoscător și fervent susținător al doctrinei lui Charles Fourier. Ideile fourieriste căpătaseră prin activitatea și personalitatea lui T. Diamant, ne lasă să înțelegem scrisoarea, o mai largă circulație și aderență printre tinerii intelectuali ai vremii.

Încercător și optimist, el anunța astfel lui Charles Fourier primele sale succese în organizarea falansterului de la Scăeni, invitîndu-l să vină la București pentru a urmări și contribui la reușita experimentului. Ocupîndu-se de realizarea proiectului de construcție a unei noi clădiri-sediu al falansterului de la Scăeni, în legătură cu care cerea sfatul lui Charles Fourier, Teodor Diamant anunța totodată hotărîrea de a inaugura asociația curînd, în 1835.

Societatea agrară și manufacturieră fondată de Teodor Diamant în martie 1835 a fost prima cooperativă de producție de tip comunist, fondată în țara noastră și printre puținele din lume. Era a doua inițiativă europeană de realizare practică, după experiența de la Condé, a ideilor lui Charles Fourier. Ea a grupat peste 100 de „soți“, adică de membri asociați. Între societari, bărbați și femei, tineri și vîrstnici, intelectuali și lucrători, s-a stabilit o deplină egalitate. Ferma, constituită pe aceste principii pe moșia pusă la dispoziție de Manolache Bălăceanu, avea două secții de producție, agricolă și industrială.

Ea activa pe baza unui plan de producție, sub direcția aceluiași M. Bălăceanu, ajutat și de un specialist. Producția și consumul se realizau în comun de membrii asociați. Secția industrială ajungea să dispună de un utilaj tehnic în cadrul morilor, instalației de vinificație și conservare a fructelor, brutăriei, atelierului de sericicultură etc.

Falansterul de la Scăeni era dotat și cu o interesantă instituție de învățămînt, adevărată promisiune de pregătire multilaterală pentru membrii săi. Școala, în concepția lui T. Diamant, trebuia să propage ideile fourieriste, socialist-utopice, și să și asigure o pregătire largă pentru cursanții săi, de la cea militară pînă la cunoașterea științelor exacte, a desenului, muzicii, dansului. De dreptul la învățămînt și cultură se bucurau toți cei care erau sau deveneau „soți“, „camarazi“, „tovarăși“, indiferent din ce clasă veneau, indiferent că erau oameni liberi sau foști țigani robi.

Pentru strîngerea fondurilor materiale necesare organizării și activității falansterului, Teodor Diamant a luat în considerare sistemul societăților pe acțiuni, așa cum reiese din scrisoarea adresată de el lui Charles Fourier. Adepții socialismului utopic deveneau membri ai *Societății agronomice și ma-*

nufacturiere de la Scăeni, prin cumpărarea măcar a unei acțiuni. Falansterul era deci organizat prin contribuția membrilor săi cotizați.

Inițiativa lui T. Diamant a înspăimântat autoritățile feudale, care foloseau în decembrie 1836 forța armată pentru desființarea falansterului. Teodor Diamant nu s-a demobilizat însă. Primul succes, aderența dovedită a ideilor sale, îl făceau să stăruiască în continuare. Devenit inginer hotarnic, el propaga și susținea, cu același entuziasm ca și înainte, ideile socialist-utopice, necesitatea constituirii coloniilor ca un factor de progres pentru societatea românească. A încercat chiar să inițieze, fără a mai reuși, un nou falanster în Moldova. Murea însă tânăr și pe neașteptate, în plină activitate, la numai 31 de ani, în 1841.

Ideile și activitatea sa au fost privite cu simpatie de mulți dintre contemporanii săi, printre care și I. Ghica. Acesta îl aprecia pe T. Diamant în mod deosebit, subliniind cu adânc temeii că „mulți, foarte mulți din oamenii cari au jucat un rol în țară îi datoresc lui Diamant ideile generoase patriotice. El a format inima și spiritul multor români“.³

Sugestii metodice

Documentul comentat va fi utilizat în lecția privitoare la începuturile mișcării socialiste și muncitorești din România. El vine să ilustreze vechimea ideilor socialiste, în forma lor utopică, pe plaiurile românești.

Apărută într-o societate încătușată încă de relații feudale, inițiativa lui Teodor Diamant anunța marile prefaceri ce aveau să vină prin revoluția de la 1848. Ea n-a fost doar o pagină de început a socialismului român, ci și un moment de seamă în mișcarea socialist-utopică europeană. A fost a doua și ultima încercare, după Condé sur Vesgres, de aplicare în Europa a ideilor lui Charles Fourier, în cursul vieții acestuia. Falansterul de la Scăeni, ca simbol al unei posibile societăți lipsite de exploatare și în care demnitatea umană să fie reîntronată, a trezit simpatii între cei asupriți și spaimă și ură între asupritori, care l-au desființat.

Cu toate acestea existența falansterului, deși de scurtă durată, semănase semințele credinței într-un viitor luminos, pentru care au luptat și s-au jertfit multe generații de români.

Indicații bibliografice

— Tr. Diamant, *Scrieri economice* (cu o introducere și sub îngrijirea prof. Gr. Mladenatz, Edit. științifică, București, 1958.

— I. Cojocaru, Z. Ornea, *Falansterul de la Scăeni*, Edit. politică, București, 1966.

MAGDA TOTU

³ Ion Ghica, *Opere*, vol. I, E.S.P.L.A., București, 1956, p. 242.

MANIFESTUL CONSTITUTIV AL ASOCIAȚIEI INTERNAȚIONALE A MUNCITORILOR

NOTĂ INTRODUCȚIVĂ

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, clasa muncitoare internațională s-a afirmat tot mai activ în marele front al luptelor de eliberare socială și națională. În cadrul acestor evenimente complexe, s-au îmbogățit teoria și practica revoluționară, iar proletariatul s-a impus ca o forță înaintată, lupta sa simbolizând tendința generală a omenirii pentru progres social și național.

După înfrîngerea luptelor revoluționare din perioada 1848—1849, muncitorimea a fost silită să înfrunte o puternică ofensivă, dezlănțuită de forțele conservatoare. În numeroase țări (Franța, Germania, Imperiul austriac), organizațiile muncitorești au fost dizolvate, presa muncitorească interzisă, iar reprezentanții maselor populare au fost închiși sau nevoiți să ia drumul emigrației.

Dezvoltarea continuă a societății capitaliste a înrăutățit tot mai mult situația maselor populare, a determinat o nouă creștere a mișcării muncitorești. O trăsătură importantă a perioadei de nou avînt revoluționar (după 1860) o constituie creșterea conștiinței politice a proletariatului. Procesul răspîndirii învățăturii revoluționare și al organizării proletariatului era împiedicat de existența unui mozaic de concepție mic-burgheze, reformiste (prudhonismul, lassalleanismul, tradeunionismul).

În asemenea condiții de confuzii ideologice, care exprimau speranțele micilor producători, loviți de marea industrie capitalistă, se impunea proletariatului să se afirme organizatoric, politic și ideologic, ca o mișcare independentă. Un început de afirmare muncitorească internațională l-a constituit întemeierea Asociației Internaționale a Muncitorilor, cadru prielnic pentru eliberarea muncitorilor de concepțiile reformiste și pentru răspîndirea ideologiei revoluționare (Londra, 28 septembrie 1864).

Internaționala I, ca organizație politică a clasei muncitoare, era expresia unor condiții specifice epocii moderne; ea concretiza un anumit grad de dezvoltare a conștiinței și solidarității proletare. În octombrie 1864, Karl Marx a elaborat Manifestul constitutiv și Statutul Asociației; la 1 noiembrie 1864, în ședința plenară a Consiliului general, au fost adoptate în unanimitate aceste documente de bază ale organizației.

TEXTUL :

MANIFEST CONSTITUTIV AL ASOCIAȚIEI INTERNAȚIONALE
A MUNCITORILOR.*

...Preutindeni masele largi ale clasei muncitoare au decăzut tot mai mult, cel puțin în aceeași măsură în care clasele au urcat scara socială. Și astfel în toate țările Europei a devenit acum un adevăr evident pentru orice minte lipsită de prejudecăți și contestat numai de niște oameni, interesați să legene pe alții în iluzii deșarte, că nici perfecționarea mașinilor, nici aplicarea științei în producție, nici îmbunătățirea mijloacelor de comunicație, nici noile colonii, nici emigrările, nici deschiderea de noi piețe, nici libertatea comerțului și nici toate acestea luate la un loc nu pot înlătura mizeria maselor muncitoare, ci că, dimpotrivă, pe temeliile vicioase de astăzi orice nouă dezvoltare a forței productive a muncii trebuie să ducă inevitabil la adâncirea contrastelor sociale și la ascuțirea antagonismelor sociale. În timpul acestei „epoci ameteitoare“ de progres economic, moartea prin inanție s-a ridicat aproape la rangul unei instituții sociale în capitala imperiului britanic. În analele omenirii, această epocă este caracterizată prin efectele tot mai nefaste ale plăgii sociale, denumite criză comercială și industrială.

După eșecul revoluționar din 1848, toate organizațiile de partid și ziarele de partid ale clasei muncitoare de pe continent au fost suprimate de forța brutală, cei mai înaintați fii ai muncitorimii, cuprinși de desperare, au fugit în republica de peste Atlantic și efemerele visuri de libertate au fost risipite de o epocă de industrializare febrilă, de marasm moral și de reacțiune politică. Înfrîngerile suferite de clasa muncitoare de pe continent, la care a contribuit nu în mică măsură amestecul diplomatic al guvernului englez, atunci ca și acum în alianță frățească cu guvernul de la Petersburg, și-au extins curînd efectul contaminat și pe această parte a Canalului Mînceii. În timp ce eșecul mișcării muncitorești de pe continent a demobilizat clasa muncitoare britanică și i-a înfrînt credința în propria ei cauză, ea a restabilit încrederea în sine, oarecum zdruncinată, a landlorzilor și a magnaților finanței. Concesii deja anunțate în mod public au fost retrase cu insolență. Descoperirea de noi terenuri aurifere a dus curînd după aceea la o emigrare în masă¹, care a produs goluri ireparabile în rîndul proletariatului britanic. Alți reprezentanți ai lui, altădată mai activi, ademeniți de momeala unui serviciu mai bun și a unei salarizări momentane mai mari, au devenit niște transfugi politici. Toate încercările de a menține sau de a reorganiza mișcarea chartistă au eșuat complet; toate organele de presă ale clasei muncitoare au dispărut unul după altul din pricina indiferenței maselor; și într-adevăr, niciodată înainte clasa muncitoare engleză nu părea că se împacă atît de bine cu o stare de nulitate politică. Așadar, dacă între clasa muncitoare britanică și cea

* S-a reprodus după MARX-ENGELS, *Opere*, vol. 16, București, Editura politică, 1963, p. 9—14.

¹ Este vorba de descoperirea aurului în California (1848) și în Australia (1851).

de pe continent nu a existat o solidaritate în acțiune, în orice caz exista acum o solidaritate în înfrângere.

Și totuși, perioada dintre 1848 și 1864 nu a fost lipsită de aspecte luminoase...

După o luptă de 30 de ani, dusă cu o tenacitate admirabilă, clasa muncitoare engleză, folosind discordia momentană dintre aristocrația funciară și cea financiară, a reușit să impună legea cu privire la ziua de muncă de 10 ore. Marile avantaje fizice, morale și spirituale, care au rezultat de aici pentru muncitorii de fabrică, și pe care le găsim consemnate semestrial în rapoartele inspectorilor de fabrici, sînt acum unanim recunoscute. Majoritatea guvernelor de pe continent adoptă legea engleză cu privire la reglementarea muncii în fabrici, într-o formă mai mult sau mai puțin modificată, și chiar în Anglia parlamentul a fost nevoit an de an să lărgescă sfera ei de acțiune. Dar, abstracție făcînd de importanța ei practică, la succesul răsunător al acestei legi muncitorești a mai contribuit și un alt fapt. Burghezia prorocise și susținuse într-una, prin reprezentării dintre cei mai notorii ai științei ei..., că orice limitare prin lege a zilei de muncă va face să sune ceasul din urmă al industriei engleze, care, asemenea unui vampir, trebuie să sugă sînge omenesc, în special sînge de copil...

Lupta pentru limitarea prin lege a zilei de muncă a fost dusă cu o înverșunare cu atît mai mare, cu cît, abstracție făcînd de burghezia lacomă care intrase în panică, era vorba de fapt de marea dispută dintre dominația oarbă a legii cererii și ofertei, care stă la baza economiei politice a burgheziei, și producția socială dirijată de previziunea socială, care stă la baza economiei politice a clasei muncitoare. De aceea, legea cu privire la ziua de muncă de 10 ore n-a fost numai o mare cucerire practică; ea a însemnat victoria unui principiu. Pentru prima oară, economia politică a burgheziei a capitulat în văzul tuturor, în fața economiei politice a clasei muncitoare.

Dar o victorie și mai mare a economiei politice a muncii asupra economiei politice a proprietății urma să aibă loc. Ne referim la mișcarea cooperatistă, îndeosebi la fabricile cooperative, această operă a cîtorva „mîini“ îndrăznețe. Valoarea acestor mari experiențe sociale este de neprețuit. Muncitorii au dovedit prin fapte, și nu prin vorbe, că producția pe scară largă și potrivit progresului științei moderne poate avea loc fără existența unei clase de patroni care folosește o clasă de „mîini“, că pentru a da roade nu este necesar ca mijloacele de muncă să fie monopolizate, ca mijloc de dominație asupra muncitorului și de exploatare a lui, că munca salariată, întocmai ca și munca sclavului, ca și munca iobagului, nu este decît o formă socială trecătoare și inferioară, menită să dispară în fața muncii asociate, prestate de bunăvoie, cu însuflețire și bucurie...

În același timp, experiența perioadei dintre 1848 și 1864 a dovedit în mod neîndoielnic că, oricît de excelentă ar fi în principiu și oricît de folositoare în practică, munca cooperatistă, dacă e limitată la cercul îngust al încercărilor sporadice ale unor muncitori izolați, nu va fi în stare să oprească creșterea în progresie geometrică a monopolului, să elibereze masele și nici măcar să ușureze simțitor povara mizeriei lor. Tocmai acesta este, poate, motivul pentru care diferiți lorzi onorabili, flecari filantropi burghezi și cîțiva economiști pedanți cochetează acum cu același sistem

cooperatist pe care mai înainte încercaseră să-l înăbușe în germen, pe care-l zeflemisiseră ca utopie a visătorilor și-l înfieraseră ca erezie a socialiștilor. Pentru a elibera masele muncitoare, sistemul cooperatist trebuie dezvoltat pe scară națională și, prin urmare, cu mijloacele naționale. Dar magnații funciari și magnații capitalului vor folosi întotdeauna privilegiile lor politice pentru apărarea și eternizarea monopolurilor lor economice. Ei nu numai că nu vor sprijini cauza eliberării muncii, dar, dimpotrivă, vor continua să-i pună în cale tot felul de piedici...

De aceea, cucerirea puterii politice a devenit prima datorie a clasei muncitoare. Se pare că ea a înțeles acest lucru, căci în Anglia, Franța, Germania și Italia se văd semnele unei renașterii simultane și au loc încercări simultane, în vederea reorganizării partidului muncitoresc. Muncitorii posedă unul din elementele succesului: numărul. Dar numărul este hotărâtor numai atunci când masa este organizată și acționează în cunoștință de cauză. Experiența trecută a arătat că desconsiderarea alianței frățești, care trebuie să-i unească pe muncitori și să-i stimuleze să fie strâns uniți în lupta lor de eliberare, este întotdeauna pedepsită prin zădărnicierea tuturor eforturilor lor desperate. Recunoașterea acestui fapt a îndemnat pe muncitorii din diferite țări, prezenți la 28 septembrie 1864 la adunarea publică ținută la St. Martin's Hall din Londra, să înființeze Asociația Internațională.

Și o altă convingere însușea această adunare.

Dacă eliberarea clasei muncitoare reclamă colaborarea frățească a muncitorilor, cum își vor putea ei îndeplini această măreață misiune în condițiile unei politici externe care, urmărind scopuri criminale, mizează pe prejudecățile naționale, varsă singele și risipește averea poporului în războaie de jaf? Nu înțelepciunea claselor dominante, ci rezistența eroică a clasei muncitoare din Anglia împotriva nebuliei lor criminale a ferit apusul Europei de o rușinoasă cruciadă transatlantică pentru eternizarea și răspîndirea sclaviei. Aprobarea nerușinată, simpatia fărnicească sau nepăsarea idioată, cu care clasele de sus din Europa au privit cucerirea fortăreței muntoase a Caucazului de către Rusia și asasinarea eroicei Polonii, monstruoasele abuzuri, care nu întâmpină nici o împotrivire, ale acestei puteri barbare, al cărei cap este la Petersburg și a cărei mână trage sforile în fiecare cabinet din Europa, au învățat clasele muncitoare că au datoria să pătrundă secretele politicii internaționale, să supravegheze activitatea diplomatică a guvernelor și, la nevoie, să acționeze împotriva lor; în cazul când nu sînt în stare să preîntîmpine această activitate, să se unească pentru a le demasca simultan și să facă așa fel încît legile simple ale moralei și echității, care trebuie să reglementeze relațiile dintre persoanele particulare, să devină legi supreme în relațiile dintre națiuni.

Lupta pentru o asemenea politică externă face parte din lupta generală pentru eliberarea clasei muncitoare.

Proletari din toate țările uniți-vă!

Comentariu istoric

Elaborarea Manifestului constitutiv a prezentat dificultăți, datorită dezvoltării diferite în care se găseau țările și implicit proletariatul, pre-

cum și eterogenității concepțiilor ce se manifestau în cadrul mișcării muncitorești. Cu toate aceste greutăți, autorul a reușit să expună clar și partinic : a) contradicțiile orînduirii burgheze ; b) sarcinile și mijloacele luptei clasei muncitoare pentru lichidarea exploatării și c) necesitatea luptei muncitorilor pentru menținerea păcii și înlăturarea războaielor de cotropire.

a) Pornind de la analiza contradicțiilor dintre exploatați și exploata-tori, Marx subliniază că progresul societății capitaliste nu poate înlătura mizeria maselor producătoare. Toate progresele științei, alături de falsele afirmații ale ideologiei burgheze, consolidează exploatarea și accentuează pau-perizarea maselor muncitoare.

b) Experiența a dovedit că mișcarea cooperatistă (munca asociată) poate aduce rezultatele scontate de muncitori, numai prin organizarea ei pe scară națională și „fără existența unei clase de patroni“. De aici rezultă și sarcina clasei muncitoare, de a se organiza în mod conștient într-un partid muncitoresc, care să conducă lupta pentru cucerirea puterii politice. Lipsa de unitate frățească a muncitorilor întotdeauna a zădărnicit victoria lupte-lor de emancipare.

c) Acordînd o atenție majoră relațiilor dintre state, Manifestul adre-sează un apel muncitorimii internaționale, arătîndu-i că trebuie să cu-noască politica externă a guvernelor și, la nevoie, să facă totul pentru de-mascarea și înlăturarea „războaielor de jaf“. Astfel, Manifestul fundamen-tează politica de pace și colaborare între popoare, cheamă clasa muncitoare la luptă unită pentru coexistență pașnică între state.

Sintetizînd magistral întreaga experiență de luptă a clasei muncitoare, K. Marx a dezvoltat ideile teoriei revoluționare, dîndu-le un plus de va-loare politică și de eficiență practică după publicarea *Manifestului Parti-dului Comunist*, document în care fundamentase principiile de bază ale ideo-logiei proletare, principii care în esență își păstrează valabilitatea teoretică și practică.

Proiectînd firesc în contemporaneitate evenimentele epocii moderne avem datoria să menționăm că astăzi, partidele comuniste și muncitorești fiind maturizate și avînd o experiență bogată, nu mai este nici necesar și nici posibil un centru internațional al mișcării muncitorești. Schimbul de opinii se realizează prin discuții bilaterale între reprezentanții partidelor, cu prilejul unor consfătuiri regionale sau internaționale. Exemplificarea acestor afirmații o facem prin folosirea celor mai recente documente, elabo-rate de conducerea Partidului Comunist Român, folosind în același scop și materialele publicate în „Anale de istorie“, „Era socialistă“, „Scînteia“ sau presa locală.

Sugestii metodice

Potrivit prevederilor din programele și manualele școlare (ediția 1979), mișcarea muncitorească internațională din epoca modernă se predă elevilor din clasele a VII-a („Istoria universală modernă și contemporană“) și a XII-a („Probleme fundamentale ale istoriei lumii moderne și contemporane“). Noi am integrat unele noțiuni de mișcare muncitorească internațională și în

tematica „Istoriei moderne a României“ (pentru clasa a IX-a) la lecțiile „Începuturile și dezvoltarea mișcării muncitorești și socialiste“. Cu acest prilej, ținând seama de conținutul lecțiilor, am citit și comentat (cu ajutorul elevilor) fragmente din *Manifestul Partidului Comunist* și *Manifestul Constitutiv al Asociației Internaționale a Muncitorilor*. Adevărul, că mișcarea muncitorească din România este parte integrantă a mișcării proletariatului internațional, l-am exemplificat și prin citarea unor organe de presă, de pe ambele versante ale Carpaților, care s-au manifestat, cu simpatie sau solidaritate, față de lupta muncitorilor de pretutindeni; dintre aceste publicații am amintit: „Trompeta Carpaților“, „Gazeta Transilvaniei“, „Familia“, „Presa“, „Telegraful“ și „Lumea nouă“.

În privința momentului din lecție, când se citesc și comentează textele selecționate din timp, opiniile sînt împărțite. Astfel, când tematica documentului are o importanță majoră pentru întreaga lecție, noi credem că putem începe cu citirea și discutarea lui; dacă însă izvorul istoric scris lărgeste și aprofundează numai un aspect al subiectului predat, nu este greșit dacă-l utilizăm la momentul potrivit sau chiar în partea finală a lecției.

Din textul reprodus mai sus, fiecare coleg poate stabili acele fragmente care i se par potrivite a fi întrebuițate în lecție (a se vedea mai ales ultimele aliniate).

BIBLIOGRAFIE

- K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. 16, București, Editura politică, 1963, p. 9—14; Marx-Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, București, Editura politică, 1959, p. 3—44, 73—95; *Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România 1821—1878*, București, Editura politică, 1971, p. 20—21; *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, Partea I. 1865—1889, București, Editura politică, 1964, p. V—XIX; *Culegere de texte pentru istoria Universală, epoca modernă*, vol. II 1848—1918, București, Editura didactică și pedagogică, 1974, p. 255—258; Alexandru Vianu, *Internaționala I*, București, Editura științifică, 1964, p. 46—51; Agustin Deac, *Internaționala întâi și România*, București, Editura politică, 1964, p. 9—11, 35—113; „Anale de istorie“, XXV, 3, 1979, p. 102—121.

PAUL GRIGORIU

În ajutorul perfecționării profesorului de istorie

TĂRĂNIMEA — FACTOR MILITAR HOTĂRÎTOR ÎN OȘTIREA VOIEVOZILOR ROMÂNI DIN SECOLUL AL XVI-LEA

MATEI D. VLAD

După cum este îndeobște cunoscut, aproape întreaga istorie medievală a patriei noastre se identifică cu viața, făuririle, luptele și aspirațiile maselor țărănești, în acele secole expresia poporului român însuși. Prin țărănime s-a continuat o viață străveche, a unui și același neam, pe unul și același spațiu carpato-danubian — pontic, care-și poartă cu strălucire numele de lume românească. Legătura esențială și organică dintre pământ și truditarii săi explică, de fapt, însăși istoria și civilizația poporului român, coeziunea sa de neam. Această legătură s-a păstrat pînă tîrziu, în vremurile mai noi, în epoca modernă. O călătoare străină prin țara noastră, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, făcea constatarea că „țărani au deprinderi și obiceiuri ce le păstrează cu sfințenie de sute de ani, cu toate că țara aceasta a fost pustiită în nenumărate rînduri de năvăliri străine“. Țărani — continuă ea — „sînt legați de tradiția lor, iar pămîntul care-i hrănește este însăși patria lor cea bună“ (s.n.)¹. Într-adevăr, pentru țărănime, pămîntul însemna moșia sa și a țării, proprietatea colectivității românești, care încorporează sudoarea și luptele înaintașilor, tezaurul material și spiritual moștenit de la ei. Țărănimea și-a cunoscut pămîntul, s-a contopit cu el și a luptat cu întreaga putere a ființei sale pentru a-l apăra.

În Programul partidului s-a subliniat, pentru prima oară, originalitatea istoriei medievale românești, în cadrul proceselor istorice universale: persistența, alături de formele clasice ale feudalismului, a unei prezențe țărănești. Faptul că alături de relațiile feudale, cu stratificările de clasă pe care le impuneau, s-a aflat timp îndelungat o țărănime liberă, stăpînă pe pămînt, a făcut ca, la noi, înarmarea țăranilor să constituie chezașia luptei pentru independență. Pe bună dreptate Programul partidului subliniază că „țărănimea a constituit forța principală a armatelor multor mari conducători de oști, care au înscris pagini de înălțător eroism în lupta împotriva dominației străine“.²

Strînși uniți în jurul voievozilor lor, legați de îndatoririle către glie și neam, țăranii români au luptat deopotrivă pentru apărarea pămîntului pe care-l muneau, a satelor și caselor în care locuiau. Aceste realități l-au determinat pe marele revoluționar democrat Nicolae Bălcescu să afirme că românii din cele mai vechi timpuri au trebuit să organizeze „armata,

¹ Cf. Marie Vergne, *Insemnări despre România sau frămîntările unei franțuzoaice relate de ea însăși (1875)*, în volumul: *Saeculum*, Editura Junimea, Iași, 1977, p. 156.

² Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura politică, București, 1975, p. 31.

miliția și ridicarea *gloatelor*, încît la dînșii tot românul se năștea cu datoria de-a fi soldat și d-a apăra statul la vreme de nevoie și cînd vrăjmașul călca pămîntul românesc“ atunci „*tot norodul*“ sau „*toată țara trebuie să fie în arme*“ (s.n.)³.

Deși s-a afirmat că „scăderea în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a numărului de țărani liberi și agravarea situației țăranilor dependenți au făcut să scadă interesul țăranilor pentru apărarea patriei, să slăbească potențialul militar al țărilor române“⁴, totuși țărănimea a continuat să aibă și în secolul al XVI-lea rolul hotărîtor în lupta pentru independență, înscrind noi pagini memorabile în istoria patriei noastre.

Astfel, sprijinindu-se pe răzeși, Ștefăniță cel Tânăr, domnul Moldovei, a făcut față cu succes invaziei tătare care s-a abătut asupra Moldovei „fără veste“ în ziua de 9 august 1518. În lupta care a avut loc la Costești, la vărsarea pîrului Ciuhur în Prut, la nord de tîrgul Ștefănești, armata de țărani a voievodului, condusă de vornicul Petre Carabaț, a obținut o mare victorie. În această privință, Grigore Ureche afirmă că „norocul cel bun al lui Ștefan vodă“ a fost că „s-au prilejitu cu oaste gata“ deoarece domnul dăduse „*veste și țării, de sîrgu să să stringă*“ (s.n.). Într-adevăr, răspunzînd chemării voievodului, țăranii „s-au bulucit“ (adică s-au adunat — n.n.) și, obținînd victoria de la Costești, i-a urmărit apoi pe tătari „priste cîmpi, tăindu-i și săgetîndu-i, până la Nistru“.⁵ Este lesne de înțeles că cei care îi „tăiau“ și „săgetau“ pe tătari erau țărani ce posedau arme confecționate, de obicei, în cadrul gospodăriei lor. La ei se referă și diplomatul moldovean Luca Cîrjă, care, în anul 1523, în cuvîntarea rostită în fața regelui polon Sigismund I (1506—1548), preciza că voievodul său Ștefăniță, pentru a face față primejdiei, trimisese în grabă porunci domnești „*pe la țărani, chemîndu-i la oaste contra tătarilor*“⁶ (s.n.).

Bizuindu-se pe forța militară a țăranilor, Ștefăniță cel Tânăr a reușit să înfrîngă și complotul boierilor din 7 septembrie 1523. Masiva împotrivire a vîrfurilor feudale, care punea în pericol independența Moldovei, a determinat ridicarea spontană a țăranilor în sprijinul domniei. Concludentă în acest sens este mărturia lui Grigore Ureche precum că „*lui Ștefan vodă i-au venit țara întru ajutoriu*“ (s.n.)⁷.

„Ridicarea țării“ a avut atunci o importanță cu totul deosebită, puțin subliniată de istoricii mai vechi care s-au oprit asupra acestor evenimente. O cercetare efectuată cu cîțiva ani în urmă a arătat că participarea țăranilor alături de voievodul Ștefăniță și înăbușirea complotului a pus capăt ingerințelor străine și abuzurilor săvîrșite de marii feudali, asigurîndu-se con-

³ Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. I, Editura Academiei, București, 1953, p. 12 și 23.

⁴ Ștefan Ștefănescu, „*Oastea Țării*” și *epopeea românească a secolelor XIV—XV*, în „România și tradițiile luptei armate a întregului popor“, Editura militară, București, 1972, p. 31.

⁵ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., București, 1955, p. 134.

⁶ Apud A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IV. Iași, 1896, p. 205.

⁷ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 136.

tinuitatea vieții de stat a Moldovei.⁸ Rezultă, așadar, că mobilizarea țărănilor la oaste n-a fost un fenomen generat numai de luptele antiotomane. Dimpotrivă, el s-a produs întotdeauna, atunci când împrejurările o cereau, fiind dictat de intensitatea primejdiei care amenința țara, indiferent din ce parte provenea atacul. În această privință, pentru a face față cu succes unor situații deosebite și neprevăzute, toți marii noștri voievozi au manifestat un interes crescând față de țărănime și de noi modalități de colaborare cu această forță socială și militară. Nu este însă mai puțin adevărat că invaziile tătarești și îndeosebi amenințarea cu subjugarea turcească au situat totdeauna țărănimea pe poziții comune cu alte categorii sociale⁹ și au făcut din ea — cum se arată în *Programul partidului* — „factorul militar hotărîtor în bătăliile pe care poporul a trebuit să le ducă pentru apărarea entității naționale, a integrității patriei, a dreptului său sacru de a trăi liber”.¹⁰

Caracterul predominant țărănesc al luptei antiotomane a format substanța strălucitelor victorii dobîndite și de voievozii munteni din prima treime a veacului al XVI-lea. La aceasta a contribuit și starea de relativă liniște a Țării Românești din vremea domniilor lui Radu cel Mare și Neagoe Basarab, cînd procesul natural de înmulțire a populației capătă un caracter evident.¹¹ În această privință, călătorul Michael Bocignoli Raguzanul, într-o *Descriere a Țării Românești* din 29 iunie 1524, arată că populația aceastei locuia „nu în orașe, ci în sate dar cu populație foarte deasă (s.n.). Căci în această țară sînt 15 mii de sate, dintre care cele mai mici au cîte 50 de case”.¹² Informația lui Bocignoli este, desigur, mult exagerată și ea nu poate fi luată decît parțial în considerație. Totuși, sporul demografic și procesul intens de colonizare rurală internă și-au arătat efectele pozitive îndeosebi în vremea domniei lui Neagoe Basarab, ceea ce i-a permis acestuia să întărească capacitatea de rezistență a țării. Numai așa se explică de ce în anul 1517, în cadrul organizării unei cruciade antiotomane, oștirilor Țării Românești și Moldovei li se rezerva un rol extrem de important. Domnul muntean era conștient de îndatoririle sale militare, fapt dovedit trei ani mai târziu, cînd face cunoscut brașovenilor că, în cazul unui atac turcesc asupra Ungariei, el va putea participa cu 40.000 de ostași călători și pedestrași.¹³ Un asemenea efectiv nu era posibil decît în condițiile participării țărănilor la războiul antiotoman ce se pregătea. Dealtfel, într-unul din capitolele „Învățăturilor”, Neagoe Basarab îl sfătuiește pe fiul său Theodosie

⁸ Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517—1527)*, Editura Academiei, București, 1972, p. 78.

⁹ Cf. Ștefan Olteanu, *Lupta de la Valea Albă (1476)*, Editura militară, București, 1976, p. 30—31.

¹⁰ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 29.

¹¹ Matei D. Vlad, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (secolele XV—XVIII)*, Editura Academiei, București, 1973, p. 58—65.

¹² *Călători străini despre țările române*, vol. I, Edit. științifică, București, 1968, p. 176. (Această colecție o vom cita în continuare C.S.Ț.R.)

¹³ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV, partea I (1358—1600), București, 1911, p. 243; Cf. Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, Editura științifică, București, 1965, p. 114.

ca înainte de luptă să cheme în ajutor nu numai pe „sfetnicii cei bătrâni“ ori pe „boierii cei mari“, ci „și toată oastea“ (s.n.)¹⁴, înțelegând prin aceasta „oastea cea mare“ sau „oastea de țară“.

„Oastea cea mare“ va juca însă un rol mult mai important în vîltoarea luptelor din timpul domniei lui Radu de la Afumați. Cronicarul umanist Nicolae Olahus spune despre el că era în stare „să strîngă înăuntrul hotarelor sale pînă la patruzeci de mii de oameni înarmați și să-i ducă la război“¹⁵ (s.n.). Deși cifra este, poate, exagerată, ținînd seama de criza politică internă din țară, aprecierea lui Olahus, cu privire la structura socială a oștirii este veridică, fiind vorba aici de „strîngerea“ ostașilor „dinlăuntrul hotarelor“. O asemenea oaste era alcătuită, în majoritatea ei, din țărani liberi și chiar dependenți. Este foarte probabil că aceștia din urmă erau folosiți mai ales la lucrările auxiliare — transporturi, fortificații etc. —, în timp ce combatanții se recrutau din prima categorie, adică din rîndul moșnenilor.¹⁶ Se practica încă sistemul tradițional, caracteristic oștirilor lui Mircea cel Bătrîn sau Vlad Țepeș. Cînd venea poruncă domnească pentru ridicarea oștilor, atunci fiecare sat dădea numărul hotărît dintre cei desemnați să meargă sau care erau mai voinici¹⁷ Organizarea ostășească, în cete, corespundea structurii sociale a țărănimii. Cetele erau, de obicei, formate din ostași din același sat, vecini, rude, prieteni și erau comandate de unul dintre ei: jude, cneaz sau alt membru al obștei.¹⁸

Primejdia transformării Țării Românești în pašalic turcesc, în al treilea deceniu al secolului al XVI-lea, a ridicat la luptă masa țăranilor care s-au grupat în jurul lui Radu de la Afumați. Că exista o asemenea primejdie rezultă din intențiile vădite ale Porții de a modifica statul politic al Țării Românești. În această privință, călătorul Michael Bocignoli, în relatarea menționată mai înainte, afirmă că „îi venise (sultanului Soliman al II-lea Magnificul — n.n.) gîndul să ocupe țara cu desăvîrșire (s.n.), deoarece vedea că pe aci e trecerea cea mai ușoară contra ungarilor cu care începuse să poarte război, și socotea că dacă această țară ar fi cîrmuită de turci în același fel ca celelalte pašalicuri, el ar trage mai mult folos din ea“¹⁹. Existînd deci pericolul unei stăpîniri directe turcești la nordul Dunării, o mare parte a boierimii — vremelnici și Craioveștii — s-au alăturat elementelor populare. Într-adevăr, împreună cu cetele lor militare, boierii „au alergat sub steagul antiotoman al lui Radu, în fața spectrului repetării în țara lor a isprăvilor sîngeroase din sudul Dunării, unde bo-

¹⁴ *Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, ed. Florica Moisil, Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, Editura Minerva, București, 1970, p. 280.

¹⁵ C.S.Ț.R., vol. I, București, 1968, p. 487.

¹⁶ Cf. Dinu C. Ciurescu, *Țara Românească în secolele XIV—XV*, Editura științifică, București, 1973, p. 328.

¹⁷ D. I. Georgescu, *Istoria armatei române și a războaielor poporului românesc*, ed. I, București, 1928, p. 18.

¹⁸ Ștefan Pascu, „Oastea de țară“, oaste populară în țările române în secolele XIV—XVI, în „Armata Republicii Socialiste România. Tradiții și contemporaneitate“, Editura militară, 1975, p. 30.

¹⁹ C.S.Ț.R., vol. I, București, 1968, p. 178.

ierilor bulgari și sîrbi li se substituieră timarioții otomani“²⁰. Timp de patru ani (1522—1526), cînd „au năpădit turcii cu multă apăsare, ca să ia patria noastră“²¹ — cum se arată în pisania voievodului de la Curtea de Argeș, din 10 septembrie 1526, — pe teritoriul Țării Românești au avut loc lupte crîncene duse de forțele antiotomane. În toiul acestor confruntări militare — spune cronicarul — „*au strîns Radul-vodă oaste mare*“²² (s.n.). Este semnificativ faptul că, încă de la începutul domniei, după înfrîngerea de la Ciocănești, din martie 1522, Radu de la Afumați, fiind nevoit să se retragă în Transilvania, aici a acționat puternic pentru refacerea forțelor. Peste munți, el „nu lenevea, ci cugeta zi și noapte cum să-și mintuiască supușii de asemenea jug, pentru care lucru, *adunînd acolo oaste mare*“ (s.n.), s-a reîntors în țară și a „dobîndit mare izbîndă“²³ asupra turcilor la satul Grumazi, în iunie 1522. Victoria de la Grumazi și altele care i-au urmat n-ar fi fost posibile fără participarea masivă a țărănilor. Numai cu ajutorul lor, voievodul muntean a putut să determine pe turci „să accepte soluția respectării autonomiei pe care o sugerau țara și conducătorul ei“.²⁴

În prima jumătate a secolului al XVI-lea, în Moldova, voievodul care și-a luat drept model pe Ștefan cel Mare, a fost fiul său natural, Petru Rareș, considerat de cronicarul Macarie drept „un viteaz“ care „a arătat fapte de bărbătie“²⁵. În condițiile grele în care a ocupat tronul, Petru Rareș a intuit foarte bine faptul că numai o domnie puternică putea să organizeze rezistența Moldovei împotriva presiunii exercitate de otomani, după victoria raportată de ei asupra armatei feudale maghiare în lupta de la Mohacs (1526). El a înțeles că baza socială a puterii sale militare trebuie s-o formeze masa micilor proprietari de pămînt, razeșii, alături de tîrgoveți și boierimea măruntă, adică aceleași forțe sociale pe care se bizuise și Ștefan cel Mare în lupta sa pentru apărarea independenței.²⁶

Majoritatea călătorilor care au trecut prin Moldova în timpul cît Petru Rareș a stat în scaunul domnesc de la Suceava subliniază caracterul popular, țărănesc, al oștirii. Cronicarul polon Ioachim Bielski (1540—1588), care cunoscuse pe moldovenii în lupta de la Obertyn (22 august 1531), afirmă despre ei că „sînt viteji și meșteri de a mînuii sulița și de a se apăra

²⁰ Florin Constantin, *De la Mihai Viteazul la fanarioși: observații asupra politicii externe românești*, în „Studii și materiale de istorie medie“, vol. VIII, Editura Academiei, 1975, p. 106.

²¹ *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. I, ed. G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, Editura tineretului, București, 1969, p. 161; cf. și Pavel Chihania, *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab (interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc)*, Editura Academiei, București, 1976, p. 227.

²² *Istoria Țării Românești (1290—1690)*, Letopisețul Cantacuzinesc, ed. C. Grecescu și D. Simonov, Editura Academiei, 1960, p. 44.

²³ Johann Filibich, *Încercare de istorie românească*, ed. Adolf Ambruster, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 111.

²⁴ Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul“ pînă la Mihai Viteazul*, Editura Academiei, 1970, p. 92.

²⁵ *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. I, ed. G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, Editura tineretului, București, 1969, p. 179.

²⁶ Cf. Constantin Cihodaru, *Politica internă*, în volumul: *Petru Rareș*, Editura Academiei, 1978, p. 73—77; Vezi și Constantin Rezachevici, *Politica internă*, idem, p. 205—207.

cu scutul, *deși sînt niște țărani luați de la plug*²⁷ (s.n.) Trei decenii mai tîrziu, Anton Maria Graziani, într-o descriere a Moldovei din anul 1564, constata că în această țară „pedestrima... este alcătuită din oamenii cei mai de jos”²⁸. La rîndul său, cronicarul maghiar Anton Verancsics aprecia că puterea Moldovei stă nu numai în „o cavalerie uimitor de numeroasă”, cît mai ales în „o armată țărănească atît de pricepută și atît de dîrză în atacarea dușmanului în asemenea locuri grele, încît cei ce nu ar vedea acest lucru, cu greu ar putea fi făcuți să-l creadă”²⁹ (s.n.). Verancsics descrie, în continuare, cu lux de amănunte, participarea la război a țăranilor pedestri care, atît ca armament cît și prin felul de a lupta, se deosebeau de cei care făceau parte din rîndurile cavaleriei. Pedestrașii — spune el — erau „îmbrăcați într-o dimie de culoare brună, grosolană și peste măsură de păroasă, acoperiți pe cap cu o căciulă ascuțită de același fel în formă de piramidă și încălțați cu opinci și cu fețele negre din cauza bărbii, a părului lung și nepieptănat, înarmați doar cu un țepoi și o coasă legată de o prăjină, nespus de sprinteni, aleargă departe în mare număr prin acele păduri și munți și atacă peste tot locul deopotrivă rîndurile dușmanilor, fie ele cele din față sau de la mijloc sau de la urmă, și chiar în toate nopțile îi hăituiesc cu mai mari pierderi pentru aceia”³⁰. După însemnările lui Verancsics se pare că și călăreții proveneau în majoritatea lor din rîndul țăranilor. Concludentă în acest sens este tot o mărturie a lui că ostașii călări „îmbracă niște haine de in, umplute cu bumbac în grosime de trei-patru degete, mai ales în partea umerilor și pînă la coate — după cum se poate vedea pe țesăturile străvechi — și cu cusături în ițe dese la depărta-re de un deget și jumătate una de alta, și sînt socotite drept platoșă căci sabia nu le poate pătrunde”³¹. Cunoaștem și din alte izvoare că aceasta era îmbrăcămintea pe care o purtau țărani în timpul luptelor. Pondere însemnată a cavaleriei în cadrul oștirii românești din această perioadă era dată și de mulțimea cailor, fapt confirmat și de Graziani care spune că la moldoveni folosirea pedestrimii „este fără rost, din cauza iuțelii și a mulțimii cailor” (s.n.)³². O situație asemănătoare era, de altfel, și în Țara Românească, unde — după Bocignoli — „hergheliile de cai sînt abia mai puțin numeroase ca turmele de vite mărunte”³³. Rezultă, așadar, că, spre mijlocul secolului al XVI-lea, țărani formau grosul cavaleriei, în-deosebi al celei ușoare care avea misiunea să execute atacuri reperi și să urmărească inamicul înfrînt. Din relatarea lui Giulio Ruggiero din anul 1568 aflăm că Moldova „putea să ridice cam 50 de mii de ostași călări”, ceea ce ar fi greu de admis că efectivul respectiv ar fi fost alcătuit numai din boieri, mai ales că — notează Ruggiero — „sînt foarte războinici, dar sînt lipsiți de arme și la atac folosesc mai ales arcurile”³⁴ (s.n.).

²⁷ *Arhiva istorică a României*, tom. I, partea a II-a, București, 1865, p. 168.

²⁸ C.S.Ț.R., vol. II, București, 1970, p. 383.

²⁹ *Ibidem*, vol. I, București, 1968, p. 418.

³⁰ *Ibidem*, p. 419.

³¹ *Ibidem*, p. 407.

³² *Ibidem*, vol. II, București, 1970, p. 383.

³³ *Ibidem*, vol. I, București, 1968, p. 176.

³⁴ *Ibidem*, vol. II, București, 1970, p. 631.

Or, din alte măturii, se știe că boierii nu erau „lipsiți de arme“ și că arcurile erau folosite cu precădere de către țărani.

O problemă oarecum controversată din cauza varietății informațiilor este cea privitoare la efectivul oștirii moldovene în vremea domniei lui Petru Rareș. În pofida unor date diferite, subliniem totuși că știrile furnizate de majoritatea călătorilor străini sînt aproape unanime în a aprecia că oștirea voievodului moldovean era de aproximativ 40.000 luptători. În caz de mare primejdie, cum s-a întîmplat în anul 1538, în fața invaziei turcești au fost chemate la luptă și masele țărănești. După relatările lui Verancsics, Petru Rareș a putut mobiliza în acest moment dramatic circa „70 mii oameni, și aceștia încă proști și neînvățați, rău înarmați, numai cu săgeți sau săbii“³⁵ (s.n.). La rîndul său, Georg Reicherstorffer, în „Chorographia Moldovei“, publicată în anul 1541, observa că „voievodul poate, atunci cînd nevoia unui război ar cere-o, să adune în țara sa, fără mare greutate și muncă, făcînd chemare obștească (s.n.), o oaste pînă la șaizeci de mii de călăreți și pedestri“.³⁶

Petru Rareș, rămas fidel luptei antiotomane a tatălui său, va ridica pe un plan superior concepția politică a unui front antiotoman din cele trei țări române. El a înțeles și a simțit ca nici un alt voievod de pînă la el că în lupta cu turcii este nevoie de participarea țăranilor din întreg spațiul românesc care formase cîndva teritoriul provinciei Dacia. În această privință este foarte semnificativ faptul că în tratativele purtate cu Ferdinand de Habsburg și cu Carol Quintul, în vederea organizării unei cruciade antiotomane, Petru Rareș se angaja la mobilizarea oștenilor din toate provinciile românești. Astfel, după mărturiile lui Marc Pemfflinger și Balthazar Bánffy, din 31 iulie 1536, voievodul moldovean se angaja că va participa cu următorul efectiv: „voi adăuga — spunea el — din țara mea 45.000 de oameni aleși, 20.000 ai Transilvaniei și 25.000 ai Țării Românești“³⁷ (s.n.), printre aceștia aflîndu-se foarte mulți țărani, amintiți, cum arătam mai înainte, de cronicarii vremii Ioachim Bielski și Anton Verancsics. De participarea țăranilor la luptele duse în secolul al XVI-lea contra crotopitorilor străini și-a dat seama și Mihail Kogălniceanu, care în „Histoire de la Valachie“, afirma că, în afară de oștirea permanentă, „toată masa poporului era obligată să se ridice la arme sub comanda boierilor și căpitanilor, atunci cînd patria era în pericol“.³⁸

După cum se știe, în acest secol, ca și în cel următor, armate crotopitoare dușmane mai mari și mai bine înarmate au fost înfrînte datorită iscusinței cu care românii au știut să îmbine talentul și energia conducătorilor de oști cu vitejia și spiritul de jertfă al luptătorilor, pe funda-

³⁵ A. Papiu Ilarianu, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, tom. III, București, 1864, p. 157.

³⁶ C.S.Ț.R., vol. I, București, 1968, p. 199.

³⁷ *Ibidem*, p. 378.

³⁸ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. II, ed. Dan Simonescu, Editura Academiei, 1976, p. 197 (textul francez: „toute la masse du peuple était obligée de se lever sous le commandement des boiers et des capitaines de mille, lorsque la patrie était en danger“).

mentul unei largi susțineri de către țărănime.³⁹ Meritul deosebit al lui Petru Rareș este că a înțeles, în contextul politic și militar existent în sud-estul și centrul Europei din deceniile trei, patru și cinci ale secolului al XVI-lea, că lupta pentru stăvilirea expansiunii statului otoman nu poate fi încununată de succes decât în condițiile realizării unui puternic front militar românesc în care rolul principal să-l aibă țărani. Dealtfel, tocmai în momentele dramatice ale istoriei lor, locuitorii din cele trei țări românești au acționat în chip unitar, fapt relevant și de către Johann Filstich care afirmă că „*între aceste neamuri care locuiau în Dachia fu unire*“⁴⁰ (s.n.). Din păcate, strădaniile lui Petru Rareș nu au fost încununată de succes din cauza trădării marilor boieri. Cu toate acestea, prin politica sa cutezătoare, Petru Rareș „a contribuit la schimbarea alianțelor în Europa occidentală și prin aceasta a luat parte la înfăptuirea echilibrului european la un moment dat“. Aceeași politică — cum conchide autorul din care cităm — „explică, între altele, de ce țările române nu au fost transformate în san-gearuri“.⁴¹

În secolul al XVI-lea, țărănimea a jucat un rol principal și în cadrul unor confruntări militare dintre diferiți pretendenți pentru scaunul domnesc. Ea a stat alături de Alexandru Lăpușeanu împotriva aventurierului Iacob Heraclid Despot. În lupta de la Verbia din 17—18 noiembrie 1561, pentru a face față atacului dat prin surprindere de către Despot vodă, care era sprijinit de habsburgi și de nobilimea protestantă polonă, Alexandru Lăpușeanu „s-au strâns oștile sale ca la 25.000“, dintre care — spune cronicarul — „*cei mai mulți erau țărani în oastea lui decât slujitori*“ (s.n.)⁴². Deși Lăpușeanu a fost înfrânt în luptă și silit să părăsească tronul, țărani nu vor uita înfringerea suferită de ei la Verbia. Astfel, cu prilejul izbucnirii răscoalei din anul 1563⁴³, Despot-vodă, vinovat de impunerea unei dări extraordinare de un galben pe fiecare gospodărie țărănească, „a fost înconjurat — spune Johann Sommer — pe nesimțite de *norodul de țărani* (s.n.) și în așa fel smuls dintre ai săi, încât se putea vedea nu fără uimire că a rămas aproape singur cu unul sau doi slujitori „*printre multele mii de țărani*“ (s.n.)⁴⁴. Este vorba aici de o masă țărănească ce se afla în afara oastei, venită să smulgă pe domn din rîndurile oștenilor mercenari. În octombrie (1563), aceiași țărani s-au simțit în putere să se măsoare cu trupele lui Albert Laski care-l susținea pe Despot vodă. După mărturiile lui Graziani, oastea poloneză fusese cuprinsă de o mare spaimă la vestea că țărani moldoveni „*tăiau pădurea și culcau la pământ copaci uriași cu care*

³⁹ Cf. General-maior Constantin Antip, *Războiul popular în istoria universală (de la comuna antică la Comuna din Paris)*, Editura militară, București, 1976, p. 48—49.

⁴⁰ Johann Filstich, *op. cit.*, p. 87.

⁴¹ Florentina Căzan, *Lupta țării'or române pentru independență (1533—1538). Implicațiile pe plan european*, în volumul: *Din lupta poporului român pentru independență*, București, 1977, p. 64.

⁴² Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 și de la 1709 la 1711*, Opere, vol. I, ed. Const. A. Stoide și I. Lăzărescu, Editura Junimea, Iași, 1976, p. 199.

⁴³ Vezi, pentru detalii, Al. Grecu [=P. P. Panaitescu], *Răscoala țărănilor în Moldova în anii 1563—1564*, în „*Studii*“, nr. 2, 1953, p. 201—213.

⁴⁴ C.S.T.R., vol. II, București, 1970, p. 264.

să fie închise drumurile și împiedicată trecerea.⁴⁵ S-a aplicat, se pare, o tactică asemănătoare cu cea folosită de țărani moldoveni cu două treimi de secol în urmă, la Codrii Cosminului, în 1497.

Luprele date între diferiți pretendenți pentru ocuparea scaunului domnesc, în care uneori au fost atrase și masele țărănești, au slăbit, desigur, capacitatea militară a țărilor române și au favorizat instaurarea suzeranității otomane asupra lor. Această stare de fapt n-a putut să scape observației atente a lui Antonio Maria Graziani care scrie la 1564 că românii „au fost supuși de turci mai mult din faptul că erau slăbiți de dezbinările dintre ei decât înfrinți în luptă”⁴⁶. În ciuda acestor dezbinări și a supunerii treptate de către turci, oștirea își păstrează totuși caracterul său predominant țărănesc. Dealtfel, oștenii țărani din Moldova au lăsat o puternică impresie asupra italianului Graziani care văzându-i, probabil, în confruntări militare spune despre ei că „se încaieră la luptă cu atîta îndrăzneală, cu atîta dispreț de dușman și încredere în sine, încît adeseori cu puține forțe au bătut chiar oștiri puternice de ale vecinilor lor”⁴⁷.

Un moment marcant în care țărănimea s-a afirmat cu putere în lupta antiotomană este cel din timpul lui Ion Vodă Viteazul (1572—1574), care, în întreaga sa politică internă și externă, și-a căutat „sprijinul în stratul de jos al societății, în țărani” (s.n.)⁴⁸. Aprecierea lui A. D. Xenopol este confirmată și de izvoarele timpului. După ce a convocat o „adunare a stărilor”, cu care prilej și-a asigurat „credința țării”⁴⁹ voievodul a dat poruncă „în grab, să iasă toți la oaste” (s.n.)⁵⁰. Nicolae Costin afirmă, de asemenea, că Ioan vodă „strîns-au și țara” (s.n.)⁵¹. După cum se știe, concepția strategică majoră folosită de Ioan vodă Viteazul a fost de a respinge și, pe cît posibil, de a nimici pe dușman la hotare, pentru a nu îngădui învadarea teritoriului. În acest scop el a trimis o oaste care să opună rezistență turcilor, la trecerea Dunării, cît mai mult cu putință. Este semnificativ faptul că rolul important în această luptă de hărțuială l-a avut „o samă de oaste de țară” (s.n.)⁵², pusă sub comanda vornicului Dumbravă, alături de ea fiind și cazacii zaporojeni, în frunte cu hatmanul Swercevski. După contactul cu turcii, vornicul Dumbravă „au răpezit oamcenii de țară, să dea de știre lui Ion vodă” (s.n.)⁵³. Rezultă de aici că țărani erau folosiți în cele mai diverse și complicate acțiuni de recunoaștere și hărțuială a inamicului. În tot cazul, în bătălia de la Jiliste, din 24 aprilie 1574, țărănimea, care forma grosul oștirii, a dat o nouă strălucire gloriei străbune. De asemenea, cronicarul polonez Gorecki, referindu-se la desfășurarea evenimentelor din acest an, relatează că în timpul luptei de la Iezerul Cahulu-lui, din 10 iunie 1574, „pedestrașii țineau pe Ion vodă în mijlocul lor și

⁴⁵ *Ibidem*, p. 621.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 383.

⁴⁷ *Ibidem*

⁴⁸ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. V. Iași, 1896, p. 82.

⁴⁹ Cf. Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, Editura științifică, 1963, p. 75.

⁵⁰ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 186.

⁵¹ Nicolae Costin, *op. cit.*, p. 232.

⁵² Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 186.

⁵³ *Ibidem*, p. 187.

nu-l lăsa să treacă la călăreți, fiind foarte îngrijorați de viața lui și temându-se ca nu cumva să-l înșele boierii și să-l dea de viu în mâinile turcilor, pentru că pedestrașii, *toți țărani* (s.n.) aveau o deosebită credință și iubire pentru Ion Vodă.⁵⁴ Grigore Ureche, referindu-se la aceeași bătălie, afirmă că țărani moldoveni erau gata „să moară, decît să nu biruiască”.⁵⁵

În anul 1594, a început un mare război de eliberare de sub dominația Porții în condițiile alianței antiotomane a Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei. Puterile creștine, asociate în așa-numita „Ligă Sfântă”, atribuiu un mare rol blocului militar românesc, deoarece își dădeau seama că românii — cum remarca raguzanul Giovanni de Marini Poli — „mai degrabă s-ar mulțumi să se lupte întruna sub ascultarea creștinilor decît a sta în pace sub tirania turcilor”.⁵⁶ Însemnătatea colaborării militare a celor trei țări românești este subliniată și de misionarul croat Alessandro Comuleo care, într-un raport din 23 februarie 1594, expedit din Alba Iulia, către cardinalul De San Giorgio, preciza că atunci „cînd vor fi uniți cei trei principii (români — n.n.) și adunați cu armele lor în Moldova... ar rezulta o armată foarte numeroasă care ar putea fi folosită la cucerirea Constantinopolului” (s.n.)⁵⁷. Această armată nu se putea alcătui, în condițiile de atunci, decît prin chemarea la oaste a tuturor locuitorilor satelor. Dealtfel, francezul de Montreux, referindu-se la evenimentele din Moldova, din anul 1595, afirmă că aici „tot norodul dă ascultare chemării voievodului”⁵⁸ (s.n.) și că țărani „toți iau armele în mînă” și „sînt dornici să dovedească că sînt oameni de acțiune, iar nu robi ai vorbelor”.⁵⁹ Aceasta explică de ce, Aron vodă, conform unui raport din 14 octombrie 1594, în urma mobilizării celor ce locuiau în sate, „își făcuse o armată de 21 mii de oameni”⁶⁰ și stia gata să lupte împotriva turcilor „cu tot poporul mieu și cu toată țara”⁶¹ (s.n.). Demn de remarcat este faptul — după relatările unui contemporan — că și „Transilvania fără să se strîmtozeze cu nimic poate să aibă 40.000 de luptători buni și să se unească cu Moldova și Țara Românească”⁶².

În condițiile cînd amestecul Imperiului otoman și al altor puteri vecine în treburile interne ale țărilor române devenea tot mai periculos, Mihai Viteazul și-a îndreptat atenția asupra *țărănilor*. Ei au furnizat cel mai mare număr de oameni în oastea sa. Înainte de deschiderea ostilităților cu turcii, domnitorul a căutat să afle cît mai exact care era voința poporului, deoarece „acțiunea lui trebuia să aibă un temei trainic în această dorință și

⁵⁴ A. Papiu Ilarianu, *op. cit.*, p. 240.

⁵⁵ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 190.

⁵⁶ C.S.Ț.R., vol. III, București, 1971, p. 251.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 354.

⁵⁸ Scarlat Callimachi, *Din cărți vechi. Pagini privitoare la istoria românilor*, București, 1946, p. 69.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 66—67.

⁶⁰ C.S.Ț.R., vol. III, București, 1971, p. 369.

⁶¹ Eudoxiu Hurmuzaki — N. Iorga, *Acte relative la războaiele și cuceririle lui Mihai vodă Viteazul*, vol. XII, București, 1903, p. 2.

⁶² C.S.Ț.R., vol. III, București, 1971, p. 250.

voință de libertate”.⁶³ În acest scop, după mărturiile lui Johann Filstich, Mihai Viteazul „cheamă adunarea de obște, ca să cerceteze părerea oamenilor, ce va să facă într-atîta strînsoare și de unde să ceară ajutoare, prin care să scoată Țara Românească din mîinile turcilor”⁶⁴. Cei care au participat la „adunarea de obște” au sprijinit în totalitate ideea domnitorului de a se opune otomanilor, afirmînd că „numai cu bărbăția, să ridice sabia asupra vrăjmașilor”.⁶⁵ Ca urmare a acestei hotărîri, Mihai Viteazul a reușit să-și alcătuiască o oaste formată în cea mai mare parte din locuitorii satelor și nu din lefeșii, cum s-a susținut uneori în vechea noastră istoriografie și chiar în unele studii relativ recente. Într-un astfel de studiu se afirmă că „după campania din anul 1574 rolul oștilor de țară pierd treptat din importanța datorită apariției trupelor de mercenari”⁶⁶. Izvoarele arată, dimpotrivă, că Mihai Viteazul s-a bizuit, în primul rînd, pe forța militară a țărănilor. Într-un raport al lui Carlo Magno către Rudolf al II-lea, din ianuarie-februarie 1600, aflăm știrea că voievodul muntean își căuta sprijinul principal în „toți cei care vor fi pe picior de război (în arme) în această țară, nobili și *nenobili* (s.n.), să meargă cu el pentru a asigura apărarea țării (per assicurarsi della provincia)”⁶⁷. În această privință, avea mare dreptate A. D. Xenopol cînd remarcă, cu un secol și ceva în urmă, că „cu sînge cumpărat nu se ocrotește neatîrnarea și existența unui popor”.⁶⁸ De acest lucru își va fi dat seama, desigur, eroul de la Călugăreni.

În bătălia de la Șerpătești, din noaptea de 23/24 ianuarie 1595, țărani au adus o însemnată contribuție la nimicirea grupării turco-tătare și la alungarea forțelor inamice pătrunse în Țara Românească. Adînc impresionat de rezultatele acestei bătălii, conduse de Mihai, Nicolae Bălcescu avea să remarce: „Privind în totul această campanie, imaginația este izbită de atîtea îndrăznețe întreprinderi săvîrșite, ca într-un vârtej de vitejie, de un popor setos de libertate”.⁶⁹

Puțin timp înainte de marea înclăstare de la Călugăreni, din 13/23 august 1595, Mihai Viteazul, care se deplasase, în fruntea oastei, pe malul rîului Sabar, în zona localității Măgurele, afirma pe la sfîrșitul lunii iulie a aceluiași an: „Acum sînt gata să-mi vărs sîngele, căci plec la războiul cu turcii, care nu e după puterile mele. Nu e cine să mă ajute, nici loc nu e unde să pot să-mi plec capul”.⁷⁰ Dar, în acel ceas al mării primejdii, țărănimea a auzit glasul chemării voievodului ei. L-au auzit — spune N. Iorga —

⁶³ Ștefan Pascu, *Mihai Viteazul. Unirea și centralizarea țărilor române*, Editura politică, București, 1973, p. 28.

⁶⁴ Johann Filstich, *op. cit.*, p. 125.

⁶⁵ *Istoria Țării Românești (1290—1690). Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, Editura Academiei, 1960, p. 55.

⁶⁶ Manole Neagoe și Dan Căpățînă, *Rolul marilor comandanți de oști în desfășurarea luptelor pentru apărarea independenței Țărilor Române în secolele XIV—XVI*, în „File din istoria militară a poporului român”, vol. I, Editura militară, București, 1973, p. 26.

⁶⁷ C.S.Ț.R., vol. IV, București, 1972, p. 21.

⁶⁸ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IV, Iași, 1896, p. 135.

⁶⁹ Apud Ion Ionașcu și Victor Atanasiu, *Mihai Viteazul*, Editura militară, 1975, p. 62.

⁷⁰ Nicolae Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. N. Gheran și V. Iova, Editura militară, București, 1968, p. 177.

„acele mii de țărani, care au făcut pe polonul Heidenstein să vorbească numai de «trupe rurale»”.⁷¹ Dealtfel, Cosimo Capponi, prin nota sa din 14 august 1595, trimisă din Alba Iulia către marele duce al Toscanei, arăta că, la acea dată, Mihai Viteazul reușise „să adune împreună 10.000 de oameni, măcar că cei mai mulți nu sînt soldați” (în sensul de soldați de meserie — n.n.) ci țărani „fără experiență” care trebuie „să învețe (arta de a lupta — n.n.) de la ostași încercați” (s.n.)⁷². Precizăm însă că țăranii români n-au avut niciodată nevoie „să învețe meseria armelor” de la străini, deoarece sistemul de luptă al poporului nostru a fost legat de aspectul pămîntului românesc și oștile marilor noștri voievozi au învins întotdeauna pentru că s-au înfrățit cu pămîntul țării.

La chemarea lui Mihai Viteazul, în plină muncă de vară, țărănimea a părăsit brazda, a transformat securea, toporul și coasa în arme de apărare a gliei strămoșești, alergînd din toate colțurile țării spre Sabar. Acolo a ținut Mihai „sfat de război cu căpeteniile oastei sale” și acesta va fi fost prilejul cînd va fi hotărît ca loc al importantei bătălii împotriva turcilor vadul Călugărenilor. Aici, la Călugăreni, Mihai Viteazul, bizuindu-se în primul rînd pe „oastea de țară”, săvîrșitoare de nepieritoare fapte de arme în apărarea pămîntului străbun⁷³, a cîștigat una din cele mai strălucitoare victorii. Ca și în alte lupte din secolele XIV—XV, eroismul și vitejia țărănilor, hotărîrea lor fermă de a nu precupeți nici un sacrificiu pentru înfrîngerea crotopitorilor otomani, superioritatea conducerii și a tacticii românilor au asigurat succesul în această bătălie rămasă celebră în istoria noastră națională.

Țărănimea a fost principala forță și în lupta pentru unitatea țărilor române, realizată sub conducerea lui Mihai Viteazul. Conștiința unității de neam s-a manifestat atunci cu o vivacitate deosebită, indicînd că marele act al unirii de la 1600 era expresia organică și directă a voinței maselor largi ale poporului, ale țărănimii. Concludente în această privință sînt mărturiile unor contemporani foarte bine informați, în care se precizează că țăranii ardeleni l-au întîmpinat pe Mihai Viteazul cu deosebită bucurie. Astfel, cronicarul maghiar Ștefan Szamosközi a putut observa personal, că, la vestea luptei de la Șelimbăr (18 octombrie 1599), țăranii români de aici s-au unit cu cei veniți din Țara Românească și s-au răscolat peste tot, „încurajați și de încrederea că au un domn din neamul lor”.⁷⁴ Un rol similar l-au avut, de asemenea, țăranii moldoveni, în primăvara anului 1600, în acțiunea de unire a Moldovei cu celelalte două țări surori, Țara Românească și Transilvania. Un raport consular, din 5 iunie 1600, ne furnizează știrea că „în Moldova, valahul a fost primit cu bucurie” („con molto applauso”)⁷⁵ de către țărani. Dealtfel, aici, realizatorul primei uniri politice din istoria țării noastre a luat o importantă măsură pentru țărănime, acordîndu-i o scutire de dări pe

⁷¹ *Ibidem*, p. 186.

⁷² C.S.T.R., vol. III, București, 1971, p. 505—506.

⁷³ Ion Ionașcu și Victor Atanasiu, *op. cit.*, p. 37.

⁷⁴ Apud Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 56.

⁷⁵ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III (1576—1600), partea a II-a, București, 1888, p. 355.

timp de 6 ani. Prin acest act, Mihai Viteazul urmărea să-și atragă țărănimea de partea sa și să dea un temelnic unirii celor trei țări românești, deoarece țărani, în schimbul scutirii respective, erau datori să apere patria în caz de pericol⁷⁶. Conștient de însemnătatea actului politic realizat, Mihai Viteazul făcea cunoscut orașelor din Transilvania, la 16 mai 1600, unirea cu Moldova, cerându-le: „*de aceea domniile voastre să fiți veseli și cu bucurie*”⁷⁷ (s.n.).

Rolul hotărîtor pe care l-a avut țărănimea în vîltoarea desfășurării evenimentelor politice și militare de la sfîrșitul secolului al XVI-lea explică de ce Mihai Viteazul, dînd expresie unor sentimente și idei ce dăinuiau de secole în conștiința poporului, a reușit într-o perioadă relativ scurtă, de numai cîteva luni, să reunească sub conducerea sa cele trei țări române și să se intituleze la 27 mai 1600 „voievod și domn al Țării Românești și al Ardealului și al Moldovei”⁷⁸. A fost, într-adevăr, un mare act politic împlinit de Mihai Viteazul, despre care Johann Filstich avea să scrie, treisprezece decenii mai tîrziu, că „*acest voievod, așa cum nu-i fu dat cîndva vreunii înaintaș al său, fu cinstit ca singur domnitor al vechii Dachii și al celor trei țări*” (s.n.)⁷⁹.

Din analiza izvoarelor menționate în studiul de față se poate desprinde faptul că toți marii voievozi români din sec. al XVI-lea s-au bazat în luptele pentru apărarea și apoi recîștigarea independenței, în mod preponderant, pe țărănime. Ea a reprezentat clasa care, și după instaurarea suzeranității otomane de la mijlocul veacului XVI-lea, a făcut ca statele românești să dispună, în momentele hotărîtoare ale istoriei lor, de o masă de ostași gata să-și apere, împreună cu bucata lor de pămînt, marele pămînt al țării întregi.⁸⁰

⁷⁶ Constantin Turcu, *Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în „Studii și articole de istoric”, vol. II, București, 1957, p. 88.

⁷⁷ Cf. Titus N. Hașdeu, *Branul poartă în Carpați*, Editura Albatros, București, 1979, p. 54.

⁷⁸ *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. XI (1593—1600), Editura Academiei, București, 1975, p. 529.

⁷⁹ Johann Filstich, *op. cit.*, p. 147.

⁸⁰ Cf. Dan Zamfirescu, *Permanența patriei*, Editura „Eminescu”, București, 1975, p. 64—65.

CONTRIBUȚIA ȚĂRĂNIMII LA RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ DIN 1877—1878

N. ADĂNILOAIE

„Multă vreme, de-a lungul milenarei existențe a poporului român, — se subliniază în Programul P.C.R. — țărănimea a reprezentat cea mai importantă forță socială a progresului... Țărănimea a dus greul bătăliilor împotriva cotorpitorilor străini, pentru unirea țărilor române, pentru cucerirea independenței de stat, pentru încheierea statului național unitar român”¹. Aceste sublinieri, izvorite din trecutul de luptă al poporului român, sînt confirmate pregnant de documentele istorice ale vremii.

În adevăr, atestată documentar de-a lungul secolelor ca principala forță patriotică în lupta pentru apărarea gliei strămoșești, pentru păstrarea ființei neamului, pentru libertate și dreptate socială, țărănimea și-a afirmat cu deosebită putere aceste virtuți și în epoca modernă, cînd în fața poporului nostru s-a pus sarcina istorică a făuririi statului național român, unitar și independent. În toate momentele cruciale ale luptei pentru realizarea acestui mareț ideal — ca unirea Principatelor în 1859, cucerirea independenței în 1877, marea unire din 1918 — țărănimea a purtat pe umerii ei principalele poveri.

O caracterizare realistă a locului și rolului țărănimii în societatea modernă românească, implicat în făurirea statului național, a fost schițată de M. Kogălniceanu încă din timpul Divanurilor ad-hoc. Astfel, marele luptător și istoric român, impresionat de impetuoșitatea participării țăranilor la mișcarea unionistă, aprecia că ei sînt „elementul cel mai puternic al naționalității române; țăranii sunt însuși țara”, iar clasa lor este „cea mai numeroasă și cea mai importantă a societății”².

Aprecierea lui M. Kogălniceanu a fost confirmată din plin de desfășurarea ulterioară a evenimentelor, cînd țărănimea a imprimat mișcării unioniste un adevărat caracter de masă și tot ea a contribuit efectiv, alături de păturile orașenești, la dubla alegere — din 5 și 24 ianuarie 1859 — a domnitorului Al. I. Cuza, implicat la unirea Principatelor³. Este drept că sătenii, împletind idealurile naționale cu cele sociale, legau de unirea Principatelor și speranța că noul stat va înlătura claca și ei vor redeveni stăpîni ai pămînturilor pe care le munceau și care, în decursul veacurilor, le fuseseră

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism. Editura politică, București, 1975, p. 31.

² D. A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VI, partea I, București, 1896, p. 410.

³ Vezi N. Adăniloiaie, *Aportul țărănimii la înfăptuirea unirii Principatelor Române*, în „Historica”, I, Editura Academiei R.S.R., București, 1970, p. 111—117.

răpite de boieri. De aceea ei au continuat și după Unire lupta pentru pământ, libertate și dreptate socială.

Reforma agrară din 1864 a fost realizată, după cum se știe, sub presiunea maselor țărănești. Vestea împrumăturii a avut un mare ecou la sate. Țăranii i-au trimis domnitorului Cuza sute de scrisori colective de mulțumire, rugându-l, totodată, să ducă țara „la mărire și independență”⁴. De altfel, această împrumătură va avea un rol stimulator asupra avântului și vitejiei ostașilor noștri în războiul de la 1877, sporind interesul zecilor de mii de țărani — îmbrăcați în haine militare — în apărarea ființei statului român, în cucerirea independenței naționale⁵.

Atitudinea țărănimii la 1877 și contribuția ei masivă la susținerea războiului de neatîrnare necesită însă o tratare mai amănunțită pe care o vom concretiza în comunicarea de față*, încercînd să-i surprindem principalele caracteristici.

Masele populare de la sate și orașe — după cum atestă mărturiile timpului —, animate de un adînc patriotism, au constituit forța hotărîtoare în lupta pentru cucerirea independenței de stat a României. Țărănimea, în special, s-a afirmat și la 1877 ca purtătoarea năzuințelor de libertate și demnitate națională, ducînd pe umerii ei principalele poveri ale războiului și dînd jertfele cele mai mari de sînge pe cîmpul de luptă.

Oștirea română la 1877 era formată, în majoritatea ei, din țărani sau fii de țărani. Chiar și armata operativă avea peste 70% din efectivul ei alcătuit din trupele teritoriale de dorobanți și călărași cu schimbul, locuitori ai satelor. Aceștia — pînă la mobilizare — își făceau serviciul militar o săptămîină din patru, iar restul de trei săptămîni se ocupau cu munca cîmpului. Infanteria avea 16 regimente de dorobanți cu schimbul (avînd fiecare cîte 2 batalioane) și numai 8 regimente de linie, plus 4 batalioane de vînători trupe permanente; iar cavaleria avea 8 regimente de călărași cu schimbul și doar 2 regimente de roșiori, trupe permanente.

Unitățile de dorobanți și călărași erau alcătuite pe județe și plăși. Două județe formau un regiment de dorobanți (fiecare județ avea cîte un batalion, iar plășile, de regulă, cîte o campanie) și patru județe un regiment de călărași (cîte un escadron de fiecare). În afară de aceasta, în timpul războiului fiecare județ a trebuit să dea și cîte un batalion de milițieni, pentru a face paza la Dunăre mai ales după ce armata operativă trecuse în Bulgaria. Milițienii făceau serviciu cu hainele lor de acasă, numai armele le primeau de la stat. De aceea se spunea despre ei — ca și despre dorobanți și călărași — că sînt țărani înarmați.

Componența teritorială a acestor unități — în care ostașii se cunoșteau între ei, își spuneau bucuriile și necazurile — contribuia la coeziunea lor

⁴ Vezi N. Adăniloiaie și Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, Editura Academiei R.S.R., București, 1967, p. 219—221.

⁵ Cf. General Radu Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877—1878*, București, 1926, p. 14 și 23.

* Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Societății de științe istorice din R.S.R., organizată — la 23 aprilie 1977 — cu prilejul sărbătoririi Centenarului independenței de stat a României.

și la acordarea reciprocă a unui sprijin neprecupețit pe cîmpul de luptă, unde, atît dorobanții cît și călărașii români — deși n-aveau o instruire completă — au dat dovadă de un eroism care i-a uimit și pe martorii oculari străini⁶ ce-i priviseră cu neîncrederea pînă atunci.

Colonelul Teodor Văcărescu, participant la război, releva că țaranul român s-a arătat demn urmaș al înaintașului său soldat roman „al cărui braț puternic era tot atît de ager spre a brăzda cu plugul și-a defende cu spada pămîntul strămoșesc. Recrut, soldat, rezervist, militan, nici unul nu lipsi la apel, nici unul nu rămase îndărăt de la datorile sale”⁷. Afirmările lui Văcărescu sînt întemeiate, căci acești țărani români, animați de dorul de libertate și independență națională, în primăvara anului 1877, la chemarea țării, au părăsit coarnele plugului și au mers pe cîmpul de luptă, izbutind să impună, prin biruințele de la Grivița, Rahova, Plevna și Smîrcan, înălturarea suzeranității otomane. Iar alături de ostași, populația civilă de la sate a contribuit la reușita campaniei militare prin subscripții pentru cumpărarea de arme, prin donații de vite, alimente și îmbrăcăminte, prin suportarea rechizițiilor și a numeroaselor transporturi de provizii și muniții necesare frontului. Dealtfel țărani au răspuns la toate chemările guvernului, deși li s-au pretins sarcini ce depășeau puterile și mijloacele lor. O bună parte din rechizițiile militare și aproape în întregime transporturile pentru armată — pe care le vom analiza mai departe — au căzut în sarcina țărănimii. Dar, în afară de aceasta, locuitorii rămași acasă au avut de efectuat și muncile agricole pe ogoarele consătenilor mobilizați; totodată, mulți dintre ei, în calitate de milițieni, au făcut de pază, cu rîndul — alături de cei concentrați în permanență —, în avanposturile de la Dunăre spre a preveni incursiunile otomane.

Din documentele vremii reiese, pregnant, că aproape toată populația de la sate era masiv antrenată în eforturile generale ale țării, impuse de războiul de independență. Spre ilustrare dăm două cazuri concludente. Un document din 27 octombrie 1877 precizează că în comuna Ciuperceni (județul Dolj) sînt 360 locuitori familisti, „dintre care sînt sub arme: 40 dorobanți, 15 rezerviști, 60 milițieni concentrați în permanență și 140 care păzesc în avanposturi” la pichetele de pe graniță. Rămîn doar 105 care nu pot purta arme și care „sînt luați cu carele de rechiziție cîte trei și patru zile pe săptămînă”, sînt puși apoi să lucreze, după lege, pămînturile celor „concentrați în permanență”; totodată ei sînt datori a face și lucrările „la care s-au angajat față de proprietate”; și astfel le rămîn ogoarele lor ne-arate și porumbul necules⁸. În luna următoare, țărani din Bratovoesti arătau prefectului de Dolj că, deși ei tac și rîndul ca milițieni la Bechet, nu-s scutiți nici de transporturi cu carele de rechiziție, iar pămînturile lor le rămîn nemuncite. Ei se arată „mîndri și voioși a merge fără crutare” și a-și „vărșa cea din urmă picătură de sînge” pentru apărarea țării, dar ar dori ca

⁶ Kohn' Abrest, *Zig-Zags en Bulgarie*, Paris, 1879, p. 279—280; vezi și Marquis de Grammez de Wardes, *La guerre russo-turque 1877—1878*, Paris (f.a.), p. 143.

⁷ T. C. Văcărescu, *Luptele românilor în rebelul din 1877—1878*, București, 1887, p. 211—212.

⁸ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura jud. Dolj, dos. inv. 4/1877, f. 145—146.

la întoarcerea de la Bechet, unde-și fac datoria „ca soldați“, să nu fie puși din nou la transporturi pentru armată⁹.

În primăvara anului 1877 — din cauza crizei financiare — guvernul, neavînd fonduri, a decis ca atît alimentele necesare trupelor cît și furajele pentru cai să se procure numai pe bază de rechiziție de la populație. Cele mai multe vite și produse agro-alimentare s-au rechiziționat de la sate. A fost decretat un regulament al rechizițiilor militare în aprilie și altul la sfîrșitul lui iunie. Din cauza prea multor abuzuri semnalate, în regulamentul revizuit și aprobat la 28 iunie, s-a introdus precizarea că „vitele, sculele și instrumentele locuitorilor vor fi cruțate de rechizițiune de cîte ori constituiesc unicul mijloc de subsistență și în cazul cînd s-ar putea procura d-aiurea“¹⁰. Dar, cum adeseori nu se puteau procura din altă parte vitele și celelalte provizii necesare armatei, tot pe seama țărănimii cădeau sarcinile grele ale rechizițiilor. Este adevărat că guvernul a dat ordine prefecturilor de județe să facă o dreaptă repartiție a sarcinilor sau să înceteze „de a mai rechiziționa“ vitele „de muncă ale locuitorilor“¹¹. Cerințele mari și neprevăzute ale frontului, iar uneori și împotrivirea arendașilor și moșierilor de a se supune regulamentului rechiziției făceau ca sarcinile să fie suportate tot de săteni.

Uneori nu erau scutite de rechiziție nici vitele și produsele familiilor celor de pe front¹², deși existau dispoziții legale categorice ca averea lor să fie ocrotită. Într-un asemenea caz, la 6 octombrie, a intervenit chiar colonelul M. Cristodol Cerchez, comandantul Diviziei a 2-a, scriînd, de lîngă Plevna, prefectului de Dolj că „este de dorit ca averea și familiile celor ce luptă pentru patrie să fie bine îngrijite și menajate, iar nu constrînse și amenințate afară din lege“¹³.

Rechizițiile erau mai grele în județele din Oltenia unde, pînă la trecerea Dunării, era dislocată aproape întreaga armată română. Romanațiul, Vîlcea și mai ales Doișul au avut de suportat sarcinile cele mai împovăraătoare. De pildă, la 4 iulie i se cere prefectului de Dolj să procure pentru hrana trupelor pe luna în curs: 2.800 vite, 2.446 chile grîu (o chilă = 400 ocale), 582.030 kg porumb, 109.424 kg fasole, 34.920 kg orez, 206.445 kg sare pentru hrana oamenilor și a vitelor, plus fîn, orz și lemne.¹⁴ În aceeași lună s-au rechiziționat din comunele județului Vîlcea: 950 vite mari, 994 vite mici (berbeci), 95 care cu fîn, 11 334 chile grîu, 7 941 chile fasole, 162 050 kg sare, 238 oca hrînză etc.¹⁵. Rechiziții asemănătoare au avut loc și în celelalte luni, pînă la sfîrșitul războiului. În județele: Romanați, Teleorman, Ialomița, Olt, Argeș, Prahova rechizițiile au fost, de asemenea, numeroase; iar de proporții ceva mai reduse acestea s-au efectuat în toate județele țării.

⁹ Ibidem, f. 390—392.

¹⁰ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. IV, Editura Academiei, București, 1953, p. 289. (Citat în continuare: *Documente răzb. indep.*).

¹¹ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura jud. Dolj, dos. inv. 240/1877, f. 262 și 624.

¹² Ibidem, dos. inv. 3/1877, f. 22, 38, 78, 162, 167, 172, ș.a.

¹³ Ibidem, dos. inv. 4/1877, f. 30—31.

¹⁴ Ibidem, dos. inv. 240/1877, f. 497.

¹⁵ Arh. St. R. Vîlcea, fond. Prefectura jud. Vîlcea, dos. 123/1877, f. 162—163.

În toamnă, guvernul a căutat ca, măcar în privința rechiziționării vitelor mici să mai ușureze sarcinile județelor împovărate din sudul țării și să impună, mai mult ca pînă atunci, județele mai îndepărtate de zona frontului. Așa de pildă, la 13 septembrie, în circulara trimisă de Ministerul de Interne către prefecti pentru rechiziționarea a 21.000 de berbeci distribuția pe județe s-a făcut în felul următor: Cahul, Bolgrad, Ialomița și Vîlcea să rechiziționeze cîte 1 500 de berbeci; Iași, Neamț, Suceava, Bacău, Putna, Buzău, R. Sărat și Prahova cîte 1 000; celelalte județe cîte 500, iar Covur-lui, Ismail, Vlașca, Teleorman, Ilfov, Romanați și Dolj erau scutite complet de astfel de sarcini¹⁶. Prefecții de Iași, Botoșani, Suceava, Vaslui și Tutova au arătat că sînt foarte puțini berbeci și au cerut aprobare de a rechiziționa și oi, ceea ce li s-a încuviințat de I. C. Brătianu, cu condiția ca oile să fie grase¹⁷. Cam toate județele au trimis și berbeci și oi. Județul Bacău, de exemplu, a trimis în prima tranșă, la 1 octombrie, 366 oi și 553 berbeci, din care cîteva oferii gratis de săteni¹⁸.

În total, s-au rechiziționat — după datele guvernului — 11.619.900 litri grîu, 1.816.200 litri porumb, 19.538.800 litri orz, 1.192.445 kg mîlai, 1.383.641 kg alimente diverse (brînză, carne etc.) 66.387 vite (vacii, oi, cai), 631.100 litri fasole și alte legume, 801 vedre vin, 579 vedre țuică și rachiu, 349 vedre oțet, 952.700 litri ovăz, 19.181.274 kg fîn, 1.783.005 kg paie, 1.553 trăsuri, 73 500 lemne de cherestea, 19.100 sițe, 17.443 metri cubi lemne de foc, 5.259 vase și unelte de metal, 7.172 rogojini, 19.368 saci, 24.607 kg var, 581.790 cărămizi, 14.395 coți de pînză etc. În tabelul centralizator se menționează și rechiziționarea unor „muncitori cu mîinile” care au prestat 53.676 zile. Valoarea globală a rechizițiilor înregistrate oficial s-a ridicat la suma de 11.227.098 lei¹⁹ și reprezenta peste 80% din cifra bugetului Ministerului de Război pe anul 1877.

Căile ferate fiind slab dezvoltate, s-a recurs la rechiziționarea vitelor și căruțelor țărănești pentru tot felul de transporturi militare. Unele s-au rechiziționat pe o durată nelimitată, iar altele pe termene anumite.

Comparativ pe județe, cele mai multe care țărănești cu boi pentru transporturile proviziilor și munițiilor armatei le-au dat județele din preajma frontului: Doljul, Romanațiul, Teleormanul, Oltul și Vîlcea. Dacă procurarea acestor care cu boi a dat multă bătaie de cap autorităților județene, efectuarea transporturilor militare a perturbat munca agricolă la sate aducînd și o serie de alte zăcicniri și suferințe mari țărănimii române. Deși, la 25 aprilie, prefectul de Dolj atrăgea atenția subprefecților ca în rechiziționarea carelor să se facă o repartitie justă spre a nu se sparge „plugurile oamenilor”²⁰, acest lucru nu s-a putut respecta fiindcă solicitările acestor mijloace de transport în județul respectiv — unde timp de cîteva luni a fost concentrată majoritatea armatei române — a depășit orice prevedere. În

¹⁶ Arh. St. Buc., Min. Int. Div. comunală, dos. 4960/1877, f. 1—2.

¹⁷ Ibidem, f. 5—11.

¹⁸ Arh. St. Bacău, fond, Primăria orașului, pach. 112, dos. 1877 nepaginat.

¹⁹ Al. Pencovici, *Rechizițiunile și ofrandele pentru trebuințele armatei române în războiul din 1877*, București, 1879, (tabele).

²⁰ Arh. St. Dolj, fond. Prefectura jud. Dolj, dos. inv. 5/1877, f. 5.

luna mai, de exemplu, s-au rechiziționat din Dolj 9.492 care cu boi, în iunie 10.517, în iulie 16.679 care, cifre ce depășeau 50% din totalul rechizițiilor pe întreaga țară. În lunile august și septembrie — odată cu deplasarea trupelor spre Corabia și Turnu-Măgurele — pe locul întâi, în rechiziționarea carurilor de transport, trece județul Romanați, urmat de Teleorman; iar din octombrie și pînă la sfîrșitul războiului sarcina principală în procurarea carurilor revine iarăși Doljului.

Prefectul de Dolj a raportat, de mai multe ori, Ministerului de Interne că cererile de care pentru trebuințele oștirii depășesc posibilitățile județului și a cerut și concursul județelor limitrofe. El arăta, la 18 mai, că în Craiova „trebuie zilnic minimum 100 care“ pentru transportul pîinii la trupele de pe marginea Dunării, „alte 50—60 pentru diferite trebuințe“ și o dată pe săptămînă încă 300 pentru „pornirea de proiectile“ din Craiova la Calafat; afară de aceasta — continua prefectul — „Doljul aprovizionează cu furaj, lemne etc. diferitele puncte ale armatei unde zilnic merg sute de care“²¹. Dealtfel, încă de la începutul acelei luni Ministerul de Interne și unii comandanți militari, ținînd seama de împovărarea prea mare a Doljului, au ordonat prefectilor de Vîlcea, Gorj, Mehedinți și Olt să pună la dispoziția prefectului I. N. Titulescu numărul necesar de care „ori cînd va cere“, întrucît „vitele din județul Dolj nu mai sînt în stare a se înjuga“²². Tot atunci, generalul Haralambie a telegrafiat prefectului de Vîlcea să trimită la Craiova „600 care“ pentru trebuințele armatei deoarece județul Dolj a „căzut cu totul din cauza transporturilor“²³. La 20 mai I. N. Titulescu a cerut, telegrafic, prefectilor din jur să trimită la Craiova cîte 150 de care pentru a transporta depozitele Diviziei a 3-a²⁴. Peste patru zile prefectul de Romanați, arătînd că vitele din județ „sînt cu desăvîrșire căzute“, a solicitat — cu încuviințarea Ministerului de Interne — 100 de care de la județul Vîlcea²⁵. În același timp prefectul de Vîlcea a fost obligat să trimită și la Slatina 460 de care cu boi și alte 300 perechi de boi cu tînjală „pentru transportarea la Turnu Măgurele a lemnăriei trebuincioase la construcția podului pe Dunăre de către armata imperială rusă“²⁶, iar la Craiova 100 de care pentru a transporta proiectile pînă la Calafat și cîte 50 de care zilnic pentru a duce pîinea la trupele de „pe marginea Dunării“²⁷. Această imagine impresionantă a eforturilor făcute de țărănime pentru asigurarea transporturilor militare reiese, cu pregnanță, din documentele vremii pentru toată perioada războiului.

În luna iunie situația transporturilor a fost oarecum staționară, dar în iulie și august, datorită schimbării bazei de operațiuni — cînd majoritatea trupelor s-a deplasat de la Calafat spre Corabia —, ritmul solicitărilor de care s-a intensificat. Cîteva sute de țărani din județele Gorj și Vîlcea au fost

²¹ *Documente răzb. indep.* vol. III, p. 191.

²² Arh. St. Craiova, fond. Prefectura jud. Dolj, dos. inv. 5/1877, f. 96.

²³ Arh. St. R. Vîlcea, fond. Prefectura jud. Vîlcea, dos. 119/1877, f. 1, 20 și 28.

²⁴ *Ibidem*, f. 31.

²⁵ *Ibidem*, f. 37—39.

²⁶ *Ibidem*, f. 17—18.

²⁷ *Ibidem*, f. 51—52.

trimiși cu carele lor să transporte de la Novaci la Craiova materialul lemnos necesar construirii podului peste Dunăre. Transformat în pontoane la școala de meserii din Craiova, acest material va fi transportat apoi la Corabia. La 21 iulie subprefectul plășii Cîmpul, Iatropolu, telefona, disperat, prefectului de Dolj că i s-a cerut să trimită, în 24 de ore, la Calafat 1 150 de care pentru armata care „va fi pusă în marș” și-i este „imposibil a putea completa acest număr”²⁸. Referindu-se la deplasarea armatei de la Calafat spre Corabia, colonelul Cerchez raporta șefului Marelui Stat Major că „marșul s-a făcut pe o singură cale, de către cinci coloane eșalonate care se opreau în aceleași sate; coloanele ce soseau întâiele secau toate mijloacele aflate în comunele în care se opreau și în cele învecinate, luau toate carele ce găseau”²⁹.

După trecerea armatei peste Dunăre drumurile străbătute de carele țărănești au devenit mai lungi și mai grele, ducînd la istovirea vitelor și a bieților cărauși rebegiți de frig și de foame. De multe ori țărani duceau spre front, în carele lor, provizii, iar la întoarcere aduceau răniți din fața Plevnei pînă la Turnu Măgurele. Doctorul german Brubergher, relatînd aceste lucruri, sublinia: „Cu o punctualitate rară s-a prezentat țaranul român de dimineață cu căruța sa și fără multă vorbă și, fără a părăsi un moment căruța cu răniți, el și-a îndeplinit datoria”³⁰. Solul moale și mersul lent al boilor au făcut ca răniții să suporte relativ bine transportul. Un transport de provizii de la Craiova pînă la Plevna dura uneori două, trei săptămîni, iar cîteodată aceiași cărauși nici nu ajungeau îndărît, acasă, și erau trimiși iarăși de la Slatina ori Corabia cu alte provizii spre front.

Numărul carelor cerute județelor creștea continuu. De pildă, la 3 septembrie primul ministru ordona prefectilor de Argeș și Vîlcea să trimită urgent la Turnu Măgurele cîte „500 care goale” spre a încărca, de la intenvența generală, provizii necesare trupelor de pe front³¹. Plășilor doljene din apropierea Dunării li se cerea zilnic cîte 50 de care pentru transportul pîinii la trupe, iar unor plăși Vîlceane cîte 150 de care pentru a încărca provizii de la gara Slatina și a le duce în zona frontului. Unele comune au fost nevoite să dea toate carele ce le aveau pentru transporturile militare. Într-un proces verbal al comunei Cîrstănești (județul Vîlcea) se precizează că „nu mai este nici un car” spre „a se putea rechiziționa”, la fel în comunele: Folești, Tomșani, Rîmești și Greci.

Rapoartele unor subprefecți evidențiau, de asemenea, greutatea tot mai mare întîmpinate la trimiterea carelor cu boi pentru transportul proviziilor necesare armatei mai ales că, spre sfîrșitul toamnei, apăruse și pesta bovină. Subprefecții din Dolj raportau că, din cauza numeroaselor transporturi, „la cei mai mulți locuitori le-au murit boii”, iar în urmă și-a făcut apariția și

²⁸ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura jud. Dolj, dos. inv. 5/1877, f. 359.

²⁹ *Documente răz. indep.* vol. V, p. 316.

³⁰ Apud Maurițiu Schapira, *Serviciul sanitar român în 1877—78 descris de specialiști străini*. (Teză de doctorat), Cluj, 1935, p. 16.

³¹ Arh. St. R. Vîlcea, fond. Prefectura jud. Vîlcea, dos. 118, 1877, f. 327—329.

„epizotia“ care a secerat „un număr însemnat de boi și vaci“³² și a creat mari dificultăți transporturilor militare.

Pe întreaga țară s-au rechiziționat, după datele oficiale, un număr de 264.394 care de transport, prestându-se cu ele 1.045.747 zile de lucru și parcurgându-se 26.143.577 km³³. Comparativ pe județe — după cum am menționat — cele mai multe mijloace de transport le-au furnizat județele din apropierea frontului. Doljul se situează pe primul loc dând un număr de 88.784 care (dintre acestea 8.031 erau cu 4 boi), adică peste o treime din totalul furnizat de întreaga țară. Pe locul doi se află județul Romanați cu 36.920 care; urmează, în ordine, Teleormanul cu 23.041 care, Mehedinții cu 20.702 care, Argeșul cu 15.684 care și Vâlcea cu 11.610 care. Dealtfel, dacă analizăm sumele datorate de stat, pentru toate rechizițiile (inclusiv pentru transporturi), observăm că tot județul Dolj era în frunte cu 2.238.269 lei, urmat de Romanați cu 1.116.649 lei și de Ialomița cu 1.107.093 lei. Aceasta învederează că de la locuitorii menționatei județe — situate în vecinătatea Dunării — s-au rechiziționat și cele mai multe produse pentru trebuințele oștirii române.

Pe lângă transporturile necesare trupelor române, țărani au dat o mulțime de care cu boi și pentru transportarea proviziilor și munițiilor armatei ruse. Chiar de la intrarea în țară, trupele rusești au apelat la concursul prefectilor de județe, al primarilor, ori comisarilor de poliție, din orașele pe unde treceau, pentru a le procura care de transport.

La 22 aprilie 1877, cerându-i-se polițaiului din Focșani să furnizeze zilnic câte „30—40 de care cu boi și cai“ trupelor rusești ce treceau prin acea localitate și orașul nedisponind de suficiente mijloace de transport, s-a intervenit la prefectul de Putna pentru a da ordine primarilor din comunele vecine să trimită, „în fiecare seară“, numărul solicitat de care³⁴. Peste patru zile, primarul din Mărășești raporta aceluiași prefect că în ajun au trecut 10 mii soldați ruși și li s-au dat pentru transportarea bagajului „toate carele cu boi câte s-au găsit“; întrucât alte 10 mii urmează să sosească, e necesară trimiterea a circa 70 de care din alte localități³⁵. În zilele și săptămânile următoare, cererile de care au fost permanente; iar prefectii se anunțau unul pe altul, telegrafic, în privința deplasării și efectivului aprosimitiv de trupe, implicit în privința numărului de care solicitat de comandantii ruși; prefectul județului Tecuci îl înștiința pe cel de Putna, iar acesta, la rîndu-i, pe cel de R. Sărat și așa mai departe.

Cînd armata rusă a ajuns în sudul țării și a început să se concentreze pe anumite zone strategice în preajma Dunării, atunci — și rețeaua de cale ferată fiind insuficientă — solicitările de mijloace de transport s-au înzecit. De pildă, la 20 mai, generalul Nepocoiciți, șeful Statului Major al armatei ruse, face cunoscut lui Al. Plagino, comisarul general român (pe lângă trupele imperiale), că are nevoie: „la Frățești 320 care de transport“,

³² La Filiași, de pildă, „din 500 perechi boi abia a rămas 130“ (Arh. St. Craiova, fond. Prefectura jud. Dolj, dos. inv. 1/1877, f. 513).

³³ Al. Pencovici, *op. cit.* p. 38—39.

³⁴ Arh. St. Focșani, fond. Prefectura jud. Putna, dos. 17/1877, f. 41.

³⁵ *Ibidem*, f. 68.

la Slatina 462 care și 108 perechi de boi „fără căruțe“, în București „1.280 care de transport în curs de trei zile. Peste câteva zile se vor cere, tot la București, 994 care de transport și 520 perechi de boi fără care. Afară de acestea, iarăși peste câteva zile 1.303 care de transport și 578 perechi de boi, iar după aceea încă 119 care de transport“³⁶.

Cererile de care țărănești pentru transporturile militare ruse au continuat pe toată durata războiului. Mai menționăm doar un exemplu. În luna decembrie — când se stabiliseră anumite norme și tarife între guvernul român și Societatea de aprovizionare a armatei ruse (dirijată de consiliul comercial A. M. Varșavski) referitoare la transporturile militare — cererile de care s-au intensificat, județelor : Buzău, R. Sărat, Brăila, Ialomița, Prahova, Dâmbovița, Ilfov și Vlașca solicitându-li-se câte 2 000 de care, sau sănii, trase de boi pentru transportul de „proviant“ necesar trupelor aliate pe frontul din Bulgaria³⁷.

Pe drumurile lungi și grele, făcute pentru transportarea munițiilor de război și a proviziilor necesare celor două armate aliate, au murit zeci de mii de vite ale țăranilor; iar altele fiind atinse de pesta bovină, pe drum, au contaminat la întoarcere și vitele celorlalți săteni. Cele mai multe vite au murit în județul Dolj — „peste 30.000“³⁸ — unde pesta bovină, survenită în decembrie, nu s-a putut combate din cauză că transporturile militare n-au fost suspendate, ci intensificate, în lunile ianuarie și februarie 1878. Și, obiectiv judecând lucrurile, nu se putea proceda altfel, fiindcă Doljul era situat în vecinătatea operațiunilor militare și chiar dacă se aduceau care cu boi din alte județe să ducă munițiile și proviziile de la gara Craiova spre Calafat, Lom Palanca ori Rahova, tot veneau în contact cu vitele bolnave ale locuitorilor doljeni.

În afară de aceste suferințe, odată cu venirea iernei și a viscolului puternic din decembrie 1877, mulți țărani ce se întorceau din transporturile militare, făcute pentru armata rusă, au fost acoperiți, cu care și vite, sub troienele de zăpadă între Giurgiu și București, parte din ei au fost găsiți degerați, parte chiar morți³⁹. Aceeași soartă au avut-o unii țărani doljeni — surprinși de viscol în apropiere de Sadova — când făceau transporturi pentru armata română⁴⁰.

Cartiruirile militare, în zonele de deplasare a trupelor române și ruse, au fost suportate de asemenea de populație. Dacă s-au înregistrat și cazuri când unii moșieri ori mari proprietari din orașe căutau să se eschiveze de la această sarcină impusă de război, trebuie să subliniem că populația de la sate, unde de regulă erau cantonate unitățile în marș, s-a dovedit a fi foarte ospitalieră. De multe ori țăranii aveau de găzduit, săptămâni în șir, un număr impresionant de trupe. Când se făcea cantonarea unui batalion într-un sat oarecare, erau adesea repartizați — spun documentele — și câte 30—40 de soldați la o gospodărie țărăneasă, iar sătenii,

³⁶ *Documente răzb. indep.*, vol. III, p. 223.

³⁷ Arh. St. Buc., Min. Int. Div. comunală, dos. 4962/1877, f. 79.

³⁸ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura jud. Dolj, dos. 25/1878.

³⁹ *Documente răzb. indep.*, vol. III, p. 169—170, 207—208, 245—246.

⁴⁰ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura jud. Dolj, dos. inv. 2/1877, f. 138 și 159.

înțelegând situația, nu protestau. Cîteodată chiar guvernul recomanda ca soldații să nu fie cartiruiți „decît în casele din sate”⁴¹.

Populația civilă de la sate — după cum am menționat — a mai contribuit la reușita campaniei de la Plevna prin donații pentru cumpărarea de arme și prin diferite alte ofrande (alimente, îmbrăcăminte etc.) necesare soldaților de pe front ori răniților. Astfel, în urma apelului lansat de guvern în septembrie 1877, prin care se arăta că „avem brațe, dar nu avem puști”, subscripțiile pentru cumpărarea de arme s-au intensificat și la sate. De pildă, pînă la 6 octombrie țărani din 15 comune ale județului Brăila strînseseră 4.660 de lei pentru cumpărare de arme, iar pînă la 28 octombrie locuitorii din 14 comune ale județului Vîlcea oferiră 9.959 de lei în același scop⁴². La 8 octombrie, prefectul județului Ilfov comunica Ministerului de Interne că, „în urma apelului făcut de guvern pentru cumpărarea de arme”, deplasîndu-se în plășile Mostiștea, Negoești și Oltenița, a adunat de la diferite categorii de locuitori ai comunelor suma de 29.745 de lei, iar comitetul permanent județean a oferit și el 5.000 de lei⁴³. Comitetul „pentru cumpărătoare de arme” din Dolj a adunat prin liste de subscripție, lansate în orașul Craiova și în comunele rurale din județ, suma de 57.130 lei pe care i-a înaintat guvernului⁴⁴.

Numeroase documente atestă ofrandele făcute de țărani în diferite comune. Astfel, un raport al prefectului de Bacău, din 16 mai 1877, menționează că sătenii din comunele Doftana, Bosești, Bucsești, Solonțul, Măgărești, Valea Arinilor și Bobneșeni au dat „în folosul armatei române” suma de 926 lei⁴⁵. În săptămînile următoare, alte izvoare precizează că 14 locuitori din comuna Bîrza (județul Dolj) au dat „armatei din Calafat” 2.090 ocale grîu⁴⁶, primind pentru aceasta mulțumirile colonelului Cerchez; 30 săteni din Lăpușata (județul Vîlcea) au oferit 51 vedre rachiu; „31 locuitori din comuna Berbești... au făcut ofrandă 5 berbeci, 28 oi și 2 capre”; iar alți 68 țărani din: Olănești, Lăpușata, Dobriceni, Bodești, Bărbătești și Costești donează un număr de 14 vite mari, 17 berbeci, 3 cai și 21 care de fin⁴⁷. Țărani din Bălțătești și Petriceni (județul Neamț) au donat 32 de oi, cei din Glodurile (județul Bacău) „trei berbeci”, iar sătenii din 23 de comune din județul Ilfov au „oferit 5.550 oca fasole pentru armata română”⁴⁸. Prefectul de Buzău anunță că locuitorii au făcut ofrandă 277 de oca brînză și 5 butoaie cu vin, prefectii de Fălciu, Roman, Prahova, Ialomița și Botoșani relatează despre ofrandele de brînză și fasole⁴⁹, iar cei de Putna și Dolj despre mai multe colecte de bani fă-

⁴¹ Arh. St. Buc., Min. Int. Div. comunală, dos. 5585/1877, f. 37.

⁴² „Românul” din 6 și 28 octombrie 1877.

⁴³ *Documente răzb. indep.*, vol. VI, p. 593—594.

⁴⁴ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura jud. Dolj, dos. inv. 270/1877, f. 88.

⁴⁵ *Documente răzb. indep.*, vol. III, p. 136.

⁴⁶ Arh. St. Craiova, fond. Prefectura jud. Dolj, dos. inv. 269/1877, f. 94.

⁴⁷ Arh. St. R. Vîlcea, fond. Prefectura jud. Vîlcea, dos. 122/1877, f. 17—18.

⁴⁸ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. comunală, dos. 4903/1877, f. 275.

⁴⁹ *Ibidem*, dos. 4965/1877, f. 89, 95—97, 110 și 210; vezi și *Documente răzb. indep.*, vol. VI, p. 97, 168, 169 și 303.

cute prin satele județelor lor pentru Crucea Roșie⁵⁰. Dealtfel, pentru Crucea Roșie adunau bani de la locuitori — prin liste de subscripție — și comitetele de femei din județe. Un tabel, din 1 noiembrie, arată că în județul Brăila acest comitet a colectat 2 948 lei, iar un alt tabel, din 3 noiembrie, atestă că în județul Suceava comitetul local a adunat 1 679 lei. Cazuri asemănătoare au fost și în județele Gorj, Ialomița, Putna⁵¹, ș.a.

O serie de alte documente demonstrează că țăraniii din multe comune au făcut colecte bănești pentru trebuințele armatei. Astfel sătenii din comuna Boldu (județul Râmnicu Sărat) au colectat și trimis în folosul armatei 438 lei, cei din Pietroșița (Dîmbovița) 365 lei, Pogoanele (Buzău) 400 lei, Dărăști (Ilfov) 88 lei, Mănăstireni (Botoșani) 242 lei⁵² etc. Întrucît veniturile țăranilor erau foarte mici și sumele donate vor fi modeste, dar numeroase. Spre ilustrarea situației menționăm câteva comune din județul Covurlui. În comuna Rogojeni 210 persoane au donat 339 lei, Măstăcani de la 84 locuitori s-a colectat 146 lei. Foltești 85 persoane au donat 170 lei, Frumușița 77 persoane 329 lei, Oancea 56 persoane 169 lei etc.⁵³. Cei mai mulți dau câte 2 lei (dealtfel 2 lei reprezenta plata unui muncitor agricol pe o zi).

Au fost numeroase ofrande la sate și de lenjerie și îmbrăcăminte groasă. Țăraniii din comuna Răucești (Neamț) — în afară de vite — au dat 34 de cămăși, 42 de ștergere și 140 de coți de pînză, iar mai mulți săteni din Muscel au oferit 59 de cămăși și 1.048 de coți de pînză; iar din satele județului Roman s-au colectat 300 de cămăși, 77 de mintene și cantități mari de pînză, prosoape, ciorapi și altă lenjerie de corp.⁵⁴ În ultima decadă a lunii septembrie din comunele care formau plasa Oltețul de Jos din județul Vîlcea s-au colectat și trimis armatei „815 bucați rufe și patru salte”, iar peste o săptămînă încă „una sută cincizeci bucați rufărie”, după cum reiese din raportul subprefectului⁵⁵. Alte „864 bucați cămăși și izmene” — glăsuiește un document din 2 octombrie — au fost „făcute ofrandă de locuitorii din Oltețu de Sus”⁵⁶. Locuitorii din Dorohoi, Neamț, Roman, Cahul, Iași, Ilfov, Vlașca, Dolj și Vîlcea au dat pentru armată — pe lângă alte ofrande — și o mulțime de cojoace, flanele și altă îmbrăcăminte groasă⁵⁷.

Este de subliniat și faptul că la începutul lui septembrie 1877 — după luptele de la Grivița — cînd Ministerul de Război a făcut un apel călduros către populație (prin intermediul prefectilor), arătînd că e nevoie urgentă de scamă (vată) pentru bandajarea răniților și că aceasta „nu se poate cum-

⁵⁰ Arh. St. Focșani, fond. Prefectura jud. Putna, dos. 21/1877, f. 20, 24, 32, 34, 41, 67 și 101.

⁵¹ „Monitorul Oficial”, nr. 245 din 1 noiembrie 1877, p. 6212—6213; Vezi și p. 6249—6251 și 5860—5861.

⁵² *Documente răzb. indep.*, vol. V, p. 612; vol. VI, p. 89.

⁵³ „Monitorul oficial”, nr. 286 din 23 decembrie 1877, p. 7459—7460.

⁵⁴ *Documente răzb. indep.*, vol. V, p. 261 și 320; vol. VI, p. 624—625 și p. 495.

⁵⁵ Arh. St. R. Vîlcea, fond. Prefectura jud. Vîlcea, dos. 122/1877, f. 174—192, 201 și 214.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 170.

⁵⁷ *Documente răzb. indep.*, vol. VI, p. 495, 593; vol. VII, p. 500; vol. IX, p. 87.

păra", au răspuns, cu promptitudine, nu numai femeile de la orașe ci și un mare număr de țărânci din județele Vâlcea și Mehedinți confecționând scama necesară. Unii subprefecți și primari, când trimiteau pachetele cu scama, precizau că aceasta e confecționată pentru răniți „de către femeile țărance” din acele comune ⁵⁸.

Nu putem încheia fără a releva și o altă caracteristică semnificativă privind atitudinea țărânimii române la 1877. Speranța într-o viață mai bună după înlăturarea suzeranității turcești și promisiunile guvernului că toți locuitorii îndreptății de legea din 1864 și neîmproprietăriți vor primi îndată pământuri — promisiuni amplificate și răstălmăcite la sate — au întărit convingerea maselor țărănești că obținerea independenței naționale este o condiție a eliberării lor din exploatarea moșierească. Această atmosferă de speranțe și încredere, creată în lumea satelor, a avut darul să liniștească temporar spiritele și să atenueze frământările țărănești cel puțin pentru perioada războiului, când, dealtfel, și acțiunile judiciare de urmărire a sătenilor au fost suspendate. Așa se explică de ce în timpul desfășurării campaniei militare pentru cucerirea independenței acțiunile țărănești împotriva moșierilor, arendașilor sau aparatului de stat s-au rarit atât de mult, anul 1877 fiind caracterizat prin „cel mai redus număr de conflicte sociale la sate” din întreaga perioadă de după reforma din 1864 ⁵⁹. Atenția țărânimii și eforturile ei erau concentrate în acel timp, în principal, în direcția sprijinirii războiului pentru neatârnaire, de victoria căruia avea să depindă viitorul întregii țări.

Documentele menționate reprezintă, credem, dovezi peremptorii asupra contribuției țărânimii în războiul de neatârnaire. Dacă pe lângă aceste contribuții avem în vedere că majoritatea luptătorilor de pe front erau tot țărani sau fii de țărani și că 96% dintre ostașii români morți în campania din 1877—1878 proveneau din comunele rurale, putem conchide că masele populare sătești au dus greul războiului pentru cucerirea independenței naționale.

⁵⁸ Arh. St. R. Vâlcea, fond. Prefectura jud. Vâlcea, dos. 122/1877, f. 102—106.

⁵⁹ Constantin Corbu, *Țărâncea din România între 1864 și 1898*, Editura științifică, București, 1970, p. 181.

Medalion istoric

GRIGORE G. TOCILESCU (1850—1909)

IOANA CRISTACHE—PANAIT
PANIT I. PANAIT

La 18 septembrie 1909 s-a stins din viață la București, în urma neiertătoarei boli de inimă, Grigore G. Tocilescu, una din proeminentele personalități ale vieții științifice și universitare românești. Component al strălucitei pleiade de istorici, alcătuită din Bogdan Petriceicu Hașdeu, A. D. Xenopol, Dimitrie Onciul, Nicolae Iorga ș.a., Gr. G. Tocilescu se profilează ca un deschizător de drumuri în domenii de importanță fundamentală pentru cunoașterea istoriei poporului român. Studiile sale făcute în țară și peste hotare, dublate de o pasiune excepțională și de o meticulozitate exemplară, i-au permis să desfășoare o rodnică și plurivalentă activitate. Contemporanii și cei care s-au aplecat cu erudiție asupra operei și a multiplelor preocupări științifice și culturale ale lui Gr. G. Tocilescu recunosc în unanimitate meritele sale deosebite dovedite atît prin lucrările tipărite cît și prin ampla cercetare în teren, prin strîngerea valorosului patrimoniu al Muzeului Național de Arheologie.

Rezumînd datele biografice care au constituit subiectul unor valoroase studii, datorate cu precădere prof. univ. dr. doc. Radu Vulpe¹ reținem că Grigore G. Tocilescu a văzut lumina zilei în localitatea Fefeleei, din apropierea orașului Mizil, la 26 octombrie 1850. Primele inițieri în tainele slovei scrise le-a primit într-un pensionat din Ploiești, apoi la Colegiul Sf. Sava din București. Din 1868 este student al Facultății de drept și al aceleia de filozofie din Capitală. Situația materială dificilă a părinților l-a determinat să ocupe, concomitent cu efectuarea studiilor universitare, un post de funcționar al Ministerului de Finanțe și mai apoi un altul la Ministerul Lucrărilor Publice. Aceste modeste servicii au avut asupra viitorului savant o influență remarcabilă. De la Ministerul de Finanțe a deprins obligativitatea justificării cît mai clare a marilor sau modestelor sume pe care instituțiile de stat i le puneau la dispoziție pentru exercitarea îndatoririlor ce-i reveneau. Astăzi în Arhivele de stat din București se păstrează sute de dosare scrise de fostul director al Muzeului Național de Antichități pentru a explica modul cum au fost cheltuiți banii ce-i fuseseră încredințați. La cel de al doilea minister a găsit o valoroasă arhivă, alcătuită din documente medievale pe care le-a studiat cu pasiune. Influența copleșitoare a magistrului său, B. P. Hașdeu,

¹ Radu Vulpe, *Un pionnier des sciences archéologiques en Roumanie : Grigore Tocilescu (1850—1909)*, în „Dacia”, N.S. III, 1959, p. 607—612, Idem, *Grigore G. Tocilescu cercetător al antichității și director al Muzeului Național de Antichități*, în „Revista Muzeelor”, an II, 1965, 1 p. 29—38, Idem, *Grigore G. Tocilescu, arheolog și istoric*, în „Revista de Istorie”, tom. 28, 1975, 10, p. 1547—1562.

brodată pe o predispoziție hotărâtă pentru evul de mijloc românesc au făcut ca prima etapă din cariera științifică a lui Gr. G. Tocilescu să înregistreze lucrări consacrate epocii lui Mihai Viteazul² sau evocării personalității marelui istoric revoluționar Nicolae Bălcescu.³ Este de remarcat faptul că aceste preocupări de istorie medievală au rămas în atenția omului de știință nu numai în legătură cu salvarea unor inscripții ci și cu elaborarea de studii legate de probleme extrem de dificile, unele din ele păstrându-se și astăzi în câmpul discuției istoriografiei românești. Epigrafist prin excelență, el apreciază cu aceeași pasiune izvoarele antice ca și pe cele dăltuite de meșterii sec. XVI—XVIII. Se preocupă de aducerea la Muzeul Național de Antichități a lespezilor bisericii Sf. Gheorghe din București, depuse în incinta de la Râzvan,⁴ de salvarea unor inscripții medievale între care se afla și pisania care dovedea ridicarea lăcașului din com. Sgârțiți, jud. Râmnicu-Sărat în 1709⁵, și despre care Tocilescu motiva, pe bună dreptate, că este singura dovadă despre existența fostului monument brîncovenesc⁶. În plină consacrare de specialist în domeniul antichităților romane Grigore G. Tocilescu elaborează studiul intitulat „Cetatea București sau Cetatea Dimboviței”, aducând argumente notabile în privința existenței, în zona Capitalei de azi, a unei fortificații în secolul al XIV-lea.⁷ De fapt marele savant rămîne primul arheolog care precizează, cu competență științifică, existența la București a mărturiilor străvechi de locuire umană. Descoperirile din Dealul Spirii, urmate de cele de la Arcuda, expertizate de arheologul Tocilescu au reprezentat cele dintîi dovezi ale monumentelor neolitice în centrul Cîmpiei Române.⁸ Expunîndu-și concepția profund științifică privitoare la înțelegerea legilor dezvoltării istoriei care nu se oprește la epocile apuse ci își găsește corolarul în prezent și în viitor, marele om de știință susținea că „pentru a ști rostul Bucureștilor de mîine trebuie să regăsim legătura logică și necesară a Bucureștilor de azi cu cel de ieri, altfel vom clădi pe nisip după ce vom fi judecat în aer”.⁹ A rămas întreaga viață un pasionat susținător al drepturilor și destinului celui mai mare oraș românesc, de care îl lega atît originea părinților și instrucția școlară cît și consacrarea în domeniul științelor juridice, filozofiei și istoriei. În 1874 își ia licența în drept cu tema „Despre legat în dreptul roman și în dreptul român”, lucrare considerată de specia-

² Gr. G. Tocilescu, *Doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul*; studiu istoric; 1560—1604, București, ed. I, 1872, ed. II, 1877, Idem, *Banul Mihalcea*, în „Columna lui Traian”, 1872, Idem, *Familia lui Mihai Vodă Viteazul*, București 1874, ed. II 1880, Idem *Petru Cercel*, București, 1874.

³ Grigore G. Tocilescu, *Nicolae Bălcescu, Viața, timpul și operele sale*, (1819—1852), București, 1876.

⁴ Arhivele Statului București, Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, Dosar 13/1891, f. 172.

⁵ Idem, Dosar 194/1892, f. 40—41.

⁶ Idem, f. 72.

⁷ Gr. G. Tocilescu, *Cetatea București sau Cetatea Dimboviței*, București, 1898, extras din Revista „Tinerimea Română”, S.N. vol. I.

⁸ Ibidem, p. 5, G. I. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 4.

⁹ Gr. G. Tocilescu, *Cetatea București*, p. 3, Panait I. Panat, *Inceputurile orașului reflectate în primele lucrări de istoriografie bucureșteană*, în „Materiale de Istorie și Muzeografie”, București, 1966, IV, p. 349.

liști drept „o primă brazdă trasă pe un teren nedestelenit”.¹⁰ Un an mai târziu Praga îl găzduiește pentru a se perfecționa în istoria limbilor slave. Sosit la Viena apoi urmează cursurile unor erudiți profesori printre care savanții F. Miklosich, A. Leskien, istoricul C. Hoefler, epigrafistul O. Hirschfeld ș.a. În timpul acestei febrile pregătiri Gr. G. Tocilescu redactează teza de doctorat despre Dacia străveche, lucrare pentru care i se conferă titlul de doctor în filozofie. Aceeași operă va fi premiată de Societatea Academică Română cu premiul instituit în 1871 de Alexandru Odobescu pentru lucrări referitoare la popoarele ce au locuit nordul Dunării înaintea stabilirii armatelor împăratului Traian. Gr. G. Tocilescu a fost primul beneficiar al acestei înalte distincții academice, fapt care i-a întărit convingerea asupra oportunității studiului societății geto-dace. Va stăruii asupra acestui text care va vedea lumina tiparului în 1880 sub titlul „Dacia înainte de Romani”. Este de fapt una din operele capitale ale omului de știință Tocilescu, aflat la vârsta de 27 de ani. Voluminoasa carte a stîrnit dispute pro și contra, în rîndul celor care își manifestau dezaprobarea fiind însuși B. P. Hașdeu.¹¹ În schimb Nicolae Iorga o apreciază ca „cea mai voluminoasă operă de eruditie alcătuită vreodată de un român”.¹² În lucrarea ce se așterne pe aproape 600 de pagini se tratează geografia și etnografia Daciei pe baza izvoarelor greco-romane, datorate scriitorilor antici, completate cu dovezi arheologice atîtea cîte se cunoșteau la acea dată. Este strîns între copertile cărții aproape tot ce se știa atunci despre geto-daci, despre creația lor materială și spirituală. Vîrsta autorului pe de o parte, stadiul cunoștințelor pe de altă parte au făcut ca „Dacia înainte de Romani” să prezinte și lacune pe care adversarii nu le-au trecut cu vederea. Din toată această confruntare a rezultat necesitatea intensificării cercetărilor arheologice bazate pe criterii științifice. Așa se face că epigrafistul Tocilescu resimte chemarea terenului, acolo unde putea găsi mărturiile cele mai convingătoare ale civilizației geto-dace și romane. Două evenimente vor facilita această nouă orientare; numirea sa, în 1881, ca titular al postului de profesor la catedra nou înființată de istorie antică, antichități greco-romane și epigrafice și ca director al Muzeului Național de Antichități.¹³ Era perioada cînd monumentele Dobrogei stîrneau un crescînd interes din partea oamenilor de știință. Cu un an înainte, adică în 1880, Analele Academiei Române anunțau constituirea unei Comisii alcătuită din Mihail Kogălniceanu, B. P. Hașdeu și Gr. Ștefănescu, care urma să cerceteze, la fața locului, bogățiile antice ale pămîntului dintre Dunăre și Mare de curînd readus în fruntariile țării.¹⁴ Cum era și firesc Muzeului Național de Antichități din Capitală prin directorul său, îi reveneau îndatoriri esențiale. Dintr-un memoriu trimis de Gr. G. Tocilescu în iunie 1890 Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, rezultă că pri-

¹⁰ Radu Vulpe, op. cit., „Revista de Istorie”, tom. 28, 1975, 10, p. 1549.

¹¹ B. P. Hașdeu, *Dacia de Gr. G. Tocilescu*: nouă critică, în „Binele Public”, 1881, nr. 84, 85, 86, 87, 90, 91, 94.

¹² Nicolae Iorga, *Oameni care au fost*, I, Vălenii de Munte, 1911, p. 17.

¹³ Radu Vulpe, op. cit., în „Revista Muzeelor”, an II, 1965, 1 p.

¹⁴ Gh. Dumitrașcu, *Din începuturile muzeografiei în Dobrogea* (I), în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, an XIV, 1977, 9, p. 62.

mele sale săpături în Dobrogea au fost începute în 1882 la Adamclisi.¹⁵ De acum și pînă în ultimul an al ființei sale istoricul Tocilescu va fi prezent în Dobrogea cercetînd singur, însoțit de arhitecți sau de alți specialiști români și străini, monumentele antice, prezentînd acest valoros tezaur studenților cu care organiza repetate excursii documentare. Pasiunea sa este într-un ritm crescînd, dăcîndu-l uneori la rezolvări astăzi greu de înțeles. Ideea care l-a obsedat în întreaga și strălucita, dar agitata carieră, a fost salvarea monumentelor, oprirea actului brutal de anulare inconștientă a ceea ce veacurile străbune au durat în piatră, lut și metal. Descoperirile de la Tropaeum Traiani nu numai că l-au consacrat ca arheolog pînă departe de hotarele țării, dar l-au subjugat în convingerea că bunurile acestea sînt atît de prețioase încît ele trebuie aduse de pretutindeni și protejate în Capitala patriei. Timp de aproape trei decenii, neprecupețind nici-un efort, depunînd o titanică insistență, găsiînd cele mai neașteptate soluții, călcînd uneori peste unele rapoarturi academice chiar cu colaboratorii cei mai apropiați, Gr. G. Tocilescu blamează indiferența oficialităților, veghează asupra modului de aplicare a legii speciale „pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice”, supusă de el și sancționată de Parlament în 1892, cumpără sau descoperă pe șantiere obiecte de o excepțională valoare cu care îmbogățește patrimoniul instituției pe care o conduce. Astăzi, cercetînd arhiva rămasă de la el, pare incredibilă această pasiune și energie în care se contopesc preocupările omului de știință cu îndatoririle profesorului, cu obligațiile demnitarului de stat, ale omului de cultură ce reprezintă spiritualitatea românească la cele mai înalte forumuri ale contemporaneității sale. Gr. G. Tocilescu poate fi studiat din multiple unghiuri de vedere deși el le-a îmbrățișat pe toate acestea concomitent. A fost arheolog din 1882 pînă la sfîrșitul vieții, profesor universitar în întreg răsîmpul acesta, director al celui mai mare muzeu, în care calitate s-a străduit să fie nu un proteguitor ci un păzitor al monumentelor țării, a fost colecționar de obiecte antice pentru patrimoniul statului, om politic și demnitar. Este drept că unele trăsături ale personalității sale erau o continuare ale omului de știință din perioadele anterioare, exemple imediate fiind Mihail Kogălniceanu, B. P. Hașdeu ș.a. Dar la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul secolului următor societatea românească făcuse pași hotărîți înaintea. Oricare din multiplele preocupări ale lui Gr. G. Tocilescu puteau să-i canalizeze întreaga clocotitoare pasiune, asigurîndu-i un loc de frunte în panteonul culturii și științei naționale. Cu el însă se petrece altceva. În tumultul existenței cotidiene Tocilescu contopea tot ce putea interesa pe istoricul, arheologul, epigrafistul, directorul de muzeu, cadrul universitar, savantul epocii sale. Ceea ce semnalăm cu acest prilej este faptul că Gr. G. Tocilescu nu trebuie apreciat numai prin opera sa tipărită, și aceasta remarcabilă, ci și prin ceea ce a așternut în miile de memorii, rapoarte, informări, rezoluții rămase în manuscris. Cele mai multe materiale de acest gen sînt adevărate studii, cu transcrierea inscripțiilor și desenul lor, precizarea condițiilor de descoperire, semnificația documentului sau a obiectului istoric.

¹⁵ Arh. Stat. Buc., Minist. Instr. Publ. și Cult., 641/1890, f. 48, v. 49, v.

Ele sînt folosite și astăzi în elaborarea unor lucrări de puternică importanță științifică. Completată cu această sursă de informare, opera marelui savant reflectă pe deplin capacitatea sa excepțională.

La începutul carierei de arheolog îl surprindem pe cîmpul plin de vestigii din jurul monumentului prin care împăratul Traian ținuse să anunțe veacurilor biruința sa asupra dacilor și a aliaților acestora. În necrologul rostit de Ion Kalinderu pentru cinstirea celui ce închisese ochii la vîrsta de 59 de ani, se subliniază că Tocilescu „a dezgropat din pulbera veacurilor, a studiat și reconstituit monumentul triumfal de la Adamclisi, care evocă atît de strălucit puterea și gloria strămoșilor romani”.¹⁶ Săpăturile din această întinsă stațiune s-au efectuat atît în jurul monumentului triumfal, cît și la monumentul funerar din apropiere și în incinta cetății.¹⁷ Lucrările s-au desfășurat sub directa îndrumare a lui Tocilescu, ajutat de G. Nieman, profesor de arhitectură la Institutul de Belle Arte din Viena, de arheologul O. Benndorf, de arhitectul S. Cegăneanu ș.a. Descoperirile au fost senzaționale, fapt pentru care Academia Română i-a conferit savantului Gr. G. Tocilescu, în 1890, titlu de membru activ al acestui înalt forum științific. Rezultatele obținute de arheologia românească, reprezentată de directorul Muzeului Național de Antichități, au fost comunicate la congresele ce au avut loc la Orleans, Abeville, Londra, Viena, Dresda, Köln ș.a. Savantul român a fost cinstit cu calitatea de cetățean de onoare al orașului Orléans, „orașul Fecioarei Jeanne d'Arc”, iar institute de specialitate din Paris, Atena, Roma, Moscova, Bruxelles etc. l-au cooptat ca membru¹⁸. O monumentală lucrare intitulată „Monumentul de la Adamklissi: Tropaeum Traiani” vede lumina tiparului în 1895 la Viena în ediție românească și ediție în limba germană. Alături de cei doi colaboratori Otto Benndorf și George Niemann, Gr. G. Tocilescu redactează partea cea mai importantă a operei, în care se descrie mersul lucrărilor, studiul inscripției monumentale, concluziile. Este cartea de vîrf, de maturitate științifică a marelui om de știință. Depășind stadiul simplei consemnări și valorificări științifice a descoperirilor sale, arheologul încearcă reconstituirea monumentului ridicat de împăratul biruitor în Dobrogea și în Carpați. Este prima ipoteză de refacere a edificiului, constituind punct de referință pentru soluțiile propuse de specialiștii români și străini timp de aproape șapte decenii. Una din carențele majore ale părerii lui Tocilescu rezidă în dislocarea vestigiilor și ducerea lor în Capitală pentru reclădirea monumentului. Pentru aceasta a desfășurat o activitate titanică. În primul rînd a trebuit să strîngă piesele litice acoperite de moloz sau luate de locuitorii satelor învecinate. A urmat obținerea asentimentului organelor de stat și al celorlalți oameni de știință. În fine s-a pus problema transportului. De toate acestea s-a ocupat cu o pasiune epuizantă. La 2 septembrie 1888 raporta forului său ministerial că metopele au fost încărcate

¹⁶ Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, 1909, II, p. 141—142.

¹⁷ Detalii asupra acestei probleme la Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 143—158.

¹⁸ Radu Vulpe, *op. cit.*, „Revista de Istorie”, tom. 28, 1975, 10, p. 1558.

la Rasova pe o corabie și că este necesară o șalupă pentru a ajunge la Smîrda, de unde cele 100 000 kg de piatră urmau să fie încărcate în vagoane pentru a fi transportate la Gara Filaret.¹⁹ Datorită neînțelegerii cu șeful stației bucureștene, care refuza descărcarea vagoanelor cerînd achitarea taxelor cuvenite, aflăm că pînă la 20 septembrie acel an se efectuaseră două transporturi.²⁰ În 1890 Gr. G. Tocilescu raporta că „mai bine de 60 basoreliefuli sînt deja transportate la București”.²¹ Pentru începerea lucrării el a luat contact la Berlin și Viena cu cei mai mari specialiști ai vremii, Mommsen, Konze, Hirschfeld, Benndorf, Bormann ș.a. Totul va rămîne însă în zadar, lucrarea oprindu-se la stadiul aducerii vestigiilor dobrogene pe malul Dîmboviței. Astăzi apare nefiresc mobilul ce l-a făcut pe savant să urmeze o atare soluție. Analizînd o altă direcție a preocupărilor sale, aceea a protejării monumentelor dobrogene, înțelegem ceva din zbuciumul său. Era speriat de furia cu care unii locuitori ai satelor dobrogene se năpustiseră asupra multora din cetăți transformîndu-le în cariere de piatră. Și nu numai țaranii ci și unele instituții de stat. Cînd se punea problema construirii șoselei Constanța—Siliștra, care trecea pe lângă Adamclisi, s-au găsit voci locale care cereau folosirea pietrei de la celebrul monument romano-bizantin. Tocilescu respinge cu indignare întrebunțarea pietrei din cetate, indiferent dacă ea păstrează sau nu însemne sau texte dăltuite.²² În ziua de 22 aprilie 1897 el riposta ministerului de resort că „în comuna Ienisala locuitorii au distrus aproape cu desăvîrșire turnurile, porțile și clădirile din interior ale castrului roman (sic) din vatra satului”. Acest material fusese întrebunțat la construcții, la garduri și la zidirea bisericii sătești. G. Tocilescu cere luarea de măsuri pentru oprirea „barbariei”.²³ În aceeași zi, un alt raport datorat directorului Muzeului Național de Antichități aducea la cunoștința ministerului că a constatat la Slava Rusă că „ruinele cetății romane din vatra satului au fost și continuă a fi dărîmate de locuitori care întrebunțează cetatea drept carieră. Din cele 32 enorme turnuri ale sale, n-au mai rămas nici măcar temeliele, porțile nici nu se mai cunosc pe unde au fost; zeci de stînjeni de piatră scoși așteaptă să fie ridicate și întrebunțate la clădiri”, cerînd și de această dată „grabnice măsuri pentru oprirea distrugerii celei mai mari cetăți din întreaga Dobroge”.²⁴ Trei zile mai tîrziu, la 25 aprilie 1897 același minister era înștiințat că la Niculițel „castrul roman cunoscut sub numele de Bisericuța, locuitorii l-au prefăcut în carieră de piatră, turnurile și porțile sînt nimicite, mii de pietre scoase din ruine s-au vîndut în toată plasa județului și multe alte grămezi așteaptă cumpărători”.²⁵ La 6 mai 1897 este înregistrat un nou memoriu datorat lui Tocilescu din care rezultă că „ruinele cetății Istropolis, aflătoare în balta comunei

¹⁹ Arh. St. Buc., Minist. Instr. Publ. și Cult., 4351/1888, f. 69.

²⁰ Idem, f. 72.

²¹ Idem, 641/1890, f. 48, v.

²² Idem, 16/1890, f. 66, 67.

²³ Idem, 199/1897, f. 5 și 5 v.

²⁴ Idem, f. 3.

²⁵ Idem, f. 7.

Caranasuf, plasa Babadag sînt zilnic stricate de către locuitori, mai ales în partea de vest la un turn, iar la poarta intrării se văd săpături recente ce au pus la iveală un zid gros. Este pericol ca peste puţin timp să se fure  i pietrele cioplite de la acest zid²⁶. Acelea i constatări le face  i în comuna G rlici, plasa Hir ova unde antica cetate de la Hazarlık era transformată în carieră.²⁷ La Carakioi jud. Constanţa Gr. Tocilescu constată, în martie 1899, că importantele vestigii arheologice de acolo, ie ite la iveală cu ocazia exploatarii unei cariere, erau ascunse de către antreprenori pentru a nu se opri lucrările.²⁸ Staţiunea era cunoscută mai demult, căci la 1 februarie 1893  eful staţiei CFR  and rei era reclamat că refuza transportul inscripţiilor de la Carakioi cer nd autorizaţia convenită. Intervenţia lui Gr. Tocilescu a fost atunci promptă suger nd ministerului său să obţină de la Direcţia Generală a CFR „ca orice transporturi de pietre  i obiecte pentru Muzeul Naţional să fie primite a se face în contul acestui serviciu, iar  a mai fi necesitate de o intervenţie specială”.²⁹ Importanţa deosebită a monumentelor ca şi situaţia lor precară l-au determinat pe arheolog să extindă aria săpăturilor sale.  n ultimele decenii ale sec. al XIX-lea el conduce  i cercetările de la Axiopolis, cetate ridicată de romani pe malul dobrogean, în dreptul insulei Hinog.

Dar preocupările sale îl poartă nu numai în Dobrogea ci  i în restul ării. Conclund în acest sens este actul justificator pe exerciţiul 1894—1895, privind suma de lei 3000 pe care Tocilescu o  ntrebuinţase „pentru cercetarea  i măsurarea drumurilor  i cetăţilor romane din Oltenia, de la Ione ii Govorii Râmnicu V lcii p n  la B iţa  n Transilvania, pe malul Oltului, de la Turnu Severin la Craiova, Tg. Jiu, Pasul Vulcan, a cetăţilor  i ruinelor antice, din judeţele Mehedinţi  i Dolj precum  i a valului numit Brazda lui Novac de la Hinoc (Hinova — n.n.) Turnu Severin p n  la Craiova...”.³⁰ Practic omul de ştiinţă a cercetat, într-o singură campanie, aproape toată Oltenia, ajung nd în Transilvania p n  d ncolo de munţii sudici. Va reveni anul următor studiind limesurile romane pentru care primise suma de lei 10 000.³¹ Activitatea sa de salvare a monumentelor i-a asigurat un puternic prestigiu, Tocilescu fiind consultat sau informat de către organe de stat sau persoane particulare asupra diverselor descoperiri de vestigii istorice. Notele informative de acest gen sînt numeroase  i ele provin din toată  ara anunţ nd adesea descoperiri deosebite.  n 1892 ing. V. Dobias hot rnicind mo ia satului S boani (jud. Roman) descoperă că „de la izvoarele numite la Berende ti, porne te un apeduct roman subteran... ca la 1 m sub suprafaţa p m ntului zidit din lespezi mari de piatră cioplită cu o lăţime  i o înălţime care permit unui om a merge plecat în cal, lungime cam de 13 km, merge p n 

²⁶ Idem, f. 10  i v.

²⁷ Idem, 126/1898, f. 96  i v., f. 116.

²⁸ Idem, 305/1899, f. 3—4, 12, 20 ( i desenul pietrei cu motivul ei decorativ  i inscripţie).

²⁹ Idem, 442/1893, f. 10, 11.

³⁰ Idem, 523/1895, f. 104.

³¹ Idem, f. 258.

în imediata apropiere a oraşului Roman".³² Ing. serviciului tehnic al jud. Tulcea raporta în 1895 că, cu prilejul amenajării Şoselei Niculiţel—Cocoş s-au descoperit, în faţa mănăstirii, gurile mai multor vase mari antice, de pământ ars, distribuite pe o suprafaţă de cca. 100 m.p. fragmente de olane, cărămizi, monede pe care descoperitorul le atribuie lui Antonius Pius.³³

Contactul nemijlocit cu terenul i-a asigurat lui Gr. G. Tocilescu o sursă inepuizabilă de cercetare. În 1900 este publicată la Paris lucrarea „Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie” în care autorul tipăreşte harta arheologică a ţării cunoscută la acea dată. Doi ani mai târziu apare prima parte din culegerea de inscripţii, statui şi reliefuri intitulată „Monuments épigraphiques et sculpturaux” în care sînt publicate obiecte aflate în colecţiile muzeului, unele strînse mai de mult, altele aduse de Gr. G. Tocilescu. În anii 1905—1906 el trimite la tipar un lot de documente, de mare însemnătate pentru cunoaşterea relaţiilor între ţările române care va rămîne însă neterminată. Aceste documente se vor publica abia în 1931 sub titlul „534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346—1603”. L-a preocupat constant această îmbogăţire a patrimoniului. A cumpărat în repetate rînduri mari colecţii sau piese disparate. La 15 aprilie 1898 i se cerea prezenţa, alături de aceea a lui Teohari Antonescu, pentru a evalua colecţia Gr. C. Buţureanu profesor la Liceul naţional din Iaşi.³⁴ Un cuvînd greu a avut de spus în timpul tratativelor pentru cumpărarea de către stat a colecţiei lui D. Pappasoglu. Cu fonduri puse la dispoziţie de forurile superioare Gr. G. Tocilescu a cumpărat monumente epigrafice de la Constanţa şi Mangalia.³⁵ Excursiile sale ştiinţifice au fost folosite din plin pentru descoperirea pieselor istorice şi achiziţionarea lor. În anul financiar 1896/1897 el a beneficiat de 5000 lei cu care a cumpărat vase din lut, obiecte din teracotă, pietre funerare, plumbi, fibule etc.³⁶ Un loc important în atenţia sa l-au ocupat şi obiectele găsite în Transilvania. La 11 mai 1898 Tocilescu a primit de la prof. I. I. Henţescu o serie de obiecte descoperite din judeţul Alba Iulia.³⁷

Dînd atenţia cuvenită valorificării muzeistice a acestor obiecte el a redactat un scurt catalog al instituţiei pe care o conducea.

Paralel cu activitatea sa de arheolog şi profesor universitar Gr. G. Tocilescu a ocupat şi unele funcţii de frunte în cadrul Academiei Române al cărui vicepreşedinte a fost între 1907—1909. El a înfiinţat şi condus „Revista pentru istorie, arheologie şi filozofie” apărută între anii 1882—1909, revista „Tinerimea Română” şi a făcut parte din comitetul de redacţie al Marelui Dicţionar Geografic al României. Pe plan politic a fost ales de cîteva ori senator din partea Partidului Conservator.

³² Idem, 194/1892, f. 42.

³³ Idem, 554/1895, f. 94, 95.

³⁴ Idem, 53/1848, f. 143.

³⁵ Idem, 641/1890, f. 25.

³⁶ Idem, 492/1896, f. 2 şi v.

³⁷ Idem, 53/1898, f. 151.

Analizându-i exemplara activitate la șapte decenii de la stingere, Gr. G. Tocilescu se profilează ca o ilustră personalitate. Prestigioasa carieră didactică desfășurată la cel mai mare institut de învățămînt universitar românesc a contribuit hotărîtor la afirmarea calităților deosebite ale profesorului Grigore Tocilescu. Deși nu a reușit să-și creeze o școală la înălțimea aceleia a urmașului său, savantul Vasile Pîrvan, Grigore Tocilescu a slujit învățămîntul românesc cu cea mai aleasă dăruire. Legătura nemijlocită cu facultatea, dragostea și respectul față de studenți, calitățile de excelent vorbitor, cultura vastă de care beneficia l-au pus pe Gr. G. Tocilescu în rîndurile marilor ctitori de cultură și învățămînt românesc.

GHEORGHE PETRESCU-SAVA (ZAGORIȚ) —
REPREZENTANT DE SEAMĂ
AL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ISTORIC PRAHOVEAN

RODICA DRAGU

Vestit profesor al nu mai puțin vestitului liceu ploieștean „Sf-ții Petru și Pavel“ (actualmente „I. L. Caragiale“), Gh. M. Petrescu-Sava (Zagoriț), prin laborioasa sa activitate pe multiple planuri, prin autentica sa erudiție, prin calitățile sale de pedagog, s-a înscris în rîndul celor mai reprezentative figuri ale învățămîntului istoric prahovean.

S-a născut la 29 iulie 1886, din părinți ploieșteni, în satul Mănești, pe malul Prahovei, unde tatăl său „ținea în arendă atunci moșia cu acest nume, dimpreună cu trupurile ei, proprietatea zestrală a lui Teodor C. Văcărescu.“¹

Macedonean de origine, din regiunea Pindului, tatăl său, Mihail Zagoriț, care a purtat în tinerețe numele de Petrescu, a fost elev în clasa I chiar în 1864—1865, la înființarea gimnaziului ploieștean.

Mama lui, Ecaterina Sava, își terminase cu „eminență mare“ școala Brîncoveneasa din drumul Cîmpinei.

Dacă avem în vedere epoca (1860—65) în care Ecaterina Sava obținea astfel de rezultate în studiile sale, putem trage concluzia că era o femeie cu o aleasă și îngrijită pregătire, cu o cultură deosebită.

Dragostea pentru familia sa și respectul pentru părinți vor fi motivele care îl vor determina pe Gheorghe Zagoriț, ca în anul 1929, să-și schimbe numele în Petrescu-Sava.

Așa cum explică el în „Revista Ploieștilor“, editată de el, revine „la numele Petrescu, purtat de tatăl meu în tinerețe, la care adaug, spre distincțiune, numele mamei mele, Ecaterina Sava“.² Menționăm însă că nu am găsit nici un fel de date pentru a explica de ce tatăl său purtase în tinerețe numele de Petrescu, deși numele familiei sale era Zagoriț, nume la care și revine în a doua parte a vieții.

Liceul îl urmează, între 1897—1905, la Ploiești, unde a absolvit cu strălucire cursurile primei serii de 8 clase a liceului „Petru și Pavel“.

Din 1906, își continuă pregătirea la Facultatea de litere din București, unde a fost student eminent. Deși din cauza unei grave boli de plămîni a trebuit să-și întrerupă studiile universitare doi ani, fiind internat în anii 1907 și 1908 într-un sanatoriu, la revenirea la facultate își reia cu și mai multă ardoare și pasiune pregătirea, așa încît la examenul de licență din

¹ Gh. Zagoriț, *Arhitectul Alexandru Zagoriț — Schiță biografică* manuscris — fotografie — arhiva prof. Dionisie Fotescu.

² Gh. M. Petrescu-Sava, *Ultime știri din civilizația practică streină și națională*, punctul 5, în „Revista Ploieștilor“, nr. 21 (1929), p. 7—8.

1911, obține rezultate excepționale. Comisia prezidată de D. Onciul îi acordă la toate probele numai bile albe, ceea ce va determina obținerea valoroasei diplome cu mențiunea „Magna cum laudae“.

Încă înainte de încheierea studiilor universitare, este numit funcționar la Arhivele Statului București, de către directorul de pe atunci, marele istoric Dimitrie Onciul, care-l remarcase pentru seriozitatea și văditelile lui aptitudini de cercetător. Va continua să lucreze la arhive și după terminarea facultății, în timpul războiului, ca mobilizat pe loc.³ Perioada petrecută aici va fi de o deosebită importanță pentru formarea sa ca cercetător și pentru realizarea unei documentări serioase, reflectată apoi în lucrările sale.

Din 1919 își începe cariera didactică, iar din 1920 ocupă în orașul natal o catedră la liceul „Petru și Pavel“ din Ploiești⁴, unde fusese elev și pe care-l va sluji pînă la moartea sa, survenită la 8 decembrie 1945, la numai 59 de ani.

Gh. Petrescu-Sava (Zagoriț) a fost un foarte bun profesor, dispunînd de o deosebit de bogată cultură generală și de specialitate, predînd cu tot alina succes româna, latina și istoria. Dealtfel, mulți ani el a predat numai româna, așa cum reiese din documentele aflate în Arhivele statului Ploiești, fond. liceu „Petru și Pavel“.

Exigența manifestată față de sine, ca profesor și înțelegerea profundă a esenței rolului educatorului răzbate din afirmația făcută în una din lucrările sale: judecăm pe profesor după numărul elevilor ce recunosc că el le-a deșteptat puterea de a judeca fără greșală și de a se purta în viață fără abateri, fără absențe de la datorie.⁵

Lecțiile sale erau așteptate cu mult interes de către elevi, mai ales pentru că ele treceau dincolo de hotarele manualelor. Profesorul erudit era mereu solicitat să lămurească diferite probleme, să aducă alte și alte argumente interesante pentru demonstrarea unor idei, mai ales din domeniul istoriei patriei. Exceptional cunoscător al istoriei locale, dezvăluia în fața curiozității elevilor săi nenumărate fapte, argumente științifice — rod al neobositei sale activități de cercetător — încredințîndu-i asupra rolului istoric al orașului Ploiești, al județului Prahova, asupra importanței evenimentelor istorice petrecute pe aceste meleaguri.

Așa cum își amintesc foștii săi elevi, profesorul Gh. Zagoriț se supăra ori de cîte ori vreun elev încerca să reproducă lecția memorizată mecanic și se străduia să-l ajute să înțeleagă cauzalitatea fenomenelor istorice, logica lor. Era preocupat continuu de împlinirea, prin modul cum realiza lecțiile, a esenței educative a predării istoriei în școală.

Pe lîngă serioasa muncă de profesor, la catedră, Gh. Zagoriț a desfășurat o neobosită activitate în școală: diriginte, bibliotecar al liceului, profesor-îndrumător al activității elevilor în societățile literare din liceu.

³ D. Fotescu, *Gh. Zagoriț — note biografice* — manuscris.

⁴ Stoica Teodorescu, *Istoricul liceului „Sf-șii Petru și Pavel“ din Ploiești*, tip. Comerțului, Ploiești, 1940, p. 281.

⁵ Gh. M. Petrescu-Sava, *Un apostol al meșilor trecut pe timpul lui Horia în Țara Românească și urmașii lui ploieșteni cu însemnătate în politica și cultura națională*. Ploiești, tip. „Cartea Românească“, 1936, p. 5.

conferențiar cu ocazia diferitelor sărbătoriri ale evenimentelor istorice însemnate, autor al unor foarte interesante articole cu caracter educativ inserate în anuarele școlii și în revista „Curierul liceului «Petru și Pavel»” din Ploiești.

Dintre acestea, menționăm în special articolul „Formarea personalității tinerimei școlare, prin exemple și învățături din istoria universală”⁶, dovadă a experienței didactice și a cunoștințelor sale pedagogice deosebite. El definește personalitatea apelînd la concepte și idealuri sănătoase, la îndemîna tinerimii școlare, drept „ființa omenească ridicată la conștiința valorii sale proprii și dezvoltată deplin: ca trup — sănătos și voinic, ca minte — în stare a judeca fără eroare lucrurile și ca purtare — totdeauna cum se cade cu alții”.⁷

Considerînd că una din metodele de influențare educativă a tineretului este utilizarea „exemplilor morale din lumea văzută și din trecut”, selectează cu grijă exemple și povețe din lucrările marilor scriitori ai antichității grecești și romane și le clasifică didactic pe teme: despre virtute, despre coruperea tinerimii și remediile ei, despre muncă, despre recunoștință, despre calitățile sufletului ș.a., toate vizînd educația morală a elevilor. Bun pedagog, el acorda o deosebită importanță cinstei, demnității, curajului, dragostei de muncă, de dreptate, trăsături pe care le consideră drept cele mai importante calități ale sufletului.

Accentuează necesitatea ca tinerii să fie educați de mici în spiritul muncii al cinstei mai ales, pentru că mediul social al vremii era propice influențelor negative. „De cîțva timp, spune el, în lumea noastră de azi, a sporit grozav de mult răutatea. Omul bun este tiranizat, omul de bună credință înșelat și batjocorit. Astfel, traiul s-a îngreunat de tot.”⁸

Preocuparea pentru antrenarea elevilor în activități utile, menite a stimula aptitudinii creatoare, pentru educarea lor și în afara lecțiilor, și-a manifestat-o Zagoriț încă de la începutul carierei sale didactice.

Fructul acestor preocupări va fi redactarea și editarea unei reviste pentru școlari, intitulată: „Copiii Neamului”. Deși a apărut permanent cu subtitlul „Revista liceului din Ploiești” avînd pe frontispiciul fiecărui număr fotografia acestuia și precizarea „Material adunat, ales, îndreptat și tipar îngrijit de prof. G. Zagoriț”, în realitate revista era în întregime redactată de el, cu ajutorul unor elevi din cursul inferior⁹ și apare, cu întreruperi, între 1 ianuarie 1922 și sfîrșitul anului 1926. Conținutul revistei este stereotip și fără calități deosebite; merită însă apreciate eforturile făcute de profesor pentru a contribui, și pe această cale, la educarea generațiilor de elevi.

⁶ *Idem. Formarea personalității tinerimei școlare prin exemple și învățături din istoria antică — texte antice culese și traduse liber*, în „Curierul Liceului Sf-ții Petru și Pavel”, nr. 1—4, IX (1938—40) Pl.

⁷ *Ibidem*, p. 5.

⁸ *Ibidem*, p. 7.

⁹ Apud. Paul D. Popescu, *Copiii Neamului*, adnotări manuscrise.

De la 1 ianuarie 1927, Gh. Zagoriț scoate o altă revistă, de data aceasta nu adresată elevilor, ci marelui public, intitulată „Revista Ploieștilor“, de o calitate superioară primei sale reviste.

Subtitlul cu care apare fiecare număr al revistei — „Știință practică, viață modernă, viață ploieșteană, lecturi distractive“ — precum și conținutul materialelor publicate denotă laudabila intenție, realizată în bună măsură, de a contribui la informarea și educarea concetățenilor săi. Dealtfel, scopul educativ este explicit formulat în anunțul publicitar inserat în primul număr al revistei, în care se solicită atenția publicului pentru „Revista Ploieștilor care luptă pentru ridicarea nivelului cultural al poporului“. ¹⁰

În acest scop, revista publică multe date, știri cu caracter informativ, de cultură generală și sfaturi gospodărești, precum și deosebit de multe articole cu caracter educativ: de la rubricile „Buna cuviință“ și „Creșterea tineretului“, conținând sfaturi pedagogice utile, pline de bun simț și pînă la interesantele materiale de esență patriotică privind trecutul istoric al Ploieștiului.

În acest context, remarcabilă este seria de 12 articole (numerele de la 6 la 18, în anii 1927—1928), scrise de Gh. Zagoriț și închinată Ploieștiului din timpul războiului din 1877 pentru independența de stat a României. Valoarea acestor articole constă atît în prețiosul și abundentul material de istorie locală, redat într-o formă literară, pitorească și foarte plăcută, cît și în mesajul lor patriotic deosebit de pregnant. Pe baza unor documente de arhivă, a mărturiilor unor bătrîni și chiar — așa cum mărturisește el — a unor soldați și ofițeri ruși participanți la război, reconstituie evenimentele memorabilului an 1877, petrecute în Ploiești: stabilirea marelui cartier general rus în oraș, sosirea țarului Alexandru al II-lea, a Marelui Duce Nicolae și a altor membri ai curții imperiale ruse, găzduirea lor în Ploiești, viața și petrecerile înalților oaspeți în oraș, relațiile lor cu localnicii, întrevederile Alexandru al II-lea — Carol. Reproduce și apelul adresat în 1877 de profesorul Const. Ienescu către ploieșteni pentru ajutorarea armatei, precum și date despre activitatea entuziastă a locuitorilor, a femeilor în special, pentru sprijinirea armatei, prin colectare de fonduri de articole de îmbrăcăminte. Toate aceste articole conțin multe date inedite care vin să îmbogățesc cunoștințele cititorilor din domeniul istoriei locale, pe care a cercetat-o cu pasiune și a făcut-o larg cunoscută cetățenilor, cu dorința vădită de a le insufla sentimente de mîndrie națională și dragoste pentru orașul natal.

Cu aceeași intenție a inserat Zagoriț în coloanele revistei sale și „Discursul lui Candiano Popescu către coloana de asalt care a cucerit la 1877 temuta redută Grivița, în care laudă orașul Ploiești“ ¹¹, subliniind pasajul din care reiese înalta prețuire dată de Candiano ploieștenilor: „Nu uitați că mulți dintre voi, pe lângă că sînt Români sînt și Ploieșteni; atîrnă dar de voi de a da încă un titlu de mîndrie acestui oraș!“ ¹²

¹⁰ „Revista Ploieștilor“ I, (1927), nr. 1/1 ian., p. 8.

¹¹ *Discursul lui Candiano Popescu...*, în „Revista Ploieștilor“, III, (1929), nr. 21, număr de Paște, p. 6—7.

¹² *Ibidem*.

„Revista Ploieștilor“ își încetează apariția în 1930, totalizînd 25 de numere, după ce și-a realizat, în bună măsură, rolul de factor cultural-educativ în viața orașului Ploiești.

Publicist de talent, Gh. Zagoriț a colaborat și la alte ziare și reviste cum sînt „Stropi de rouă“, „Fagurele“ și mai ales, la „România Viitoare“ și „Gazeta Cărților“ editate de D. Munteanu-Râmnic.

Dar, cea mai valoroasă contribuție a sa cultural-științifică este fecunda lui activitate de cercetare și elaborare de studii, articole și lucrări de mai mare întindere, pe teme de istorie — în special privind trecutul local — arheologie, numismatică, istorie literară ș.a.

Primul său studiu îl publică încă în 1911, abia ieșit de pe băncile facultății, dar posesor deja al unei informații foarte bogate și al unui stil științific de lucru matur și serios. Este vorba de „Trecătorile Teleajenului“,¹³ în care pe baza unei largi documentații și a unei argumentații strînse, demonstrează vechimea și importanța militară și comercială a văii Teleajenului, cu trecătorile sale mai importante, Vîrful lui Crai și pasul Tătarului.

Aceeași documentare serioasă — teoretică și obținută din cercetarea pe teren — vădește și articolul publicat în 1913 în „Convorbiri Literare“ „Urmele romane de la Răcari“.¹⁴

Este o analiză minuțioasă a părerilor, datelor, informațiilor care vin să confirme sau să pună sub semnul îndoielii ipoteza lui Vasile Pârvan asupra identității așezării de la Răcari cu Malva, centrul provinciei romane Dacia Malvensis.

În aceeași perioadă, în anii 1913—1914, Gh. Zagoriț publică și două foarte interesante studii de istorie literară : „O nouă cronică moldovenească“¹⁵ și „Paris Mămuleanu (poetul regenerării române).“¹⁶ Noua cronică moldovenească, prezentată de Gh. Zagoriț în studiul său, este manuscrisul nr. 877 din colecția Academiei Române, cercetat de el în perioada cît a funcționat la București și cuprinde o cronică în versuri, intitulată „Tabla Mișălilor“, scrisă de boiernașul Vasăli Bucur, vornic de poartă, la 1 oct. 1821. Studiul cuprinde descrierea detaliată a manuscrisului (făcînd precizarea că, de fapt, este o copie a manuscrisului original, realizat la 1824, de către Alecu Ciogale din Fălticeni), prezentarea conținutului (povestirea împlărilor din Moldova de la 15 ianuarie, data izbucnirii răscoalei eteriștilor la Iași, pînă la completa ei nimicire, prin luptele de la mănăstirea Secul, din 8—23 sept. 1821), prezentarea autorului și analiza respectivei cronici, arătînd că aceasta înfățișează „conștiința politică a poporului de jos, care produsese în Țara Românească pe Tudor Vladimirescu la sfîrșitul epocii fanariote.“¹⁷ Apreciază

¹³ Gh. Zagoriț, *Trecătorile Teleajenului*, în „Anuarul de Geografie și Antropogeografie“, an III (1911—1912).

¹⁴ *Idem*, *Urmele romane de la Răcari*, în „Convorbiri Literare“, Buc., XLVII, (1913), nr. 9, din septembrie.

¹⁵ *Idem*, *O nouă cronică moldovenească*, în „Convorbiri Literare“, XLVII (1913), nr. 12, din decembrie.

¹⁶ *Idem*, *Paris Mămuleanu*, în „Doina“, I (1914), nr. 7 din noiembrie.

¹⁷ *Idem*, loc. cit., p. 1222.

cronica pentru originalitatea și autenticitatea ei, fiind scrisă sub imperiul întâmplărilor.

Nu realizează însă o analiză critică a cronicii, insistând doar asupra valorii ei literare, fără a lua în considerare concepția de clasă a autorului ei. Transcrierea exactă din scrierea chirilică în cea latină atestă încă o dată serioasa sa formație de cercetător, solidele sale cunoștințe de paleografie chirilică.

Studiul despre Paris Mămuleanu vedește multiplele lui aptitudini de istoric și de literat. El apreciază deosebit pe poetul începuturilor literaturii noastre, deplînge uitarea și nedreptatea ce i s-a făcut atribuindu-se poeziile sale (volumul „Rostul de poezii”) lui Iancu Văcărescu, subliniază patriotismul lui de „scriitor în serviciul neamului său¹⁸ și îndemnul dat de acesta tinerimii de a folosi contra răului „doftoria învățaturii”. Încadrarea poetului în epocă, caracterizarea perioadei ce a urmat domniilor fanariote sporesc valoarea studiului de istorie literară prin informația istorică, corelată reușit cu problemele analizate literar.

Valoarea studiilor sale istorice constă, în principal, în faptul că, pe baza unei munci de cercetare serioase, minuțioase, el aduce contribuții personale. Zagoriț nu s-a limitat a prezenta probleme istorice deja cunoscute, ci a reușit să îmbogățească știința istoriei cu date noi, unele de certă valoare.

Astfel, studiul său „Stabilirea suzeranității turcești în Moldova”¹⁹ pornește de la critica severă a unei lucrări, cu același titlu, a lui N. A. Constantinescu, care, pe baza unei argumentații nesatisfăcătoare și a unei documentații științifice superficiale, susținea că vasalitatea Moldovei față de Poartă datează doar de la 1538, din timpul lui Petru Rareș.

Apreciind ca justă contribuția lui C. Giurescu care afirmase că vasalitatea Moldovei datează de la Petru Aron și Ștefan cel Mare care plătiseră tribut turcilor, Gheorghe Zagoriț merge mai departe și demonstrează că Ștefan cel Mare obținuse *reglementarea* vasalității Moldovei, cu *garanții formale* din partea sultanului, pe baza hătișerifului din 1497. Prin coroborarea unei multitudini de date, prin analiza lor logică și istorică — ce demonstrează erudiția și seriozitatea cercetătorului — Zagoriț ajunge la concluzia subliniată clar că „Ștefan cel Mare este cel care a deschis o nouă eră în relațiile cu turcii, statornicind vasalitatea cu garanții formale din partea sultanului și punînd, prin hătișeriful obținut la 1497, baza condițiunilor de supunere față de Poartă, temelie pe care s-a dezvoltat politicește Moldova de mai târziu. Prin actul său, el a curmat pentru totdeauna starea precară de intermitentă vasalitate întreită de pînă atunci, prea costisitoare pentru țară, prin o supunere exclusivă la turci, cu realizarea autonomiei interne, întemeiată pe prima capitulație...”²⁰

¹⁸ *Idem*, loc. cit., p. 193.

¹⁹ *Idem*, *Stabilirea suzeranității turcești în Moldova, cu argumente că prima capitulație atribuită lui Bogdan III a fost făcută de Ștefan cel Mare, la 1497*, în „Convorbiri Literare”, XLVII (1914), nr. 7—8, pe iulie—august.

²⁰ *Idem*, p. 21.

O lucrare deosebit de importantă este „Din trecutul Ploieștilor”²¹ în care, alături de prezentarea monumentelor din Ploiești și împrejurimi, vorbește pentru prima dată despre brazda lui Novac, prezentînd rezultatele cercetărilor sale pe teren, în urmărirea locurilor ploieștene pe unde a trecut și unde s-a oprit acest val de apărare realizat de romani. Referindu-se la importanța acestui studiu, N. I. Simache l-a numit pe Gh. Zagoriț „cel dintîi și cel mai mare istoric al Ploieștilor”.²²

Cea mai valoroasă lucrare a lui Gh. Zagoriț este însă „Târguri și Orașe între Buzău, Târgoviște și București, în dezvoltarea istorico-geografică, economică și comercială”²³, premiată de Academia Română în 1915, cu premiul Adamachi. Apreciîndu-i valoarea științifică, profesorul Simache sublinia: „Toți cei care vorbesc de Ploiești, care scriu și vor scrie despre Ploiești, vor trebui să plece de la el, întrucît a fost un deschizător de drumuri”.²⁴

Lucrarea cuprinde monografiile extrem de documentate și interesante — primele de altfel — ale orașului Ploiești și ale altor orașe prahovene, date privind dezvoltarea istorică a județului Prahova, precum și „opt hărți istorico-geografice, istorico-statistice, economice, comerciale și industriale, din care două în culori”, așa cum menționează el însuși în foaia de titlu.

Meritele lucrării au fost apreciate de însuși marele Iorga, precum și de ziare și reviste de prestigiu, cum sînt „Convorbiri Literare”, „Viața Românească” din Iași, „România Viitoare” din Ploiești, ș.a.²⁵ Numind-o „o carte minunată”, N. Iorga este cel ce întocmește raportul către Academia Română, pentru premiarea lucrării, pe care o prezintă în termeni elogioși: „Întemeindu-se pe o informație foarte bogată, culeasă de multe ori din izvoare inedite din Arhivele Statului și din Arhive Municipale, ea urmărește în continuă succesiune viața Ploieștilor și a târgurilor dintre Buzău, București și Tîrgoviște. Lîmpede scrisă, cu un adînc simț de evlavie față de lucrurile vechi, această carte merită întreita laudă a istoricului, a geografului și a criticului literar.”²⁶

Calitățile literare sînt, într-adevăr, evidente, lucrarea fiind scrisă într-un stil colorat, direct, datele științifice fiind ferite de ariditate prin prezentarea lor plastică, presărată cu foarte reușite descrieri, cum este cea rezervată județului Prahova: „Jos, cîmpii mănoase, cu păduri vechi, cu izvoare săl-tînd din toate colțurile. La mijloc dealuri, în care pomii roditori cresc amestecați printre arborii pădurilor, în care pămîntul neobosit de mii de ani hrănește viața și în care livezile au prins mușchiul vechimei, ca o rugină. Sus, munții de piatră, pe care negura de păduri de brad reazemă deasupra bogăția de mătase a pășunilor cu stîni nenumărate pe goluri. Aici, pămîntul

²¹ *Idem*, *Din trecutul Ploieștilor*, în „Biblioteca România Viitoare”, nr. 1, Ploiești, 1914.

²² N. I. Simache, *comunicare „Gh. Zagoriț”*, la Simpozionul „Trei învățați ploieșteni”, organizat de Societatea de științe istorice — filiala Ploiești și Muzeul de istorie al jud. Prahova, în 7 iunie 1970, înregistrare pe bandă de magnetofon (arhiva prof. D. Foteșcu).

²³ Gh. Zagoriț — *Târguri și Orașe între Buzău, Târgoviște și București*, Buc., 1915.

²⁴ N. I. Simache, *Op. cit.*

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Apud*. Gh. M. Petrescu-Sava, *ibidem*, p. 3.

milostiv a scos la îndemîna omului bunătățile adîncurilor sale : steiul de sare, bătut de ploii și amestecat cu pămînt, iese la lumina zilei printre pomii livezilor și păcura fîntînește în multe locuri ca și apa.“²⁷

Interesantă este și concepția ce stă la baza lucrării, care este „aplicarea teoriei evoluționiste la viața țărgurilor și orașelor, socotite ca expresiuni geografice și ca organe ale vieții economice și comerciale naționale.“²⁸ Deci, el privește în sens materialist, cauzal dezvoltarea istorică, punînd la baza acestei dezvoltări cauze economico-comerciale, negînd factorii ca voința unor mari personalități, a unor mari domni și conducători politici.

Dar, între cauzele economice, cea pe care el o consideră primordială este comerțul și aceasta în funcție de așezarea geografică, singurul factor care determină ridicarea sau decăderea unui oraș fiind drumul comercial. Aceeași idee, amplificată chiar, apare în ultima sa lucrare interesantă, publicată în 1943, anume „Dezvoltarea comercială a orașului Ploiești, în cadrul istoriei pe scurt a comerțului românesc.“²⁹ El consideră unilateral, oarecum în spiritul determinismului geografic, că activitatea comercială este unica sursă a dezvoltării, „temeiul civilizației“, motorul apariției și dezvoltării orașelor, statelor și imperiilor. Nu a înțeles comerțul drept efect al dezvoltării forțelor de producție și rolul industriei în dezvoltarea orașelor moderne, deci și a Ploieștiului.

Lucrarea amintită este, ca de altfel toate celelalte, foarte documentată, solid argumentată, bazîndu-se pe o logică riguroasă. Zagoriț realizează o deosebit de frumoasă legătură între universal-național-local, integrînd dezvoltarea statului nostru în istoria universală : „Cele constatate mai sus în istoria universală, spune el, se adevăresc și în istoria națională“³⁰ și în cea locală, a Ploieștiului.

O contribuție substanțială la îmbogățirea istoriei locale aduce și lucrarea sa „Un apostol al moșilor trecut pe timpul lui Horia în Țara Românească și urmașii lui ploieșteni cu însemnătate în politica și cultura națională“.³¹

Ca și celelalte lucrări, nici aceasta nu este destinată doar informării cititorilor, aflării unor elemente inedite din istoria orașului Ploiești, ci și educării lor, așa cum specifică însuși autorul, în prefață : „Tineretul va găsi în numeroasele vieți de oameni mari, ce urmează, exemple de imitat, pentru a-și face o carieră în viață“.³²

Studiul prezintă pe preotul Ioachim, unul dintre participanții la răscoala lui Horea, fugit datorită represaliilor nobiliare după înăbușirea răscoalei și stabilit la Ploiești, precum și pe urmașii lui, personalități importante pentru istoria locală și națională : Andrei Ioachimescu — mare matematician, Ioan Papiniu — diplomat, Ioachim Pompilian — pictor, profesor pe atunci

²⁷ *Ibidem*, p. 8.

²⁸ *Ibidem*, p. 3.

²⁹ *Idem*. *Dezvoltarea comercială a orașului Ploiești, în cadrul istoriei pe scurt a comerțului românesc*. Ploiești, tip. „Unirea“, 1943.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Idem*. *Un apostol al moșilor..*

³² *Ibidem*, p. 3.

la liceul „Gheorghe Lazăr”. Cu această ocazie, Zagoriț aduce foarte multe date noi despre începuturile școlii ploieștene, despre Caragiale și Anton Pann, despre detronarea lui Cuza, despre republica din Ploiești, din anul 1870. Analizând evenimentul din acest an de la Ploiești, Gh. Zagoriț încearcă să-l reconsidere, numindu-l chiar „revoluția din 1870” și arătând că pe nedrept a fost caracterizat de unii drept „o aventură”. El susține ideea că a fost, de fapt, un început de revoluție ce se punea la cale de către I. Brătianu și C. A. Rosetti, pentru eliberarea Transilvaniei și unirea ei cu România.

Dragostea pentru orașul natal, pentru patrie, admirația și venerația pentru eroii istoriei noastre, cu precădere pentru Mihai Viteazul, întemeietor al Ploieștiului ca oraș, este prezentă în toate lucrările sale.

Mihai Viteazul, „acest întâi urzitor al Unirii”,³³ „voievodul martir al unității naționale”³⁴, este evocat cu deosebită simțire patriotică în cuvântările ținute cu ocazia comemorării eroilor căzuți în războiul desăvârșirii unității naționale.

Alături de figura marelui voievod, el evocă și pe eroii prahoveni, legați prin jertfă de numele lui: „Aici la Ploiești, să ne aducem aminte mai cu seamă de acei viteji ploieșteni care au pornit în 1599 cu Mihai-Vodă din orașul nostru și au cucerit Ardealul, trecând pe drumul Vălenilor, să ne aducem aminte de acei viteji care în anul 1600, conduși de același voievod au zdrobit la Bucov o armată de patru ori mai mare, ...în sfârșit, să ne aducem aminte de eroii care la 1877 au cucerit Grivița din mâna turcilor!”³⁵

Aceste cuvântări, ca și toate lucrările sale, îl recomandă pe Zagoriț ca pe un istoric de valoare, care a cercetat toată viața trecutul istoric local, căruia i-a închinat pagini de o bogăție informațională considerabilă și de o frumusețe incontestabilă.

O viață închinată școlii, educației, muncii științifice fecunde îl situează pe profesorul Gh. Petrescu-Sava (Zagoriț) printre cele mai reprezentative și valoroase figuri de dascăli din învățământul istoric.

³³ *Idem. Eroii Prahovei — cuvîntare din partea liceului la mormîntul eroilor din Ploiești*, 9 iunie 1921, Ploiești, tip. „Prahova”, 1922, 13.

³⁴ *Idem, Târguri și Orașe...*, p. 32.

³⁵ *Idem. Eroii neamului — cuvîntare rostită din partea liceului, la 9 mai 1929, la Cimitirul Vișoara*, în „Revista Ploieștilor”, III (1929), nr. 23, pe iunie—septembrie.

Istorie locală

ASPECTE PRIVIND PREMISELE ȘI DESFĂȘURAREA EPOPEII INSURECȚIONALE DIN AUGUST 1944 PE TERITORIUL JUDEȚULUI ILFOV *

C. DRAGOMIRESCU, M. GRIGORESCU, A. PASCU, I. TUDORACHE

Moment de glorie și biruință, marcînd declanșarea victorioasă a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, insurecția din August 1944, inițiată, organizată și condusă de partidul comunist, s-a desfășurat cu participarea celor mai largi forțe politice anti-hitleriste. Așa cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, „măreața epopee a insurecției de acum trei decenii și jumătate a fost rezultatul voinței întregului popor, al acțiunii revoluționare a eroiceii noastre clase muncitoare, a maselor largi populare, al unirii într-un front larg a tuturor forțelor antifasciste, democratice, patriotice”.¹

Proces istoric complex și obiectiv, cu premise adînci² și ample conștințe în istoria contemporană a României³ și în desfășurarea celui de al doilea război mondial⁴, mărețul act politic de la 23 August a fost primit cu totală adeziune de masele populare din județul Ilfov. Expresia concretă, dinamică a acestei adeziuni a reprezentat-o răspunsul prompt la chemările conducerii P.C.R., ale organizației județene a acestuia, privind desfășurarea luptei revoluționare cu arma în mîna.

Întreaga populație a județului — importantă unitate administrativă cu valențe economice și strategice, limitrofă Capitalei, riverană Dunării și aflată la încrucișarea căilor de comunicație muntene către Dobrogea, Moldova și Transilvania — a participat din prima zi a insurecției la vasta activitate de sprijinire a armatei naționale, angajată ferm în acțiunea de curățire a teritoriului de trupe hitleriste. Soldați, muncitori, țărani și intelectuali și-au unit eforturile în vederea dezarmării trupelor cotropitoare, pînă la capturarea celor mai izolate detașamente germane.

Totodată, ilfovenii, bărbați și femei, tineri ori vîrstnici au sprijinit activitatea politico-administrativă a membrilor noului guvern de front național — pe care, chiar în timpul insurecției, i-au găzduit cîteva zile — în vederea democratizării vieții de stat și a îndeplinirii sarcinilor momentului is-

* Avem în vedere înfățișarea actuală a județului.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă din Capitală organizată cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*, Edit. politică, București, 1979, p. 5.

² Traian Udrea, *Premisele istorice ale insurecției*, în „Studii și articole de istorie”, XXVII—XXVIII, S.S.I., București, 1974, p. 5—9.

³ Ion Popescu-Puțuri, Ilie Rădulescu, Gheorghe Zaharia, *Insurecția armată din August 1944 și participarea României la înfrîngerea Germaniei hitleriste. Însemnătatea lor în istoria poporului român*, Edit. politică, București, 1975.

⁴ Matei E. Ionescu, *Pe scurt despre desfășurarea victorioasă a insurecției*, în „Studii și articole de istorie”, XXVII—XXVIII, S.S.I., București, 1974, p. 18.

toric. De asemenea, locuitorii județului au primit cu căldură marile unități ale armatelor română și sovietică; la festivitățile organizate cu acest prilej ei au dat glas voinței unanime de a contribui, prin inestimabile sacrificii umane și materiale, la victoria deplină asupra fascismului european.

Integrarea ilfovenilor în efortul istorico-național din August 1944 avea la bază corespondentele realizate anterior, timp de un deceniu, în cadrul acțiunilor antifasciste inițiate de organizațiile democratice create, îndrumate sau influențate de P.C.R., adevărat rezervor de cadre și energii revoluționare, mijloc important de strângere a legăturilor cu masele⁵.

Continuatori ai unor îndelungate tradiții de luptă pentru progres social și național⁶, locuitorii județului au participat, începând din prima jumătate a deceniului patru, la mișcarea împotriva pericolului fascist. Lupta împotriva exploatării, pentru eliberare socială — manifestată prin acțiunile inițiate de „Liga muncii” la Adunații — Copăceni, în aprilie 1934, prin mișcările desfășurate, în același an, la Chirnoși, Coșereni, Domnești, Fierbinți și, în anul următor, în porturile Giurgiu și Oltenița — este îmbinată cu lupta pentru apărarea libertăților democratice, a integrității și independenței statale⁷.

La Aprozi și împrejurimi au avut loc acțiuni de solidarizare cu tinerii revoluționari bucureșteni, arestați în anul 1935⁸. În februarie 1936, salutul partidului comunist adresat întrunirii antifasciste de la Deva a fost transmis de militantul ilfovean Constantin Trandafirescu, conducătorul delegației Blocului democratic⁹, organizație de masă legală creată cu câteva luni în urmă. Același consecvent revoluționar, originar din Lipia—Gruiu, a mobilizat țărani din județ pentru a participa, alături de peste 100.000 de muncitori și intelectuali bucureșteni, la marea demonstrație antifascistă organizată în Capitală la 31 mai 1936. Ridicat pe umerii demonstranților din Piața Română, C. Trandafirescu a rostit un înflăcărat discurs¹⁰, prin care chema la „o acțiune comună a tuturor forțelor democratice împotriva fascismului”. Propunând crearea unui „guvern cu adevărat popular”, talentatul tribun cerea legalizarea Partidului Comunist din România, singurul partid curajos și cu adevărat antifascist¹¹. Tot C. Trandafirescu, de această dată ca reprezentant al P.C.R. în conducerea organizației de masă Patronajele populare, și-a pus în evidență priceperea organizatorică cu prilejul întrunirilor antifasciste desfășurate, în vara anului 1937, la Comana, Copăceni, Fierbinți, Mihăilești, Snagov. Alături de muncitori din București, au participat numeroși săteni

⁵ Gh. I. Ioniță, *P.C.R. și masele populare (1934—1938)*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 143.

⁶ Adrian Pascu, *Ilfovenii și independența*, I—XII, în „Steagul roșu”. Organ al Comitetului județean Ilfov al P.C.R., an XXVIII, XXIX, noiembrie 1976 — aprilie 1977.

⁷ Idem, *Ilfoveni în August*, în „Steagul roșu”, XXIV, 1971, 21 august, p. 5.

⁸ Filiala Arhivelor Stafului Ilfov, fond Pref. jud. Ilfov, dos. nr. 2/1935, f. 40.

⁹ Al. Mihăilescu, *Constantin Trandafirescu (1896—1970)*, în „Anale de istorie”, XVII, 1971, nr. 3, p. 200—201.

¹⁰ Arhivele C.C. al P.C.R., fond. nr. 1, inv. nr. 8, dos. nr. 156, f. 13—18.

¹¹ Vezi și Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 203—204.

ilfoveni. Împreună au demascat teroarea la care erau supuși luptătorii comuniști, toți patrioții în închisori, au condamnat fascismul și au manifestat pentru pace în Europa și în întreaga lume.¹² Dînd glas voinței locuitorilor ilfoveni, tot în anul 1937, C. Trandafirescu a propus, la conferința Ajutorului roșu din România, intensificarea acțiunilor de sprijinire a luptei eroicului popor spaniol și de demascare a agresiunii Japoniei asupra poporului chinez.¹³ În același spirit acționa, la Mănăstirea, Alexandru Sahia, cu prilejul revenirii în așezarea natală. Amintirea chipului acestui neînfricat scriitor comunist, care chema la prietenie traică cu U.R.S.S. și la demascarea intervențiilor brutale ale Germaniei hitleriste și Italiei fasciste, a fost purtată cu venerație de luptătorii români aflați pe baricadele Spaniei republicane, în rîndul cărora Ion Călin, din Șoldanu, întruchipa, aidoma lui Sahia, o flacără nestinsă a internaționalismului proletar.¹⁴

Atitudinea consecventă de demascare a planurilor războinice ale fascismului mondial a fost evidențiată și cu prilejul festivităților organizate la monumentul istoric de la Călugăreni, în prezența marelui savant patriot Nicolae Iorga.¹⁵ La Alexeni, Arțari, Bărcănești, Manasia și în alte localități din nord-estul județului au avut loc acțiuni asemănătoare.¹⁶ La Bărcănești, bunăoară, sub îndrumarea comuniștilor Neagu Andrei, Pandelescu Ștefan și Tănase Ion, au fost răspîndite ziare și reviste democratice („Reporter“, „Cuvîntul liber“, „Echipa“, „Era nouă“ etc.). Un timp și-a desfășurat activitatea cercul cultural „George Coșbuc“, înzestrat cu o bibliotecă cuprinzînd cărți social-politice progresiste, de demascare a fascismului, rasismului, misticismului și obscurantismului.¹⁷

Activitatea culturală, de educare morală și patriotică desfășurată în rîndul maselor populare din județ reprezenta ecoul acțiunii inițiate în bresle, în vara anului 1938, de tînărul revoluționar Nicolae Ceaușescu, membru al Comitetului Național Antifascist. Era o intensă activitate de propagandă în rîndul tineretului, al întregului popor pentru apărarea dîrză a celor mai scumpe idealuri ale maselor muncitoare. Alături de militantul comunist care, încă de atunci, „reprezenta „un model de dăruire, curaj și abnegație revoluționară“, au activat tineri muncitori ridicați din Ilfov: frații Alexandru și Eftimie Iliescu *, Neagu Andrei **, Nicolae Matei. Toți au jucat un rol

¹² Al. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 201.

¹³ *Ibidem*; Adrian Pascu, *Un militant antifascist ilfovean — comunistul Constantin Trandafirescu* (în ms.).

¹⁴ Adrian Pascu, *Spania '37. O salbă de artilerie în memoria lui Sahia*, în „Steagul roșu“, XXIV, 21 august 1971, p. 4.

¹⁵ *Idem*, *Ilfovem în august*, p. 5.

¹⁶ Ion Tudorache, *Aspecte ale luptei P.C.R. în ilegalitate în partea de nord-est a județului Ilfov, în Contribuții la valorificarea experienței pozitive a cadrelor didactice din județul Ilfov, în procesul instructiv-educativ*. Sesiune de comunicări metodico-științifice dedicată Semicentenarului P.C.R.. București, 1971, p. 279—280.

¹⁷ A. Pascu, I. Tudorache, *Comuna Bărcănești — vatră revoluționară*, în „Suplimentul Steagul roșu“, mai 1971, p. 9.

* Alexandru Iliescu a făcut parte din comitetul de organizare a zilei de 1 Mai 1939, împreună cu Ilie Pintilie, Nicolae Ceaușescu, Constantin David, Teohari Georgescu ș.a.

** Îndeplinea funcția de secretar al Organizației P.C.R. din sectorul Galben al Capitalei.

hotărîtor în pregătirea și desfășurarea mării demonstrații antifasciste de la 1 Mai 1939 din București „Expresie a împletirii formelor legale și ilegale în lupta revoluționară condusă de P.C.R.”¹⁸, acest remarcabil eveniment înscris în istoria mișcării noastre muncitorești acum patru decenii, s-a desfășurat sub semnul împotrivirii poporului român politiciii agresive a Germaniei hitleriste, al luptei pentru libertăți democratice, pentru apărarea independenței țării¹⁹.

O puternică mișcare de protest a fost desfășurată în județ împotriva sentinței arbitrară cuprinse în dictatul fascist de la Viena din 30 august 1940. La Giurgiu și Tîncăbești, muncitorii și țărani au condamnat încălcarea integrității teritoriale a României membrii Baroului Ilfov au exprimat „dureră și indignarea ce resimte întreg corpul avocaților români” în fața nesocotirii „celor mai elementare noțiuni de echitate”, a încălcării „principiului sfînt și etern al naționalității, singurul care face posibil traiul în pace al popoarelor”²⁰.

Cu ostilitate crescîndă au întîmpinat oamenii muncii din județ instaurarea dictaturii militaro-fasciste și pătrunderea trupelor hitleriste de ocupație, momente nefaste care au marcat „perioada cea mai neagră din istoria modernă a României”²¹. Mase de țărani au participat la demonstrațiile antifasciste și antirăzboinice organizate la București în 3 și 7 noiembrie 1940 sub lozincile „Jos teroarea!”, „Jos fascismul!”, „Afară cu armata de ocupație!”²². La Brănești, Cornetu, Dragomirești și Joița au fost demascate abuzurile soldaților hitleriști. Chiar autoritățile comunale, cum au fost cazurile aceloră din Căscioarele, Greci-Grădiștea și Mitreni, au condamnat samavolnicile elementelor fasciste²³, în timp ce la Buciumeni, Daia, Frăsinet, Giurgiu, Urziceni și în multe sate din plășile Buftea, Fierbinți, Pîrlita, Sărulești și Vidra au avut loc acțiuni de sabotare a mașinii de război germane.²⁴ Populația din Vlașca și Ilfov a respins astfel în masă actul antinațional de împingere a țării în războiul nedrept dus de Germania hitleristă.

În fruntea mișcării de rezistență se aflau comuniștii²⁵, din rîndul cărora mulți au fost arestați și terorizați de autoritățile fasciste. Astfel,

¹⁸ Sesiunea științifică consacrată împlinirii a 40 de ani de la marea demonstrație antifascistă de la 1 Mai 1939, în „Anale de istorie”, XXV, 1979, nr. 2, p. 41 (din comunicarea prezentată de Eftimie Iliescu, participant la demonstrație).

¹⁹ Nicolae Copoiu și Valeriu Buduru, *1 Mai 1939, o glorioasă pagină de istorie*, în „Magazin istoric”, XIII, 1979, nr. 4 (145) p. 4 și 7 (unde sînt redate fragmente din amintirile lui Neagu Andrei).

²⁰ Adrian Pascu, *Ilfoveni în August*, p. 5.

²¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. I, Edit. politică, București 1968, p. 375.

²² Pe baza relatărilor tovarășului general locotenent Neagu Andrei, înregistrate pe bandă magnetică cu prilejul unor vorbirii cu elevii Școlii generale nr. 1 Urziceni, la 1 Mai 1979.

²³ Filiala Arhivelor Statului Ilfov, fond. Pref. Jud. Ilfov, dos. nr. 92/1940 f. 4, 7;

²⁴ Arh. Cent. St., fond Min. Interne, dos. nr. 443/1941, f. 39; dos. nr. 457/1941 (nepaginat); Alexandru Nastovici, *Aspecte din lupta antifascistă a maselor din județul Ilfov, în anii dictaturii militaro-fasciste*, în *Ilfov file de istorie*, București, 1978, p. 459—463.

²⁵ Fil. Arh. St. Ilfov, fond Pref. jud. Ilfov, dos. 209/1941, f. 449; dos. nr. 483/1943, f. 3.

C. Trandafirescu a fost internat în lagărele de la Miercurea Ciuc, Caracal și Tîrgu Jiu.²⁶ În acest din urmă lagăr a fost trimis și Neagu Andrei, deținut alături de tovarășul Nicolae Ceaușescu.²⁷ Tot la Tîrgu Jiu au fost internați vremelnice muncitorii giurgiuveni D. Pricop și I. N. Ioniță.²⁸ De „primejduirea siguranței țării” a fost acuzat și muncitorul comunist Gh. Mihăilescu, îndepărtat din portul Oltenița.²⁹ În schimb, Petre Gheorghe, secretarul organizației județene Ilfov a P.C.R., a plătit cu prețul suprem, al vieții, slujirea fermă a cauzei luptei poporului.³⁰ Același sfârșit tragic au avut numeroși tineri locuitori ilfoveni, condamnați la moarte pentru că au refuzat să participe la războiul antisovietic.³¹

Condamnările la pedeapsa maximă, arestările și internările în lagăre, repetatele percheziții nu au înfrînt mișcarea de rezistență ilfoveană. Noi acțiuni antifasciste și antirăzboinice au fost organizate la Giurgiu, Oltenița și în satele limitrofe³², la Sitaru-Grădiștea, în sate din plasa Ghimpați și din jurul Bucureștilor, de unde au fost strînse fonduri pentru ajutorarea prizonierilor sovietici de pe șantierul U.S.B.—Militari.³³ La fel au procedat, în primăvara anului 1944, locuitorii din Manasia. Vecinii lor din Alexeni au organizat, la scurt timp, un punct de sprijin al Comandamentului F.L.P.³⁴, în timp ce sătenii din Coșereni au întreținut prin Dumitru C. S. Tudor, unul dintre viitorii primari comuniști din țară, legătura cu formațiunile patriotice ale muncitorilor bucureșteni.³⁵ Exista deci o puternică stare de spirit revoluționară, de luptă pentru eliberarea socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. O stare de spirit pe care organizația județeană a comunistilor, întărită prin cooptarea în biroul comitetului său a lui C. Trandafirescu, recent eliberat din lagăr, o va transforma într-o luptă activă cu arma în mână.

*
*
*

Epopeea insurecțională a început pe teritoriul județului în orele târzii ale serii zilei de 23 august 1944, odată cu preluarea de armata română a controlului asupra punctelor strategice de la Dărăști și 30 Decembrie.³⁶ Con-

²⁶ Al. Mihăilescu, *Constantin Trandafirescu*, în „Anale de istorie”, 1971, nr. 3, p. 202.

²⁷ O fotografie — document ne-a fost pusă la dispoziție de militantul ilfovean.

²⁸ Arh. St. Buc., fond Inspectoratul regional de poliție București, dos. nr. 47/1942, f. 5 și dos. nr. 126/1943, f. 377.

²⁹ *Ibidem*, f. 378.

³⁰ A fost executat la 6 august 1942 (Alexandru Nastovici, *op. cit.*, p. 460—461).

³¹ 12 cazuri au fost înregistrate, în primele luni ale anului 1944, numai la Oltenița (Arh. Primăriei Oltenița, dos. nr. 973/1944, f. 5).

³² *Ibidem*, dos. nr. 948/1944, f. 19; dos. nr. 956/1944, f. 7; dos. nr. 959/1944, f. 3. Vezi și N. Teodorescu, *Memorii de război*, Edit. Militară, București, 1966, p. 21—22; Mihai Reteagan, *Aspecte ale stării de spirit a populației civile și a militarilor de pe teritoriul județului Ilfov în perioada 1941—1944, în Ilfov, File de istorie*, p. 465—468.

³³ Adrian Pascu, *Ilfoveni în August*, p. 5.

³⁴ *România în războiul antihitlerist*, Edit. militară, București, 1966, p. 38.

³⁵ I. Tudorache, *op. cit.*, p. 280—281; A. Pascu, M. Stoica, *Revoluționarul din Coșereni*, în „Suplimentul Steagul roșu”, mai 1971, p. 8.

³⁶ *România în războiul antihitlerist*, p. 68; C. Dragomirescu, *Aspecte privind participarea armatei române și populației la luptele insurecționale din August 1944, desfășurate pe teritoriul județului Ilfov*, în „Steagul roșu”, XXIV, nr. 7900, 20 august 1977, p. 2.

comitent, pe baza directivei operative semnate de noul șef al Marelui Stat Major³⁷, Corpul 2 de armată, comandat de generalul de divizie Nicolae Pălăngeanu, a trecut la executarea misiunii: eliberarea teritoriului zonei Vlașca—Ilfov de trupe germane, împiedicarea sosirii de noi unități hitleriste în zonă, oprirea inamicului de a debarca noi efective la nord de Dunăre, sprijinirea Comandamentului militar al Capitalei³⁸.

Luptele insurecționale date în zorii zilei de 24 august, în satele din nordul județului, s-au desfășurat cu participarea unor unități speciale ale armatei române.³⁹ Astfel, forul de la Tunari a fost apărat de ostașii întruniți în așa zisa baterie 4/5⁴⁰. În zona Crevedia—Buftea, soldații hitleriști au fost capturați de detașamentul blindat al centrului de insurecție a trupelor motomecanizate, venit de la Tîrgoviște pentru a apăra Capitala.⁴¹ La Periș, Ciolpani și Snagov au acționat ostașii subunității de pază și deservire a Subsecretariatului de Stat al Marinei⁴², în timp ce, la Urziceni, batalionul 2 de jandarmi a început ampla operație de dezarmare a fracțiunilor regimentului 516 de transmisiuni german, a subunității de jandarmi de companie germană nr. 2/698 și al coloanelor hitleriste în retragere.⁴³ Tot în acest important nod feroviar și rutier din Bărăgan, rămas ferm în mâinile armatei române, a acționat și un detașament din Divizia 101 de munte.⁴⁴ În apropiere, la Fierbinți, lupta insurecțională a fost deschisă de escadrilele corpului 1 aerian, iar în nord-vestul județului același lucru îl realizau unitățile Diviziei a VI-a de cavalerie. La acțiunile terestre de la Săftica și Dărăști au participat unități de geniu aeropurtate, iar la Trestieni, batalionul de apărare contra gazelor. Alte importante detașamente ale armatei naționale vor veni în zonă în zilele următoare⁴⁵.

În după-amiaza zilei de 24 august, unitățile Corpului 2 de armată s-au deplasat spre linia Dunării, între Giurgiu și Oltenița, pentru a prelua controlul punctelor de trecere peste văile afluenților fluviului, pentru a scoate din folosință depozitele de muniție hitleriste și pentru a ajuta os-

³⁷ Pentru eliberarea patriei. Documente militare, extrase din presă, memorii cu privire la lupta poporului pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist (23 august — 25 octombrie 1944), Edit. militară, București, 1972, p. 207—210.

³⁸ I. Cupșa ș.a., *Contribuția României la războiul antihitlerist*, Edit. militară, București, 1958, p. 54.

³⁹ Ion Ancu, *Organizarea și desfășurarea insurecției armate de la 23 August 1944, în partea nordică a Capitalei și a județului Ilfov*, în *Contribuții...*, p. 247—248.

⁴⁰ Aurel Lupășteanu, *Episoade eroice din lupta militarilor români și a oamenilor muncii în timpul insurecției din August 1944*, pe cuprinsul actualului județ Ilfov, în *Ilfov File de istorie*, p. 469.

⁴¹ Pentru eliberarea patriei. Documente..., p. 252—268.

⁴² Subunitatea maistrului militar cl. a II-a Ciobanu Dumitru a capturat 246 soldați hitleriști, în timp ce aceea condusă de maistrul militar Fotescu Petre a scos din funcțiune postul de radio „Ilse 2” (Aurel Lupășteanu, *op. cit.*, p. 470).

⁴³ Pînă la 27 august, batalionul 2 de jandarmi a făcut, la Urziceni, o mare captură de prizonieri; 12 de ofițeri, 255 de subofițeri și 624 de soldați. Vezi *România în războiul antihitlerist*, p. 101 și 102.

⁴⁴ Alți aproape 2000 de militari germani au fost luați prizoner de detașamentul Diviziei 101 de munte; cu acest prilej au fost capturate circa 800 de puști, 20 de mitraliere, 28 de puști mitraliere, 75 de revolve (Aurel Lupășteanu, *op. cit.*, p. 470).

⁴⁵ *România în războiul antihitlerist*, Anexa 2.

tașii regimentelor 1 și 3 de grăniceri la paza frontierei naturale.⁴⁶ Totodată, unități ale corpului de armată dispus în județ au venit în apărarea Capitalei⁴⁷.

La 25 august au avut loc cele mai ample operațiuni insurecționale de pe teritoriul actualului județ Ilfov. În această zi au început luptele la Giurgiu și Oltenița, au continuat cu intensitate maximă cele de la fortul Tunari, unde au căzut eroic locotenentul Toma Aurel, sergentul Gheorghe Stana și soldatul Nicolae Stoian, localnic.⁴⁸ În aceeași zi, s-a acoperit de glorie, lângă Otopeni, sergentul Petrache D. Ștefan din satul Mărgineni (com. Grădiștea)⁴⁹, în vreme ce în pădurea Bolintin, soldații unei subunități de transmisiuni au capturat o coloană auto hitleristă. La acest act de eroism colectiv au participat numeroși săteni, mobilizați prompt pentru apărarea guvernului generalului I. Sănătescu, adăpostit în tabăra Regimentului 1 transmisiuni⁵⁰.

De fapt, ziua de 25 august a fost caracterizată prin acțiuni insurecționale hotărâte, desfășurate cu participarea oamenilor muncii din județ. Organizați în formațiuni locale, ei s-au alăturat armatei sau au desfășurat acțiuni din proprie inițiativă. Astfel, la Grecii de Jos, circa 30 de locuitori ai satului s-au alăturat ostașilor locotenent-colonelului Gh. Bârsescu și jandarmilor, în operațiunea de eliberare a aerodromului local.⁵¹ Numeroși locuitori din Oltenița i-au ajutat pe căpitanul C. Dănescu și pe locotenentul N. Arsene în capturarea hitleriștilor baricadați în postul de jandarmi locali și în apropiere de Ulmeni, deschizând seria acțiunilor de curățire a zonei, în urma cărora vor fi luați prizonieri aproape 1000 ostași germani.⁵² Tot în această parte a județului, la Chiselet, mai mulți locuitori ai satului, între care Constantin Vlăsceanu, Dumitru Marin, Ștefan Stoica și Vasile Mițea au răspuns apelului plutonierului adjutant Ciovână Constantin, comandantul unui pichet al Regimentului 1 grăniceri, în vederea capturării a 66 de hitleriști.⁵³ În nord-estul județului, în gara Ialomița, plutonierul adjutant Lazăr Dumitru și tineri din comuna Jilavele, dintre care doi au căzut la datorie, au scos din funcțiune două garnituri de trenuri cu muniție de la depozitul hitlerist din Patru Frați.⁵⁴ Inițiative curajoase a avut, în aceeași

⁴⁶ Pentru eliberarea patriei, *Documente...*, p. 366—367.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 364. Vezi și Alexandru D. Dușu, *Intercepții de comunicații în județul Ilfov în timpul insurecției din August 1944*, în *Ilfov File de istorie*, p. 475—481.

⁴⁸ Aurel Lupășteanu, *op. cit.* p. 469.

⁴⁹ T. Pascu, A. Pascu, *Grădiștea—Căldărușani (jud. Ilfov) Schița monografică*, București, 1974, p. 126.

⁵⁰ V. Liveanu, E. Ciomponeriu, M. Rusenescu și T. Udrea, *Din cronică unor zile istorice*, Edit. Academiei, București, f.a., p. 125. Guvernul a stat la Bolintin Vale între 25—28 august (*Ibidem*, p. 116, 130). Ședințele sale din seara zilelor de 26 și 27 august au avut loc în incinta școlii din comună (*Ibidem*, p. 128).

⁵¹ Aurel Lupășteanu, *op. cit.* p. 470.

⁵² *Ibidem*, p. 472—473.

⁵³ *Ibidem*, p. 470; Dorina Bădescu, *Flacăra nepieritoare a dragostei de patrie*, în „Steagul roșu”, XXXI, nr. 8005, din 22 august 1979, p. 2.

⁵⁴ Informație comunicată de inițiatorul acțiunii.

vreme, plutonierul adjutant Pruteanu Vasile, șeful postului de jandarmi din Fierbinți, care, și astăzi, poartă pe piept cu mândrie medalia jubiliară „Lupta împotriva fascismului”⁵⁵.

Noi acțiuni insurecționale comune ale armatei și oamenilor muncii din județ au avut loc la 26 august. În această zi a fost lichidată concentrarea hitleristă din pădurea Ceornuleasa. Depozitul german de la Negoiești, estimat la aproape 200 vagoane de muniție, a trecut sub controlul forțelor militare locale. A fost dezarmată subunitatea hitleristă care păzea lagărul de prizonieri de la Șoldanu. Soldați inamici au fost făcuți prizonieri la Călugăreni și Preotești—Balotești, unde s-au evidențiat prin eroismul lor tinerii localnici și învățătorul Gheorghe Ionescu⁵⁶.

La 26 și 27 august au avut loc cele mai îndrăgite lupte din orașul și portul Giurgiu. Muncitorul Velicu Alexandru, tinerii Medeșan Ion și Terpez Angela au acționat alături de soldații regimentului de dorobanți, din rîndul cărora au căzut neînsuflețiți Neagu Paul (din Letca Veche), Oarnă Alexandru (Vînătorii Mari), Brăndușan Petre (Vînătorii Mici), Barbu Alexandru (Comana), Muscalu Constantin (Oinacu) și alți zece fii de Vlăsțeni.⁵⁷ Cu prețul vieții acestor tineri recruți, portul dunărean a fost preluat decisiv sub controlul forțelor insurecționale, care au capturat de la inamic 108 puști, opt mitraliere, o pușcă mitralieră, 80 de grenade, 20 lăzi cu muniție, 4800 cartușe pentru armă, 5000 proiectile de tun, două reflectoare, 20 încărcătoare de pistol automat, peste 120 mijloace de transport, între care 11 vase germane încărcate cu peste 2100 t de țiței, peste 1000 t de benzină, 689 t de petrol distilat, peste un milion kgr turte de floarea soarelui, 470.000 kg cărbuni, 160 t șine de cale ferată și alte materiale⁵⁸.

O ultimă acțiune de amploare inițiată de hitleriști a fost dejucată în ziua de 28 august, cînd locuitorii din Balotești, Moara Vlășiei, Greci—Grădiștea, Fierbinți și Nuci s-au împotrivit înaintării coloanei hitleriste condusă de generalii Stahel și Gerstenberg.⁵⁹ În aceeași zi, precum și în cele următoare, au avut loc acțiuni de capturare a grupurilor izolate germane la Aprozi, Brănești, Clejani, Daia, Dridu, Florești—Stoenești, Frășinet, Fundulea, Găiseni, Gostinu, Luica, Mihăilești, Nana, Oinacu, Petrești, Radovanu, Ștefănești, Tamași, Tăriceni, Trestieni și în alte 60 de localități.⁶⁰ În același timp, în alte regiuni ale țării, numeroși fii ai județului au participat la lupta insurecțională, dînd noi probe de eroism și jertfă supremă. De neuitat au rămas, spre exemplu, faptele de vitejie ale soldatului mari-

⁵⁵ Dorina Bădescu, Nicolae Mercan, *Pagini din cronica glorioasei lupte antifasciste (IV)*, în „Steagul roșu”, XXXI, nr. 8003, 11 august 1979, p. 2.

⁵⁶ Fil. Arh. St. Ilfov, fond Pref. Jud. Ilfov; dos. nr. 19/1944, f. 3. și următ; *Pentru eliberarea patriei. Documente...*, 334, 369, 532; Aurel Lupășteanu, *op. cit.* p. 472; Ion Ancu, *op. cit.* p. 251—252.

⁵⁷ Aurel Lupășteanu, *op. cit.*, p. 472—474.

⁵⁸ *Pentru eliberarea patriei. Documente...*, p. 325, 329—332.

⁵⁹ Gheorghe Zaharia, *Capitularea de la Gherghita*, în „Magazin istoric” 11, 1969, nr. 7—8, p. 52.

⁶⁰ Fil. Arh. St. Ilfov, fond Pref. jud. Ilfov, dos. nr. 19/1944, C. Dragomirescu, *op. cit.* p. 2.

nar Tache Tudor, de fel din Dragomirești, căzut neînfricat lângă Călărași, în operațiunea de preluarea liniei Dunării de armata noastră⁶¹.

Izvor de încredere și mândrie patriotică, participarea ilfovenilor la epopeea insurecțională a fost asociată cu prezența la festivitățile organizate la Sinești și București, în 29 și 31 august, cu prilejul întîmpinării glorioasei armate sovietice care, în acele zile, efectua un adevărat marș strategic pe teritoriul eliberat de trupele române. În Capitală, alături de muncitori și intelectuali, țărani ilfoveni întăresc vibrant cuvintele de salut adresate noilor aliați de reprezentantul P.C.R., Constantin Agiu, al U.T.C., tovarășul Nicolae Ceaușescu, și al Uniunii Patrioților, Gh. Vlădescu—Răcoasa⁶². Tot în ultima zi a lunii istorice, de această dată la Buftea, locuitorii județului au adus un binemeritat omagiu armatei române. Florile înmîinate de Ilie Marieta și cuvintele muncitorului Constantin Câmpeanu ilustrau simbolic îmbrățișarea pleneră a aceluiași scump ideal — continuarea luptei pentru eliberarea întregului teritoriu al țării de sub ocupația trupelor hitleriste și hortyste, transformarea acestei lupte într-o activitate conștientă de regenerare istorică a țării, pe calea democrației și progresului social⁶³.

Participarea locuitorilor județului Ilfov la lupta împotriva fascismului și imperialismului a continuat cu aceeași energie în timpul războiului antihitlerist. Noi eforturi materiale, fără precedent și, mai ales, noi jertfe de viați omenești au fost înregistrate.

Astfel, în conștiința urmașilor au rămas înscrise adînc nume de eroi ca : ofițerul de aviație Ionescu Jipa, căzut în bătălia pentru eliberarea Clujului, foarte cunoscut acelora care trec astăzi pe strada ce-i poartă numele în orașul natal, Urziceni, maiorul Cristescu Nicolae, din Valea Dragului, rămas neînsuflețit pe cîmpul de luptă din bazinul Crișurilor ; consăteanul său mai tînăr, sublocotenentul Vrânceanu Nicolae, căzut pe Tisa ; soldații David T. Cristian, Dumitru N. Gheorghe, Iancu S. Nicolae, Gheorghe D. Petre și Florea D. Constantin, toți cinci din comuna Grădiștea—Căldărușani, eroi ai luptei pentru eliberarea Ungariei ; plutonierul tanchist Radu Gheorghe, din Cocioc—Periș, căzut într-un sat din Austria ; locotenent colonelul Țarcă Ioan, fost comandant al subzonei Giurgiu de apărare pasivă în vremea insurecției, răpus în Cehoslovacia în fruntea regimentului pe care îl comanda cu demnitate. Tot pe teritoriul Cehoslovaciei a căzut eroic sublocotenentul de rezervă Răsuceanu Stelian, învățător, fiu de învățător din Giurgiu. Alături de ei, alți locuitori ai județului — soldații Ioniță Stan și Burghilea Ion, din Bărcănești, Manea Boboc, din comuna Ileana, consăteanu acestuia, sergentul Popa M. Nicolae, elevul plutonier Zăinescu Aurel, din Urziceni, Canache Adrian, din Dridu — au rămas pînă astăzi exemple de sacrificiu.⁶⁴ Nefirești însemne fizice, provocate de schijele vrăjmașului,

⁶¹ Aurel Lupășteanu, *op. cit.*, p. 474.

⁶² *Pentru eliberarea patriei. Documente*, p. 354 și 356.

⁶³ „România liberă”, II, nr. 17 din 1 septembrie 1944.

⁶⁴ Adrian Pascu, *Ilfoveni în August*, p. 5. Aurel Lupășteanu, *op. cit.*, p. 473—474.

le oferă marea forță a eroului care, încă în viață fiind, arată fiilor ce înseamnă noua vitejie. Vitejia izvorâtă din lupta aceluia care poartă, în așezările județului, ca de altfel în întreaga țară, decorațiile jubiliare: „Veteran de război“, „Eliberarea de sub jugul fascist“. O nouă vitejie care, ireptat, sub conducerea comuniștilor, a îmbrăcat formele revoluției democrat-populare, ale revoluției socialiste. Vitejie nouă care a devenit obișnuință prin faptele de muncă ale construcției socialiste, proces istoric înnoitor, cu ample rezonanțe contemporane.

CONTRIBUȚIA MASELOR POPULARE ARĂDENE SUB CONDUCEREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN LA VICTORIA REVOLUȚIEI DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ DIN AUGUST 1944

ALEXANDRU ROZ

Între marile momente din glorioasa istorie a poporului nostru locul cel mai de seamă îl ocupă revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, din August 1944, care, așa cum subliniază programul partidului nostru, „marchează un moment hotărîtor în dezvoltarea țării noastre pe un drum nou, deschizînd calea eliberării de sub dominația Germaniei naziste și trecerii la realizarea unor profunde transformări sociale revoluționare în România”¹. Răspunzînd aspirațiilor întregii națiuni, ea a fost în același timp și o strălucită încununare a luptei multiseculare dusă de poporul român pentru libertate și dreptate socială, pentru unitate și independență națională, o remarcabilă sinteză a eroicelor acțiuni și bătălii revoluționare purtate de oamenii muncii și de forțele progresiste ale societății, în frunte cu Partidul Communist Român.

Începută la București, capitala țării, în după-amiaza zilei de 23 august 1944, ea s-a desfășurat cu intensitate încă din noaptea de 23 august și zilele următoare în diferite zone și localități ale țării, vestea declanșării insurecției, a doborîrii dictaturii militaro-fasciste și a întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste, stîrnind peste tot un puternic avînt de luptă.

În părțile Aradului, ca și pe întreg cuprinsul țării, revoluția de eliberare socială și națională din August 1944 a fost pregătită, organizată și condusă direct de către Partidul Communist Român, care a antrenat la luptă toate organizațiile revoluționare și de masă ce activau în județul Arad. Tocmai datorită rolului hotărîtor al P.C.R. s-a reușit organizarea unor acțiuni variate și de amploare, care au permis realizarea integrală a obiectivelor insurecției și în această zonă a țării, Aradul devenind în consecință unul dintre centrele principale ale insurecției și cel mai important din sudul Crișanei și nordul Banatului.

În perioada pregătirii insurecției, ca și în cea anterioară de altfel, în Arad activa Comitetul județean P.C.R., care îndruma întreaga activitate revoluționară din județ. Într-o serie de uzine — „Astra”, C.F.R., I.T.A., Uzina electrică, Fabrica de zahăr etc. — ca și în cartierele orașului activau celule de partid. La fel într-o serie de localități ca : Aradul-Nou, Bîrzava, Chișineu-Criș, Curtici, Frumușeni, Glogovăț, Lipova, Macea, Nădlac, Pecica, Pereg, Pîncota, Sicula, Siria, Tîrnova etc.².

¹ *Programul Partidului Communist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, 1975, p. 50.

² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 11, mapa 181 și mapa 34; dosar 286, f. 11—16, 35—36, 66—67. Arhivele Statului Arad, fond Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dos. 52, f. 10.

Atît în oraș cît și în majoritatea localităților județului activau de asemenea organizații ale Partidului Social-Democrat îndrumate de organizația județeană a P.S.D. Ca urmare, înainte de luna august la Arad se constituie Comitetul județean Arad al Frontului Unic Muncitoresc, sub îndrumarea cărui a fost dezbătută platforma F.U.M., în toate organizațiile comuniste, social-democrate și în cele de masă, ceea ce a asigurat unitatea de acțiune a clasei muncitoare³.

Sub îndrumarea P.C.R. activau de asemenea Organizația U.T.C. avînd celule în mai multe uzine, cartiere ale orașului și localități ale județului⁴. Apărarea patriotică, Frontul Plugarilor și Madoszul⁵.

Pentru pregătirea maselor populare în vederea insurecției, P.C.R. a organizat o serie de acțiuni. A fost intensificată răspîndirea presei comuniste, în primul rînd a ziarului „Scînteia” și încă a cel puțin 10 ziare ilegale, editate sau îndrumate de partidul comunist, precum și a manifestelor și fluturașilor. Prin manifeste masele erau îndemnate la luptă pentru ca „...să putem alunga hoardele hitleriste din țară”, și pentru „constituirea unui guvern al poporului” și „o Romînie liberă!”, după cum arătau mai multe manifeste răspîndite în mai și iunie 1944 în orașul Arad⁶.

Au fost organizate adunări cu caracter politic în care se analiza situația de pe front și se stabileau principalele sarcini în raport de aceasta. Bunăoară, în 6 august 1943, un raport al organelor oficiale arădene arăta că, la Uzinele „Astra” din Arad, muncitorii, sub conducerea comuniștilor, în mod regulat, „se adună în grupuri și discută mersul evenimentelor de pe front, făcînd propagandă și arătînd că.... în curînd Germania va pierde războiul... și nu peste mult va veni timpul și în Romînia ca să se instaureze proletarii la conducerea țării”⁷.

Împotriva războiului și a regimului antonescian o cale deosebită de luptă au constituit-o sabotajele, asemenea acțiuni fiind organizate îndeosebi la „Astra”, C.F.R., I.T.A. și în gara Curtici. La „Astra”, bunăoară erau distruse în mod intenționat burghiurile de mare dimensiune care se foloseau la găurirea pieselor pentru aruncătoarele de mine. În gara Curtici muncitorii cefești, împreună cu țărani din localitate, au atacat vagoanele unui tren cu alimente și grîu ce urma să plece în Germania, golind conținutul acestora. Numărul sabotajelor era așa de mare încît, la 4 mai 1944,

³ Arhivele Statului Arad, fond Chestura poliției municipiului Arad, dos. 165/1943—1944, f. 6; Arhiva Comitetului județean Timiș al P.C.R., fond nr. 4, dos. 922, f. 3.

⁴ Al. Roz, *Contribuția tineretului arădean la înfăptuirea insurecției armate din August 1944 și la războiul antihitlerist*, în *Din tradițiile mișcării revoluționare a tineretului arădean*, Arad, 1972, p. 65—67.

⁵ Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac, Florea Dragne, Olimpiu Maticescu, *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R. 1921—1944*, vol. I., București, 1970, p. 448, 484, 485, 487.

⁶ E. Glück, Al. Roz, *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene 1918—1944*, Arad, 1972, p. 335—339; Al. Roz, *Lupta muncitorimii arădene oglindită în presa comunistă și muncitorească (1934—1944) în „Ziridava”, III—IV/1974*, p. 230—231.

⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., dos. nr. 8768, f. 29.

însăși inspectoratul regional de poliție a cerut măsuri energice, mai ales împotriva sabotajelor „...în stil mare”⁸.

O intensă muncă politică au desfășurat organizațiile P.C.R. în unitățile militare existente în oraș, sau în județ, precum și în rîndurile populației care urma să plece pe front sau avea legături cu armata. Ca urmare a acestor acțiuni și a legăturilor cu militarii antifasciști din unitățile militare de la Arad și de la Lipova, s-a reușit să se sustragă armament din magazinele unităților care a fost apoi predat reprezentanților P.C.R.; De asemenea, s-a ajuns la creșterea numărului de dezertori; în luna mai 1943 bunăoară, în rîndul soldaților iriginari de pe raza județului Arad, au avut loc dezertări în mod masiv, iar în 1944 însăși Marele Stat Major a intervenit dispunînd ca organele județene să ia măsuri pentru a se curma situația și exprimîndu-și totodată nemulțumirea că activitatea comuniștilor duce la crearea de noi „grupuri patriotice în cadrul unităților”⁹.

În același timp se acționa pentru evadarea comuniștilor din închisori și pentru constituirea formațiunilor patriotice de luptă.¹⁰ În felul acesta, masele populare arădene, toate forțele patriotice care acționau în această parte a țării, erau deja pregătite în momentul declanșării insurecției. Aceasta era cu atît mai necesar cu cît în părțile Aradului insurecția avea pe de o parte misiunea nimicirii și curățirii teritoriului de trupele hitleriste și asigurarea în timpul luptelor a securității resurselor economice, a liniilor economice, de transport și telecomunicație care să fie păstrate, pe cît posibil întacte, în vederea noilor lupte, iar pe de altă parte să nu permită pătrunderea unor trupe fasciste dinafară. Acțiunea era cu atît mai deosebită cu cît în județul Arad se găseau în momentul declanșării insurecției circa 2000 militari germani, cei mai mulți în oraș, din care 700 pe aeroportul de la marginea municipiului;¹¹ iar vecinătatea cu granița prezenta pericolul, cum s-a și întîmplat de altfel, pătrunderii de noi forțe în ajutorul celor existente.

Într-un asemenea context, organizația județeană de partid, luînd cunoștință despre declanșarea insurecției în capitală, pe linia Partidului comunist în primul rînd, apoi prin comunicatul de la radio privind proclamația regelui și ca urmare a directivei Marelui Stat Major, a trecut imediat la acțiune. Principalele sarcini privind declanșarea luptei sînt stabilite în cadrul ședinței organizate în 23 august 1944 după începutul insurecției în capitală, ședință care a avut loc pe strada Barițiu nr. 26. În aceeași zi, în colaborare cu Apărarea patriotică, organizația locală a partidului eliberează, printre primii din țară, deținuții politici de la penitenciarul din localitate, care se încadrează imediat în luptă. Pe baza platformei F.U.M., reprezentanții P.C.R. și ai P.S.D. se întîlnesc în noile condiții și formează un comitet

⁸ Arhiva I.S.I.S.P., fond, nr. 9, dos. nr. 35, f. 74—75, 97, 109; „Apărarea” (Timișoara), august, 1942, p. 2—3, 6. Arhivele Statului Arad, fond Chestura poliției municipiului Arad, dos. 175/1944, f. 6—18.

⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 11, mapa 234. Arhivele Statului Arad, fond Chestura municipiului Arad, dos. 159/1943—1944, f. 224.

¹⁰ Arhivele Statului Arad, fond Chestura poliției municipiului Arad, dos. 178/1944, f. 244—247.

¹¹ Loc. cit., fond Primăria municipiului Arad, act nr. 14.595/31; aug. 1944.

din 6 persoane, câte trei din fiecare, convenindu-se asupra tuturor problemelor și stabilindu-se un program comun de acțiune¹².

Astfel pregătite de către partidul comunist, acțiunile insurecționale propriu-zise au început încă în noaptea de 23 august, spre 24 august, când la Școala de subofițeri de infanterie din Radna au fost arestați ofițerii și soldații germani din detașamentul de legătură și, în aceeași noapte, în gara Radna ceferiștii din stație, împreună cu două plutoane de elevi ai școlii de subofițeri, capturasera un tren militar german compus din 60 de vagoane sigilate, venind din Ungaria, arestând totodată 320 ostași hitleriști, între care și un ofițer german, care însoțeau trenul militar ori se înapoiau pe front.¹³ De asemenea, în municipiul Arad, în special în 24 și 25 august, au fost capturate, în gara Aradu-Nou, două trenuri militare germane venind dinspre Timișoara cu direcția Ungaria. Cele 63 vagoane ale trenurilor cuprindeau materiale militare germane; odată cu dezarmarea trenurilor fiind luați prizonieri însoțitorii lor.¹⁴ În municipiu, paralel cu aceste acțiuni, sînt dezarmați: cei 50 de soldați și cîțiva ofițeri germani de la comandamentul garnizoanei hitleriste care se găsea în clădirea din B-dul Republicii (colț cu str. Miron Constantinescu, deasupra actualului Magazin Universal), ceea ce a dat naștere și la lupte de stradă, apoi din cazarma de cavalerie (actualmente Fabrica „Libertatea“), aproximativ 60 de soldați aflați la Școala germană de pe str. Vincențiu Babeș nr. 11/13 (transformată în spital), de la gara C.F.R. Arad, de la gara C.F.R. din Aradu Nou, din Cetate, din clădirea Grupului școlar comercial (care atunci era transformată în depozit și spital), din depozitele germane, (actualmente depozitele O.C.L. de pe str. Unirii), din sediul Gestapoului de pe str. Eugen Potier, de la poșta centrală, de la telefoane, cît și din alte părți. Pînă la sfîrșitul zilei de 27 august 1944 au fost dezarmate toate unitățile germane și serviciile lor de pe teritoriul orașului¹⁵.

În cazul multora din aceste acțiuni au fost necesare eforturi deosebite și s-au purtat lupte, adesea foarte intense, așa cum s-a întîmplat la Comandamentul german, sau la Palatul Minorităților (str. Miron Constantinescu nr. 2—4) și în alte părți, dar mai ales împotriva trupelor hitleriste aflate pe aeroportul de lîngă oraș. Aici, 700 de militari hitleriști, dispunînd de zeci de mitraliere, numeroase avioane și alte mijloace de luptă, în scopul de a se opune dezarmării, la 25 august se organizează pentru apărare pe aeroport și în mai multe centre din interiorul orașului. La 26 august, după ce primiseră întăriri de la unitatea motorizată de pe teritoriul Ungariei, încearcă să pătrundă în Arad dinspre vest. Intenția hitleriștilor era să pătrundă în Arad, să pună stăpînire pe oraș și să înăbușe în sînge lupta forțelor patriotice. În acest scop, în seara zilei de 25 august, alte trupe hitle-

¹² Arhiva Comitetului județean Timiș al P.C.R., fond nr. 4, dosar nr. 951, f. 1—5, dos. nr. 922, f. 1, 3, 9.

¹³ Alexandru Petrescu, *Detașamentul Păuliș*, București, 1965, p. 25—30.

¹⁴ Constantin Ucrain, *În primele rînduri*, București, 1975, p. 49.

¹⁵ Arhivele statului Arad, fond Primăria municipiului Arad, act. nr. 1488 din 7 sept. 1944; fond Colecția de documente referitoare la mișcarea muncitorească, dosar 54, f. 110, Arhiva Centrului Militar al județului Arad, Registru cu evidența insinelor înmîinate veteranilor din războiul antihitlerist (volumul raion și oraș Arad.)

riste transportate în 80—100 camioane, de peste frontieră, atacă pichetele de grăniceri din zona Turnu, la nord-vest de Arad, dirijându-și forțele principale spre Arad.

Odată cu atacurile trupelor, aviația fascistă a aruncat bombe asupra orașului și a mitraliat populația, făcând multe victime și distrugând bunuri materiale. De exemplu, la 27 august, orele 20, avioane germane au bombardat orașul, producând grave pagube materiale populației civile. A doua zi, mai multe avioane germane au mitraliat populația civilă din sectorul Gai-Buiac, omorând ori rănind mulți cetățeni. Asemenea acțiuni au avut loc și în afara orașului. Astfel, la 27 august 1944, înspre Șag și Vinga, trei avioane germane de vânătoare au mitraliat trenul de persoane Arad—Timișoara; acest atac pirateresc soldându-se cu un număr mare de morți și răniți, între victime fiind multe femei și copii. Tot la 27 august, între orele 14,30 și 15, patru avioane germane au aruncat asupra localității Vinga nouă bombe de 226 kg., pe lângă alte pagube, fiind 42 răniți și 10 morți¹⁶.

Încercarea hitleriștilor a fost însă oprită. Nici noile atacuri dușmane din noaptea de 26 spre 27 august nu reușesc. Iar în dimineața zilei de 27 august gruparea hitleristo-hortystă este atacată cu hotărâre și respinsă peste frontieră, tot în zona Turnu; acțiunea soldându-se și cu capturarea, în aceeași zi, a 100 prizonieri. Totodată, au fost lichidate și celelalte centre de rezistență din oraș și din jurul lui, încât, pînă la 31 august 1944, grupările și formațiunile dușmane au fost complet reduse la tăcere, luîndu-se un apreciabil număr de prizonieri, capturîndu-se 34 avioane și numeroase alte materiale de război¹⁷.

Luptele au fost deosebit de intense, mai ales cele din zona aeroportului, producînd un număr mare de morți și răniți și mari pagube materiale. Bunăoară Fabrica de cărămidă „Vulcan” din Arad (strada Văcărești nr. 1—3), formată din 8 clădiri cu unu și două etaje și din 22 șoproane, a fost distrusă complet ca urmare a luptelor și a bombelor căzute. Școala primară din cartierul Bujac, datorită atacurilor aeriene, a fost distrusă în mare parte, ajungînd în stare de nefuncționare¹⁸.

Succesul acestor operații de luptă s-a datorat faptului că la ele au participat, cu mare entuziasm, atît armata cît și masele populare, organizate și conduse de către Partidul Comunist Român. Conform hotărîrii luate de către conducerea centrală a partidului și de Comitetul militar, ca unitățile militare să treacă la acțiune în zona în care se află pentru a putea acționa cît mai rapid, alături de formațiunile patriotice de luptă, de unitățile de grăniceri amintite, au participat, la toate operațiunile, Divizia în-

¹⁶ Arhivele Statului Arad, fond. Primăria municipiului Arad, act. nr. 14595/31 aug. 1944; fond. Colecția de documente referitoare la mișcarea muncitorească dosar 54, f. 110; Arhivele Statului Timișoara, fond. Inspectoratul general administrativ reg. Timiș, dos. nr. 49/1944, f. 39.

¹⁷ Arhivele Sfatului Popular Pecica, fond. Pretura Pecica, dos. nr. 1961/1944; *Armata română în războiul antihitlerist*, București, 1965, p. 199—200; *August '44*, culegere de studii, București, 1971, p. 192.

¹⁸ Arhivele statului Arad, fond. Inspectoratul industrial Arad, dosar nr. 26/1944, f. 38.

tii cavalerie-instrucție din Corpul 7 teritorial al armatei I și două batalioane de elevi ai Școlii de subofițeri Radna. La operațiuni, începînd cu 26 august, au participat și două plutoane de armament greu ale Școlii de ofițeri de rezervă de infanterie Arad. De asemenea, au participat la lupte militarii români de la cercul teritorial, de la depozitele de armament, spitalele militare, depozitele de alimente, gărzile obiectivelor militare și publice și alte formațiuni militare care devin și ele trupe combatante¹⁹.

O contribuție de seamă la reușita insurecției pe meleagurile Aradului au adus-o masele populare din aceste părți, populația civilă, muncitorii și alți cetățeni din oraș și județ. Astfel, în cartierul Sînicolaul Mic, un grup de patrioți au participat, cu arma în mîină, la dezarmarea trupelor germane de pe aerodromul și de la spitalul din localitate. Tot ei au organizat un punct de rezistență la podul de peste Mureș, pe calea de acces dintre Arad și Aradul Nou. La eliberarea aeroportului, un mare număr de muncitori și țărani patrioți din cartierul Pîrneava au pus mîina pe armă și au tras în dușman, ori au aprovizionat armata cu muniții. La Șofronea, muncitorii feroviari și țărani au ajutat grănicerii români să oprească și să dezarmeze garda unui tren mobil german. La Gai, unde lupta batalionului 2 din Regimentul 4 Grăniceri, în 26 august, cu ocazia luptelor duse împotriva trupelor hitlerise și hortyste, alături de grăniceri au luptat, pentru a opri pătrunderea trupelor inamice, voluntari din rîndul populației civile.

Cetățenii s-au încadrat în luptă cu tot devotamentul, toți cu un singur scop, să realizeze sarcinile insurecției și să oprească înaintarea trupelor inamice. Dintre participanții la luptă mulți și-au sacrificat viața pentru victorie. Dintre multele exemple ce se pot da, ne oprim asupra cazului tinerei Maria Deheleanu care a atras admirația prin destoinicia și curajul ei. În focul luptei ea a indicat ofițerilor noștri amplasamentul armamentului greu inamic din zona aeroportului, pe care-l identificase în prealabil, și a însoțit unitățile la asalt, aducînd muniție pînă la lanțul trăgătorilor. Fapta ei vitejească a fost plătită cu viața²⁰.

Faptele de vitejie înălțătoare, pildele de patriotism de care au dat dovadă ostașii români din această zonă, masele populare arădene, toate forțele patriotice din această parte a țării, se încadrează în ampla epopee pe care întregul nostru popor a înscris-o în zilele fierbinți ale revoluției de eliberare socială și națională din August 1944. Prin ele clasa muncitoare, toate forțele progresiste, democratice și patriotice din părțile arădene s-au situat din nou în primele rînduri la chemarea partidului nostru, dovedind că sînt atașate profund ideilor de libertate și independență națională, că înțeleg să-și pună în slujba patriei toate forțele pentru a se crea drum larg în vederea afirmării noii orînduiri sociale în țara noastră, că sînt gata la orice sacrificiu pentru triumful idealurilor patriei și ale poporului român.

¹⁹ Arhiva Centrului militar al județului Arad, loc. cit; *Contribuția României la războiul antihitlerist*, București, 1958, p. 54, 207; *August 1944—Mai 1945*, București 1971, p. 154.

²⁰ Al. Roz, *Contribuția maselor populare din județul Arad, la victoria insurecției armate, din August 1944, în Județul Arad pe coordonatele țării în anii republicii, culegere de comunicări și referate*, Arad, 1973, p. 308—309.

Subliniind acest aport al arădenilor la scrierea prin fapte deosebite a unuia din cele mai luminoase momente din istoria noastră contemporană, în cuvântarea la marea adunare populară din municipiul Arad, ce a avut loc în 28 martie 1979, tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea: „cinstim pe comuniști, pe antifasciști, pe socialiști, pe toți democrații. Cinstim clasa muncitoare și țărănimea, intelectualitatea, toți cei care au răspuns chemării partidului, au participat la răsturnarea dictaturii fasciste și au deschis calea dezvoltării democratice și socialiste a României, a afirmării depline, independente, a patriei noastre”²¹.

²¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvântare la marea adunare populară din municipiul Arad*. 28 martie 1979, în „Flacăra Roșie”, anul XXXVI, nr. 10215, din 29 martie 1979, p. 1.

ITINERARIILE ISTORICE : DE LA ALBAC ȘI ȚEBEA LA CAREI ȘI SATU MARE *

LOUIS ROMAN

Venind cu *Mocănița* de la Turda, pe la Baia de Arieș intrăm în Țara Moților și străbăteam tot colțul său sud-estic : Bistra, Cîmpeni, Roșia Montană, Abrud. Mica locomotivă nu se grăbește și avem astfel răgazul de a ne bucura din plin de frumusețile locurilor.

Pînă acum 10—12 ani, acesta era mijlocul cel mai lesnicios de-a pătrunde în inima Apusenilor, căci șoselele moderne pe-atunci le dădeau ocol din cîteșipatru laturile și numai în două locuri îndrăzneau să pătrundă cît de cît în interiorul ținutului : una venea dinspre sud-est, de la Deva, dar se oprea la Brad ; alta se aventura dinspre nord-vest, de la Oradea, prin Beiuș, dar ajungea numai la Vașcău. În rest, erau drumuri încă nemodernizate. De-atunci însă multe s-au prefăcut și peste tot aproape găsești drumuri asfaltate, cele cîteva porțiuni încă neînșoseluite fiind în lucru ; cursele de autobuze prin urmare ne poartă spre locul dorit. S-au deschis astfel — îndemnătoare la plăcută și instructivă drumeție — noi căi de acces, mai lesnicioase, către ținutul Apusenilor și spre inima lui — Țara Moților.

Așezată pe valea superioară a Arieșului, între Munții Bihariei la vest și Munții Gilău la est, apelativul acestei țări a trecut asupra întregii zone muntoase de aproximativ 8000 km.p. Or, aici sînt 22 de depresiuni, unele dintre care au o mai mare întindere decît Țara Moților, dar azi mulți zic *moți* locuitorilor din Apuseni în general. Pentru a descifra cauzele unei asemenea transformări, operate în veacul din urmă, este necesar un tur de orizont multilateral asupra situației locale. Căci au acționat și împrejurări de ordin geografic : depresiunea de pe valea superioară a Arieșului este chiar în inima ținutului. Etnografia nu-și nici ea străină : nici una dintre celelalte 21 de depresiuni nu este numită cu un termen care ar desemna vreun specific al comunităților umane ; numai aici doară se știe că-s locurile *moților*, *țopilor*, ceea ce poate se va fi referit cîndva la o anumită tunsoare și purtare bărbătească a părului. Sînt de luat în considerare și realitățile social-economice : s-a băgat de seamă că problemele ce confruntau pe munteni — cu mici diferențieri zonale — erau în general aceleași. Hotărîtoare au fost însă, desigur, faptele de istorie social-politică.

Istoria satelor și țărgurilor de aici este adînc integrată în istoria României. La 1784 și 1848—1849, dîrjii oameni ai acestor meleaguri au înscris minunate fapte în Cartea de Aur a țării, cunoscute și prețuite de întregul nostru popor. La tot pasul, locurile acestea-ți amintesc de ceea ce a fost odi-

* Rostit la Radio București II, la 29 august 1979.

nioară și dă temeieri granitice celor de azi și de viitor. Ne convingem deci că, în părțile moțești și-n vecinătăți, s-au petrecut atâtea evenimente importante, intrate pentru de-a pururi în conștiința noastră, încît — în decursul cîtorva zeci de ani — istoria a lucrat cu iscusință pentru a trece chononimul *Țara Moșilor* asupra unei zone, întinse pe 8000 km.p.

Focarul principal al răscoalei conduse de Horea — căreia istoricul clujean acad. David Prodan i-a dedicat de curînd o amplă și frumoasă monografie, rod al unor cercetări de patru decenii¹ — a fost domeniul Zlatnei, partea cu mineritul cel mai dezvoltat fiind la Abrud-Sat, Bucium și Cărpiniș, în partea de miazăzi a Țării moțești. Extracțiile se făceau și în depresiunea Zlatnei, vecină înspre sud, dar și în cinci sate de pe domeniul Băii de Arieș, imediat în apropierea primelor localități amintite. În anii '60—'70 ai secolului al XVIII-lea, fiscul habsburgic — stăpînul acestor domenii — lua măsuri de dezvoltare a mineritului. Se creau noi mine. Se introduceau modernizări în munca minieră. Se înmulțeau și se îmbunătățeau șteampurile. Se ridicau noi cuptoare pentru topirea minereurilor; se intensifica munca la cele existente. Toate acestea determină o rapidă agravare a situației oamenilor din partea locului. Ei sînt siliți de către organele camerale să aducă mai mult lemn pentru armarea minelor și cantități sporite de cărbuni pentru topitorii. Trebuie în consecință să și taie mai mari suprafețe împădurite și să facă tot mai mulți cărbuni. Ei sînt obligați să clădească noi cuptoare și să transporte tot mai multe minereuri la ele. Cresc dările, în bani și natură. Valoarea pădurii sporește în ochii slujbașilor și ei introduc restricții la tăierile care servesc nevoile sătenilor, încercîndu-le cu taxe. Acestea se pun tot mai energic și asupra drepturilor de pășunat. Munca minerilor este chinuită, iar cei de la Abrud-Sat, Bucium și Cărpiniș și-o înfățișează în felul acesta în 1773: „... În măruntaiele ascunse ale munților, sîntem incontinuu apăsați de aerul puturos și stricat care se formează și iese de acolo; ba încă foarte adesea se întîmplă că mulți au fost sufocați pînă la nesimțire de un astfel de aer ori au fost scoși morți din mine...“.

În afara acestei zone miniere, destul de restrînsă în suprafață, se întinde restul Țării Moșilor și, în general, ținutul Apusenilor. În anii '40 ai secolului al XX-lea, cînd încă nu începuseră transformările vremii noastre, cercetarea etnografică² a găsit aici trei zone agrogeografice, care — dată fiind lentă evoluție a acestor locuri în precedentul veac și jumătate — poate fi considerată, în linii generale, caracteristică și pentru sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Partea centrală a regiunii montane, cu cel mai mare număr de așezări, se hrănea mai ales din pădurărit și păstorit; deși condițiile erau grele, se făceau totuși unele arături în terase și de coastă. O a doua zonă era pastoral-agricolă: pe pășuni creșteau vite mari și oi (ceea ce constituia principala ocupație); iar *țarina* dădea *mălai*, *cucuruz* (obținut însă printr-o grea muncă de punere în valoare a unor terenuri pietroase). În fine, în părțile periferice, în vecinătatea Cîmpiei transilvănene, cultura cerealelor căpăta o tot mai mare importanță.

¹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, I—II, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979. Mai jos, sînt puse la contribuție cîteva fapte și izvoare din lucrare.

² M. Dunăre, *Mijloace tradiționale în agricultura Munților Apuseni în prima jumătate a secolului XX*, în „Apulum“, XI, 1973, p. 573—634 (9 pl. extra text).

În ajunul mării rășcoale din 1784, oamenii se ocupă deci cu agricultura, creșterea vitelor, pădurăritul și minierul, deosebirii zonale fiind însă, desigur, prezente. Pentru a-și putea ține familia, muntenii practică mai multe ocupații. Ei fac scînduri, șindrilă, ciubere, butoaie, grinzi, cărbuni ș.a. Sînt cărauși, plutași, lucrători sezonieri la cîmpie etc. Mulți bărbați duc cu ei obiectele cioplite în lemn, străduindu-se a le vinde prin orașele transilvănene, bănățene sau de prin locuri chiar mai depărtate. Părăsindu-și satul primăvara, destui dintre ei rămîn pe-acolo pentru niscaiva meserii sau munci agricole — unii trec și dincoace de Carpați — și se întorc acasă abia în toamnă, aducînd bucate.

Natura aici este măreață, dar timp de veacuri viața muntenilor a fost neînchipt de grea. În cel de-al cincilea deceniu al secolului nostru, etnograful Nicolae Dunăre culegea această mărturie dureroasă a Lucreției Pleșea de la Mărișel, în extremitatea nordică a Țării Moților : „Mînce-i truda de munți, că cine s-a pus aicea nu știu cum o gîndit, că-i locul rău, nu-i țară, ci *munte*. Pentru asta în munții ăștia pînă-i lumea vor fi vremuri grele“. În dîrză încheștare cu asprimile naturii, oamenii au folosit, cu uimitoarea hărnicie și inventivitate, practici și unelte tradiționale adecvate. Le cunoaștem la muzeul etnografic din Lupșa, pe valea Bistrei, între Baia de Arieș și Cîmpeni. Le întîlnim și în casa lui Avram Iancu, din comuna omonimă. Cîtă ingeniozitate și îndemînare sînt necesare pentru a confecționa coșul din scoarță de brad sau împletit din fișii de nuiete ; stupul de scoarță, din trunchi de copac sau din nuiete împletite și lipite cu lut ; grebla de cules fructe de pădure, leasa de zvîntat fînul și rudița de fag pentru a-l transporta. Aceeași măiestrie o găsim peste tot : la casa din bîrne, coliba pentru otavă, șura pentru vite și adăpost pentru oi etc.

Viața moților, în general a muntenilor din această zonă de compacte așezări românești, a fost tare grea, dar *femeia* de la Mărișel, desigur, se înșela în spusele-i de-acum peste trei decenii : un popor atît de muncitor și de înzestrat nu putea și nu vroia să rămînă în sărăcire și înapoiere. El s-a încheștat în luptă nu numai cu natura ci, mai presus de orice, cu rădăcinile răului ce-l împrejmuia — asuprirea socială și națională.

*
* *
*

Ajungem la Cîmpeni fie cu *Mocănița*, fie venind pe șoseaua ce-i ducează drumul de la Turda, fie folosind cursa de Alba Iulia. Ne continuăm drumul cu autobuzul pe șoseaua asfaltată și curînd bîgăm de seamă că amintirea lui Horea este adînc înrădăcinată aici. La Abrud, pe unde-am trecut venind dinspre Alba Iulia, este bustul lui Horea și strada ce-i poartă numele. Sosim în comuna Albac : în satul din centru, chiar la șosea, în fața clădirii noi a școlii, este bustul marelui conducător ; în biserică, pe peretele dinspre miiazăzi, este portretul lui, drapat cu ștergar. În apropiere, este satul (și comuna) care purta numele apei pe care se află — Arada ; în 1968, denumirea i s-a schimbat în Horea, căci în cuprinsul comunei este satul Fericet, unde casa lui de naștere se mai păstra încă în primii ani ai veacului nostru ; spre perpetuă aducere aminte, s-a implantat aici o troiță. În cutare

loc și se arată „stejarul lui Horea“. Ți se indică pădurea Scorucet, unde au fost prinse căpeteniile mișcării; umblă însă legenda că sumbrul eveniment ar fi avut loc nu aici, ci în zona comunei Poiana Horea, care ar fi fost astfel denumită tocmai în amintirea celui fapt ș.a.m.d.

Pe numele lui adevărat era Vasile Nicula. I se mai zicea Ursu și pe aici se vorbește că așa ar fi fost el poreclit la naștere, ca „să fie sănătos și puternic ca un urs“. I s-a mai spus apoi Horea pentru priceperea cu care știa *hori*. Avea 54 de ani în momentul declanșării răscoalei, ceea ce pe atunci însemna om bătrîn. Avea o bogată experiență de viață: moț sărac, umblase mult prin lume pentru a-și agonisi cele necesare vieții, văzuse multe suferințe și se însufletise de ideea luptei pentru ușurarea vieții maselor. Însăși vârsta lui — dealtminteri și Crișan avea 52 de ani — a fost văzută drept un indiciu social de către binecunoscutul poet al reportajului care este Geo Bogza, călător prin aceste părți în ajunul celui de-al doilea război mondial: „...erau niște oameni bătrîni, de peste cincizeci de ani, cu sîngele gros și astîmpărat de viață. La ei n-a mai fost înflăcărea, ci un lucru mult mai grav și mai cumplit. Revoluția lor a fost a unor oameni maturi. Cînd oameni de cincizeci de ani pornesc să facă revoluție, înseamnă că iobăgia de care au vrut să scape era îngrozitoare“³.

A luat în piept drumul Vienei, pedestru, în 1779, 1780, 1782 și — pentru a patra oară — la sfîrșitul anului 1783. De data aceasta, a rămas acolo pînă-n primăvară, așteptînd să se întoarcă împăratul și să-l primească în audiență. Lui Joseph II, la 1 aprilie 1784, îi prezintă o jalbă datată 18 martie al celui an, în numele a 9 sate moțești. Se arată păsurile lor: taxele abuzive la care sînt impuși; de-abia reușesc să agonisească pentru a-și ține zilele, dar sînt ținuți și cîte 14 zile la lucru necurmat, pe domeniu sau pentru treburi publice; pentru orice învinovățire, sînt supuși la cumplite bătăi și aruncați în închisori etc.

Insistențele au fost însă zadarnice: nici dregătorii locali, nici nobilii și nici împăratul însuși nu vroiau să dea urmare cererilor poporului. Atunci n-a mai rămas decît lupta grea, pe viață și pe moarte, împotriva asupritorilor din veac, luptă luminată de un program uimitor de clar: „Nobili să nu mai fie, ci fiecare, dacă va putea găsi undeva o slujbă împărătească, din aceea să trăiască. Nobilii stăpîni de moșii să-și părăsească o dată pentru totdeauna moșile. Și ei să plătească dare, ca și poporul de rînd. Pămînturile lor să se împartă între poporul de rînd...“⁴. Se urmărea prin urmare lichidarea relațiilor feudale. Este ultimatumul, dat nobililor retrași în cetatea Devei, ale cărei ziduri se văd și azi, sus, pe înălțimea ce străjuiește orașul.

Răscoala din 1784 a avut, desigur, nu numai țelul eliberării sociale, ci și acela al lichidării asupririi naționale, șerbii transilvăneni, lipsiți de drepturi elementare de către nobilimea maghiară, fiind în marea lor majoritate români. La 1779, cancelaria aulică ardeleană de la Viena constata „strînsa

³ Geo Bogza, *Țări de piatră, de foc și de pămînt*, Fundația lit. artă, București, 1939, p. 40 (modificat de autor, textul sună azi puțin altfel: idem, *Țara de piatră. Confeșiune despre vitregia naturii și a istoriei*, „Minerva“, București, 1971, p. 39).

⁴ N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria. 1784—1785*, Carol Göbl, București, 1884, p. 197.

legătură dintre Marele principat al Transilvaniei și provinciile vecine ale Munteniei și Moldovei...“⁵. În cursul răscoalei, la 16 noiembrie 1784, Tabla comitatului Tîrnava scria comitatului Odorhei cum căpeteniile spuneau țăranilor „că Transilvania fiind a lor și din vechime, să o ia în stăpînire“⁶. Este deci lesne de înțeles fundamentul afirmațiilor făcute apoi de autoritățile transilvănene și de publicistica europeană : cînd a fost prins, Horea ar fi avut asupra-i „sigiliul regatului Daciei“, vroidnd el să creeze un „regat al românilor“ ; răsculații ar fi așteptat ajutor din Țara Românească și Moldova, cu care intraseră în legătură. Acestea erau mai curînd simple zvonuri și bănuieli, semnificative însă pentru spiritul de solidaritate cu frații din principatele extracarpate⁷.

În această zonă, unde este atît de vie tradiția revoluționară a veacurilor trecute, Inspectoratul școlar al județului Alba a avut fericita inspirație de a organiza tabere de vară, cu copii din toată țara, la Albac, Horea și-n alte părți. Importanța acțiunii este prea evidentă pentru a mai insista.

*
*
*

Cel mai apropiat și credincios colaborator al lui Horea a fost Ion Oargă, zis Cloșca. Locul lui de naștere este aici, în aceeași Țară a Moților, în apropiere de Abrud : Cărpiniș, azi în componența Roșiei Montane. În sat este un bust al căpeteniei de altădată, iar petecul de pămînt unde se înălța casa sa este marcat de un monument. Cel de-al treilea conducător al marii ridicări din 1784, Marcu Giurgiu, zis Crișan, se găsea și el în Cărpiniș — poate ca șerb fugit —, de neamul lui fiind însă din satul Vaca, azi purtînd numele eroului — Crișan ; fapta lui este și ea însemnată aici printr-un bust și o troiță. Dar, pentru a ajunge în locul acesta, trebuie să ne schimbăm itinerariul pentru a intra într-o altă depresiune, vecină spre vest, cea denumită Brad-Hălmagiu. De la Cîmpeni deci ținem șoseaua care se îndreaptă spre Albac, dar la o vreme cotim la stînga, spre vest. Trecem pe la fosta Vidră de Sus, acum Avram Iancu, și vizităm casa conducătorului pașoptist, care și el pornise la luptă cu gîndul de a da „cu lancea, ca Horea“. Șoseaua ne scoate la Baia de Criș, în inima depresiunii pe care o căutăm, pe valea Crișului Alb. În apropiere găsim satul de origine al lui Crișan (în comuna Ribița), omul fiind poreclit astfel tocmai de la rîul de pe valea căruia era originar. Tot aici sînt și așezările unde s-a declanșat marea mișcare. La Mesteacăn, lîngă orașul Brad, s-au adunat, sus pe deal, duminică 31 octombrie 1784, trimișii satelor din Zarand, la sfatul ce a hotărît acțiunea ; troița

⁵ I. Moga, *Scrieri istorice. 1926—1946*, introd. Ștefan Pascu, ed. M. Dan-A. Răduțiu, „Dacia“, Cluj, 1973, p. 181.

⁶ „Revista arhivelor“, XI, 1, 1968, p. 143, 145.

⁷ I. Lupaș, *Împăratul Iosif II și răscoala țăranilor din Transilvania*, în „Analele Academiei Române, Mem. secț. ist.“, s. III, t. XVI, București, 1935, p. 297, 299 (nr. XII) ; N. Iorga, *Istoria românilor*, VIII, 1938, p. 27 ; D. Prodan, *Supplex libellus Valachorum*, ed. nouă, Editura științifică, București, 1967, p. 275—276 ; M. Dan, *Horia în conștiința europeană a vremii sale*, în „Magazin istoric“, II, 7—8 (16—17), 1968, p. 110—111 ; St. Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX...*, Editura științifică, București, 1971, p. 213—214.

de piatră ne reamintește momentul. În apropiere este satul Țebea (în com. Baia de Criș), cu gorunul lui Horea, unde a ținut să fie înmormântat Avram Iancu.

Locurile ne arată deci că ținutul Apusenilor a avut un rol deosebit de important și la 1848—1849, că și Iancu a fost moț, că se considera și el urmaș al lui Horea. Revoluția, ridicare unitară a provinciilor românești, a avut ca scop nu numai lichidarea samavolniciei feudale și unirea într-un unic stat național, dar și lichidarea dominației străine în cîteșitrele țările române. Unul dintre episoadele glorioase ale luptei s-a petrecut aici. Forțele armate revoluționare comandate de Iancu au stat zid în jurul acestei Țări Românești din Apuseni, unde — cu o importantă misiune politică — au venit și Nicolae Bălcescu, Alexandru Goleșcu-Albu, Ion Ionescu de la Brad și alți revoluționari din Țara Românească și Moldova; la o populație cam de 150.000 de suflete, numărul oștenilor s-a ridicat la aproximativ 20—25.000, ceea ce reprezintă uimitorul procent de 13—16% din numărul locuitorilor!⁸ A fost un război popular, neprecupețit sprijinit de întreaga suflare. Așa se explică faptul că toate atacurile inamicului au fost respinse și ținutul a rămas, pînă la sfîrșitul revoluției, o cetate inexpugnabilă.

Evenimentele petrecute apoi dincoace de Carpați au fost receptate cu cea mai mare dăruire — ca peste tot în provinciile subjugate de imperiile limitrofe — și de către oamenii din Apuseni. Războiul din 1877 a ocazionat astfel colecte de bani și obiecte în sprijinul Armatei române la Abrud, Abrud-Sat, Bucium și-n alte părți. Căderea Plevnei, la care eroismul ostașilor noștri a avut un rol decisiv, a determinat puternice manifestații de bucurie și solidaritate la Baia de Arieș, Cîmpeni, Sôhodol etc.

Oamenii au răspuns „Prezent!” și cînd a sunat marele ceas al Unirii celei Mari. la 15/28 octombrie 1918, avocatul clujean Amos Frîncu — devenit peste cinci zile președintele Sfatului Național Român (cum s-a numit Consiliul județean Cluj) — adresă un manifest „Moșilor, Fraților!”, prin care-i chema la luptă pentru întregirea națională a României; să se prezinte deci la Cluj pentru a se înrola în Legiunea I și la Alba Iulia pentru alcătui Legiunea a II-a. La 30 octombrie/12 noiembrie, la casa Iancului din Vidra, sub steagurile tricolore, avea loc emoționanta întrunire a peste 2000 de moși, care depuneau jurămint de credință cauzei Unirii pe vecie a ținuturilor românești într-o singură Țară⁹.

Mergînd pe firul istoriei, Țebea ne mai evocă un moment important. La 6 decembrie 1935, aici s-a încheiat acordul — care a stîrnit apoi ecouri în toată țara, consolidînd rîndurile antifasciștilor — între Blocul democratic, Frontul plugarilor în frunte cu dr. Petru Groza și gruparea socialistă condusă de Constantin Popovici, acord la care a aderat apoi și Uniunea oamenilor muncii maghiari (Madosz). Blocul democratic a fost cea mai importantă dintre

⁸ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, II, Sibiu, 1890, p. 525; R. Rosetti, *Un episod din anii 1848—1849 în Transilvania: apărarea Munților Apuseni în primăvara și vara anului 1849*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, IV, 1926—1927, p. 81—126.

⁹ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia...*, Cluj, 1968 (Univ. „Babeș-Bolyai”), p. 332—333, 342—343.

organizațiile de masă legale, conduse sau influențate de P.C.R. în anii 1935—1938, iar actul iscălit aici prevedea lupta comună pentru libertăți democratice, împotriva fascismului, care ne amenința existența. Semnarea înțelegerii se săvârșea solemn sub gorunul lui Horea, la mormîntul lui Avram Iancu, ceea ce se constituia într-un simbol al continuității de luptă. Iscăleau distinși intelectuali antifasciști, membri ai Blocului democratic, istoricul Petre Constantinescu-Iași, președintele organizației, filosoful Athanase Joia și publicistul Scarlat Callimachi; alături de ei, semnau ceferiștii Marin Avramescu și Mihai Ciuhaev, precum și sudorul Eugen Popescu. În aceeași lună decembrie, delegația Blocului a vizitat și o serie de sate de aici — Țebea, Cîrnești, Folt, Băița și altele — pentru a populariza programul, scopul și sarcinile organizației¹⁰.

Și-au venit zilele lui August 1944, cînd antifascismul poporului s-a materializat în insurecție. În primele zile ale lunii septembrie însă, trupele fașoiste din podișul Transilvaniei pornesc ofensiva în zona Mureșului; Divizia a 7-a infanterie horthystă încearcă să se strecoare de-a lungul văii Arieșului, spre Abrud și Cîmpeni. În zilele de 5—10 septembrie, Batalionul 5 Vînători de munte „Avram Iancu” de la Abrud, precum și Batalioanele fixe regionale Arieș și Cluj — formate din localnici și sprijinite de populație — au stat tare în fața inamicului, silindu-l să se retragă cu însemnate pierderi. Loviturile date au crescut apoi în amploare prin sosirea în zonă și a altor forțe și mijloace ale noastre. La Sălciua, amintirea celor căzuți este înveșnicită de un monument.

Între timp, în ținuturile limitrofe se pregăteau marile acțiuni militare din septembrie-octombrie 1944. La vest de Apuseni, de la sfîrșitul lunii septembrie se desfășoară bătălia care — cu participarea eroică a Diviziilor „Tudor Vladimirescu” și 3 Munte, alături de trupele sovietice — eliberează Oradea la 12 octombrie; cele două monumente ale municipiului cinstesc pe cei căzuți pe-aceste locuri.

În interiorul platoului Transilvaniei, Armata a 4-a română și marile unități sovietice, susținute de Corpul nostru aerian, încep ofensiva la 5 octombrie, de la Turda urmînd a trece peste crestele nordice ale Munților Apuseni, în direcția Carei și Satu Mare. La 11 octombrie este eliberat Clujul. Vine apoi rîndul Gherlei, Jiboului și Zalăului. La 20 octombrie, diviziile românești și sovietice coboară în cîmpia Someșului. Peste două zile, Divizia a 9-a infanterie românească începe ofensiva spre Carei, în fața căroră inamicul construise trei linii de rezistență¹¹. Două decenii mai tîrziu, general-coloneii în rezervă Costin Ionașcu și Ion Dumitrache își vor aminti cele petrecute atunci: „Se ataca cu toate forțele principale în lungul șoselei Ghenci—Carei. Din turla bisericii din Ghenci unde s-a instalat observatorul comandamentului diviziei, am putut vedea Careii și elabora mai lesne dispozitivul de

¹⁰ Gh. I. Ioniță, *Pentru front popular antifascist în România... (1935—1938)*, introd. P. Constantinescu-Iași, Editura politică, București, 1971, p. 131, 134; Gh. I. Ioniță, A. Simion, *Clasa muncitoare — forța socială fundamentală a mișcării antifasciste din România*, Editura politică, București, 1974, p. 35 (și n. 17).

¹¹ Eug. Bantea, C. Nicolae, Gh. Zaharia, *La Roumanie dans la guerre antihitlérienne — août 1944-mai 1945*, „Meridiane”, Bucarest, 1970, p. 125—138.

atac. Era un octombrie ploios și rece. Planurile de luptă le-am stabilit în casa unui cetățean din apropierea punctului de observație, încălzindu-ne la un foc făcut din paie. Subunitățile noastre aveau de înfruntat greutățile terenului, devenit frământat și mocirlos, și încercările de atac disperate ale inamicului bine înarmat. Regimentul 36 s-a angajat într-o luptă de două zile cu o unitate fascistă, mascată sub clăi de fîn.

Lupta decisivă a fost hotărâtă pentru noaptea de 24 spre 25 octombrie. Orele se scurgeau repede datorită pregătirilor intense. Toți trăiam momente de mare încordare. De cum s-a înserat, se aștepta ordinul: «Asupra dușmanului, foc! Pentru asalt, înainte!» Atacate simultan din mai multe direcții, în timpul nopții, trupele germano-horthyste, printre care erau și unități S.S., au fost nevoite să se retragă în derută. După o acțiune puternică, în zorii zilei de 25 octombrie trupele române au eliberat orașul Carei. Concomitent, întorcînd rezistențele fasciste din Satu Mare pe la vest, unități ale Diviziei 11 infanterie română au sprijinit acțiunile Diviziei 133 sovietice pentru zdrozirea trupelor fasciste din Satu Mare¹².

Trupele au găsit un sprijin permanent la populația locală nu numai prin înscrierea de voluntari, transportarea muniției, evacuarea răniților, repararea șoselelor și podurilor etc., dar și prin furnizarea de informații. Să amintim două astfel de acțiuni ale tinerilor din Carei, săvîrșite în ajunul și în ziua de 25 octombrie 1944, cu riscul jertfirii propriilor vieți. Trei băieți din oraș ajung în pozițiile noastre și relatează comandamentului detalii ale apărării inamice, ceea ce ușurează mult asaltul final. Scurt timp după pătrunderea în oraș a cîtorva companii din Regimentele 34 și 40 Infanterie, un grup de tineri se transformă în călăuzele lor; ca urmare, se depistează repede fasciștii ascunși, depozitele lor de armament, echipament și alimente¹³. 25 Octombrie 1944 a devenit astfel ziua eliberării ultimului colț de țară de sub cotropitorii fasciști, proclamată apoi zi a Forțelor noastre Armate.

*
* *
*

Roadele celor 35 de ani ce s-au scurs de-atunci se văd și prin locurile unde, poposind azi, ne-am adus aminte de cîte unele din cele ce-au fost altădată. Anii noștri au adus o altă viață în ținutul îndelung și greu încercat al Apusenilor. Naționalizare și industrializarea socialistă au schimbat radical munca și traiul minerilor. În zona Roșia-Poieni se dezvoltă o importantă nouă exploatare minieră. S-a dezvoltat și modernizat întreprinderea metalurgică de metale neferoase Zlatna. La Cîmpeni funcționează o mare întreprindere de prelucrare a lemnului. Se dezvoltă industria locală și meșteșugurile. Exploatarea forestieră rațională au luat loc despăduririlor prădalnice din trecut; viața muncitorilor forestieri s-a schimbat prin introducerea mașinilor-

¹² C. Ionașcu, I. Dumitrache, *Jurnal de front: septembrie—octombrie 1944*, în „Scînteia”, 25 aprilie 1965.

¹³ Gh. I. Bodea, *Din lupta de rezistență antifascistă a populației județului Satu Mare (1940—25 octombrie 1944)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, I, 1969 (Muzeul de istorie Satu Mare), p. 10—11.

unelte și asigurarea de condiții omenești de viață în cabane. Șoselele și transportul auto au lichidat vechea izolare a zonei, în fața căreia se deschid acum mari perspective. Satele au început să ia o altă înfățișare, atât prin strângerea la un loc a tot mai multor case, cât și prin noile clădiri. Casele și construcțiile publice noi se înșiruie și în așezările urbane. Dezvoltarea școlii și a altor instituții culturale, rețeaua sanitară și comerțul socialist, electrificarea și radioul etc. au adus și acestor locuri binefacerile civilizației socialiste. Un semn al vremurilor de azi este și faptul că, începînd din 1965, la Abrud s-au ținut mai multe sesiuni științifice, cu participări locale și din centre repute ale țării; în 1974, o culegere a celor mai reușite comunicări a fost aici editată sub egida Societății de științe istorice și Societății de științe filologice, Filiala Alba Iulia, Subfiliala Abrud-Cîmpeni¹⁴. Aceleași însemne ale noii vieți sînt la fel de evidente și în colțul din extremitatea nord-vestică a țării, unde găsim o puternică dezvoltare a industriei și instituțiilor culturale, ca și efectele benefice ale rezolvării definitive a problemei naționale. Laolaltă cu întreaga țară, zona aceasta s-a ridicat pe o nouă treaptă de cultură și civilizație¹⁵.

¹⁴ *Țara moșilor. Studii, articole și comunicări*, Îngrij. R. Felea, Abrud, 1974 (Societatea de științe istorice, Societatea de științe filologice, Filiala Alba Iulia, Subfiliala Abrud-Cîmpeni).

¹⁵ Detaliile, strînse de autor la fața locului, au fost confruntate cu: Ilie Berindei, *Scurtă monografie a com. Albac, jud. Alba*, 1978, 20 f. dactilo. (în august 1978, lucrarea mi-a fost cu bunăvoință pusă la dispoziție de către autor, profesor de istorie la Școala generală din com. Albac, pentru care lucru îi aduc mulțumiri și pe această cale); V. Bud, *Din bilanțul celor trei decenii, în Țara moșilor...*, p. 3—9; „Buletinul oficial al R. S. România”, P. I, an. IV, nr. 163—165, 20 decembrie 1968; Șerban Cioculescu, I. M. Sadoveanu, S. Bonifaciu, M. Grigoresco, Ioana Vasiliu, M. Mihalache, *La Roumanie. Guide touristique*, „Meridiane”, Bucurest, 1967; *Codul poștal al localităților din R.S.R.*, București, 1974 (Minist. Transporturilor și Telecomunicațiilor); G. Homoștean, *Alba Iulia pe treptele unei istorii milenare*, în „Anale de istorie”, XXI, 2, 1975, p. 54—63; G. Hristodol, *Proiecte și demersuri privind redresarea economică, socială și culturală a moșilor (1919—1929)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, XVIII, 1975, p. 263—280; M. Iancu, *Leagăne și vaduri carpatice*, „Albatros”, (1975); V. Netea, *Munții Apuseni, muzeu istoric și pantheon al poporului român*, Editura sport-turism, București, 1977; S. Retegan, *Frămîntări țărănești în Munții Apuseni în anii guvernării liberale*, în „Acta Musei Napocensis”, XII, 1975, p. 331—345; *Romania. Carta automobilistica*, ed. L'Istituto di geodesia, fotogrammetria, cartografia ed organizzazione del territorio, 1979, *Rumänien. Eisenbahnkarte*, ed. idem, București, 1979.

Dicționar istoric

CRONICARI TRANSILVĂNENI PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

CONSTANTIN ȘERBAN

Ca și în cazul altor categorii de izvoare istorice cele narative interne sînt de un real folos cadrelor didactice din învățămîntul de toate gradele cu pregătirea și predarea lecțiilor sau prelegerilor mai ales cînd tema respectivă impune și includerea unor texte semnificative din operele cronicarilor. În acest sens studiile și edițiile de texte privind pe cronicarii din Țara Românească și Moldova s-au dovedit a fi de multă vreme un material foarte prețios la îndemîna celor interesați și chiar a elevilor și studenților care au efectuat din pasiune și studiu individual¹.

Mai puține cuvinte se pot spune relativ la cronicarii din Transilvania și operele lor asupra cărora pînă acum sînt mult prea puține studii și ediții de texte². De aceea răspunzînd unor deziderate exprimate în dese rînduri de cadrele didactice care predau istoria, prezentăm în rîndurile ce urmează numai o parte din acești cronicari — din cele aproape 200 de nume — care au trăit și și-au desfășurat activitatea în Transilvania pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea și în a căror operă se întîlnesc pagini interesante relativ la istoria poporului nostru în evul mediu din cele trei țări românești (Transilvania, Țara Românească și Moldova). Și pentru a avea o imagine cît mai completă asupra vieții și operei lor, pentru fiecare dintre ei au fost incluse, în mod succint, știri cu caracter biografic și bibliografic subliniindu-se caracteristicile principalei lor opere. În privința succesiunii lor ne-am orientat după anul nașterii lor sau după anul elaborării cronicii lor.

În numele viitoare ale publicației de față se vor include și extrase comentate din opera lor în legătură cu anumite teme predate sub formă de lecții sau prelegeri.

¹ Al. Rosetti, *Cronici române, Antologie*, București, 1945, 343 p.; Dan Simonescu, *Cronici și povestiri românești versificate (secolele XVII—XVIII)*, București, 1967, 352 p.; D. Martinescu, *Cronici și cronicari din țările române*, București, 1967, 116 p.; G. G. Ursu, *Memorialistica în opera cronicarilor*, București, 1972, 291 p.

² A. Veress, *Cîntece istorice vechi ungurești despre români*, București, 1925, 40 p.; I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, Craiova, 1941, 551 p.; I. Crăciun, *Cronicile românești ale Transilvaniei și Banatului. Considerații preliminare*, în Anuarul Institutului de istorie Cluj, 1958—1958, p. 125—152; A. Armbruster, *Vorarbeiten zu einer Geschichte des siebenbürgisch-sächsischen Historiographie*, în „Südostdeutsches Archiv“, XIX/XX band, München, 1976/1977, p. 20—52; C. Vekov, *Inceputul literaturii istorice din Transilvania în limba maghiară în secolul al XVI-lea*, în Studii și materiale de istorie medie, IX, 1978, p. 85—115; I. Lupaș, *Din scrisul cronicarilor latini ai Transilvaniei*, în „Studii istorice“, vol. VI, Cluj, 1, 47, p. 17—59 și în *Opere alese*, I, Cluj-Napoca, 1977, p. 85—112.

ANONIM ROMÂN, probabil un preot care a trăit în a doua jumătate a secolului al XV-lea la curtea din Alba Iulia a lui Bartolomeu Dragfi, voevodul Transilvaniei (1495—1499).

Opera sa se intitulează: *Chronicon Dubnicense* (de la Dubnic, oraș în R. S. Cehoslovacia, unde a fost descoperit), *Cronica din Dubnic*, publicată parțial de I. Lupas, „*Chronicon Dubnicense*“ despre Ștefan cel Mare, în Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj, 1928—1930, V, p. 340—353.

În privința conținutului, textul integral se referă la o perioadă mai îndelungată (sec. XI—XV) fiind o operă de compilație după mai multe cronică maghiare (Cronica pictată de la Viena, Cronica lui Simion Kezai, Cronica de la Buda, Cronica lui Ioan de Tîrnavia). Are totuși și o parte originală privind anii 1473—1479 unde se întâlnesc știri valoroase relativ la legăturile politice dintre țările române, la lupta de la Baia (1467), la campania otomanilor în Transilvania din 1474, la bătălia de la Vaslui (1475), de la Cîmpul Pîinii (1479), Cronicarul afirmă despre Ștefan cel Mare că era „un bun părinte al patriei și al poporului său, gata să moară pentru ai săi” iar despre Matei Corvin că era „un strîngător fără milă de biruri”; cuvinte frumoase mai exprimă autorul despre Bartolomeu Dragfi și despre Pavel Chinezul, comite de Timișoara (1478—1494). Textul integral latin, vezi M. Florianus, *Chronicon Dubnicense* în *Historiae Hungaricae Fontes Domestici*, III, 1, Budapesta, 1884, p. 1—207.

NICOLAUS OLAHUS (1493—1568), cronicar român, umanist de valoare europeană, nepot de soră al lui Iancu de Hunedoara. A studiat 7 ani la Școala capitulară din Oradea, un focar al umanismului din Europa răsăriteană. În tinerețe a trăit la curtea lui Ludovic al I-lea, regele Ungariei, unde a ajuns membru al consiliului regal, apoi a ocupat pe rînd mai multe funcții: episcop de Zagreb (1543), de Eger (1548), arhiepiscop de Strigoniu (1553), baron al Imperiului romano-german (155°), regent al Ungariei (1562). Înzestrat cu o vastă cultură, poliglot renumit, a întreținut relații cu importanți umaniști europeni ca de ex. Erasmus din Rotterdam, Corleius Grapheus Scribonius etc., a călătorit în numeroase țări europene dobîndindu-și un prestigiu literar și științific în rîndul contemporanilor. Apărător al civilizației europene a militat împotriva pericolului otoman inițiind o cruciadă în acest scop (1530).

Principala sa operă se intitulează: *Hungaria sive de originibus gentis, regions situ, divisione, habitu atque opportunitatibus* Ungaria sau despre originile neamului, despre așezarea și împărțirea regiunii, despre înfățișarea și înlesnirile ei). Ediție princeps vezi M. Bell, *Adparatus ad historiam Hungariae...* Poseni, 1735, p. 1—41, altă ediție utilizabilă, Nicolaus Olahus, *Hungaria et Atila...* Vindobonae, 1763.

Cronica cuprinde o descriere a Ungariei, Transilvaniei, Moldovei și Banatului cu referiri și la Țara Românească, precum și știri despre viața politică din țările române, luptele pentru tron, legăturile dintre ele, despre originea latină a românilor și a limbii lor. Extrase relative la români vezi la St. Bezdechi, *Nicolaus Olahus, primul umanist de origine română*, Aninoasa Gorj, 1939, p. 58—66.

IERONIM OSTERMAYER (c. 1500—1561), cronicar sas, fost organist în Brașov.

Opera sa se intitulează : *Historia von 1520 Jahr. bis anno 1561* (Istoria de la anul 1520 pînă la 1561) publicată de O. Netoliczka, *Historien von Hieronymus Ostermayer (1520—1561)* în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso“, 1903, IV, p. LXXXI—XC, 496—522 ; o continuare a cronicii pentru anii 1562—1570 a făcut un anonim, sub titlul *Fortsetzung der „Historien“ des Hieronymus Ostermayer*, publicată de F. W. Seraphin, *Fortsetzung der Chronik des Hieronymus Ostermayer durch Andreas Hegyesch 1562—1570* în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso“, 1909, V, p. 138—140.

În această cronică sînt prezentate în mod cronologic an de an și lună de lună evenimentele din anii 1520—1561 cu știri relativ la orașul Brașov, la Transilvania, la țările române și la alte țări europene. De asemenea se vorbește despre înaintarea otomană în Europa, coalițiile europene contra otomanilor, bătălia de la Mohaci, politica Curții din Viena față de Transilvania și țările române, politica externă a lui Petru Rareș și Moise vodă față de Transilvania, răscoala lui Ivan Neruda, alianța lui Moise vodă cu Ștefan Mailat contra lui Vlad Înecatul, acțiunile lui Aloisio Gritti pentru ocuparea tronului Ungariei și al țărilor române, expediția lui Soliman cel mare în Moldova 1538, luptele dintre Radu Paisie și Laiotă Basarab pentru tron, domnia lui Mircea Ciobanul, înființarea morii de hîrtie de la Brașov, boierii refugiați în Transilvania, pătrunderea luteranismului în Transilvania, campania otomană în Transilvania din 1557, luptele dintre Alexandru Lăpușneanu pentru ocuparea cetăților Ciceiu și Cetatea de Baltă, ocuparea tronului Moldovei de Iacob Despot Eraclidul cu sprijin din Transilvania etc.

GASPAR HELTAI, cronicar maghiar (1510/1520—1574) umanist, a studiat la Viena și Wittenberg, apoi pastor la Cluj, a condus tipografia din Cluj 1550—1574.

Opera sa se intitulează : *Chronica az Magyaroknac doglairól* (Cronica despre faptele ungarilor) tipărită la Cluj în 1575 ; o ediție recentă : Szekely Ersébet *Heltai Gáspár válagotott munkái* (Operele alese ale lui Heltai Gaspar), București, 1957.

Cronica este o prelucrare în stil popular a operei lui A. Bonfinius (*Rerum Hungaricum decades*) despre istoria Transilvaniei împletită cu a Țării Românești și Moldovei. Expunerea care începe cu sec. V și se încheie cu sec. XVI (de la huni pînă la bătălia de la Mohaci) este făcută cronologic pe domnii. Printre altele se vorbește despre originea română a poporului român, viața și activitatea lui Iancu de Hunedoara, a lui Matei Corvin, participarea românilor în bătălia de la Varna, Vlad Dracul și legăturile lui cu Transilvania, lupta de la Baia (1467), Vaslui (1475) și Cîmpul Pîinii (1479), rolul lui Iancu de Hunedoara și al lui Matei Corvin în dezvoltarea culturii din Transilvania, luptele dintre Dănești și Drăculești ; în text sînt introduse și cîntece istorice de factură populară.

ȘTEFAN SZAMOSKOZY, cronicar maghiar (1570—1612), umanist și arheolog, a studiat la Universitatea din Heidelberg și Padova, istoriograf al

lui Stefan Bocskay (1605—1606) și Sigismund Rakoczy (1607—1608), arhivar la Alba Iulia.

Opera sa principală se intitulează: *Historiae Rerum Hungaricarum ab anno 1558 usque ad annum 1568 gestarum libri IV* (Istoria faptelor ungarurilor de la 1558 la 1568) urmată de o alta *Rerum Transylvanarum pentades et hebdomades (1598—1599, et 1603)* (Faptele transilvănenilor). Ediție în limba română, I. Crăciun, *Cronicarul Szamoskozy și însemnările lui privitoare la români 1566—1608*. Cluj, 1928, 214 p.

Cronicile sale conțin știri despre originea lui Mihai Viteazul, domnia lui Petru Cercel, Mihnea Turcitul, Aron vodă, despre coaliția antiotomană a țărilor române din 1594, legăturile politice și diplomatice dintre țările române la sfârșitul secolului al XVI-lea, despre domnia lui Mihai Viteazul, răscoala acestuia din 1594, luptele cu tătarii, cele de la Giurgiu, despre Moldova pe vremea lui Eremia Movilă 1596, politica antiotomană a lui Sigismund Bathory, soliele lui Mihai Viteazul la Istanbul, Praga și Alba Iulia, bătălia de la Șelimbreg 1599, moartea lui Andrei Bathory, principele Transilvaniei, unirea Transilvaniei cu Țara Românească și apoi cu Moldova, luptele de la Mirăslău și Gurăslău, executarea lui Baba Novac, moartea tragică a lui Mihai Viteazul 1601, Transilvania sub stăpânirea lui George Basta, domnia lui Moise Secuicul, lupta de la Brașov a acestuia cu Radu Șerban, domnul Țării Românești etc. Multe din afirmațiile cronicarului relativ la Mihai Viteazul trebuiesc confruntate cu alte izvoare, fiind pătimeș scrise.

VASILE PROTOPOPUL DIN BRAȘOV, cronicar român (c. 1590—1659), inițial preot, apoi protopop la biserica sf. Nicolae din Scheii Brașovului în anii 1628—1659.

Cronica sa se intitulează: *Spunere precum au fost lucrul la această sfințită biserică din Șcheii Brașovului (1329—1633)*, ediții: Fr. W. Seraphin, *Chronik von pape Vassilie 1392—1633*, în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso“, V, Brașov, 1909, p. I—IV, 1—5; St. Meteș, *Cronica popii Vasile din Șcheii Brașovului (cu note și lămuriri)*, în „Drum drept, I, 1913, nr. 3, p. 165—168; N. Sulică, *Cronica protopopului Vasilie din Brașov*, Sibiu, 1943, 15 p. și în „Anuarul Institutului de istorie națională“, Cluj, 1943—1944, p. 331—343.

Opera cuprinde însemnările cronologice din anii 1392—1633 relativ la istoria orașului Brașov și la legăturile Brașovului cu unii domni din Țara Românească și Moldova, ca de ex.: Neagoe Basarab, Petru Cercel, Aron vodă, Mihai Viteazul, Radu Șerban.

JOHANNUS OLTARDUS, cronicar sas (1575—1630), din Sibiu, cleric (1602—1630).

Principalele sale opere sînt: a) *Annales Hungarici et Transylvanici* (Cronicile Ungariei și Transilvaniei), pentru anii 1617—1630, ed. Josephus Trausch, Brașov, 1847, vol. I. Cronica face parte dintr-o compilație de cronici intitulată: *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Anales Hungarici et Transylvanici*, alcătuită din cronica lui Simon Massa (preot sas din Brașov, 1536—1605), „Chronicon Transilvaniae 990—1585“, cronica lui Marcus Fuchs (preot sas din Brașov 1557—1619 intitulată „Chronicon sive Annales Rerum Hungarico-Transylvanicarum, 1586—1619 și cronica lui Christianus Lupinus

(preot sas din Sibiu 1563—1612) intitulată „Chronicon sive Annales Rerum Hungaricarum et Transilvanicarum 1597—1612“.

În cele trei cronici care preced cronica lui Johannes Oltardus sînt prezentate cronologic știri din istoria Transilvaniei, Ungariei, a Țării Românești și Moldovei precum și din alte țări europene ca de ex. Germania, Franța, Italia, Anglia, Imperiul otoman, Rusia, Polonia etc. Dintre cele mai însemnate menționăm: pătrunderea catolicismului în Transilvania, apariția orașelor, colonizarea sașilor, năvălirea tătarilor, pătrunderea otomanilor în Europa, războiul dintre Ungaria și Țara Românească din 1330, campaniile țărilor române și ale Ungariei contra otomanilor din sec. XIV—XVII, legăturile dintre țările române, originea românească a lui Iancu de Hunedoara, descoperirea tiparului de Gutemberg, căderea Constantinopolului sub otomani în 1453, bătălia de la Belgrad (1456), arestarea lui Vlad Țepeș Dracula de Matei Corvin, bătălia de la Vaslui (1475), de la Cîmpul Pîinii (1479), ciuma din 1495, uciderea lui Mihnea vodă cel Rău la Sibiu (1510), răscoala lui Gheorghe Doja, bătălia de la Mohaci, campania în Transilvania a lui Petru Rareș, legăturile lui Ștefan Mailat cu domnia Țării Românești, pătrunderea Reformei în Transilvania, proclamarea Transilvaniei ca principat, invazia de lăcuste din țările române în 1541, cutremurul de pămînt în Transilvania din 1542, domnia lui Mircea Ciobanul, politica fiilor lui Petru Rareș față de Transilvania, marele incendiu din Sibiu (1556) și Brașov (1559), răscoala seculilor din 1562, domniile lui Alexandru Lăpușeanu, Ioan vodă cel Viteaz, Petru Șchiopul în Moldova, și a lui Petru Cercel și Mihnea Turcitul în Țara Românească, de asemenea domnia lui Mihai Viteazul în cele trei țări românești, luptele antiotomane de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, politica lui Mihai Viteazul față de Austria, raporturile lui Mihai Viteazul cu George Basta, uciderea lui Mihai Viteazul în 1601. Din 1601 cronologia se face pe ani și pe luni dîndu-se știri despre domniile principilor Transilvaniei și legăturile lor cu Țara Românească și Moldova; mai sînt apoi știri ample despre domnia lui Gabriel Bathory. În cronica alcătuită de Johannes Oltardus se găsesc știri despre frămîntările politice din Țara Românească din 1618 și pe larg domnia lui Gabriel Bethlen. Fragmente din cronică au fost traduse și publicate în „Foaie pentru minte“ 1847, p. 268—342.

O altă cronică a lui Johannes Oltardus este *Album Oltardinus* care cuprinde perioada 1526—1659, din care acesta a scris numai perioada 1591—1629 (partea IV). Partea I aparține lui Andrei Oltardus, străbunicul său, pentru anii 1526—1552, partea II lui Paul Oltardus, bunicul său, pentru anii 1552—1571, partea III lui Martin Oltardus, tatăl său, pentru anii 1576—1591, iar partea V lui Andrei, fiul său, pentru anii 1630—1659. Ediție, E. v. Trauschenfels în „Deutsche Fundgraben zur Geschichte Siebenbürgen, Kronstadt, 1860, vol. III, p. 1—49.

Cronica cuprinde știri cronologice din istoria Transilvaniei și a țărilor vecine Țara Românească și Moldova, Ungaria, de la bătălia de la Mohaci (1526) la domnia lui Acatiu Barcsai (1658) și anume: formarea principatului Transilvaniei, domnia lui Ioan Zapolia, campania lui Petru Rareș în Transilvania, Transilvania pe timpul lui Ștefan Mailat, activitatea lui J. Honterus și Gaspar Heltai, luptele antiotomane ale Transilvaniei la sfîrșitul

sec. XVI, unirea țărilor române sub Mihai Viteazul, stăpînirea lui G. Basta în Transilvania, domniile lui Gabriel Bathory, și ale lui Gheorghe I și II Rakoczy, politica lui Radu Șerban față de Transilvania etc.

JANOS SZALARDI, cronicar maghiar (c. 1617—1666), studii în Transilvania la Alba Iulia și peste hotare; a ocupat pe rînd funcția de arhivar la Arhiva princiară din Alba Iulia (1634), apoi de vice-secretar și secretar (1646) în cancelaria lui Gheorghe I. Rakoczy, principele Transilvaniei, de notar la Oradea (1648—1660) după care a plecat în exil la Debrețin; spre sfîrșitul vieții a ajuns perceptor general pentru strîngerea dărilor (cu reședința la Cluj), din Partium și din comitatele Cojocna, Dăbîca și Solnocul interior (1666).

Principala sa operă este intitulată: *Sivalmas magyar Kronika* (Cronica maghiară de jale), editată de Zsigmînd Kemeny la Pesta în 1853; un studiu bine documentat asupra operei cronicarului publicat de D. Horvath în revista „Szazadok”, 1—6/1923, p. 94—122.

Cronica cuprinde știri din perioada 1526—1662 (de la bătălia de la Mohaci pînă la sfîrșitul domniei lui Janoš Kemeny) din istoria țărilor române și în special din istoria Transilvaniei și Ungariei. Cele mai ample știri sînt din vremea lui Gabriel Bethlen (1613—1629) și a domniilor lui Gheorghe I Rakoczy și Gheorghe II Rakoczy. Autorul subliniază legăturile politice, economice și culturale dintre țările române, dintre Gheorghe I Rakoczy, Matei Basarab și Vasile Lupu, domnii Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei, arată cum s-au încheiat tratatele de alianță antiotomană dintre țările române la mijlocul secolului al XVII-lea, se referă la legăturile Transilvaniei cu Imperiul otoman și cu Imperiul habsburgic, la participarea Transilvaniei, la Războiul de 30 de ani, la campania în Polonia din 1657 etc.

JANOȘ KEMENY, cronicar maghiar (1607—1662), cu studii la Alba Iulia, în Franța, Germania și Italia, care în tinerețe a îmbrățișat cariera militară remarcîndu-se pe timpul principelui Gabriel Bethlen (1613—1629). Cu timpul a ajuns comandant de oști, cu rang de general sub Gheorghe I Rakoczy și Gheorghe II Rakoczy. A participat la toate campaniile militare de la mijlocul secolului al XVII-lea ale Transilvaniei, contra otomanilor, tătarilor, contra imperialilor în Războiul de 30 de ani, la înăbușirea răscoalei populare din 1655 din Țara Românească, la războiul din Polonia (1657), cînd a căzut prizonier la tătari și dus în Crimeea, unde a stat 2 ani în captivitate. Eliberat, a revenit în Transilvania și a devenit comandant general pe timpul lui Acațiu Barcsai (1658—1660); ales principe al Transilvaniei în 1661 a luptat să scoată țara de sub dominația otomană cu sprijinul Curții din Viena (1662). A fost totodată și un om politic și diplomat, membru al consiliului princiar al Transilvaniei pe timpul lui Gheorghe I și II Rakoczy, a îndeplinit numeroase solii în Țara Românească și Moldova pentru încheierea unor alianțe politice și matrimoniale, a lăsat o bogată corespondență politică și diplomatică.

Cronica sa se intitulează: *Önéletirása* (Autobiografie) și cuprinde anii 1600—1655, fiind scrisă în timpul captivității din Crimeea. O ediție recentă aparține Evei V. Windisch sub titlul *Kemeny Janos önéletirása és válogatott*

levelci (Autobiografia lui Ioan Kemeny și părți alese din corespondența sa), Budapesta, 1959. O traducere a cronicii vezi la Neagoe Popea, *Memoriile lui Kemeny Janos, traducere și adnotarea pasajelor privitoare la români*, București, 1900.

Opera cuprinde știri din viața sa împletite cu cele relativ la istoria țărilor române și în special la istoria Transilvaniei din punct de vedere diplomatic, politic; începînd cu domnia lui Gabriel Bethlen acestea sînt mai ample; cele relativ la Mihai Viteazul preluate de la alți cronicari sînt mai sîrace. În text cronicarul se referă la viața de la curtea principelui Transilvaniei, la familiile nobiliare, la legăturile politice, militare și diplomatice dintre Transilvania, Țara Românească și Moldova, la soliile sale la Tîrgoviște și Iași, la participarea Transilvaniei în Războiul de 30 de ani, la campaniile militare ale lui Gheorghe I Rakoczy. Cronicarul privește în mod critic politica lui Gheorghe I Rakoczy față de Matei Basarab.

GORG KRAUS, cronicar sas (1607—1679), dintr-o familie de patricieni din Sibiu, a făcut studii elementare la Sibiu și Cluj, fost notar al principelui Gabriel Bethlen în 1626, a urmat studii superioare la Strasburg, Viena și Padova (1626—1628), a călătorit în Italia, Dalmația, Serbia, Austria; notar al orașului Sighișoara (1646—1679).

Opera sa se intitulează: *Siebenburgische Chronik 1608—1665* (Cronica Transilvaniei), Ediție, G. Duzinchievici și E. Reus-Mirza, *Cronica Transilvaniei 1608—1665*, București, 1965.

Conținutul cronicii privește istoria Transilvaniei dar și a Țărilor Românești și Moldovei subliniindu-se strînsele legături multilaterale dintre ele. Totodată sînt arătate legăturile Transilvaniei cu alte țări europene ca de ex. Ungaria, Rusia, Imperiul otoman, Austria. Perioada tratată începe cu domnia lui Gabriel Bathory și se încheie cu începutul domniei lui Mihai Apafi. Dintre cele mai importante știri menționăm: campania lui Gabriel Bathory împotriva orașelor din sudul Transilvaniei, relațiile acestuia cu Radu Șerban, domnul Țării Românești, participarea Transilvaniei la Războiul de 30 de ani, legăturile lui Gheorghe I și II Rakoczy cu Matei Basarab și Vasile Lupu, răscoala populară din Țara Românească și cea din Moldova, căderea lui Vasile Lupu, moartea lui Matei Basarab; cuprinde numeroase portrete literare ale domnilor din țările române din această perioadă. Continuă apoi cu domnia lui Mihail III Radu, răscoala orașului Sighișoara, asediul orașului și cetății Oradea de către otomani, luptele lui Janos Kemeny contra otomanilor, participarea țărilor române în războiul contra Austriei (1663) alături de otomani etc.

LAURENTIU TOPPELTINUS cronicar sas din Mediaș (1640—1670), studii la gimnaziul din Alba-Iulia apoi în străinătate cele superioare; a studiat dreptul la Padova, apoi la Roma. În 1663 se reîntoarce în țară. În 1665 a călătorit în Germania și Franța (pînă în 1668) apoi în slujba magistratului din Brașov pînă la moarte.

Principala sa operă: *Origines et occasus Transilvanicarum* (Originile și decăderea transilvănenilor), Ed. Lyon 1667, apoi Viena 1762 utilizabilă și azi. Cuprinde perioada de la origini pînă la 1662.

Cronica cuprinde pe probleme principalele evenimente din Transilvania de la origini pînă la 1662. În mod deosebit privește obiceiurile popoarelor din această țară, numele țării din antichitate, civilizația dacilor, cucerirea romană a Daciei, migrația popoarelor în Transilvania, colonizarea sașilor și a secuilor în acea țară, despre românii din Transilvania și originea lor latină (cap. VI), despre limba dacilor (VII), a ungurilor (VIII), a românilor (IX), a sașilor (X), fizionomia, îmbrăcăminte dacilor (XI—XII), îmbrăcăminte ungurilor (XIII), a românilor (XIV), obiceiurile funerare, organizarea militară, organizarea juridică a populației din Transilvania. În anexă *Revolutions seu occasus Transilvanorum*. (Revoluțiile și decăderea Transilvaniei), cu știri despre Transilvania din antichitate și din evul mediu, crearea voevodatelor, lupta antiotomană, dusă de Iancu de Hunedoara, Matei Corvin, Vlad Dracul, războiul din 1476, formarea principatului Transilvaniei, domnia lui Ioan Zapolia, politica lui Aloisio Gritti și a lui Petru Rareș în Transilvania, despre Ștefan Mailat, politica Austriei față de Transilvania, domnia lui Mihai Viteazul și relațiile lui cu Transilvania, Transilvania în prima jumătate a sec. XVII (cu domniile lui Gabriel Bethlen, Gheorghe I și II Rakoczy, Ianos Kemeny, relațiile Transilvaniei cu Țara Românească și Moldova la mijlocul sec. XVII. A fost un izvor principal pentru *Letipisețul* lui Miron Costin.

MIKLOS BETHLEN, cronicar maghiar (1642—1716), a studiat în tinerețe în Transilvania la Alba Iulia și Cluj apoi în Germania (Heidelberg în Țările de jos Utrecht și Leida), Anglia și Franța, apoi a îmbrățișat cariera militară și politică. După moartea lui Mihail Teleki a ajuns cancelar al Transilvaniei, a militat pentru independența Transilvaniei în timpul răscoalei curuților de la începutul sec. XV—XVIII, cînd a alcătuit un proiect de emancipare a țării sale ; a murit în exil la Viena.

Principala sa operă se intitulează : *Memoires historiques du comte Bethlen Miclos*, tipărită la Amsterdam în 1736.

Cronica cu caracter autobiografic cuprinde știri din istoria Transilvaniei, Ungariei și a Țării Românești și Moldovei, din anii 1659—1690, din care menționăm : domnia lui Gheorghe II Rakoczy, campania în Polonia, domnia lui Acatiu Barcsai, Ianos Kemeny, Mihai Apafi, relațiile țărilor române cu Imperiul otoman și Curtea din Viena, campaniile tătarilor în țările române, din a doua jumătate a sec. XVII, viața cotidiană la curtea princiară din Alba Iulia, domnia lui Mihail III Radu, domnul Țării Românești, organizarea militară a Transilvaniei, un portret literar al lui Ianos Kemeny, o descriere a orașului Alba Iulia, starea religioasă din Transilvania, activitatea dietei din Transilvania, descrierea comitatului Hunedoara, a cetățiiilor Deva, Sibiu, Timișoara, Caransebeș, Oradea. Mai sînt știri despre poporul român și obiceiurile sale străvechi, despre viața economică din Transilvania, (păstoritul, comerțul), războaiele antiotomane din a doua jumătate a sec. XVII, marile domenii feudale din Transilvania, un portret literar al lui Mihail Teleki, răscoala nobilimii maghiare contra Curții din Viena, politica Franței față de Polonia, activitatea lui Emeric Tokoly, asediul Vienei din 1683, ocuparea Transilvaniei de către austrieci, relațiile lui C. Brâncoveanu cu Mihai Apafi

etc. Mai cuprinde impresiile de călătorie din Austria, Italia, Germania, Franța, Țările de Jos, Polonia.

GHEORGHE BRANCOVICI, cronicar român (1645—1711), frate cu mitropolitul Sava Brancovici, studii umanistice, agent diplomatic al Transilvaniei și al Țării Românești, în bune relații cu Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, adversar al Curții din Viena.

Principala sa operă este formată din *Cronica* avînd o versiune românească scrisă pînă la 1686 și alta în limba sîrbă pînă la 1690 cu un conținut similar ca prima, dar mai dezvoltat mai ales despre Mihai Viteazul. Ediții. N. Iorga, *Despre cronica lui Gh. Brancovici* în „Revista istorică”, III, 1917, p. 1—6, 9—15, studiu, 26—118 textul; Silviu Dragomir, *Fragmente din cronica sîrbească a lui Gheorghe Brancovici* în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, II, 1923, p. 1—70.

Cronica în versiunea românească și sîrbească cuprinde știri din istoria țărilor române de la formarea poporului român pînă la sfîrșitul sec. XVII, din care menționăm: luptele antiotomane ale lui Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Petru Rareș. În ceea ce privește sec. XVII, datele sînt mai ample, de ex. expediția lui Gabriel Bathory în Țara Românească, luptele pentru tron în Moldova la începutul sec. XVII, răscoala lui Lupu Mehedințeanu, domnia lui Gavriil Movilă etc.

JOHANN FILSTICH, cronicar sas (1684—1743), a studiat la Brașov, Alba Iuliă (1702—1703), Aiud; studii universitare la Halle, Jena (1706—1712), Leipzig (1719). A studiat: orientalistica, filozofia, științele juridice, teologia, matematica, limbile moderne (engleza, franceza) cunoștea și limba română, rector al gimnaziului din Brașov (1720—1743), unde a predat istoria, filozofia și teologia, a întreținut corespondență cu savanți contemporani din Germania, și cu principele Constantin Mavrocordat din Țara Românească.

Principala sa operă se intitulează: *Tentamen Historiae Vallachicae* (Încercare de istorie românească), Ed. A. Armbruster, *Johann Filstich, Încercare de istorie românească*, București, 1979, ed. bilingvă. Pentru alcătuirea ei cronicarul a tradus mai întîi în l. germană cîteva cronici muntene, ca de ex. Letopiseșul cantacuzinesc (1727), Viața lui Constantin Vodă Brîncoveanu de Radu Greceanu, (în parte) Istoriile domnilor Țării Românești de Radu Popescu (în parte), Cronica papei Vasilie din Șcheii Brașovului.

Cronica sa cuprinde patru părți: I. Starea geografică, unde sînt comentate diferitele denumiri ale Țării Românești, hotarele mai vechi și mai noi, bogățiile naturale, firea și obiceiurile românilor, împărțirea administrativă, veniturile țării; II. starea istorică, unde este prezentată istoria Țării Românești din antichitate pînă la 1707, partea cea mai întinsă fiind cea politică expusă pe domnii; la partea veche se vorbește despre geto-daci, războaiele lor cu romanii, cucerirea Daciei, colonizarea Daciei, originea limbii și poporului român, migrația popoarelor etc.; III, starea politică, unde se arată organizarea politico-administrativă a țării, instituțiile, despre domni, dregători, clasele sociale, fiscalitate, organizarea militară; IV. starea bisericească, unde se arată organizarea bisericii ortodoxe și a altor culte.

RADU TEMPEA, cronicar român (1691—1742), protopop la Braşov între 1735—1742.

Opera sa se intitulează : *Istoria sfintei biserici a Şcheilor Braşovului* cunoscută şi sub numele de *Cronica lui Radu Tempea 1392—1742*, Precedată de cronica protopopului Vasilie ; partea originală numai pentru anii 1634—1742. Ediţie : Sterie Stinghe, *Istoria bisericii Scheilor Braşovului*, Braşov, 1899.

Cronica cuprinde ştiri relativ la ţările române împletite cu istoria oraşului Braşov şi a bisericii din Scheii Braşovului, subliniind aspectele economice, sociale, culturale. Se mai găsesc ştiri despre unirea cu Roma, relaţiile lui C. Brîncoveanu cu Transilvania, stăpînirea austriacă în Transilvania, legăturile culturale dintre ţările române, precum şi elemente de demografie şi climatologie.

BIBLIOGRAFIE

- St. Bezdechi, *Nicolaus Olahus, primul umanist de origină română*, Aninoasa-Gorj, 1939, 120 p.
- I. Crăciun, *Ştiri despre Mihai Viteazul la cronicarul transilvan Francisc Miko, 1595—1601*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională”, Cluj, 1943—1944, p. 498—508.
- I. Crăciun, *Biruinţa lui Radu Şerban la Braşov (1611) văzută de un cronicar transilvan*, în vol. Omagiu lui C. Giurescu, Bucureşti, 1944, p. 195—199.
- I. Crăciun, A. Ilieş, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne (sec. XV—XVIII), privind istoria României*, Bucureşti, 1963.
- * * * *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, Bucureşti, 1978.
- A. Ilieş, *O veche traducere românească necunoscută a cronicii maghiare a lui Gaspar Heltai*, în „Anuarul Institutului de istorie” Cluj, 1972, p. 429—433.
- I. Lupaş, *Doi umanişti români în sec. XVI*, în *Analele Acad. Române, seria III*, mem. sect. ist. T. VIII, 1928, p. 117—145.
- D. Mioc, *Ştiri de istorie a românilor în Letopiseţul brâncovenesc în „Studii şi materiale de istorie medie”, IX, 1976, p. 133—142.*
- N. Olahus, *Corespondenţa cu umaniştii batavi şi flamanzi*, Bucureşti, 1954, ed. C. Albu.
- P. P. Panaitescu, *O istorie a Ardealului tradusă de Miron Costin*, în „Analele Acad. Române”, Mem. sect. ist., seria III, tom. XVII, mem. 11, p. 227—239.
- I. Seivert *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften*, Pressburg, 1785, 519 p.
- Liviu Borcea, *Cronica de jale a lui Ioan Szalardi, Studiu critic — rezumatul tezei de doctorat — Cluj-Napoca, 1979, 24 p.*

Bibliografie

BIBLIOGRAFIE ISTORICĂ SELECTIVĂ COMENTATĂ (Publicații din 1978)

Materialul bibliografic, însoțit de unele aprecieri asupra conținutului, alcătuit în scopul informării cât mai largi a studenților și a cadrelor didactice, care predau la catedră și desfășoară și o activitate în afara catედrei (de cercetare, de ridicare a nivelului calificării prin cursurile de reciclare, prin întocmirea unor lucrări de grad etc.) publicat separat în volume sau sub forma de studii și articole în diferite periodice de specialitate¹, se referă atât la cursul de istoria României cât și la cel de istorie universală.

I. Documente de partid

* * *, *Partidul Comunist Român, Conferința națională, București, 1977, Conferința națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977, București, Ed. Politică, 1978, 495 p.*

Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la marea adunare populară din București organizată cu prilejul aniversării a 130 ani de la revoluția burghezo-democratică din 1848 și a 30 ani de la naționalizarea principalelor mijloace de producție, 10 ianuarie 1978, București, Ed. Politică, 1978, 24 p.*

Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă prilejuită de sărbătorirea împlinirii a 60 ani de viață și a peste 45 de ani de activitate revoluționară, București, Ed. Politică, 1978, 40 p.*

Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Rapoarte, cuvîntări, interviuri, articole, vol. 15, septembrie 1977 — martie 1978, București, Ed. Politică, 1978, 672 p.*

Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Comitetul Național al Frontului Unității Socialiste și Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi a șase decenii de la făurirea statului național unitar român, 1 decembrie 1978, București, Ed. Politică, 1978, 64 p.*

Nicolae Ceaușescu, *Dezvoltarea și modernizarea bazei tehnico-materiale a socialismului în România, București, Ed. Politică, 1978, 239 p.*

II. Documente

* * * , *Culegere de documente și materiale privind istoria României (6 septembrie 1940—23 august 1944), București, 1978, 296 p. Realizat de un colectiv de autori (red. resp. I. Scurtu) și destinat studenților, volumul cuprinde 113 decrete regale, decrete-lege, regulamente, protocoale, rapoarte, înalte ordine de zi, comunicate, manifeste, articole de presă,*

¹ Periodicele sînt : A.I.I.A. : Anuarul Institutului de istorie și arheologie, Iași ; E.S. : Era socialistă ; R.I. : Revista de istorie ; R.R.H. : Revue Roumaine d'Histoire.

note informative, ordonanțe, memorii publicate și din arhive privind perioada dictaturii antonesciene, relativ la situația economică, socială și politică a țării, un loc central ocupându-l materialele care oglindesc lupta P.C.R. contra acestei dictaturi și pregătirii înfăptuirii actului istoric de la 23 august 1944.

* * *, *Dezarmarea, Documente*, București, Ed. Politică, 1978, 531 p. Coordonată de dr. N. Ecobescu, lucrarea cuprinde 356 documente editate și inedite de partid și de stat, rezoluții, acorduri internaționale ale Adunării generale O.N.U. precum și rapoarte, cuvântări, articole, mesaje și interviuri ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al P.C.R., președintele Republicii, menite să ușureze studierea și înțelegerea problemelor dezarmării și să dea o imagine asupra eforturilor depuse pentru realizarea unor progrese în direcția sistării cursei înarmărilor și a distrugerii armamentelor.

C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete, vol. 5, Studiu, articole, interviuri, materiale cu caracter politic ideologic din perioada 1910—1920*, București, Ed. Politică, 1978, 359 p. Rod al muncii unui colectiv de autori (sub red. I. Popescu-Puțuri și Ștefan Voitec) culegerea cuprinde materiale publicate și inedite relativ la activitatea teoretică a fostului conducător social-democrat român și pionier al răspîndirii marxismului în România, și ilustrează totodată poziția categorică a acestuia împotriva închistării dogmatice în problema păcii și a războiului, a raportului dintre patriotism și internaționalism, a rezolvării pe cale pașnică a litigiilor internaționale.

* * *, *Documente privind istoria militară a poporului român, 23—31 august 1944*, vol. III, București, Ed. Militară, 1978, 283 p. Volumul cuprinde 273 documente editate și inedite emise într-o perioadă scurtă (28—29 august 1944) din istoria poporului nostru, care ilustrează acțiunile armatei române pentru lichidarea rezistenței trupelor germane în zona orașului București, pe valea Prahovei, pe malul Dunării, în Transilvania și Banat, precum și contactele stabilite în acea vreme cu trupele sovietice și iugoslave; realizat de un colectiv de autori.

M. Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice, din antichitate pînă în pragul veacului nostru*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1978, 256 p. Deși aparent lucrarea pare a fi de geografie istorică totuși aceasta cuprinde valoroase izvoare cartografice, lucrări istorico-geografice și manuscrise menite să permită cunoașterea în mod organizat a istoriei pămîntului românesc din timpuri străvechi pînă în epoca modernă. Materialele sînt însoțite de note biografice relativ la autorii acestora, facsimile, ilustrații etc.

C. Nuțu, M. Totu, *Culegere de texte privind istoria modernă a României 1848—1878*, București, 1978, 728 p. Destinată în special studenților lucrarea cuprinde documente și materiale publicate și de arhivă relativ la viața economică (agricultură, industrie, transporturi, comerț, credit), viața politică (Revoluția din 1848; Emigrația revoluționară după 1848, Unirea Principatelor; Mișcarea națională românească din Transilvania, Războiul de independență din 1877—1878; Mișcarea muncitorească) precum și documentele P.C.R. cu privire la marile evenimente din istoria modernă a României.

Gh. Șincai, *Cronica românilor, I—III*, București, 1978, 1834 + 319 + 312 p. Ediția selectivă a cronicii reprezentantului de seamă al Școlii ardelenne — apărută parțial la Buda în 1808—1809 — cuprinde o expunere cronologică a istoriei poporului român între anii 86—1739 fiind însoțită de note explicative asupra unor instituții, evenimente, personalității istorice etc. Textul este precedat de o *Prefață* cu date mai importante asupra epocii în care a trăit autorul, de un tablou cronologic asupra vieții și operei cronicarului și de note asupra ediției de față.

Se poate recomanda elevilor ca lectură.

III. Lucrări generale

D. Almaș, *Drumuri de luptă și de glorie. Pagini închinată independenței* București, Ed. Politică, 1978, 248 p. Sub forma unor povestiri (21) autorul prezintă episoadele mai semnificative din lupta pentru independență a poporului român din vremea dacilor până la actul istoric de la 23 august 1944, arătând cum aceasta s-a desfășurat pe trei coordonate: continuitate, unitate și neatîrnare, care de fapt explică și permanența românilor în spațiul carpato-dunărean. Se poate recomanda elevilor ca lectură.

* * *, *Aradul permanență a istoriei patriei*, Arad, 1978, 843 p. Alcătuit de un larg colectiv de autori (red. resp. St. Pascu) cu prilejul sărbătoririi împlinirii a 2000 ani de la întemeierea cetății dacice Ziridava și 950 ani de la prima atestare documentară a Aradului, volumul cuprinde o istorie a orașului Arad și împrejurimilor sale din antichitate până în zilele noastre în cadrul unei periodizări adecvate.

* * *, *Armata Republicii Socialiste România, sinteză social-politică și militară*, București, Ed. Militară, 1978, 279 p. Alcătuită ca o monografie, de un colectiv de autori, lucrarea tratează aspectele cele mai variate ale organizării și funcționării armatei actuale subliniindu-se caracterul revoluționar popular și socialist al acesteia.

L. Boia, *Mari istorici ai lumii*, București, 1978, 224 p. Concepută sub forma unui dicționar pentru a servi ca instrument de lucru studenților, lucrarea cuprinde biografiile unui număr de 400 de cronicari și istorici din aproape toate continentele, din antichitate până în zilele noastre, a căror activitate a contribuit la îmbogățirea istoriografiei universale și românești, fiecare medalion bio-bibliografic fiind însoțit de aprecieri critice asupra operei istoricului respectiv.

V. Cosma, *De la cîntecul Zaveriei la imnurile unității naționale. Contribuții la istoria cîntecului patriotic 1821—1918*, Timișoara, Ed. Facla, 1978, 188 p. Volumul cuprinde un istoric al creației muzicale românești în domeniul cîntecului patriotic și al imnului național în epoca modernă, ca o expresie a glorificării principalelor evenimente politice și militare din lupta pentru libertate și independență a poporului nostru. Se poate recomanda elevilor ca lectură, contribuind la cultivarea sentimentului patriotic.

A. Decei, *Relații româno-orientale, Culegere de studii*, București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1978, 248 p. Culegerea cuprinde 9 studii de istorie medie românească care reflectă în special relațiile româno-turce pe timpul lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul și lupta pentru independență a acestora.

* * *, *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Ed. Științifică, și enciclopedică, 1978, 472 p. Conceput ca un instrument de lucru și informare asupra evoluției istoriografiei românești din evul mediu până în zilele noastre, volumul redactat de un larg colectiv de specialiști (red. resp. Șt. Ștefănescu), cuprinde un dicționar al citorva sute de cronicari și istorici, însoțit de caracterizări asupra persoanelor și operei lor. În anexă: o listă a instituțiilor unde se face cercetare istorică, o evidență a principalelor izvoare istorice privind istoria României, un catalog al periodicelor de istorie și al principalelor sinteze ale istoriei României.

Gh. Ioniță, *Lupta necurmată a poporului român pentru unitate statală și națională în lumina aprecierilor cuprinse în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu*, în R.I., 7/1978, p. 1129—1140. Apărut cu prilejul aniversării a 60 de ani de la Marea Unire din 1918 articolul cuprinde aprecieri din opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al P.C.R., relativ la lupta neconținută dusă de poporul român pentru unitate statală și națională din cele mai vechi timpuri până la 1 decembrie 1918.

* * *, *Istoria evului mediu, vol. III, Feudalismul târziu*, București, 1978, 495 p. Realizat de un larg colectiv de autori (red. resp. R. Manolescu), volumul cuprinde o sinteză a celor mai importante probleme ale istoriografiei popoarelor europene din ultima perioadă a evului mediu (secolul XVI-mijlocul secolului XVII), sub forma unor prelegeri, fiecare din acestea fiind însoțite de o bibliografie selectivă. Se adresează în special studenților.

E. Petreanu, *Activitatea internațională a României între 1948—1965*, în R.I., 8/1978, p. 1341—1456 (I), 9/1978, p. 1535—1560 (II). Folosind în special presa vremii și lucrări de specialitate, autoarea prezintă o analiză a celor mai complexe compartimente ale activității politico-diplomatice ale guvernului român, subliniindu-se prin această activitate întărirea raporturilor de bună vecinătate ale României cu statele vecine în special.

I. Scurtu, *Presărați pe-a lor morminte ale laurilor foi. Eroii ai luptei pentru independența și unitatea patriei, (1916—1917)*, București, Ed. Albatros, 1978, 175 p. Lucrarea cuprinde 9 medalioane istorice privind pe unii din eroii primului război mondial, care s-au jertfit pe diferitele fronturi de luptă pentru victoria României, și anume: Dan Praporgescu, Constantin Stoica, Ion Dragalina, Gh. Donici, Gr. Ignat, Eremia Grigorescu, Ecaterina Teodoroiu, Constantin Mușat, Ion Grămadă. Se poate recomanda elevilor ca lectură.

IV. Lucrări speciale.

Istoria României.

Epoca veche

N. Branga, *Aspecte și permanențe traco-romane*, Timișoara, Ed. Facla, 1978, 160 p. Volumul cuprinde mai multe studii relativ la diferite aspecte din viața materială și spirituală a vechii populații de pe teritoriul României (traco-dacii, daco-romanii) și legăturile acestora cu civilizația antică din zona Mării Mediterane. Principalele capitole ale lucrării sînt: I. Traco-dacii: mit, logos, istoric; II. Sinteza daco-romană; III. Romanitate și continuitate.

Maria Comșa, *Cultura materială veche românească (așezările din sec. VIII—X de la Bucov-Ploiești)*, București, Ed. Academiei, 1978, 182 p. Pe baza rezultatelor cercetărilor arheologice din ultimul deceniu privind așezarea umană de la Bucov, autoarea ajunge la concluzia că în această zonă de continuă locuire în antichitate ca și în evul mediu, unde s-a constituit și un cnezat, autohtonii aveau o economie mixtă și un nivel ridicat de trai.

I. H. Crișan, *Ziridava, Săpăturile de la „Șanțul mare” din anii 1960—1961, 1962, 1964*, Arad, 1978, 327 p. Alcătuită cu prilejul împlinirii a două milenii de atestare a cetății dacice Ziridava lucrarea cuprinde (într-o ediție bilingvă româno-germană) o prezentare a rezultatelor săpăturilor arheologice de lângă Arad, unde s-a constatat o permanentă locuire de la sfîrșitul sec. IV î.e.n. pînă în sec. II e.n. precum și o intensă viața materială și spirituală. Se subliniază totodată și legăturile autohtonilor cu lumea romană, helenistică și celtică.

H. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, în E.S., 1/1978, p. 38—41. Autorul prezintă, pe baza unui valoros material arheologic, procesul de romanizare a Daciei, profund și ireversibil în momentul retragerii aureliene, fapt care a determinat transformarea comunității daco-romane într-o comunitate românească.

P. Mac Kendrik, *Pietrele dacilor vorbesc*, București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1978, 176 p. (trad. din l. engleză). Autorul, profesor la Universitatea din Wisconsin (S.U.A.), specialist în istoria lumii antice europene, a elaborat o sinteză a istoriei geto-dacilor privită în cadrul lumii grecești și romane. Se subliniază caracterul original al culturii dacice și

contribuția procesului de romanizare la ridicarea pe o treaptă superioară a civilizației autohtonilor. Lucrarea este bogat ilustrată.

M. Macrea, *De la Burebista la Dacia postromană. Repere pentru o permanență istorică*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978, 252 p. Volumul care are caracterul unei culegeri de studii reprezintă o contribuție importantă a istoricului și arheologului recent dispărut, menită să scoată în evidență unele aspecte din viața social-economică și politică a dacilor din sec. I î.e.n. pînă în sec. IV e.n.

M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, Ed. Junimea, 1978, 205 p. Pe baza recentelor cercetări arheologice autorul prezintă o analiză a principalelor elemente ale istoriei vechi a României din paleolitic pînă la începutul sec. II e.n., în două mari capitole: I. Apariția și dezvoltarea societății omenești din epoca pietrei; II. Societatea omenească în epoca metalelor. Monografia este precedată de o trecere în revistă a izvoarelor arheologice și istorice care au stat la elaborarea acesteia. Reține atenția cititorului afirmația interesantă a autorului potrivit căreia cele mai vechi materiale care atestă pe daci sînt din sec. VIII-VI î.e.n.

D. G. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n., Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, Ed. Junimea, 224 p. Concentrînd cercetările asupra regiunii de la est de Carpați autorul ajunge la concluzia că în această zonă se constată o continuitate de locuire din epoca colonizării romane pînă la formarea poporului român, că autohtonii aveau trăsături pregnant romanice, că în sec. IX—XI aceștia dispuneau de o formație politică de tipul cnezatului, că perioada cercetată atestă o unitate de cultură cu cea existentă în alte părți ale teritoriului românesc.

Epoca medie

L. Boia, *L'historiographie et le problème de la continuité du peuple roumain*, în R.R.H. 4/1978, p. 691—708. Folosind o bogată literatură de specialitate autorul trece în revistă evoluția în istoriografia românească și străină a problemei continuității poporului român din secolul al XVI-lea așa cum apare în opera cronicarilor pînă în secolul XX așa cum se reflectă în studiile istoricilor din zilele noastre. Studiul este însoțit de o bibliografie selectivă a problemei.

L. Chișescu, *Permanență și unitate în istoria poporului român în secolele III—XIV*, în R.I. 7/1978, p. 1177—1190. Pe baza recentelor izvoarelor literare antice și medievale publicate ca și a rezultatelor săpăturilor arheologice autorul stabilește continuitatea viețuirii poporului român în spațiul carpato-dunărean, pînă la apariția și dezvoltarea primelor cnezate la care constată și tendința de unificare într-o singură țară, chiar de la înființarea lor.

N. Constantinescu, *Vatra intracarpatică componentă inseparabilă a continuității românilor*, în E.S., 21/1978, p. 39—43. Pe baza recentelor cercetări arheologice și de arhive autorul urmărește prezența românilor în arcul Carpaților și rosturile lor istorice în contextul celorlalte popoare de pe continentul european, subliniind existența acestora într-o societate organizată la începutul evului mediu.

P. Diaconu, *Les Coumans au Bas Danube aux XI-e et XII-e siècles*, București, Ed. Academiei, 1978, 160 p. La capătul unor cercetări de aproape un deceniu, autorul studiază pe baza izvoarelor istorice literare antice, a documentelor și a rezultatelor săpăturilor arheologice societatea cumană (originile, viața economică, socială, politică, relațiile acesteia cu Bizanțul) în contextul relațiilor internaționale din Europa de sud-est în special.

N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului pînă la Ștefan cel Mare, 1359—1457*, Iași, Ed. Junimea, 1978, 208 p. Autorul prezintă istoria Moldovei de la întemeierea statului medieval pînă la domnia lui Ștefan cel Mare arătînd cu acest prilej locul pe care această țară românească l-a ocupat în contextul relațiilor politico-economice europene în perioada respectivă. Se aduc noi contribuții relativ la crearea statului Moldova în sec. XIV.

Gh. Iscru, *Aspecte privind relațiile de proprietate și de muncă în țările române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism*, București, 1978, 100. Destinat în special studenților volumul cuprinde o analiză a relațiilor sociale din țările române în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, menită să explice limitele foarte reduse ale „rămășițelor feudale” la mijlocul secolului al XIX-lea, în ajunul reformei agrare.

D. H. Mazilu, *Cronicarii munteni. Cîteva modele de retorică a povestirii*, București, Ed. Minerva, 1978, 351 p. Volumul cuprinde o analiză istorico-literară a mai multor cronici din Țara Românească din secolele XVII—XVIII (Letopisețul cantacuzinesc, Cronica Bălenilor, Anonimul brîncovenesc, cronicile lui Radu Greceanu și Radu Popescu) în care autorul pune un accent deosebit pe condițiile istorice ale elaborării lor precum și pe concepția politică a autorilor lor.

S. Papacostea, *La Fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie: une nouvelle source*, în R.R.H., 3/1978, p. 389—407. Folosind izvoare publicate mai puțin cunoscute specialiștilor (de ex. memoriile franciscanului Bartolomeo de Alvena, vicar în Bosnia, 1379—1382) autorul ajunge la concluzia că desăvîrșirea întemeierii Țării Românești și Moldovei în sec. XIV s-a făcut pe plan extern ca rezultat al rezistenței autohtonilor împotriva politicii de hegemonie politică și religioasă a Ungariei.

M. Petrescu-Dîmbovița, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați*, în E.S., 19/1978, p. 43—46. Pe baza recențelor cercetări arheologice autorul stabilește existența procesului de locuire continuă a populației autohtone la est de Carpați din sec. III pînă la formarea primelor state feudale în secolul al XIII-lea.

* * *, *Petru Rareș, domn al Moldovei, București*, Ed. Academiei, 1978, 336 p. Rod al muncii unui colectiv de autori (red. resp. L. Șimanschi), monografia privește domniile lui Petru Rareș, domnul Moldovei, în contextul relațiilor internaționale europene pe baza unor documente recent publicate și din arhive. Un capitol separat tratează unele aspecte culturale din vremea acestuia.

L. Roman, *Așezările rurale ale Țării Românești în secolele XVI—XIX*, în R.I., 8/1978, p. 1391—1404. Folosind un bogat material documentar publicat și din arhive, autorul abordează metoda de cercetare regresivă începînd de la mijlocul sec. XIX pentru a stabili o evidență a localităților rurale din Țara Românească la sfîrșitul secolului al XVI-lea (circa 4 000 așezări în 1570 și aproape 4 300 în 1828—1830). Studiul este însoțit de tabele și grafice interesante.

* * *, *Răscoala secuilor din 1595—1596. Antecedente, desfășurare și urmări*, București, Ed. Academiei, 1978, 337 p. Pe baza unor bogate materiale de arhivă și recent publicate, un colectiv de specialiști (red. resp. L. Demeny) publică o monografie relativ la condițiile istorice în care au avut loc răscoalele secuilor din sec. XVI, cei din 1595—1596 acordîndu-i-se un spațiu mai larg. Pentru cunoașterea cauzelor ridicării la luptă a secuilor autorii studiază nu numai situația economică, socială, militară, politică, administrativă dar și instituțiile care garantau libertăților și privilegiile acestora și care fuseseră încălcate de principii Transilvaniei.

Constantin Șerban, *Relațiile politice dintre țările române la mijlocul sec. XVII*, în R.I., 11/1978, p. 1939—1957. Dînd o nouă interpretare materialelor documentare din arhive și publicații, autorul ajunge la concluzia că succesul politicii externe românești din această vreme s-a datorat politicii de independență promovată de Matei Basarab care a inițiat un sistem de alianțe cu Transilvania și cu Moldova menit să mențină pacea la Dunărea de Jos.

St. Ștefănescu, *Considérations concernant le caractère des rapports roumains-turcs et leurs impact sur le développement historique des deux peuples* în A.U.B., 1978, p. 9—16. În articol este dezbătută problema capitulațiilor, „vechile tratate” încheiate de țările române cu Imperiul otoman. Pe baza materialelor folosite autorul ajunge la concluzia că acestea ar fi existat încă din sec. XV, dar nu s-au păstrat decît pe bază de tradiție.

M. Vlad, *Istoria medie a României, sec. XVII—XVIII. Note de curs*, București, 1978, 154 p. Destinat studenților, volumul este o culegere de prelegeri relativ la situația social-economică și politică a țărilor române de la moartea lui Mihai Viteazul pînă la instaurarea regimului fanariot și habsburgic. Un capitol separat tratează dezvoltarea culturii în această perioadă. Fiecare capitol este însoțit de o bibliografie selectivă.

Epoca modernă

N. Adăniloae, *Ideile de unitate și independență națională în gîndirea și acțiunea revoluționarilor de la 1848*, în E.S., 13/1978, p. 23—26. Pe baza unor recente cercetări autorul arată că unitatea națională devenise un crez politic pentru patrioții din 1848, pe care în cursul revoluției au legat-o indisolubil de lupta pentru neatîrnare față de Imperiul otoman.

Dan Berindei, *Evoluție și revoluție în istoria modernă a României*, în R.I., 8/1978, p. 1409—1417. Reluînd cercetarea asupra documentelor interne și externe ale istoriei României autorul ajunge la concluzia că făurirea României moderne a fost rezultatul unui proces istoric evolutiv de lungă durată dar și revoluționar în care masele populare și cultura națională au ocupat un rol primordial.

I. Bodunescu, *Diplomația românească în slujba independenței*, Iași, Ed. Junimea, 1978, 175 p. Precedat de o scurtă incursiune în trecutul de luptă al poporului român în lupta de independență volumul se oferă în special la activitatea diplomatică desfășurată în sec. XIX pînă la războiul de neatîrnare al României din 1877—1878, de C. Negri, V. Alecsandri, I. Ghica și M. Kogălniceanu pentru făurirea unității statale și a cuceririi independenței.

L. Boicu, *Diplomația europeană și triumful cauzei române 1856—1859*, Iași, Ed. Junimea, 1978, 263 p. Continuînd cercetarea în problema genezei chestiunii române ca problemă europeană, autorul prezintă poziția marilor puteri față de lupta românilor pentru constituirea statului național unitar. Documentarea lucrării se sprijină pe materiale publicate dar și din arhivele din țară și de peste hotare.

Gr. Chiriță, *România în 1866. Coordônate ale politicii interne și internaționale*, în R.I. 12/1978, p. 2197—2220. În atenția autorului a stat problema alegerii principelui străin la conducerea României, încă din 1857. Totodată se arată că adoptarea constituției în 1866 și recunoașterii ei de către puterile europene a însemnat încheierea epocii luptei pentru formarea statului modern România.

* * *, *Consiliul Național Român din Blaj (noiembrie 1918—ianuarie 1919) Protocoale și acte, vol. I*, Cluj-Napoca, 1978, 226 p. Precedat de o introducere menită să arate condițiile istorice ale creării Consiliului Național Român din Blaj, volumul cuprinde în continuare o culegere de protocoale și documente relativ la activitatea acestuia.

C. Corbu, *Răscoala țăranilor de la 1888*, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1978, 236 p. Lucrarea cu caracter monografic are următoarele capitole: I. Problema agrară-țăranescă — problemă economică, socială și politică de bază a societății românești în a doua jumătate a secolului XIX; II. Cauzele economice ale declanșării răscoalei din 1888; III. Condițiile politice în care s-a declanșat răscoala; IV. Răscoala de la 1888 — ridicare de clasă, expresie a ascuțirii și generalizării conflictului social la sate.

C. Dumitrescu, *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978, 280 p. Apărut cu prilejul împlinirii a 60 de ani de la Unirea cea Mare din 1918 volumul cuprinde un număr de 27 fragmente de memorii ale unor martori oculari ai evenimentelor, care au contribuit la desăvârșirea statului național român. Se poate recomanda elevilor ca lectură.

Gh. Dumitrașcu, *Dezvoltarea economică a Dobrogei pînă la 1878 și problema apariției proletarietului*, în R.I., 6/1978, p. 1009—1023. Autorul arată cum pînă la unirea Dobrogei cu România în această parte a țării proletarietul a apărut în întreprinderile industriale de transporturi și construcții precum și în exploatarea subsolului și a pădurilor ținînd seamă de specificul industriei locale.

D. P. Ionescu, *Primele proiecte de căi ferate în Moldova și Țara Românească*, în R.I., 3/1978, p. 465—474. Pe baza materialelor din arhive se arată cum au apărut încă din 1842 în Moldova proiecte privind construirea de căi ferate, iar din 1853 în Țara Românească și că eșecul materializării lor s-a datorat lipsei de capital autohton și de credit străin ca și opoziției marilor proprietari de pămînt.

D. Mazilu, *Independența națională. Gîndire și acțiune românească*, București, Ed. Militară, 1978, 415 p. Efectuînd o incursiune adîncă în trecutul de luptă al poporului român, autorul prezintă în evoluție istorică conceptul de independență din gîndirea românească începînd cu evul mediu pînă în zilele noastre, ca o permanență a politicii externe promovată de-a lungul vremii de conducătorii statului român.

C. Negri, *Scieri social-politice*, București, Ed. Politică, 1978, 279 p. Precedat de un studiu introductiv asupra vieții marelui om politic din secolul trecut și asupra epocii în care a trăit acesta, îngrijitorul ediției (E. Boldan) reproduce texte inedite din corespondența acestuia (104 documente) din anii 1847—1866, însoțite de note și comentarii.

Mircea T. Radu, *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Craiova, Ed. Scrisul românesc, 1978, 595 p. Reluînd și amplificînd un studiu mai vechi (Răscoala din 1821 și logica istoriei — 1964), autorul susține, contrar tezelor lui A. Oțetea, că revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu a avut un caracter social și național, că n-a fost subordonată Eteriei și că poate fi considerată drept prima revoluție burghezodemocrată din istoria României.

C. Rezachievi, V. Stan, *Memoriile istorice ale colonelului I. Voinescu I, un izvor inedit privitor la istoria politică a veacului al XIX-lea*, în R.I., 5/1978, p. 835—849. Autorii publică un manuscris inedit al memoriilor unuia din participanții la revoluția română din 1848, subliniind însemnătatea acestora pentru istoriografia românească din secolul trecut, privind perioada 1821—1848. În anexă fragmente din aceste memorii.

* * *, *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar, 1865—1900*, Studii, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978, 328 p. Lucrarea este o culegere de studii aparținînd unor specialiști (red. resp. St. Pascu) în care sînt ogîndite diferite momente ale luptei poporului român din Transilvania pentru emanciparea politică și culturală, împotriva politicii Curții din Viena.

* * *, *România revoluționară (Revoluția de la 1848 și artele plastice)* București, Ed. Meridiane, 1978, 24 p + 76 pl. Alcătuit de V. Mocanu cu prilejul împlinirii a 130 ani de la revoluția română din 1848 lucrarea este de fapt un album care cuprinde reproduceri din operele artiștilor plastici din secolele XIX—XX privind acest eveniment epocal din istoria poporului român. Se poate recomanda elevilor și se poate folosi ca material ilustrativ la lecție.

Fl. Tucă, C. Ucrain, *Locuri și monumente pașoptiste*, București, Ed. Militară, 1978, 232 p. Alcătuit cu prilejul împlinirii a 130 ani de la revoluția română din 1848 lucrarea are caracterul unui catalog al locurilor istorice, al muzeelor și caselor memoriale, al stațiilor și plăcilor comemorative legate de amintirea zilelor din 1848. Textul este însoțit de o ilustrație bogată; se poate recomanda elevilor ca lectură și ghid pentru excursiile cu caracter istoric.

A. Stan, *Propaganda revoluționară la sate în revoluția de la 1848 din Țara Românească*, în R.I., 5/1978, p. 769—791. În studiu autorul subliniază rolul important pe care l-au avut în această revoluție comisarii politici în rîndul maselor populare în diferite județe, a căror activitate a fost menită să transpună în viață decretul guvernului revoluționar și să facă din țărănimă o forță revoluționară pentru lichidarea contrarevoluției.

* * *, *60 ani de la făurirea statului național unitar român*, București, 1978, 291 p. Lucrarea apare ca o culegere de studii, cu colaborarea mai multor specialiști, în care se arată cum din epoca lumii dacice pînă la al doilea război mondial, poporul român a luptat cu abnegație, săvîrșind fapte de eroism, împotriva opresorilor străini, pentru menținerea independenței și a făuririi unității statale.

Epoca contemporană

I. Alexandrescu, *Politica României de lărgire și diversificare a relațiilor economice externe (1948—1965)*, în R.I., 3/1978, p. 363—385. Abordînd un aspect al politicii economice promovată de guvernul român în anii construirii socialismului, autorul face o analiză a unei etape importante din dezvoltarea țării noastre în domeniul comerțului exterior, ajungînd la concluzia că pînă în 1965, România a făcut pași importanți pe calea participării la diviziunea internațională a muncii, sub raport cantitativ și calitativ, militînd în scopul instaurării unor relații de echitate în viața economică internațională.

* * *, *Economia României Socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, București, Ed. Politică, 1978, 519 p. Volumul elaborat de specialiști în domeniul științelor economice de la diferite instituții de învățămînt superior și institute de cercetare cuprinde, sub forma unor studii, multiple aspecte din gîndirea științifică și activitatea practică a secretarului general al P.C.R. în domeniul construcției economice contemporane.

Gh. Ioniță, *România socialistă la cea de a 60-a aniversare a Marii Uniri din 1918*, în R.I., 11/1978, p. 1923—1938. Făcînd un bilanț al dezvoltării generale a României după șase decenii de la Marea Unire din 1918, autorul ajunge la concluzia că succesele istorice fără precedent, dobîndite de poporul român în opera de edificare a noii orînduirii sociale, au fost rezultatul aplicării politicii P.C.R. în construirea socialismului, al transpunerii în viață a hotărîrilor congreselor P.C.R.

Șt. Lache, Gh. Tuțui, *România și conferința de pace de la Paris din 1946*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978, 352 p. Folosind un valoros material documentar din arhive din țară și de peste hotare, autorii prezintă pe larg activitatea guvernului român din perioada postbelică pentru încheierea tratatului de pace dintre România și Națiunile Unite. În cap. VII

se tratează problemele României în dezbaterile Conferinței de pace de la Paris (29 iulie—15 oct.). Autorii ajung la concluzia că lucrările conferinței de pace nu au satisfăcut decât parțial speranțele popoarelor în general și ale poporului român în special.

V. Liveanu, *Surprinderea inamicului la 23 august 1944 și condiționarea ei social-politică*, în R.I., 12/1978, p. 2169—2196. Pe baza documentelor din arhive autorul face o amplă analiză a condițiilor social-politice interne și externe din ajunul răsturnării guvernului antonescian, din vara anului 1944, care au permis efectuarea în secret a pregătirilor declanșării insurecției de către forțele antihitleriste din România spre totală surpriză a dușmanului intern și extern.

C. Moisiuc, *Participarea României la colaborarea economică internațională*, București, Ed. Politică, 1978, 144 p. Principalele probleme tratate de autor sînt: Coordonatele de bază ale dezvoltării relațiilor economice ale României cu diferite state ale lumii; Mutațiile în structura fizică a comerțului exterior românesc; Concepția românească cu privire la cooperarea economică internațională: Forme de cooperare internațională în producție etc.

* * *, *Naționalizarea. Premisă a industrializării socialiste a Olteniei*, Craiova, Ed. Scrisul românesc, 1978, 187 p. Elaborată de un colectiv de specialiști, lucrarea prezintă liniile generale ale dezvoltării social-economice a Olteniei în sec. XIX și în prima jumătate a sec. XX punîndu-se accent pe evoluția industriei și formarea clasei muncitoare, premisele naționalizării din anii 1944—1946, înfăptuirea actului revoluționar al naționalizării din 1948, dezvoltarea economică și socială după această dată.

Lucrețiu Pătrășcanu, *Studii economice și social-politice 1925—1945*, București, Ed. Politică, 1978, 231 p. Volumul cuprinde cinci studii în care sînt abordate importante probleme politice, economice și sociale din România epocii interbelice, ca de ex. „Reforma agrară în România mare și urmările ei”. „Procesul feroviarilor din București după masacrul de la Grivița”; „Sarcinile P.C.R. în situația economică și politică actuală” (adică în 1934) etc.

A. Petric, *Concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu asupra rolului politico-educativ al istoriei*, în R.I., 1/1978, p. 17—32. Autorul arată că problema educației socialiste a maselor și în special a tineretului ocupă un loc important în opera secretarului general al P.C.R., că istoria ca știință are capacitatea de a forma și dezvolta patriotismul socialist revoluționar, că studiul istoriei permite înțelegerea mai bine nu numai a problemelor trecutului ci și a problemelor actuale care preocupă omenirea.

* * *, *Politica P.C.R. de industrializare socialistă a țării*, București, Ed. Academiei, 1978, 360 p. Elaborată de un larg colectiv de autori lucrarea cuprinde principalele aspecte teoretice și practice ale procesului de industrializare din România în evoluția lui istorică, de la declanșarea revoluției industriale pînă în zilele noastre; dîndu-se o deosebită amploare perioadei de după 23 august 1944, sînt analizate desfășurarea și trăsăturile caracteristice ale industrializării în anii construirii socialismului.

* * *, *Presa comunistă și a organizațiilor de masă create și conduse de P.C.R., vol. IV, 1921—1924*, București, Ed. Politică, 1978, 483 p. Volumul, cu caracter antologic, (red. resp. I. Popescu-Puțuri) cuprinde tematica lărgită a aproape 30 ziare și gazete comuniste în care sînt publicate articole și reportaje cu caracter militant menite să apere drepturile democratice și să demaște moravurile societății capitaliste.

I. Saizu, *Industria României între anii 1922 și 1928*, în A.I.I.A., Iași, 1978, p. 93—120. Autorul arată cum s-a redresat industria românească în perioada cercetată și cum s-a ajuns în ritm lent la profilul economic al țării care în 1928 nu mai era exclusiv agrar. În privința creșterii producției industriale aceasta a avut loc mai ales în domeniul

industrii ușoare și extractive. Despre muncitori se arată că numărul lor era de 253743 în 1928.

E. Sonea, G. Sonea, *Viața politică și economică a României 1933—1938*, București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1978, 332 p. Pe baza unui bogat material documentar, autorii prezintă una din perioadele istorice cele mai interesante (cu mari implicații interne și externe) din istoria României dintre cele două războaie mondiale. Pentru documentarea lucrării s-au folosit dezbaterile parlamentare, statutele și rapoartele partidelor burgheze și ale altor organizații politice, lucrări memorialistice, precum și periodicele.

Istoria universală Epoca veche

I. P. Adam, *Arheologia între adevăr și impostură*, București, Ed. Meridiane, 1978, 296 p. (trad. din l. franceză). Autorul, arheolog și arhitect, prezintă condițiile tehnice din antichitate în care au fost ridicate marile construcții și monumente de valoare mondială. Textul este însoțit de numeroase ilustrații și desene sugestive. În anexă o cronologie a marilor evenimente din antichitate pînă în epoca Renașterii. Lucrarea apare în colecția „Biblioteca de artă, Biografii, memorii, eseuri”; poate fi recomandată elevilor ca lectură.

L. O. Andrei, *Viața cotidiană romană în scrisorile lui Seneca*, București, 1978, 43 p. Pe baza corespondenței filozofului latin Seneca cu Lucilius (cîteva sute de scrisori) autorul prezintă unele aspecte ale vieții sociale, economice, militare și culturale din Roma din epoca imperiului (sec. I). Poate fi recomandată elevilor ca lectură.

I. M. Casal, *Civilizația Indusului și enigmele ei*, București, Ed. Meridiane, 1978, 273 p. Apărută în Colecția „Biblioteca de artă. Artă și civilizație”, lucrarea cuprinde o istorie a Indiei în antichitate și la începutul evului mediu, cu unele sublinieri asupra vieții economice, sociale, politice și culturale. În cap. XII se fac referințe la unele „enigme” din vechea civilizație indiană, la care autoarea dă răspunsuri, ca de ex. „Regimul autoritar din Harappi”. Textul este însoțit de o bogată ilustrație.

P. Ceaușescu, *Augustus—semnificația „republicană” a unui titlu imperial*, în R.I., 9/1978, p. 1649—1669. Studiind semnificația politică a titlaturii împăraților romani începînd cu Octavian, autorul întocmește un studiu de istorie comparată privind utilizarea acestei titlaturi în antichitate și ajunge la concluzia că impunerea lui din sec. I. e.n. s-a datorat cercurilor politice conservatoare ale statului roman care urmăreau să salveze astfel un principiu politic fundamental al fostei Republici.

G. A. Mansuelli, *Civilizațiile Europei vechi*, București, Ed. Meridiane, 1978, 2 vol. (228 + 212 p.). Lucrarea de erudiție a arheologului italian cuprinde următoarele părți: I. Europa și preistoria; II. Europa și Mediterana; III. Europa continentală; IV. Europa și Roma. Ultima parte are următoarele capitole: XII. Italia și dezvoltarea Romei; XIII. Roma și Occidentul; XIV. Epoca marilor migrații; XV. Declinul Romei; Primatul Bizanțului; XVI. De la antichitate la evul mediu. În anexă un tabel cronologic (din paleolitic pînă în anul 800), index documentar, bibliografie, bogată ilustrație.

P. V. Vandoras, *Grecia cu zei și fără*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978, 223 p. Sprijinit pe noțiunile generale privind istoria Greciei antice din punct de vedere economic, social, politic și cultural autorul prezintă o frescă a mentalităților colective dar și individuale grecești din acea vreme menită să explice marelui public, locul pe care vechii eleni l-au ocupat în contextul civilizației europene. Bogat ilustrată lucrarea poate fi recomandată elevilor ca lectură.

Epoca medie

German Arciniegos, *Biografia Caraibelor*, București, Ed. Minerva, 1978, 2 vol. Avînd caracterul unor note de călătorie lucrarea prezintă cele mai importante evenimente istorice din țările latino-americane în evul mediu în special (sec. XV—XVII). În ultima parte se fac referiri și la sec. XVIII—XIX. În anexă, un tabel cronologic.

G. Boccacio, *Decameronul*, București, Ed. Univers, 1978, 872 p. Monument al culturii medievale europene și italiene totodată lucrarea cuprinde o sută de povestiri care reflectă moravurile societății italiene din acea vreme; autorul satirizează viciile unor nobili, călugări, orășeni, din sec. XIV.

I. Burckhard, *Universul lui Rubens*, București, Ed. Meridiane, 220 p. Apărută în colecția „Biblioteca de artă. Biografii, memorii, eseuri” lucrarea cu caracter monografic cuprinde o privire de ansamblu asupra personalității artistice a pictorului olandez; autorul face totodată sistematice observații asupra operei pictorului dar și asupra talentului și culturii artistice a acestuia. Textul este însoțit de o bogată ilustrație.

St. Brezeanu, *Ideea de imperiu în Occidentul medieval în lumina cercetărilor din ultimile decenii*, în R.I., 2/1978, p. 273—298. Autorul arată că ideea de imperiu a intrat în uzanța papalității în evul mediu dar și a unora din monarhii germani care și-au disputat hegemonia asupra dominației universale pe cale politică și militară (lupta dintre papalitate și împărați). Dar tot atunci ideea de imperiu a fost obiectul controverselor dintre împărații germani și ceilalți monarhi europeni care luptau să iasă din sfera hegemoniei imperiului german.

A. Decei, *Istoria Imperiului otoman pînă la 1656*, București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1978, 412 p. Avînd caracterul unei lucrări de popularizare lucrarea cuprinde, în două părți, formarea și ascensiunea imperiului otoman (sec. XIV—XVI). Ultima parte (sfîrșitul sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII) este considerată o perioadă de stagnare, deoarece noile cuceriri ale sultanilor otomani au fost de mică importanță.

Francesco Guicciardini, *Cronici, maxime, amintiri*, București, Ed. Univers, 1978, 356 p. Avînd caracter de antologie volumul cuprinde cîteva din operele marelui cronicar italian din sec. XVI ca de ex. *Cronica Florenței* (1470—1509), însemnări istorice cu caracter memorialistic relativ la unele orașe italiene. Se poate recomanda elevilor ca lectură.

E. Plietzsch, *Pictorii flamanzi și olandezi în secolul al XVII-lea*, București, Ed. Meridiane, 1978, 2 vol. (240 + 196 p.). Lucrarea cuprinde o adevărată istorie a picturii din Țările de Jos întocmită pe baza unor microbiografii ale unor pictori mai puțini cunoscuți dar ale căror opere, recent considerate ca fiind de mare valoare, oglindesc viața cotidiană de un dinamism impresionant. Textul este însoțit de o bogată ilustrație.

* * *, *Poeme epice ale evului mediu. Cîntecul lui Roland, Tristan, Cîntecul Cidului, Parsifal*, București, Ed. Științifică și enciclopedică 1978, 340 p. Lucrarea cu caracter antologic cuprinde cîteva epopei europene (textul însoțit de note și un studiu introductiv — de S. Bercescu) care ilustrează nivelul cunoscut de cultura feudală din acea vreme. Se poate utiliza ca material didactic în predarea lecției.

Epoca modernă

Maria M. Badea, *Karl Marx și istoria. Contribuția P.C.R. la dezvoltarea creatoare a teoriei marxiste cu privire la istorie ca știință (160 ani de la nașterea lui K. Marx)*, în R.I., 5/1978, p. 753—767. În prima parte a articolului autoarea arată aportul lui K. Marx la cercetarea istorică pe baze științifice; în a doua sînt prezentate contribuțiile P.C.R. la dezvoltarea gîndirii istorice marxiste contemporane.

L. Boia, *Contribuții privind istoria relațiilor româno-spaniole și româno-etioپیene (din arhiva lui Mihai Tican Rumano)*, în R.I. 6/1978, p. 1059—1078. Folosind corespondența inedită a scriitorului și reporterului Mihai Tican Rumano, autorul prezintă câteva aspecte ale relațiilor nu numai culturale dar și economice ale României cu Spania și cu Etiopia în perioada interbelică.

Gh. Buzatu, *The Place of Oil Problem with in the Evolution of Romanian-English Relations 1880—1929*, în A.I.I.A., Iași, 1978, p. 59—78. Pe baza materialelor din arhive autorul stabilește 6 momente în evoluția relațiilor româno-engleze în probleme petrolului (1880—1900, 1900—1914, 1914—1918, 1919—1921, 1922—1924, 1924—1929), fiecare din acestea avînd particularitățile ei în concordanță cu evoluția relațiilor economice dintre cele două țări. Se insistă asupra infiltrației capitalului englez în industria extractivă și prelucrătoare a petrolului românesc.

N. Ceachir, *Implicațiile pe plan european ale revoluției turce din 1908* în R.I., 9/1978, p. 1625—1647. Utilizînd documente din arhive autorul prezintă în prima parte a articolului condițiile istorice ale declanșării revoluției din 1908 iar în a doua atitudinea marilor puteri europene față de aceasta (care reflectă interesele acestor state în sud-estul Europei).

D. Cosma, *De la Dante la Zola. Pe urmele unor procese celebre*, București, Ed. Sport-turism, 1978, 272 p. Conceput sub forma unei culegeri de studii volumul cuprinde anumite momente de mare cotitură din viața unor personalități străine dar și române din epoca modernă (ca de ex. N. Bălcescu, F. N. Dostoevski, G. Flaubert, Ch. Beaudelaire, B. P. Hasdeu, I. L. Caragiale, E. Zola), în care sînt dezvăluite unele aspecte ale vieții sociale și politice din acea vreme.

V. Cristian, *Considerații privind începutul epocii moderne în istoria universală*, în A.I.I.A., Iași, 2978, p. 403—414. Procedînd la o nouă interpretare a izvoarelor de bază ale istoriei moderne europene în special, autorul ajunge la concluzia că începutul acestei epoci poate fi fixat în secolul al XVI-lea.

A. Filimon, *Relațiile româno-belgiene între 1859—1878*, în R.I., 2/1978, p. 223—239. Pe baza documentelor din arhive dar și publicate autorul prezintă raporturile politice, și diplomatice dintre cele două state subliniind faptul că guvernul belgian a fost favorabil atît Unirii Principatelor din 1859 cît și redobîndirii independenței României în 1877—1878, Totodată sînt studiate și relațiile economice din aceeași perioadă.

N. Rădulescu, *Insurecția din Milano, episod eroic al revoluției italiene de la 1848—1849*, în R.I., 5/1978, p. 871—885. În articol se prezintă un episod al revoluției italiene din 1848—1849 subliniindu-se caracterul popular al insurecției milanezilor. Articolul este precedat de o trecere în revistă a istoriografiei problemei.

Constantin Șerban, *Voltaire și opera sa istorică (200 ani de la moarte)* în R.I., 7/1978, p. 1191—1214. Alcătuit cu prilejul comemorării bicentenarului morții marelui filozof și istoric francez din sec. XVIII, prima parte a studiului cuprinde condițiile în care au fost elaborate principalele sale opere istorice și contribuția lui Voltaire la istoriografia vremii iar a doua o analiză a metodei de cercetare utilizată. În concluzie se susține că Voltaire a pus bazele istoriografiei moderne franceze și europene.

St. Simionescu, *Moldova și Țara Românească în politica habsburgică între anii 1716—1774*, în R.I., 9/1978, p. 1599—1624. Folosind literatura de specialitate autoarea caută să argumenteze că în epoca fanariotă, Curtea din Viena a încercat să-și extindă influența în special pe cale economică în Principatele române, cu sprijinul partidei filo-austriace a boierimii autohtone.

M. Stroia, *Despre istoriografia consacrată lui Robespierre și epocii sale*, în R.I., 7/1978, p. 1265—1272. Pe baza unor publicații recente autorul trece în revistă în mod critic părerile specialiștilor privind locul pe care l-a avut marele tribun francez în evenimentele revoluționare din Franța din anii 1789—1793.

F. M. A. Voltaire, *Correspondență. Antologie*, București, Ed. Univers, 1978, 543 p. Alcătuit cu prilejul comemorării bicentenarului morții marelui filozof și istoric francez volumul cuprinde aproape 300 scrisori ale acestuia din anii 1714—1778 însoțite de note, care reflectă unele aspecte ale epocii în care a trăit acesta. Scrisorile sînt precedate de un studiu introductiv „Voltaire sau Secolul Luminilor”.

Epoca contemporană

V. Borovicka, *Atentate care urmau să schimbe lumea*, București, Ed. Politică, 1978, 348 p. Avînd un caracter de popularizare lucrarea cuprinde o suită de articole relativ la atentatele săvîrșite de-a lungul secolelor, din antichitate pînă în zilele noastre, cele mai multe fiind din perioada 1914—1968. În anexă un tabel cronologic privind această problemă (514 î.e.n.—1971).

C. Bușe, *Mișcarea de eliberare socială și națională din Nicaragua (1909—1934)*, în R.I., 12/1978, p. 2259—2284. Rezultat al investigației în arhive studiul cuprinde o istorie a raporturilor dintre Nicaragua și S.U.A. la începutul sec. XX precum și a luptei revoluționare a poporului din Nicaragua pentru independență și suveranitate națională în perioada interbelică. Un loc important îl ocupă prezentarea activității mișcării sandiniste în anii 1927—1933.

Gh. Buzatu, *Dosare ale războiului mondial (1939—1945)*, Iași, Ed. Junimea, 1978, 263 p. În lucrare sînt publicate mai multe studii ample privind unele momente principale din al doilea război mondial, politica României față de problema creării „blocului neutrilor” și lupta de rezistență a poporului român împotriva hitlerismului și fascismului.

* * *, *Dezarmarea și noua ordine economică internațională*, București, Ed. Politică, 1978, 448 p. Elaborată de un colectiv de specialiști (red. resp. N. Ecobescu), lucrarea cuprinde mai multe studii relativ la eforturile făcute pe plan mondial pentru înfăptuirea dezarmării ca o componentă fundamentală a noii ordini internaționale. Se mai arată și contribuția României la problema dezarmării precum și propunerile făcute în diferite organisme internaționale pentru dezarmarea nucleară. În anexă un tabel cronologic (1945—1977) relativ la această problemă.

* * *, *Mișcarea de nealiniere*, București, Ed. Politică, 1978, 343 p. Realizată de un colectiv de autori (red. resp. V. Șandru), lucrarea cuprinde un istoric al mișcării de nealiniere (inițiată în 1946), promovată de numeroase state din patru continente, de-a lungul a peste două decenii; se subliniază problemele care au stat în fața mișcării, precum și poziția României față de aceasta.

I. Mocanu, *Rețeaua cenușie*, București, Ed. Politică, 1978, 367 p. Avînd un caracter de popularizare, lucrarea-documentată pe baza unei literaturi de specialitate-cuprinde o expunere a acțiunilor de spionaj ale unui fost general nazist, aflat după război la conducerea spionajului din R. F. Germania, timp de două decenii, în perioada războiului rece.

* * *, *Restructurarea relațiilor economice internaționale, cerință a eliminării decalajelor*, București, Ed. Academiei, 1978, 232 p. Lucrarea, alcătuită e un colectiv de specialiști (red. resp. S. Sava), cuprinde principalele probleme care au stat în fața lumii contemporane în edificarea unei noi ordini economice mondiale precum și soluțiile pro-

puse de țările în curs de dezvoltare, inclusiv R. S. România, pentru eliminarea decalajelor dintre acestea și țările industrializate.

I. Șerbănescu, I. Olteanu, *Grupul celor 77. Tendințe și semnificații. Documentar*, București, Ed. Politică, 1978, 72 p. Având un caracter de informare și popularizare, lucrarea cuprinde un istoric al constituirii grupului de țări în curs de dezvoltare (azi în număr de peste 100) menit să faciliteze pe calea negocierilor cu țările industrializate crearea unei noi ordini economice mondiale mai echitabile; se arată apoi activitatea acestui grup de state pe timp de mai mult de un deceniu (1964—1977).

Constantin Șerban, Victoria Șerban

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ A METODICII ISTORIEI (1978) *

Documente de partid

Ceașescu, Nicolae *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate. Rapoarte, cuvântări, interviuri, articole. Vol. 15. Septembrie 1977—martie 1978.* București, Ed. Politică 1978, 671 p.

Ceașescu, Nicolae *Cuvântare la adunarea festivă prilejuită de sărbătorirea împlinirii a 60 de ani de viață și a peste 45 de ani de activitate revoluționară 25 ianuarie 1978.* București, Ed. Politică 1978, 40 p.

Ceașescu, Nicolae *Cuvântare la marea adunare populară din București organizată cu prilejul aniversării a 130 de ani de la revoluția burghezo-democratică din 1848 și a 30 de ani de la naționalizarea principalelor mijloace de producție 10 iunie 1978.* București, Ed. Politică 1978, 24 p.

Ceașescu, Nicolae *Cuvântare la marea adunare populară din municipiul Cluj-Napoca cu prilejul deschiderii noului an de învățământ, în „S”, an 48, nr. II 19/1978, septembrie 16, p. I, 3; „Sc.T.”, an 34, nr. 9118/1978, septembrie 16, p. I, 3.*

Ceașescu, Nicolae *Mesajul adresat Comitetului orașenesc de partid, Consiliului popular și tuturor locuitorilor orașului Tîrnăveni (cu ocazia împlinirii a 700 de ani de la prima atestare documentară a orașului Tîrnăveni), în „S”, an 48, nr. 11248/1978, octombrie 20, p. I; „S.T.”, an 34, nr. 9147/1978, octombrie 20, p. I.*

Ceașescu, Nicolae *Expunere la Sesiunea comună a C.C. al Partidului Comunist Român, Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste și a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi a șase decenii de la făurirea statului național unitar român 1 decembrie 1978,* București, Ed. Politică 1978, 64 p.

Metodica istoriei

(Lucrări cu caracter general).

Badea, Marin *Karl Marx și istoria. Contribuția Partidului Comunist Român în dezvoltarea creatoare a teoriei marxiste cu privire la istorie ca știință, în „R.I.”, an 31, nr. 5/1978, mai, p. 753—767.*

Balaci, Alexandru *Cultura și adevărul istoric, în „R.L.”, an 11, nr. 48/1978, iunie 30, p. 4.*

Basso, Lelio *Valorile trecutului — o permanentă a istoriei (Convorbire cu Lelio Basso, senator italian), în „M.I.”, an 12, nr. I/1978, p. 44—45 (Cristian Popișteanu)*

* Prescurtări: C. = Contemporanul; C. C. D. = Casa corpului didactic; E. S. = Era socialistă; Inv. Lic. Teh. Prof. = Învățământul liceal și tehnic-profesional M.I. = Magazin istoric; R.I. = Revista de istorie; R.L. = România liberă; R.Lit. = România literară; R.M.M.M. = Revista muzeelor și monumentelor. Muzeu; R.P. = Revista de pedagogie; S. = Știința; S.T. = Știința tineretului; S.A.I. = Studii și articole de istorie.

Boia, Lucian *Istoria în școală*, în „C.”, nr. 43/1978, octombrie 27, p. 2.

Boncotă, Ioan, Druță, Maria *Virtuțile formativ-educative ale predării științelor social-politice în liceu*, în „R.P.”, an 27, nr. 7/1978, iulie, p. 10—14.

Gregorian, Ada ; Mureșan, Alexandru *Predarea științelor sociale în pas cu gândirea creatoare, dinamică a partidului. Însemnări despre lecțiile de științe sociale în liceele din Cluj-Napoca*, în „S.”, an 47, nr. 11160/1978, iulie 8, p. 4.

Ioanid, Mircea *La place des sciences sociales dans la révolution scientifique et technique contemporaine et l'explosion informationnelle*, în „Revue roumaine des sciences sociales Serie de sociologie”, nr. 22/1978, p. 121—129.

Pânzaru, Petru *Condiția noului în științele sociale*, în „E.S.”, an 58, nr. 8/1978, aprilie, p. 19—21.

Pop, Sânziana *Istoria trebuie să însemne prezentul (Convorbire)*, în „Tribuna”, an 22, nr. 41/1978, octombrie 12, p. 6 (N. Stoicescu și Andrei Leonard).

Porțeanu, Al. *Istoria în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu*, în „Familia”, an 14, nr. 1/1978, ianuarie, p. 8.

Radu, Ion T. *Învățământul diferențiat. Concepții și strategii*, București, Ed. D.P., 1978, 255 p.

Stănculescu, Florea *Probleme privind modernizarea predării istoriei*. București, Ed. D.P., 1978, 168 p.

Stănescu, Ioan *Științele sociale și practica (pe marginea dezbaterii cu tema „Teoretic și practic în științele sociale”*, publicată în revista „Cronica” din luna noiembrie), în „E.S.”, an 58, nr. 24/1978, decembrie 20, p. 55.

Tănăsescu, Anca *Inovația pedagogică și prelucrarea ei în școală*, în „E.S.”, an 58, nr. 4/1978, februarie, p. 46—47.

* * * *Istoria în școală*. Dezbateri realizată de Dumitru Nicu. Participă: acad. E. Condurachi, prof. univ. Șt. Ștefănescu, dr. L. Boia, prof. M. Buje și a., în „C.”, nr. 26/1978, iunie, p. 6—7 (Rolul și locul istoriei în procesul instructiv-educativ).

* * * *Istoria în școală (la dezbateri cu același titlu)*: Grațian C. Mărcuș, pensionar, Matei I. Oroveanu, în „C.”, nr. 32/1978, august 11, p. 10.

Obiectivele instructiv-educative ale istoriei ca disciplină de învățământ

(Lucrări cu caracter general)

Constantinescu, Emilia ; Csengeri, Ecaterina *Cresterea calității procesului de învățământ, condiție a realizării obiectivelor școlii noastre*, în „R.P.”, an 27, nr. 9/1978, septembrie, p. 4—6.

Noveanu, Eugen *Conturarea unui model al obiectivului de învățământ*, în „R.P.”, an 27, nr. 5/1978, mai, p. 9—14.

* * * *Calitatea învățământului — obiectiv fundamental* (Discuție cu câteva dintre cadrele didactice ale școlii generale nr. I din Buzău), în „Tribuna școlii”, an 8, nr. 190/1978, aprilie 15, p. 3 (Cornelia Gîrmăcea).

* * * *Obiectivele revoluționare ale învățământului românesc*, în „R.P.”, an 27, nr. 9/1978, septembrie, p. 2—3.

Manuale școlare

Crișan, Constantin *Manualele școlare. Adevăruri și contraadevăruri — un dialog neîntrerupt. Dezbateri*. (Participă cadre didactice din Capitală și din țară), în „R.P.”,

an 26, nr. 3/1978, p. 53—58; nr. 4/1978, p. 51—56; nr. 5/1978, p. 41—45 (Interviu acordat „Revistei de pedagogie” de prof. univ. dr. doc. ing. Suzana Gâdea, ministrul educației și învățămîntului).

Grama, Al. *Sarcinile ilustrației în manualele școlare*, în „Ateneu”, an 15, nr. I/1978, martie, p. 13.

* * * *Cartea de istorie* (Articol de fond), în „Lucafărul”, an 21, nr. 22/1978, iunie 3, p. 1.

Istoria în clasele I—IV

Bonto, Viorica *Elemente metodologice mai noi în predarea istoriei la clasa a IV-a, în Școala Argeșului (Culegere de materiale metodice și de cercetare științifică)*, Pitești, 1978, p. 25—26.

Monor, Silvia *Cîteva considerații privind formarea reprezentărilor și noțiunilor de istorie la elevii din ciclul primar*, în „C.C.D. Suceava. Buletin de informare și documentare a cadrelor didactice”, nr. 3 (9)/1978. Pentru uz intern, p. 112—118.

Turcu, Aurelia *Interrelația figural-operational în gîndirea elevilor. Învățămîntul în ciclul primar*, în „R.P.”, an 26, nr. 4/1978, aprilie, p. 33—37.

* * * *Învățămîntul în clasele I—IV. Culegere metodică*, București, „Revista de pedagogie”, 1978, 176 p.

Istoria antică

Iordănescu, Aurel *Diodor din Sicilia. Ligurii și etruscii (Izvoare istorice)*, în „S.A.I.”, nr. XXXVII—XXXVIII, 1978.

Popescu, Polixenia *Italia preromană și vechii ei locuitori*, în „S.A.I.”, nr. XXXVII—XXXVIII/1978.

Voicu, Maria *Metode de formare a capacității de demonstrare logică la elevi (Istorie, clasa a V-a)*, în „R.P.”, an 26, nr. 4/1978, aprilie, p. 13—16.

Istoria evului mediu

Penciușescu, Florica *Arta medievală (Leție de predare — învățare la clasele a VI-a)*, în „S.A.I.”, nr. XXXVII—XXXVIII/1978.

Istoria modernă și contemporană

Cristescu, Octavian *Relațiile internaționale și sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX (1871—1914)*, în „S.A.I.”, nr. XXXVIII—XXXVIII/1978.

Nastovici, Ema *Comunicatul final al Conferinței de la Bandung*, în „S.A.I.” nr. XXXVII—XXXVIII/1978.

Istoria României

(la clasa a VIII-a și la liceu)

Neșțian, Valeriu C. *Leția vie a unei glorioase aniversări (60 de ani de la formarea statului național unitar român)*, în „Tribuna școlii”, an 8, nr. 198/1978, decembrie 9, p. 4.

Ștefănescu, Liviu *Probleme fundamentale ale istoriei patriei și Partidului Comunist Român*, în „Indrumătorul cultural”, an 31, nr. 3/1978, martie, p. 4.

Corelația intra- și interdisciplinară

Florea, Ion *Raportul dintre „mondial” și „național” în dezvoltarea istorică*, în „Revista de filozofie”, an 25, nr. 2/1978, martie-aprilie, p. 147—155.

Marcus, Solomon *Clio și matematica* (Interviu cu prof. univ. dr. doc. Solomon Marcus despre colaborarea dintre matematică și istorie), în „M.I.”, an 12, nr. 9/1978, septembrie, p. 34—36 (Ana Maria Șerbănescu).

Mare, Călina *Interdisciplinaritatea sub aspectul comunicării*, în „Forum”, an 20, nr. 2/1978, februarie, p. 41—44.

Popeangă, Vasile *Școala și activitatea interdisciplinară a elevilor*, în „R.P.”, an 26, nr. 4/1978, p. 10—12.

Pașca, Maria Dorina *Corelarea, interrelația și transferul de cunoștințe*, în „R.P.”, an 26, nr. 4/1978, aprilie, p. 41—45.

Învățarea prin descoperire (redescoperire)

Neacșu, Ioan *Cîteva elemente critice și principii orientative privind bazele pregătirii elevilor pentru descoperire*, în „R.P.”, an 27, nr. 10/1978, p. 20—24.

Problematizarea

Okon, Wincenty *Învățămîntul problematizant în școala contemporană*. Traducere din limba polonă de asist. univ. Constantin Geambașu, București, Ed. D. P., 1978, 300 p. (Recenzie în „R.P.”, an 27, nr. 10/1978, p. 41, 64).

Zaim, V. *Folosirea metodei problematizării la orele de istorie*, în „Preocupări metodico-didactice”, C.C.D. Slobozia, 1978, p. 60—70.

Modelarea

Ferenczi, Iuliu ; Horváth, Atilla *Eficiența modelării în activizarea elevilor*, în „R.P.”, an 27 nr. 6/1978, iunie, p. 33—38.

Râpă, Eugen ; Patzelt, Hannelore *Metoda modelării*, în „Inv. Lic. Teh. prof.”, an 27, nr. 9/1978, noiembrie, p. 8—10.

Formarea noțiunilor de istorie și a concepției științifice despre societate prin studiul istoriei

Bunescu, Vasile *Accente noi în acțiunea de formare intelectuală*, în *Școala Argeșului* (Culegere de materiale metodice și de cercetare științifică), Pitești, 1978, p. 6—10.

Dima, Teodor *Dialectica procesului de cunoaștere*, București, 1978, 104 p.

Dumbravă, Agafia *Formarea noțiunilor fundamentale de istorie*, în „Buletin informativ”. C.C.D. Brăila, nr. 3 și 4/1978, p. 26—27.

Marcus, Solomon *Abordarea sistematică în științele sociale*, în „E.S.”, an LVIII, nr. I/1978, ianuarie, p. 29—30, 35.

Rădulescu, Dorin ; Minoiu, Stelian ; Stan, Emil *Introducere în teoria sistemelor*, București, 1978, 111 p.

Educația comunistă (Lucrări cu caracter general)

Apostol, Gh. P. ; Dulea, Mihai *Rolul învățământului și al educației în edificarea unei orînduiri economice internaționale*, în „Forum”, an 20, nr. 7—8/1978, iulie-august p. 81—87.

Berar, Petru *Principii ale educației materialist-științifice a tineretului* (Într-o formă prescurtată, ideile din acest articol au reprezentat conținutul comunicării științifice cu același titlu, prezentată de către autor în cadrul simpozionului „Educația materialist-științifică a elevilor și studenților — componentă fundamentală a procesului instructiv-educativ”, 25—26 noiembrie 1977), în „Viitorul social”, an 7, nr. 1/1978, ianuarie-martie, p. 102—107.

Dan-Spînoiu, Georgeta *Personalitatea elevului, expresie sintetică a educației*, în „Tribuna școlii”, an 7, nr. 191/1978, mai 13, p. 7.

Dan-Spînoiu, Georgeta *Calitatea educației și progresul social*, în „R.P.”, an 27, nr. 9/1978, septembrie, p. 12—15.

Dancsuly, Andrei *Școala și viitorul educației*, în „R.P.”, an 27 nr. 8/1978, august, p. 14—15.

Huberman, A.M. *Cum se produc schimbările în educație: Contribuție la studiul inovației*. Traducere de Magdalena Chelsoi, București, Ed. D.P., 1978, 108 p.

Ioanid, Mircea *Locul științelor sociale în revoluția științifică — tehnică contemporană și explozia informațională*, în „Viitorul social”, an 7, nr. 1/1978, ianuarie-martie, p. 126—133.

Năstăsescu-Cruceru, Steliana *Premise de bază ale transformării cantității într-o nouă calitate în educarea tineretului școlar*, în „R.P.”, an 26, nr. 4/1978, aprilie, p. 5—8.

Vințanu, N. *Ipoteze privind educația în viitor*, în „R.P.”, an 26, nr. 3/1978, p. 37—40.

Educația moral-politică

Bărsănescu, Ștefan *Școala — școală a educației politice și civice*, în „S.”, an 48, nr. 11292/1978, decembrie 10, p. 4.

Călin, Marin C. *Dimensiunea și structura educației politice în „R.P.”*, an 27 nr. 6/1978, p. 8—10.

Călin, Marin C. *Datoria morală și procesul-educativ. Studii etico-pedagogice*, București, 1978, 204 p.

Constantinescu, Florin *Istorie și morală*, în „C.”, nr. 13/1978, martie 31, p. 3.

Nicoară, Ion *Istoria formează și preconizează atitudini. Etica și viața de fiecare zi* (Convorbire cu prof. emerit Ion Nicoară, membru al Societății de științe istorice. Filiala Brașov), în „R.L.”, an 36, nr. 10448/1978, mai 30, p. 5 (Cornelia Simionescu).

Petric, Aron *Concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu asupra rolului politico-educativ al istoriei*, în „R.I.”, nr. 1/1978, p. 17—32.

* * * *Sarcinile științelor sociale în lumina cîvîntării tovarășului Nicolae Ceaușescu la cîșfătuirea de lucru cu activității și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei* (Dezbatere științifică organizată de secțiile de filozofie și logică, științe politice, sociologice în ziua de 31 octombrie 1977), în „Viitorul social”, an 7, nr. 1/1978, ianuarie-martie, p. 167—168.

Educația ateist-științifică

Aurelian, Tache *Umanism și ateism*, în „S.T.”, an 34, nr. 8958/1978, martie 11, p. I, 2.
 * * * *Materialismul dialectic, piatră unghiulară a ateismului* în „S.T.”, an 34, nr. 9176/1978, noiembrie 23, p. 4 (Traian Gînju).

Educația patriotismului revoluționar și a solidarității internaționale

Chircev, A. *Probleme ale formării elevilor în spiritul patriotismului revoluționar*, în R.P.”, an 27, nr. 8/1978, august, p. 4—10.
 Chiș, Ioan *Dialectica patriotismului și internaționalismului*, în „Tribuna”, an 22, nr. 34/1978, august 24, p. 7.
 Cojan, Elena *Valențele educativ-patriotice ale predării istoriei în școală* în „R.P.”, an 27, nr. 7/1978, iulie, p. 6—10.
 Neamțu, Gh.; Fărcaș, A. *Rolul istoriei în formarea, dezvoltarea și consolidarea conștiinței și conduitei patriotice la elevi*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philosophia”, an 23, nr. 1/1978, p. 59—63.

Educația în spiritul păcii și al prieteniei între popoare

Giobanu, Ștefan *Rolul istoriei în educarea tineretului în spiritul păcii și înțelegerii internaționale* (Pe marginea colocviului internațional care a avut loc la București pe tema „Preocupări pentru reflectarea corectă a istoriei civilizației și culturii popoarelor europene în manualele școlare și universitare”), în „Inv. Lic. Teh. Prof.” an 27, nr. 2/1978, februarie, p. 28—30.
 Ghișe, Dumitru *Educația prin cultură în spiritul păcii, cooperării și echității internaționale*, în „Forum”, an 20, nr. 7—8, iulie-august, p. 76—80.

Educația umanistă

Pietraru, Ion *Umanismul revoluționar și practica socială*, în „E.S.”, an 58, nr. 4/1978, februarie, p. 22—24.
 Stănescu, Ioan *Umanismul epocii noastre* (Pe marginea dezbaterii consacrată problematicii umanismului în filozofia contemporană și implicațiile sale în viața societății, sub titlul „Umanismul revoluționar-umanismul societății noastre socialiste” publicată în revista „Tribuna”, nr. 49 din 1977), în „E.S.”, an 58, nr. 1/1978, ianuarie, p. 59—60.

Educația estetică

Berescu, Gheorghe *Etic și estetic în acțiunea educativă*, București, 1978 (col. „Mica bibliotecă”), 152 p.
 Popescu, Paul D. *Contribuția lecțiilor de istorie la educația estetică a elevilor*, în „Buletin informativ. Științe sociale. Limba și literatura română”, Inspectoratul școlar al județului Prahova. C. C. D. Prahova, Ploiești 1978, p. 47—52.
 Rusu, Alexandru *Arta — factor educativ*, în „Tribuna”, an 22, nr. 24/1978, iunie 15, p. 9

Pregătirea profesorului de istorie

Bărsănescu, Ștefan *Misiunea profesorului de istorie*, în „R.P.”, an 27, nr. 8/1978, august, p. 11—13.

Holban, Ion *Personalitatea profesorului*, în „Cronica”, an 13, nr. 21/1978, mai 26, p. 2.
Neculau, Adrian *Calitățile personalității profesorului văzute de elevi*, în „R.P.”, an 28, nr. 1/1978, p. 31—33.

Pavelcu, V. *Spre un model de profesor*, în „Cronica”, an 13, nr. 26/1978, iunie 30, p. I, 3.

Radu, Ion T. *Autoevaluarea activității profesorului în perspectiva conceptului de „calitate”*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.”, an 27, nr. 4/1978, aprilie, p. 4—5.

Radulian, Virgiliu *Profesorul — factor hotărîtor al succesului școlar*, în „Tribuna școlii”, an 8, 189/1978, martie 18, p. I, 5.

Stoica, Ana *Atitudinile și expectanțele profesorului și creativitatea elevilor*, în „R.P.”, an 26, nr. 4/1978, aprilie, p. 29—32.

* * * *A fi educator (Culegere de articole)*. Sub îngrijirea prof. dr. Anton Vasilescu, prof. Floarea Popescu, București „Revista de pedagogie”, 1978, 192 p.

Tehnologie și metodologie didactică

Apostol, Gheorghe P. *Probleme metodologice ale predării științelor sociale*, în „Forum”, an 20, nr. 5/1978, mai, p. 43—49; nr. 9/1978, septembrie, p. 54—59; nr. 11/1978, noiembrie, p. 39—45.

Diaconu, Mihai *Tehnologia educației-orientări și implicații contemporane* (Reuniunea experților Codiesee), București, 1978, în „R.P.”, an 27, nr. 11/1978, noiembrie, p. 50—51.

Giurgea, Maria *Inovație și creativitate în tehnologia didactică*, în „R.P.”, an 27, nr. 5/1978, mai, p. 2—5.

Silvestru, Patița *Bricolajul și valențele sale pedagogice*, în „R.P.”, an 27, nr. 6/1978, p. 43.

Lecția de istorie

(*Lucrări cu caracter general*)

Neșțian, Valeriu C. *Vocația educativă a lecției moderne. Opinii*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.”, an 27, nr. 9/1978, noiembrie, p. 15—17.

Roman, Louis *Contemporaneitatea lecției tradiționale de istorie*, în „R.P.”, an 27, nr. 8/1978, august, p. 55—58.

Lecția de istorie pe bază de chestionar

Stoica, Marian *Tehnica organizării și învățării lecției de istorie pe bază de chestionar*, în „Buletin informativ. Științe sociale. Limba și literatura română”, Inspectoratul școlar al județului Prahova. C.C.D. Prahova, Ploiești, 1978, p. 59—64.

Lecția de recapitulare și sinteză la istorie

Constantinescu, Emilia *Lecții de sinteză finală*. Convorbire cu prof. Emilia Constantinescu, șef de laborator la Institutul de cercetări pedagogice și psihologice, în „Tribuna școlii”, an 7, nr. 191/1978, mai 13, p. 7 (Cornelia Păun).

Noveanu, Eugen *Recapitularea orientată*, în „R.P.”, an 27, nr. 8/1978, august, p. 22—25.

Lecția la muzeu

Georgescu, Florian ; Leahu, Valeriu ; Dumitriu Mircea *Muzeu-instrucție-educație*, în „R.M.M.M.”, an 15, nr. 4/1978, p. 41—50.

Irimie, Cornel *Muzeul—O instituție de educație patriotică* (Sibiu), în „S”, an 48, nr. 11219/1978, septembrie 16, p. 4.

Ursa, Sever *Valențele educative ale muzeului sătesc*, în *Educația materialist-științifică a elevilor și studenților*, Volum editat de „Revista de pedagogie”, 1978, p. 57—59.

Metode și procedee folosite în predarea lecțiilor

Itu, Maria ; Penciu, Elisabeta *Redimensionarea sistemului metodelor educației. În lumina indicațiilor secretarului general al partidului*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.”, an 27, nr. 1/1978, ianuarie, p. 16—20.

Voicu, Maria *Metode de formare a capacității de demonstrare logică la elevi (Istorie, clasa a V-a)*, în „R.P.”, an 26, nr. 4/1978, p. 13—16.

Folosirea beletristicii și a folclorului la lecțiile de istorie

Ionescu-Crișan, Viorel *Aspecte ale folosirii literaturii beletristice în predarea istoriei României*, în „Buletin informativ. Științe sociale. Limba și literatura română ; Inspectoratul școlar al județului Prahova. C.C.D. Prahova, Ploiești, 1978, p. 53—58.

Folosirea documentelor

Condurachi, Emil *Adevărul documentelor*, în „S.T.”, an 34, nr. 8959/1978, martie 13, p. 1, 4.

Popa, Mircea *Mișcarea muncitorească și socialistă internațională la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Culegere de texte*, în „S.A.I.”, nr. XXXIX—XL.

Roman, Louis *Documentele de partid la baza întregii activități a profesorilor de istorie*, în „S.A.I.”, nr. XXXVII—XXXVIII/1978.

*** *Aspecte specifice ale integrării documentelor de partid*. 1. Ana Ciobanu : Ciclul primar ; 2. Iulia Bobocel : Ciclul gimnazial ; 3. Hamagiac Ghevontian : Ciclul liceal, în „Tribuna școlii”, an 8, nr. 189/1978, martie 18, p. 3.

*** *Culegere de documente și materiale privind istoria României (6 septembrie 1940—23 august 1944)* de Ioan Scurtu (coordonator), Eufrosina Popescu, Vasile Hurmuz, București, 1978, 296 p. multig.

*** *Integrarea în lecții a documentelor istorice inedite*, în „Tribuna școlii”, an 8, nr. 103/1978, iulie 15, p. 5.

Dicționare. Enciclopedii.

*** *Enciclopedia istoriografiei românești*. Coordonator științific : prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978, 470 p.

Mijloace tehnice audio-vizuale moderne (Lucrări cu caracter general)

Mostiș, Arpad *Pregătirea foliilor pentru retroproiector*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.” an 27, nr. 2/1978, februarie, p. 31—32.

Mucică, Teodor *Ecranul de proiecție*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.”, an 27, 5/1978, mai, p. 32—33.

Motivația învățării

Neacșu, Iulian *Motivație și învățare. Studiu asupra motivelor învățării școlare în ciclul gimnazial*, București, Ed. D.P., 1978, 239 p.

Evaluarea învățămîntului

Jinga, Ioan *Elaborarea, aplicarea și valorificarea testelor docimologice*, în R.P., an 27, nr. 11/1978, p. 31—34.

Mazaneș, Mihai *Aprecierea pregătirii în școală* (Pe marginea articolului semnat de Pavel Petroman „Actualul sistem de notare necesită îmbunătățiri fundamentale” în revista „Inv. Lic. Teh. Prof.”, nr. 6/1978), în „E.S.”, an 58, nr. 15/1978, august 5, p. 50
Nișescu, Lionel *Un experiment: școală fără note*, în „Flacăra”, an 27, nr. 17/1978, aprilie 27, p. 6.

Petroman, Pavel *Actualul sistem de notare necesită îmbunătățiri fundamentale*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.” an 27, nr. 6/1978, iunie, p. 18—19.

Popescu, Pelaghia *Considerații pedagogice privind criteriile de acordare a notelor de la 1 la 4 în cadrul examinării curente*, în „R.P.”, an 26, nr. 3/1978, p. 32—36.

Radu, Ion T. *Pentru o eficiență sporită a evaluării rezultatelor școlare. Indrumări metodice*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.”, an 27, nr. 2/1978, februarie, p. 8—10.

Stratulat, Andrei *Fiabilitatea sistemului de notare*, în „R.P.”, an 27, nr. 10/1978, p. 16—19.

Thyne, James M. *Examinarea elevilor. Principii, procedee practice*. Traducere (din limba engleză) de Constantin C. Frimu. București, Ed. D.P., 1978, 256 p.

Toma, Ioan *Modalități moderne de apreciere și notare obiectivă a randamentului școlar*, Timișoara, 1978, 39 p. multig.

Relația profesor—elevi în procesul de învățămînt

Hameline, Daniel *Profesori și elevi (Relația profesor-elev)*. Traducere de Magdalena Chelsoi, București, Ed. D.P., 1978, 140 p.

Neșțian, Valeriu C. *Unitatea dinamică profesor-elevi în perspectiva lecției moderne*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.”, an 27, nr. 3/1978, martie p. 13—15.

Prelici, Viorel *Raportul dintre structura personalității profesorului și preferențialitatea afectivă a elevilor față de el*; în „R.P.”, an 27, 11/1978, noiembrie, p. 23—26.

Învățămîntul diferențiat

Radu, Ion T. *Învățămîntul diferențiat. Concepții și strategii*, București, Ed. D.P., 1978, 255 p.

Radu, Ion T. *Tratarea diferențiată a elevilor în desfășurarea lecțiilor*, în „Inv. Lic. Teh. Prof.”, an 27, nr. 1 /1978, p. 26—29.

Teme pentru acasă

Popa, Valdemar *Temele pentru acasă la științele sociale*, în „R.P.”, an 26, nr. 4/1978, p. 26—29.

Cabinetul de istorie

Ilica, Carolina ; Popa, Mircea N. *Cabinetul de istorie cu funcționalitate multiplă. Inovație și creativitate*, în „R.P.”, an 27, nr. 6/1978, iunie, 58—59.

Folosirea elementelor de istorie locală în cadrul lecțiilor de istorie

Costescu, Nora *Metode și procedee de utilizare a materialelor de istorie locală referitoare la greva generală din 1920 în procesul de instruire și educare a elevilor*, în „Buletin informativ. Științe sociale. Limba și literatura română”, Inspectoratul școlar județean Prahova, C.C.D. Prahova, Ploiești, 1978, p. 39—46.

Florea, Floarea *Integrarea elementelor de istorie locală la lecțiile de istorie a patriei*, în „R.P.”, an 27, nr. 8/1978, august, p. 58—62.

Șeulean, Aurel *Istoria la fața locului*, în „R.P.”, an 27, nr. 11/1978, noiembrie, p. 35—37.

Bibliografia metodicii istoriei

Dinu, Constantin *Bibliografie selectivă a metodicii predării istoriei* (1977), în „S.A.I.”, nr. XXXVII—XXXVIII/1978.

Șerban, Constantin ; Șerban, Victoria *Carte de istorie apărută peste hotare* (1975—1978), în „S.A.I.”, nr. XXXVII—XXXVIII/1978.

CONSTANTIN DINU

Necrolog

ION IONAȘCU

(21 martie 1902, com. Tulnici, jud. Vrancea —
20 septembrie 1979, București)

A plecat dintre noi un erudit și pasionat cercetător, care a onorat catedra timp de 52 de ani. Profesor foarte informat, a fost apreciat și stimat de multele sale serii de elevi, studenți și doctoranzi. Membru al Societății de științe istorice, a publicat în „Studii și articole de istorie” lucrări valoroase, a conferențiat în fața profesorilor.

A avut o fructuoasă activitate de profesor și director de școli secundare (1927—1948) la Slatina (Liceul Radu Greceanu, apoi director la Școala normală de învățatori), Buzău, Cernica-jud. Ilfov, București (actualele Licee „Ion Neculce”, „Nicolae Bălcescu” ș.a., apoi director la Școala normală pentru învățătura poporului român). Și-a înțeles menirea în cel mai autentic spirit al tradițiilor învățămîntului românesc: profesorul trebuie să-și stăpînească deplin propria specialitate. De aici — continua preocupare de a studia. Îmi povestea cum — fiind în colectivul unor școli depărtate de București sau făcînd naveta la Cernica — lucra totuși asiduu, cu evidente eforturi spirituale, fizice și materiale, în arhivele și bibliotecile bucureștene. A studiat în același timp izvoarele istorice locale, străbătînd îndelung județul în care se afla propria școală, ceea ce constituie un adevărat exemplu și demonstrează că cercetarea științifică a profesorului este posibilă în orice colț de țară. A reușit astfel să cunoască în profunzime sursele muntene din secolele XIV—XIX (mai ales documente și catagrafii), pe baza cărora a publicat numeroase lucrări și a elaborat teza de doctorat *Antonie vodă din Popești*, susținută în 1942 cu profesorii Ion Lupaș, Ilie Minea, Constantin C. Giurescu și folosită ulterior pentru publicarea a două lucrări (1966, 1971).

Erudiția medievalistică și diplomatică l-a ridicat, în condițiile victoriei revoluției socialiste, la înalta poziție de profesor al Universității din București, Facultatea de istorie (apoi Facultatea de istorie-filosofie : 1948—1973 ; cu doctoranzi — pînă la sfîrșitul vieții). Activitatea profesorală a fost dublată de cea de șef de lucrări la Institutul de istoria românilor (1942—1948), consilier științific la Institutul de istorie (devenit apoi Institutul „N. Iorga” : 1948—1955), director al Arhivelor Statului din București (1953—1956) și al Muzeului de istorie a Municipiului București (1956—1959). Este vremea maturității intelectuale și a creației, pe o tematică mult lărgită față de trecut, în opera istoricului apărînd acum elemente conceptuale noi, calitativ superioare față de lucrările perioadei precedente.

A avut o contribuție valoroasă la publicarea *Documentelor privind istoria României*, A. Moldova (11 volume) și B. Țara Românească (alte 11 volume), 1951—1957. În cursul întregii sale activități a editat numeroase documente, folosind tehnica diplomatică cea mai înaintată, la nivelul științei europene; două dintre aceste volume au fost premiate de Academia Română (1935, 1939). Aceeași merituosă activitate i-a adus Premiul de Stat (1952).

A editat și studiat o serie de catagrafii, ceea ce se constituie într-o importantă contribuție la cercetarea izvoarelor istoriei populației României: *Catagrafia eparhiei Argeș la 1824*, București, 1942; *Aspecte demografice și sociale din București la 1752*, în „Revista arhivelor”, II, 2, p. 117—145; *Evoluția populației din Vrancea, între anii 1774—1829 după date statistice inedite, ibid.*, VIII, 2, 1965, p. 97—123; și alte patru lucrări.

S-a preocupat de situația și lupta țărănimii moldo-muntene în veacurile XVII—XIX, ceea ce aducea principalul element calitativ nou în concepția istoricului, rezultat al procesului revoluționar din țară: *Răpirea pământului ce aparține moșnenilor din Brănești, de către boierul Diamandi Cărpinișanu, în preajma anului 1821*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, I, 1, 1950, p. 102—111; *Lupta vrăncenilor pentru apărarea munților de cotropirea habsburgică în sec. XVIII*, în „Analele Univ. din București”, Istorie, IX, 1957, p. 61—120; și alte două studii.

În alte trei lucrări a tratat diverse legături între țările române. A colaborat la două culegeri de acte (apărute în 1971 și 1975), referitoare la relațiile dintre țările române, și ale acestora — precum și ale României — cu statele străine, în anii 1354—1920.

A dedicat multe eforturi istoriei locale (în care domeniu a adus și contribuții de geografie istorică), cronologiei și genealogiei. A muncit îndelung asupra unor teme de istorie culturală, evidențiindu-se aportul său la problemele unor cronici muntene și ale evoluției învățământului românesc. A conturat frumoase figuri de dascăli: *Tănase Constantin, un învățător înaintat la mijlocul veacului al XIX-lea*, în „Studii”, VI, 2, 1953, p. 177—191; *Profesorul Ioan Brezoianu, participant la mișcarea revoluționară din 1840*, în „Analele Univ. din București”, Istorie, XVII, 1968, p. 79—100. A colaborat la câteva sinteze de istoria României, a Municipiului și a Universității București: *București. Pagini de istorie*, București, 1961; *Istoria României*, III, București, 1964; *Istoria medie a României*, I, București, 1966; *Universitatea din București, 1864—1964*, București, 1964; *Istoria Universității din București*, I, București, 1977.

Până în ultima clipă a lucrat la o carte asupra lui Mihai Viteazul, pe care însă n-a mai apucat s-o termine. Câte noi lumini aducea erudiția și acribia cercetătorului se poate însă vedea din acele rezultate ale străduințelor sale, care au văzut totuși lumina tiparului: *Mihai Viteazul și autorii tratatului de la Alba Iulia (1595)*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, V, 1962, p. 111—144 (și în „Magazin istoric”, II, 1, 1968, p. 80—83); *Mihai Viteazul și unitatea politică a țărilor române*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Editura Academiei, București, 1968, p. 153—185.

A fost exigent cu sine și, de aceea, cu alți istorici; aprecierea „cercetător serios“ era supremul elogiu ce-l putea aduce. Conștiințios în îndeplinirea sarcinilor, studia cu maximă acuratețe lucrările discipolilor și cărțile trimise spre recenzare. Sînt tot atîtea motive pentru care — în momentul în care prof. Ion Ionașcu s-a dus a-și da obolul — noi toți, cei ce l-am cunoscut și prețuit, am resimțit dureros pierderea. Însă eforturile lui îndrjite de o viață, pe tărîmul cercetării istorice și al învățămîntului românesc, rămîn un permanent îndemn de a munci pentru prosperitatea acestora.

Bibliografie : *Bibliografia lucrărilor științifice ale cadrelor didactice. Universitatea București, Seria Istorie, vol. 1. A-L, București, 1970 (Biblioteca Centr. Univ., Sectorul docum.), p. 290—299 (policopiat); „Analele Universității București“, Istorie, XXVII, 1978, p. 93—94; XXVIII, 1979, p. 132 (lipsește unele studii, recenzii, broșuri de popularizare, articole de gazetă).*

Despre autor și creația sa : *Enciclopedia istoriografiei românești, coord. șt. prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, sub voce (N. Stoicescu).*

LOUIS ROMAN

